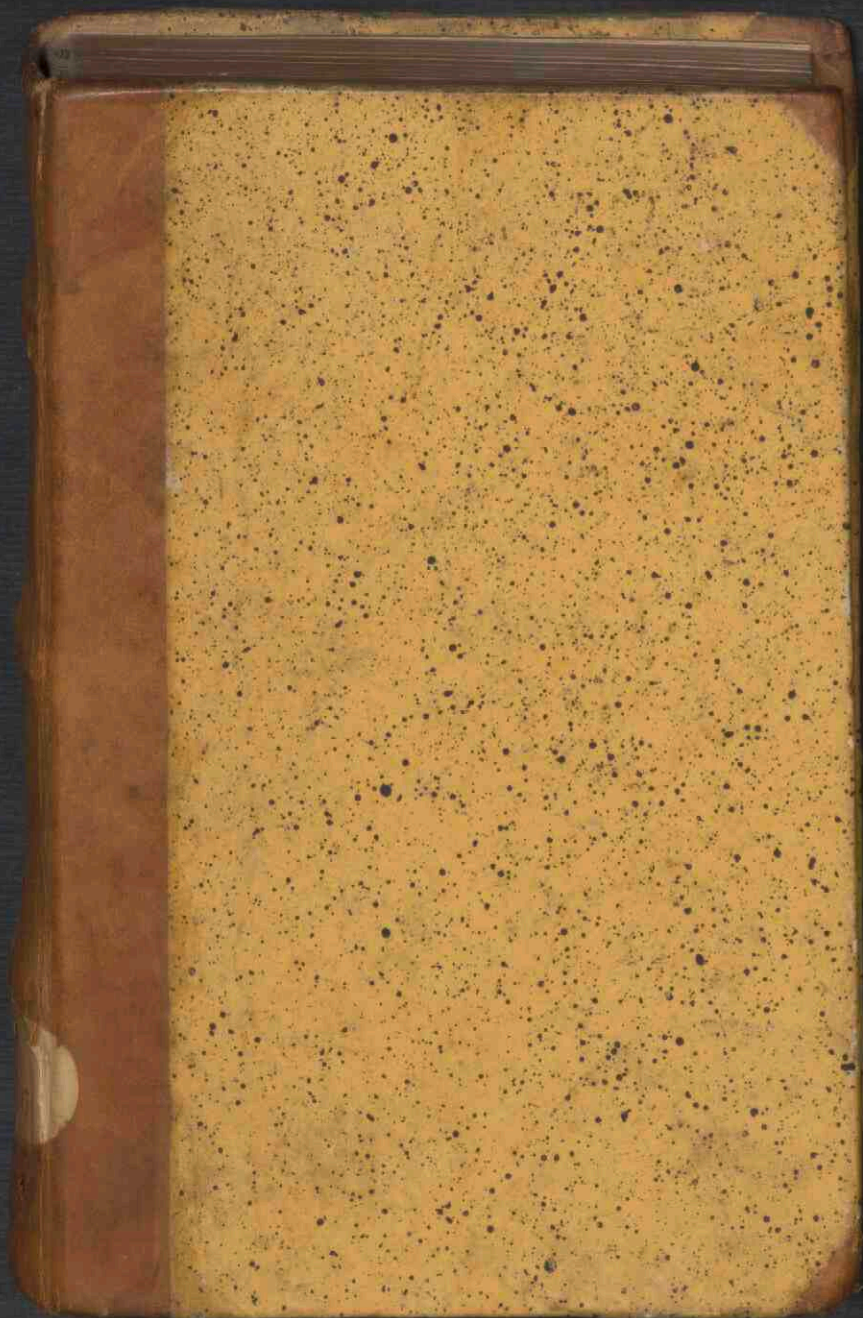

Annotationes Io. Bugenhagii Pomerani in epistolas Pauli ad Galatas, Ephesios, Philippenses, Colossenses, Thessalonicenses primam & secundam, Timotheum prima[m] & secundam, Titum, Philemonem, Hebraeos

<https://hdl.handle.net/1874/428695>

**Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell
Huybert van Buchell (1513-1599)**

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
  - de kopsnede
  - de frontsnede
  - de staartsnede
  - het achterplat

**This book is part of the Van Buchell Collection
Huybert van Buchell (1513-1599)**

More information on this collection is available at:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

109

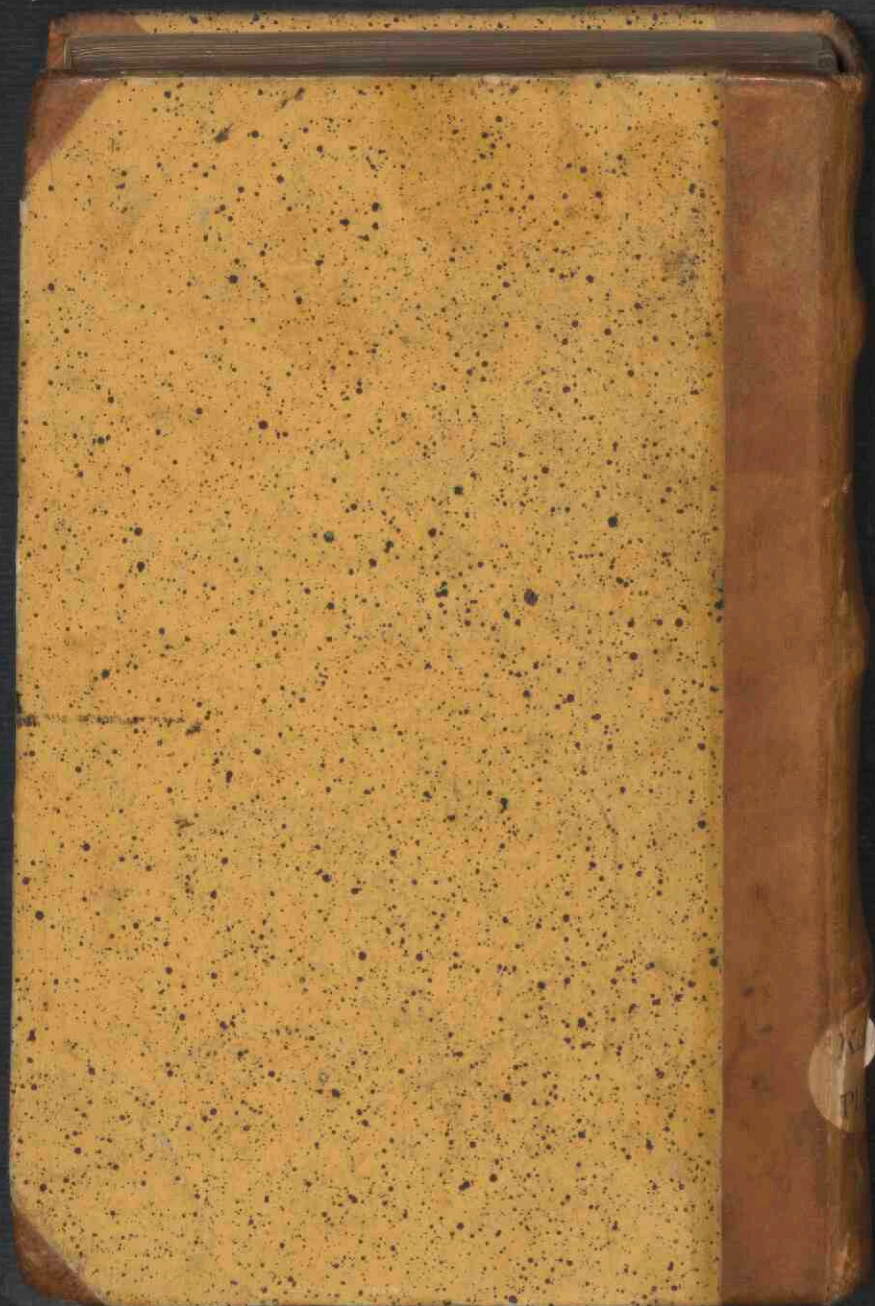
PL. 0 N°. 17

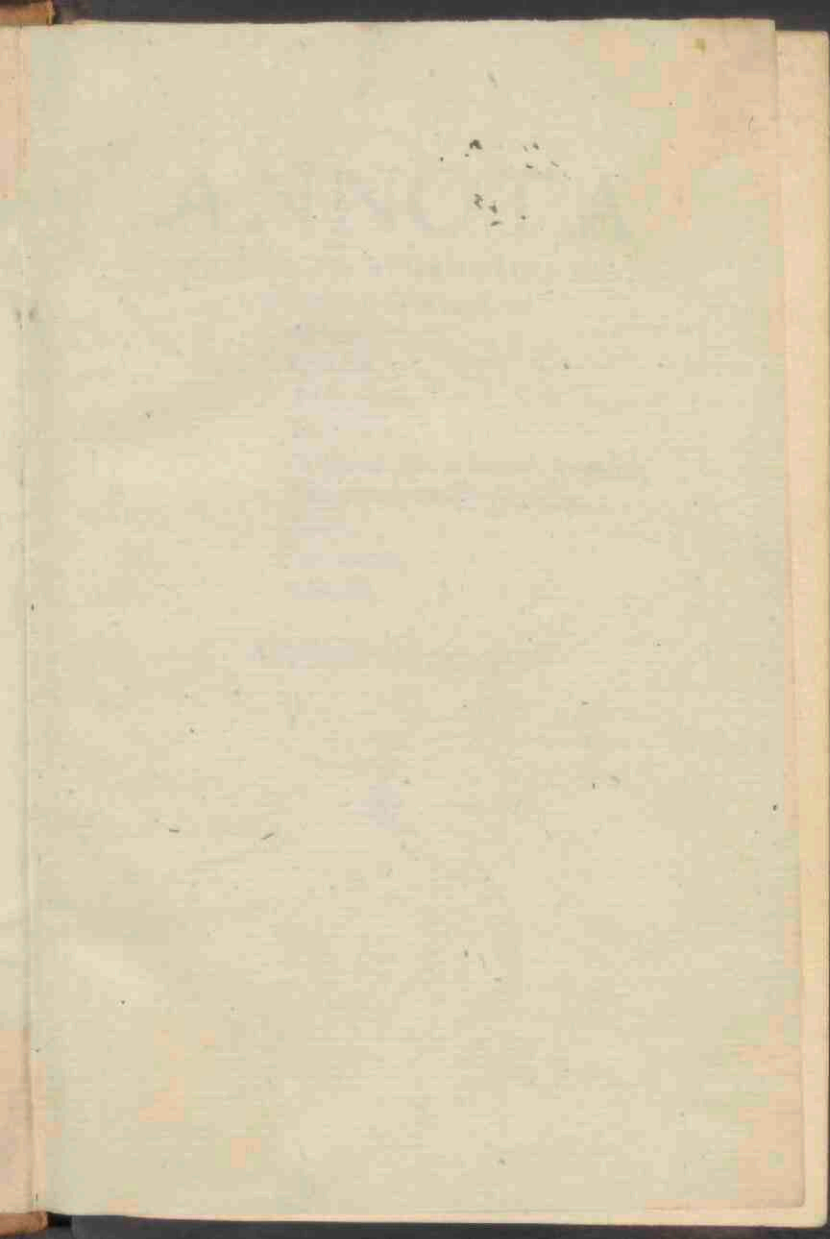

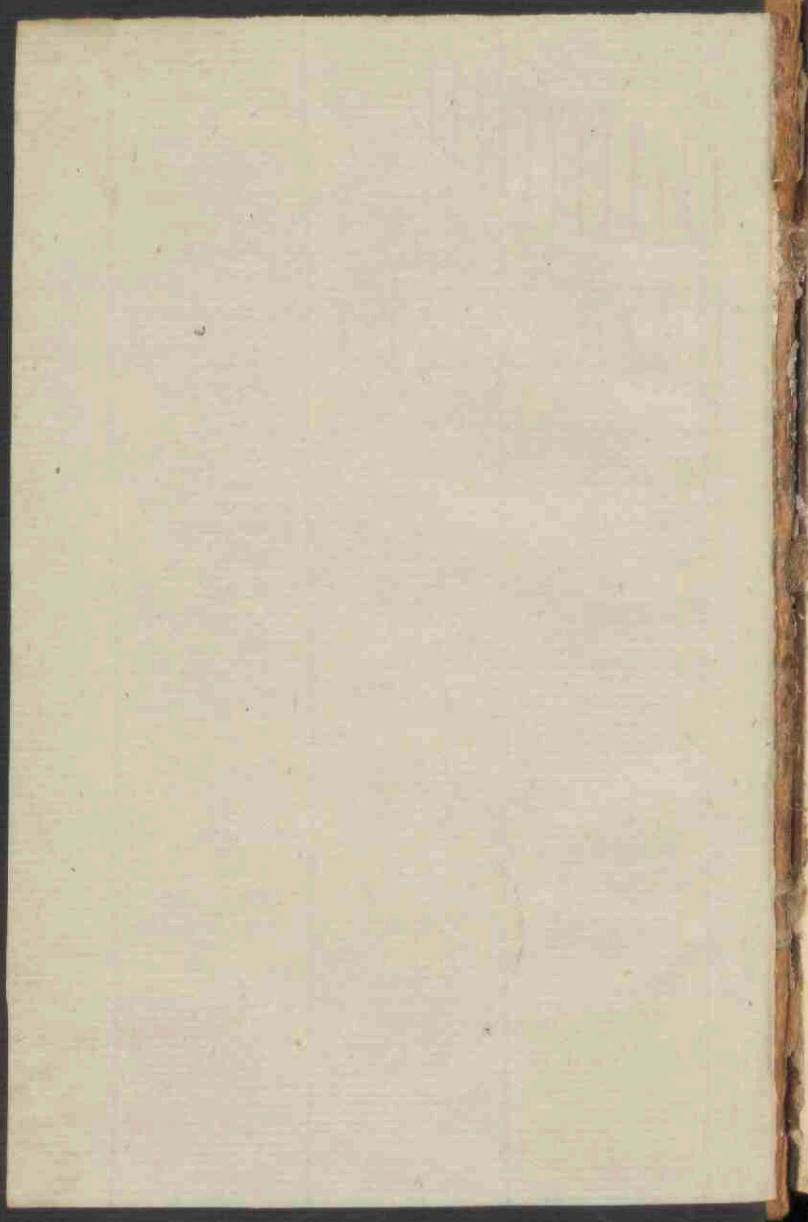
Biblia et Interpretes

Octavo n°. 411.

Kastlog
pl. Om. 17

1

ANNO TA

TIONES IO. BVGENHAGII PO-
merani in epistolas Pauli ad

Galatas,
Ephesios,
Philippenses,
Colossenses,
Thessalonicenses primam & secundam,
Timotheum primam & secundam,
Titum,
Philemonem,
Hebræos.

Ab ipso autore nuper recognite.

Ex domo Ex. Pottioni's
Bubæti

A. TOMINA

1871

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

2

2

Oni consulas ue-
lim optime Lec-
tor, quod bre-
uissimas anno-
tationes accipis
in sacras quasdā
epistolas, nempe
Pauli ad Galatas
& reliquas oēs,
cum epistola ad
Hebræos. Secu-

lum enim hoc expectare non potuit, ut apertius rem &
commodius tractarem, quando & deus ita agit, ut qd'
hic in aurē audimus, prædicetur ubique super tecta.

Non habes itaque hic alia, quā quæ publice in schola
Vvitembergensi prælegimus, & epistolam ad Galatas
non addidissimus, quam post reliquas nunc tandem inter-
pretati sumus, quid enim opus erat post cōmentariolum
D. Martini in eandem epistolam? nisi timuissim libra-
rios illos, qui sua lucra sectantur, per hanc epistolam au-
cturos quā primum illam editionem, quæ nuper pro-
diit nobis & ignorantibus & inuitis. Placuit uero hu-
ic epistolæ præmittere indicem insignium locorum, super
a z stitiosius

stidiosius quidem, sed tamen non præterrem, ut uideas,
quàm succi plena sit epistola, contra illos, qui hic ieiunam
aridamque solum increpatonem putant contineri.

Est quidem epistola ad Romanos multis nomini=
bus huic præferenda, sed hanc si illi copula=
ueris, lucem uidebis, quam hypocri=
sis humane iustitie ferre non
ualebit.

Index

INDEX

ANNOTATIONVM IO. PO-
merani in Epistolas Pauli.

- Abrahæ filij sunt, qui fidem imitantur Abrahæ* 12. b
Abraham cum posteritate sua fide iustificatus est inibi.
Abraham decimas pependit Melchizedecho 150. b
Abrahamus Melchizedech superiorem agnouit eodem.
Aduentum Christi impij non diligunt 125. b
adulescentes: pud nos crapula & ebrietate pereunt 132. a
ædificatio Dei per fidem est 98. a
*affectus sanctorum sublimis, quem nos ad spiritualia ad-
huc rudes assequi non possumus* 44. b
æquitas & æquabilitas seruis exhibenda 55. b
*Antichristus Papa magis horrenda contra hominum sa-
lutem facere non poterit, quàm quæ fecit.* 38. b
Antichristi qui sint inibi.
*Antichristum quo tempore reuelandum à Paulo prædis-
ctum sit* 85. a
Antichristus ante sui reuelationem regnavit 90. b
Antichristus quomodo supra deum se extulerit 91. b
Antichristus quomodo in templo Dei sedeat 92. a
*antichristus non armis carnalibus, sed uerbo Dei confici-
endus* eodem. b
a 3 anti-

I N D E X.

Antichristica factio usq; ad iudicij diem manebit	93. a
apostolicus animus quis	28. a
Apostoli germani officium	42. b
arbitrium nostrum mala uult	16. a
arbitrium liberum non est in natura	23. a
arbitrio nostro ne incipere quidem possumus, quod bonum est	43. a
Archangeli uox & tuba dei in extremo iudicio quid	79. b
argumentum fortissimum contra asserentes ex operibus esse iustitiam	10. b
argumenta contra Satane & phariseorum insultus efficacissima	11. a & b & 12. a & b.
arma quibus Paulus nos instruit contra regnum tenebrarum	79. a
auaritiam Paulus eidolorum cultum uocat	38. a

B

Baptizandi mos apud priscos	116. a
Benedictio in semine Abraham promissa est	10. b
Benedictio fide suscipitur	13. b
Beneficia in proximos exhibita, opus fidei & labor charitatis	69. a
Benignitati amaritudo opponitur	24. a
Blasphemia in spiritum sanctum	147. b

canecri

C

I N D E X.

Canceri morbo inanes uoces pro sacris receptæ assimi-	
lantur	123. a
Canes impudicilacerantes gregem dominicum	48. b
Cantica spiritalia quæ	101. a
Carnale est, quicquid per nos possumus	9. a
Caro pro homine tropo scripturæ	eodem.
Caro & sanguis pro homine animali	6. b
Caro quid	23. b & 63. b
Carnis lapsus sepe occasio est maioris fidei	76. a
Castitas ei quoq; tribuitur, qui uxorem habet	130. a
Cauterio notatam conscientiam qui habeant	90. b
Character Christianorum spiritus sanctus	16. a
Charitas ordinata non incipit à se	26. a
charitas non est, ubi sectæ sunt	22. b
charitas Fructus fidei	43. a
charitatis synceræ extimæ dotes	45. b
charitas in scripturis quid	55. b
charitas neruus corporis Christi	65. b
charitatis egregium exemplum	134. b
Cherubim in arca dei quid significant	154. a & b
chirographum quomodo à Christo deletum	62. b
Christum cur dominum nostrum appellet Paulus	1. b
Christus pater futuri sæculi uocatur	3. a
Christus semen Abrahamæ	16. a
Christus nullos nouit, nisi Christianos	inibi.
Christum crucifixum prædicare quid	22. a
	a 4 Christus

I N D E X.

Christus nostra sanctificatio, iustitia, & satisfactio	33. a
Christus nobis nihil utilis, si ex operibus est iustitia	41. b
Christiani ueri quomodo sint affecti	45. b
Christi exemplum nobis proponitur	46. a
Christiani non sunt, qui se pro Christianis perfectioribus hactenus uenditarunt	64. b
Christiane rei summa in quibus sita sit	68. b
Christianorum uita crux	75. a
Christus solus mediator inter Deum & hominem	102. a
Christianus sine cruce non glorificabitur	116. a
Christum scriptura uocat fratrem nostrum	142. a
Christus sacerdos & rex	146. a
Christus rex pacis	150. a
Christum quotidie sacrificantes impie agunt	155. b
Christiani nullam habent conscientiam peccatorum	156. a
ciborum usus fideli & infideli	103. b & 103. a & b
circumcisio spiritalis	49. a
coniugum dilectio mutua mire à Paulo persuadetur	quadragesimo. a
coniugum discordiæ nostro tempore deplorandæ eodem conscientia quomodo uere tranquilla fieri possit	2. b
conscientiæ pacem qui consequatur	81. a
conscientijs afflictis magnæ consolationis uerbum eod.	b
conscientiam bonam qui repellant	100. b
conscientia pura quæ	120. a
	conscientijs

I N D E X.

conscientijs afflictis maximum solatium	121. b
corporalis exercitatio quando utilis sit ad salutem	109. b
creatura dei bona cui immunda sit	108. d
creaturæ solis fidelibus creatæ sunt ad utendum	131. d
credere se facile putantes, nihil fidei habent	30. b
crucifigere filium dei ab integro quid	148. b
crux est probatio fidei	125. b
crux fidei comes est	157. b

D

Dæmonium meridianum quid	90. d
Deprecari quid	101. b
desertores fidei qui	89. b
Deum cur patrem appellet Paulus	2. b
Deus solus & gratis dimittit peccata	11. d
Deus sæculi huius	31. d
Deo cur scriptura humanos affectus tribuat	37. b
Deus improbe inuocandus, ut mutet operarios in messem suam	41. d
Deus tuus est res quæcunq; in quã fiduciam ponis	71. b
Deus zelotypus est	92. b
Deus cur seruator à Paulo uocetur	97. a
Deus pater quàm nos diligit in filio	inibi. b
Deus quomodo beatus dicatur	99. b
Deus cunctos homines uult saluos fieri quomodo inuelli- gendum	a 5 gendum

I N D E X.

gendum	102. a
Diaconorum officium	42. b
Diabolus ignorauit Christi mysterium	14. a
Diaconi eligantur probatissimi ciues	42. b
Diaconi qui, & à quibus eligi debeant	104. b
Diaconi à discipulis electi non tantum apostolis	110. a
Dilecti à deo, dum inimici eramus	123. a
Dies mali Paulo qui	39. a
Diē domini ubiq; scriptura dicit inopinato uenturū	73. b
Diuitie media sunt, quib. spiritualis recte uti potest	115. b
Diuitie Christianorum	118. a
Discessio ab imperio Romano quomodo accipienda	86. a
Dissonantia scripturæ qualiter capienda	70. b
Docentes quæ dei sunt, hominibus placere nō possunt	4. b
Doctrina apostolica quæ	2. a
Doctrina demoniorum quæ	90. a
Doctrina demoniorum in paradiso cœpit	eodem.
Doctores fã si depinguntur	115. a
Doctrina sana quæ	118. a
Doctores legis pro lucro impij sunt	99. a
Doctoribus debentur necessaria uitæ	97. a
Doctrinæ humanæ sectas & odia nutriunt	45. a
Doctrinæ humanæ contemptibiles	61. a
Doctrina fiat ex sermonibus fidei	108. b
Doctrina sana accommodata est omni sexui	131. b
Doctrinæ sanæ aduersantia uitanda	118. a
Doctrinis	

I N D E X.

Doctrinis insanis qui seducendi sint	119. a
Domini sumus omnium in Christo	31. a
Domini solius est profectus salutis nostræ & perseuerantia	94. a
Domus dei quæ	105. b
Dona uaria Christianorum, ministeria sunt unitatis ædificandæ	35. a
Dormire apud Paulum quid	79. a
Dominus noster Christus dicitur & est	97. b
Dominiuum omnium creaturarum acceptum & perditum	107. b

B

Ebrietatis comites	39. a
Ebrii sitis spiritu quid	eodem b
Ecclesiæ bona occuparunt hæctenus, qui dispensatores esse debuerant	42. b
Ecclesia Christi nõ est, quæ uerbo Christi nõ regitur	131. b
Electi dicuntur regnum Christi, Dei, Cælorum	50. b
Electis etiam mala operantur in bonum	135. b
Elemosyna absq; fide peccatum est	59. a
Elementa mundi litera legis	16. b
Elementa mundi quid	51. b
Episcopi plures in una ciuitate	43. b
Episcopis quid incumbat	mibi Episco=

I N D E X.

Episcopus quid monere debeat suos auditores	101. a
Episcoporum electio	104. b
Episcopo magna necessitas incumbit	116. b
Episcopis Paulus fidei & constantie exemplum praescribit	126. a
Episcopus altera manu edificare, altera gladium tenere debet	130. a
Epistole ad Hebræos Paulus non est autor	138. a
Errores amantes & defendentes amplius seduci oportet	93. a
Euangelium frustra audierunt, qui ad humanas iustitias conuertuntur	17. b
Euangelica gratia saluati sunt etiam sancti ante Christi incarnationem	30. a
Euangelium maledictis, persecutionibus & morte promouetur	44. a
Euangelion quid	56. b & 75. b
Euangelion uere suscipientes, certi sunt se esse in gratia	69. b
Euangelion non patitur se armis defendi	92. b
Euangelion gloriæ dei quid	99. b
Euangelici temerarij perstringuntur	133. a
Euangelium etiam Patriarchis promissum fuit	149. b
Euangelio duo genera hominū fauere uidentur	126. b
Excommunicatio euangelica	95. a
	Excom=

I N D E X.

Excommunicant hodie quos deus pro excommunicatis habet	umbi.
Excommunicatio utilis quæ	101. a
Ecclesia non grauari debet ociosis & ualidis	112. b
Efferi supra deum quid sit, & quis	91. b
Errare quomodo possint etiam electi	93. b
Esau signat pœnitentiam impiorum	177. b
Ethnicorum literæ qualiter à Paulo cõmendatæ	130. b
Euangelion in nobis sine fructu esse non potest	56. b

F

Fabula quindecim signorum sub extremũ diem	78. a
Factis qui deum negent	130. b
Fascinum pro præstigio	11. b
Fermentum duplex, Euangelicum & Pharisaicũ	21. b
Fides per dilectionẽ, non ficto dei cultu operatur	20. b
Fidem in nobis ingens potentia & efficacia spiritus operatur	30. b
Fides quid	55. b
Fides quæ imputatur ad iustitiam cuiusmodi esse de- beat	70. a
Fidem habentib. subinde opus est admonitione	72. a
Fides & charitas nunquam perfecta in hac uita	77. b
Fidem & infidelitatem aliorum, scriptura nobis osten- dere non potest, nisi ex fructibus	83. b
	Fides

I N D E X

Fides sola uerus dei cultus	87. a
Fidei edificationem duo genera impediunt	98. a
Fides ficta & historica	99. b
Fides & bona conscientia separari nō possunt	100. b
Fides esse nō potest, ubi fructus eius nō ostēditur	112. a
Fides uera subuerti non potest	123. a
Fides electorum qualis	129. a
Fides & crux sese comitantur	149. b
Fiducia Christianorum	72. a
Filius perditionis cur Antichristus dicatur	91. a
Fœderis nescij	124. b
Fornicationem simplicem non esse peccatum dicentes impie errant	38. b
Franciscanus, Augustinianus & c. nomina sunt à Chri- stianismo aliena	64. b
Festa Iudaica quid significant	63. a
Fides prima uiduuarum quæ sit	112. a
Fides impetrat spiritum legis impletorem	98. a
Fidei multum de cedit pugnis uerborum	122. b
Fides imperfecta etiam in Apostolicis uiris	49. b
Fidem deus non potest non seruare fidelibus	81. b
Fidei spiritu expectamus spem iustitiæ	20. a
Fidei fortificatus spiritus qualis	35. a
Filij dei prædestinatione, sunt aliquando necessario im- pij ex se	6. a
Filij dei sumus per spiritum dei	17. a
	Forma

I N D E X

Forma fidelium uera	18. b
Eratribus gratis seruiendum propter Christum	45. b

G

Gaudere in domino qui non possit	48. a
Gaudium Christianorum	inibi
Gentes quoq; pertinere ad benedictionem seminis Abraham	32. a
Genealogiarum uana perquisitio	92. a
Gloriari in carne quid	49. b
Gladio non occiditur Antichristus, sed Euāgelio	93. a
Gloria inter afflictiones manet	71. a
Gloria nostra dei est, non nostra	93. b
Gradum bonum qui acquirant	105. b
Gratia dei quid	2. a
Gratia quid	128. b
Gratia dei falsò dicitur qualitas in homine	128. b
Gratia dei non obtinetur per opera	28. b
Gratia quanta nobis per Christum contigerit	57. a

H

Hæretici qui	134. a
Hieremiam in utero matris sanctificatum quomodo intelligendum	5. a
Hierusalē in Prophetis Christi regnū adūbrat	19. a
Hierusa	

I N D E X.

Hierusalem duplex cælestis & terrestris	eodem
Hismael Isaac persequitur, non contra	eodem b
ab Hominibus in scripturis quid sit	1. a
per Hominem esse quid dicatur	inibi b
Hominis uocabulum in scripturis male audit	5. b
Hominem scriptura in tres partes diuidit	81. a
Homo animalis	eodem
Homo peccati cur Antichristus	91. a
Humanas doctrinas recipere, est uere idololatriam com- mittere	45. a
Humana ratio nihil nouit nisi elemēta huius mūdi	53. a
Humane traditiones saluti obsunt	85. a
Hypocriticos nemo expers est	49. b
Hypocrita abstinens ab esu carniū peccat	107. b
Heredes dei faciunt non opera, sed fides	14. b

I

Ieiunandum quomodo Christianis	64. a
Immunda edere cur lex prohibuerit	63. a
Impij semper in peius proficiunt	74. a
Impijs repentinus superueniet interitus	79. a
Impietas quid	109. a
Impuris omnes creature sunt impure	131. a
Increduli deum mendacem faciunt	121. b
Indifferentia aut media que	114. b
Inebriatio	

I N D E X.

Inebriatio quid scripturæ	79. a
Infirmitas fratrum quatenus ferenda	5. b
Infidelitas fons omnium uitiorum	49. a
Infirmis utile est cecidisse	59. a
Inordinati apud Paulum qui	94. b
Interpellare quid	101. b
Iudices non sint præcipites	113. b
Iulianus apostata	91. a
Iustitiæ humanæ nihil aliud quàm uexationem conscientiarum pariunt	2. b
Iustitia operum coram Deo nulla est	3. b
Iustitiam ex operibus esse contendentes, Christum fabulam faciunt	10. b
Iustitiarum nostri simulachra colunt	23. b
Iustitias operum amplectentes, concordēs esse non possunt	41. b
Iustitia Dei	70. b
Iustitiarum stulti, qui in cibis & alijs creaturis querunt sanctitatem	109. b
Iustitiorum opera damnantur	109. b

L

Labor charitatis	59. b
Laicorum & clericorum discrimen Christianismus nescit	55. a

b Legem

I N D E X.

Legem coram Deo nemo facit	13. a
Legem natura non potest audire	15. b
Legem cessasse per simile probatur	16. a
Legem necesse erat abrogari	33. a
Lex quomodo testamenti appellationem habeat	14. a
Lex conclusit omnia sub peccatum	15. b
Lex reos facit, non absoluit	19. b
Lex affectus cordis requirit	26. b
Lex quomodo abrogata sit	53. b
Lex non data erat, ut iustificaret	85. a
Lex quomodo non posita sit iusto	98. a
Lex per angelos data est	141. a
Leuitarum non obliuiscendum	25. b
Libertas Euangelica ubi sit	10. b
Libertas spiritus	17. a
Libertatem carnis pro libertate spiritus arripiunt carnales	31. a
Libertas conscientiarum uera libertas Christiana	156. a
Libidinem quam detestetur Deus	76. b
Locus in Ephesiorum epistola à Pomerano correctus	30. a
Locus pusillanimes confortans nonagesimo quarto.	a
Locus insignis contra traditiones hominum	131. a
Lupi humane iustitie predicatorum	60. b

I N D E X

Magistratibus & principibus quatenus parendum	121. a
Mahumetes quare dicatur Antichristus	80. a
Manuum impositio Hebræis familiaris fuit	110. b
Matrimonij commendatio	70. b
Matrimonij legitimus usus quis	108. b
Media, quæ facere & omittere licet	33. a
Melchizedech nec initium, nec finem habuisse uidetur in scriptura	150. a
Merces pijs redditur pro opere, non debetur	55. a
Mercedem pro opere debere quomodo intelligendum	60.
Meritum fides non nouit	83. a
Meritorum prædicatores confunduntur	128. b
Militaribus uerbis scriptura libenter utitur	41. a
Ministri Euangelici forma	72. b
Modestia quid	51. a
Modestia Christiano doctori maxime necessaria	111. a
Mortificatio quid	65. a
Mortui in Christo non desendi	77. b
Mulieres quo habitu orare debeant	103. a
Mulieribus quare in ecclesia tacendum	104. a
Mulieri fidei licet uti matrimonio infidelis uiri, & con- trà	108. a
Mysterium de uiuentibus adhuc adueniente Christo ad iudicium	78. a
Mysterium iniquitatis falsò de Neronis persecutione in- terpretantur	91. a

I N D E X.

N

Nouitius qui	105. a
Nouorum inuectores	123. a

O

Oblatio pro peccatis post unicam Christi in cruce oblationem non est	38. a
Obscrare quid	101. b
Omni habenti dabitur, & abundabit, quo sensu capiendum	105. b
Onesimus quid græce	130. b
Operum Legis fiducia perpetuam conscientiarum uectionem parit	3. b
Operum prædicatores bene audiunt apud homines	5. a
Opera Legis si non iustificanc, multo minus opera ab hominibus excogitata	8. b
Opera Legis cur non iustificanc	inibi.
Opera uere bona quæ	20. b
Opera ab Apostolis Dei præcepta quæ	42. a
Opera sine fide quæ	47. b
Opera quæ nobis parua aut magna uidentur, apud Deum omnia equalia sunt	54. b
Opus fidei	59. b
Opera bona uiua fides sua sponte producit	134. a
Opera	

I N D E X.

Opera bona quæ scriptura uocet	eodem.
Opera bona oportet fieri ex libero animo	136. b
Orandum, sed non iuxta præscriptum	64. a
Orationes Christi quales fuerint	68. b
Orare indifinenter quid	73. b
Oratio in quibus ualeat	eodem
Oratio quid	101. a
Orandum semper esse quomodo accipiendum	eodem.
Orantium habitus	103. b
Orationis exauditionem duo impediunt	eodem.
Ordinatos uocamus, quos Paulus inordinatos uocat	94. b

P

Papæ regnum quale hæctenus fuerit	94. b
Papistæ confessores Christi occidunt	85. a
Papæ regno omnes reges & principes subditi sunt	86. a
Papa quam impia contra scripturas sacras agat	eodem. b
Papa dies obseruari præcipit & tempora	87. a
Papa præcipit, quæ Deus non præcepit	eodem.
Papa non seruantes sua statuta punit	eodem.
Papa pro fide nobis traditiones humanas subrogauit	87. a
Papa totum abstulit, quod CHRISTVS nobis factus est	eodem. b

I N D E X

Papa regnum quando inceperit	89. b
Papa etiam in mortuos auctoritatem sibi arrogat	91. b
passiones nostrae Christi sunt passiones	100. a
pastoris ueri exemplum	93. a
pastoris boni officium	108. b
Paulus quomodo conferendus alijs Apostolis	2. a
Pauli ministerium non contemnendum	eodem.
Paulus quomodo per omnia omnibus placuerit	5. a
Pauli conscientia bona in pharisaismo blasphemia erat	eodem b.
Paulus ubique uult se agnosci ministrum uerbi à Deo mis- sum	33. b
Paulus gratias agit p accepto munere à Philippē sib.	51. b
Paulus quomodo passionem Christi suppleuerit	59. b
Paulo erat sollicitudo omnium ecclesiarum	107. b
Paulus ne occasionem daret pseudapostolis sua quæren- di, labore manuum uictitabat	73. b
Paulus quanta sollicitudine pro ecclesijs aestuauerit	75. a
Paulus nunquam gloriatur nisi in domino	82. b
Paulus quos uitandos cum adiuratione præcipiat	94. b
Paulus non requirit templum ad orationem	103. a
Paulus ubi dicit, bonus eris: demoniorum doctrine di- cunt hæreticus eris	108. b
Paulus qua ratione ex ethnico citauerit testimonium	130. b
Paulus pastorale officium donum uocat	110. a
	pauperes

I N D E X.

pauperes Hierosolymitani qui fuerint	7. a
peccatum in spiritum sanctum commissum	93. b
peccatum duplex est	147. b
peccatum ad mortem	eodem.
personarum respectus apud Deum nihil ualet	8. a
Petrus reprehensibilis recte à Paulo increpatur	eodem.
phariseis & libertatis nostræ proditoribus nihil cedendum	7. a
phiala iræ Dei	65. a
pietas quid	109. a
pietas hanc uitam non respicit	129. b
pœnitentia impiorum	157. b
pontificis secundum legem officium	145. a
prædicator certus esse debet de euangelica ueritate	4. b
prædicatio uerbi Dei omnia humana damnat	eodem.
prædestinatione filij dei, interim tamen impij sumus, donec conuertimur à Deo	6. a
prædicatores alijs Christianis non meliores	8. a
prædicatores Euangelici uictu & amictu debent esse contenti	25. b
prædestinatio diuina maximam parit consolationem fidelibus	29. a
prædestinationem impij ad impietatis argumenta uertunt	eodem.
prædicatoris ueri est à suis nihil requirere	51. b
prædicatoris inopiam auditores subleuare debent	eodē.
	b 4 prædicare

I N D E X.

<i>prædicare nemo feliciter potest, nisi à DEO missus</i>	
94. a	
<i>prædicatio Legis & Euangelij simul mandatur</i>	126. a
<i>Prædicatori cum omni μαργοθυμια agendum</i>	126. a
<i>præputium</i>	62. a
<i>Præpositi Christianis quales esse debeant</i>	79. b
<i>Princeps aëris</i>	31. a
<i>Principibus malis quatenus parendum</i>	133. a
<i>promissiones carnales Christianis etiam non aspernandæ</i>	40. b
<i>Prophanum quid</i>	108. b
<i>Prophetia quid</i>	80. a
<i>Promissio & iuramentum duæ res in Deo immutabiles</i>	
149. b	
<i>Propiciatorium quid</i>	154. a
<i>Prudentia Christiana quæ</i>	57. b
<i>Pseudapostoli duas habent causas cur non pure doceant Christum</i>	26. b
<i>Pseudapostoli ex fructibus arborem producere uolunt</i>	
42. a	

Q

<i>Questum pietatem impij faciunt</i>	115. a
<i>Questus uerus & magnus quis</i>	codem. b

R

Regnum

I N D E X.

Regnum mundi	3. d 50. b
Regnum Dei, coelorum, Christi	eadem.
Regnum lucis	50. b
Regno Dei qui digni sint	83. d
Regnum Romanorum quarta bestia, de qua Daniel	
86. d	
Religio angelorum	54. d
Resurrectionis fides cardo salutis nostræ	1. b
Resurrectio quid	59. d
Resurrectionem Christi cur nusquam non inculcet Pau-	
lus 72. d & b.	
Rudimenta Christianismi	146. b

S

Sabbatum agere quid	53. b
Sabbata, festa, nouilunia Iudæorum quid figurarint	
63. d	
Sabbatum Christianorum quod	143. b
Sacerdotium carnale figura fuit sacerdotij æterni	43. b
Sacerdotium Melchizedech figura fuit sacerdotij Chris-	
ti 150. d	
Sacerdotium Leuiticum erat imperfectum	150. b
Sacerdotij noui & ueteris discrimen	152. b
Sacramentum corporis & sanguinis CHRISTI abusus	
54. d	

b 5 Sacrificare

I N D E X.

sanctificare & segregare Deo idem	6. a
Sanctos cur Deus in quibusdam errare permittat, quibus quagefimo: a	
Sancti contenti sunt ijs, quæ habent	52. a
Sanctorum afflictiones, afflictiones CHRISTI sunt	
60. a	
Sancti etiam se mutuo uidere gestiunt secundum carnem	
74. b	
Sancti non possunt esse mediatores	102. a
Sancti qui sunt in terra pro se mutuo orant	codem.
Sanctificatum more hebræo quid	123. b
Sane doctrina efficacia	131. b
Sani fide, charitate & patientia qui	125. b
Sancti in scripturis uocantur credentes	135. b
Sancta sanctorum	153. a
Satanæ ultima operatio	89. a
Satisfactio papistica euanescit	156. b
Scandala necesse est esse, ubi Euangeliū prædicatur	66. b
Scandalum duplex paruulorum & pharisæorum	80. b
Scripturæ detortæ sunt in sanctorum festis	54. a
Scripturæ obscuriora loca quomodo interpretanda sint	
147. b	
Sectæ sunt fructus carnis	22. b
Sectarum autor qui	134. a
Sedere in templo Dei quid	92. a
Seductio orbis quicquid externarum rerū pro iustitia cō putatur	

I N D E X.

putatur	54. b
Seminare in carne quid	26. a
Senes natura superstitiosi sunt	131. b
Senioribus qui bene præsunt debetur duplex honor	112. b
Serui dei quomodo placere debeant	5. b
Seruis Christianis quid agendum	114. b
Signis mendacibus cur nos deus tentare soleat	90. a
Sobrietatis spiritus	121. a
Spiritus quid	23. b
Spiritu uiuere	24. b
Spiritu ambulare	eodem
Spirituales nequitiae in caelestibus.	29. a
Spiritus ubi sit	31. a
Spiritus Christi quid in credentibus agat	33. a
Spiritum non extinguatis quid	80. a
Spiritus quomodo sint probandi	85. b
Status perfectionis monachorum misera conscientia = rum seruitus	16. b
Stigmata domini ferre quid	10. b

T

Tabernaculum in quo deus habitat	153. b
Tabernaculi duplex pars	eodem
Templum dei quod	92. a
Tenebrae exteriores quae	58. a
Testamen-	

I N D E X.

Testamentum quid	13. b
Testimonium & signaculum ueræ prædicationis	33. b
Tentatio probat fidei constantiam	121. a
Titus quare non circumcissus à Paulo	7. a
Thuribula aurea quid	153. b
Triticum Euangelicum quid	85. b
Turcis quomodo Christiani sine peccato obediunt	133. a

V

Vasis nomine quid Hebræi accipiant	123.
Veniam lapsis post primam ad Christum cōuersionem, quomodo neget epistolæ ad Hebræos autor	147. a
Verbum dei purum & simplex esse debet	21. b
Verbum dei personis, locis & temporibus non est alligatum	126. a
Veritas etiam ab impijs prædicari potest	44. b
Veritas pro fide Hebraico more	37. a b
Verba prophana	121. b
Victus ex alieno labore quibus debeat	94. b
Vidue alendæ ab Ecclesia cuiusmodi esse debeant	111. b
Vidua primum fidem reiiciens	112. a
Virga Aaron quid significet	153. b
Virginitatis immodici laudatores perstringuntur	111. b
Virtutes nostræ & uires caro sunt & humana ster- cora	11. a
Vita	

I N D E X.

Vita angelica	54.	a
Vnctio Christianorum spiritus sanctus	16.	a
Vnitatem Christianam qui sciunt	35.	b
Vnitatem spiritus unitas doctrine sequitur	36.	a
Vocatio expectanda Episcopo	110.	a & b
Vocatio tempore Apostolorum	eadem	
Votum scriptura non nouit	111.	a
Vxor Pauli quam comparem germanam uocat	51.	a

Z

Zelus quando bonus sit	13.	a
Zizania traditiones hominum	85.	b

F I N I S.

LOCI IN EPISTOLA AD GAL.

- 1 **P**AVLI prædicationem esse uerum Christi Euangelium ab ipso Christo glorificato acceptum, cap. 1. et. 2.
- 2 Christum satisfactionem nostram esse & redemptionem. Qui dedit, inquit, semetipsum &c.
- 3 Vocare Euangelium aliquid aliud quam iustitiam dei per Christum, esse blasphemiam & Christi Euangelij subuersionem. Quod non est aliud &c.
- 4 Seruum Christi non posse hominibus, id est, humana tantum sapientibus placere. Nam si &c.
- 5 Spiritum concipi ex auditu fidei & non ex operibus legis, cap. 3. Hoc solum &c.
- 6 Male dictos esse qui sub operibus legis sunt. Itaque qui ex fide sunt &c.
- 7 Salutem nostram esse promissiones & testamentum dei non opera hominum. Fratres &c.
- 8 Legem non iustificasse sed pedagogum fuisse ad Christum. Itaque lex &c.
- 9 Fidem facere filios dei, unum in Christo omnes, adeoque ueros Abrahamæ filios non ex carne Abrahamæ, sed secundum fidem Abrahamæ ex deo genitos. Omnes enim filij dei estis &c.
- 10 Filium dei per suum spiritum nos redemisse ex seruitute legis in adoptionem filiorum dei, cap. 4. Dico autem &c.
- 11 Conuerti ad elementa mundi, id est, carnalem iustitiam, esse negare gratiam. At nunc &c.
- 12 Legem seruitutem esse, promissionis fidem libertatem. Dicite mihi &c.

Per

LOCI IN EPISTOLA AD GAL.

Per opera legis querere iustitiã, esse negare & abij- 13
cere Christum, cap. 5. Ecce ego Paulus &c.

Nihil ualere externorum ijs qui sunt in Christo nisi 14
fidem que per dilectionẽ operatur Nã in Christo, &c.

Libertatem Christianam non esse libertatem carnis. 15
Vos enim in libertatem &c.

Istam libertatem esse seruam fratrum. Ibidem. 16

Non esse in carne nostra bonum, sed iugem luctam ad 17
uersus spiritum. Spiritu ambulate &c.

Christianam libertatem portare peccata fratrum & 18
non condemnare proximũ, cap. 6. Fratres enim si &c.

Danda carnalia auxilia ijs qui seminant nobis spiri- 19
tualia. Communicet &c.

Bona opera illa esse que facimus proximo, in primis 20
fidei. Bonum autem facientes &c.

Qui iustitiam operum docent querere gloriam & 21
crucis fugam. Quicumq; uolunt &c.

Gloriam nostram esse Christum crucifixum. Ego ue- 22
ro absũ &c.

Status

STATVS EPISTOLAE.

Non ex operibus legis sed ex fide in Christum nos iustificari, qui factus est pro nobis maledictum et peccatum, ut nos fieremus dei benedictio & iustitia per ipsum.

ARGVMENTVM.

GALATAE à Paulo didicerant Christū esse nobis factum à deo iustitiam, sapientiam, redemptionem, id est, nos ex sola fide in Christum iustificari & filios dei fieri, sed seducti à pseudapostolis ad fiduciam operum legis relapsi erant. Quos reuocat Paulus per hanc epistolam & quæ sit uera iustitia rursus docet. Antequam uero rem ipsam tractat, prius pseudapostolorū respondet calumnijs.

IOAN=

IOANNIS

POMERANI ANNOTA-
tiones, in Epistolam ad Galatas.

AVLVS A-
POSTOLVS.

Statim in inscri-
ptione, certificat
lectores de suo
ministerio, ut nō
dubitent cum ha-
bere uerbum dei,
cui credant, & si
mul notat sedu-
ctionem, & men-

dacia pseudapostolorum. Dicit ergo se Apostolum factū,
non ab hominibus, neq; per hominem aliquem, sed per IE-

SVM & c. quemadmodum & infra. Notum, inquit, uo-
bis facio fratres etc. Et rursum: Ast ubi Deo, qui me segre-
gauerat & c. Vide istam uocationem Pauli. Act. 9. & .13.

Ab hominibus in scripturis dicitur esse, quod est ab ho-
minibus inuentum & excogitatum, ut Matthæi .21. Bā-
ptismus Ioannis unde erat? E celo, an ex hominibus? & c.

A Et Actorum

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Et Actorum sexto. Si est ex hominibus consilium hoc & c. Per hominem uero est, quod licet à Deo sit, tamen medio homine, ut quando discipuli Apostolorum ab ipsis Apostolis mittebantur. Paulus igitur illud negat de se, contra doctrinas humanas, & contra illos, qui mentiuntur se Apostolos, & non sunt missi à Deo, uel ab illis quibus Deus commisit. Hoc uero negat contra illos, qui ipsius eleuabant autoritatem, quasi tantum esset Apostolorum discipulus, nec satis adhuc intelligeret, quæ scire oporteret. Virumque au. em negat, contra pseudapostolos, ut in sequentibus uidebis.

Qui suscitauit & c.

Resurrectionis CHRISTI meminit, non solum, ut puto, quòd in fide resurrectionis CHRISTI uertatur cardo nostræ salutis, sed etiam, & multo magis, ut commendet suum Apostolatam, contra pseudapostolos, qui nitebantur Pauli eleuare autoritatem, quòd non esset conferendus alijs Apostolis, qui à CHRISTO accepissent Apostolatam, & cum CHRISTO conuersati fuissent, cum Paulus, neq; à CHRISTO audiisset, neq; ab ipso missus esset, sed solum ab Apostolis, uel alijs discipulis: iccirco non ferendum, quòd opera legis abijceret, quæ adhuc in Iudæa magni Apostoli seruarent, & quæ apud eos ne Paulus quidem negligere auderet. Quis istis argumentis non moueretur? Eodem modo & apud Corinthios eleuatã ab ipsis Pauli autoritatẽ indicat ipse. 1. Cor. 1. Hæc consutat in frã historia sua, ut indicabimus.

Igitur

IN EPISTOLAM AD GALATAS. 2

Igitur mea sententia, in hac inscriptione, dum commendat non suam personam, sed suum Apostolatam, id est, ministerium uerbi, utitur argumento à maiori sic: Si magni sunt Apostoli, qui cum Christo mortali conuersati sunt, & didicerunt ab eo, maior ego sum, qui didici à Christo iam glorificato & regnante, & missus sum, non à conuersante in terris, sed à regnante in cælis. Neque à solo Christo, sed & à Deo Patre, & Christi, & nostro missus sum, ut omnino agnoscatur negocium meum esse Dei. Hoc argumentum nullum erat apud Paulum, uel apud syncretianos, qui non respiciunt in personas, sed in solam Dei uoluntatem, sed tamen hic ita oportuit premi impias pseudapostolorum persuasiones, & stultam mentem illorum qui eis crediderant. Neq; hic, aut alibi, agit Paulus, ut alicui Apostolorum se præferat, sed hoc solum, ut nõ permitat suum ministerium, quod Dei est, contemni, atq; adeo Dei, quòd habet uerbum &c.

Gratia.

Salutatio Paulina &c.

In salutatione, quasi argumentum indicat totius Epistolæ, id quod & facit in Epistola ad Romanos, & ferè in omnibus, similiter & Petrus. Apostolica doctrina est nihil aliud quàm docere Dei iustitiam, contra iustitiam humanam, atque eam statim in exordijs indicant, ex hoc submonentes, quid docturi ueniant.

Gratia Dei, est fauor, quo nobis Deus bene uult, quo gratis dimittit peccata, & facit nos suos filios, & hæc=

IO. POMERANI ANNOTATIONES

des. Quam gratiam statim comitatur pax conscientie, que gaudet se fide illam gratiam assecutam. In operibus, & iustitijs humanis, nihil aliud quam uexationem conscientiarum inuenies, tantum abest, ut pacem habeat, & tranquilla sit conscientia, que uere tranquilla fieri nequit, donec credat sibi per CHRISTVM à Deo peccatum dimissum. Atq; hoc est quod in hac felici impreca-tione addit Paulus: A Deo Patre, & Domino nostro IESV CHRISTO. Quasi dic. Non ab operibus uestris, aut iustitijs legis. Vbi & hoc aduerte, quòd DEVM ap-pellat Patrem, non dubium quin nostrum, quemadmo-dum statim infrà dicit: Iuxta uoluntatem Dei, & Patris nostri, ne quis, audita Dei appellatione, quod est Maie-statis nomen, trepidaret, & fugeret mala conscientia, quemadmodum olim Hebræi ad montem Sina, sed potius prouocaretur ad accedendum ad eum, quem non iam iudi-cem audit, sed Patrem, & Patrem suum. IESVM uero CHRISTVM appellat Dominum nostrum, maiesta-tis nomine, ne quis contemndum putet eum, propterea quòd homo propter nos, ad formas crucis sese demiserit. Ut interim nò dicam, quòd insignis hæc est gratie commē-datio, quòd Deus in quem peccauimus, est factus pater no-ster, & is Dominus noster, qui propter peccata nostra mortuus est. Maiora sunt hæc, quàm ut uerbis asse-qui tentemus.

Qui dedit seipsum pro
peccatis nostris.

Et tu scilicet aliquid maius dabis pro peccatis tuis? Hæc est nostra satisfactio & iustitia, ut confundantur omnes doctrinæ demoniorum, quæ nos alias satisfactiones & iustitias & merita docuerunt.

Ut eriperet.

Id est, ut nos è regno mundi transferret in regnum iustitiæ & lucis, è potestate principis tenebrarum, in regnum & potestatem Christi mundi uictoris, id quod apertius dicitur. Coloss. 1. Qui eripuit nos &c.

Regnum autem mundi appellat præsens sæculum, & hoc ipsum malum, quia, ut Ioannes ait: Quicquid est in mundo, est, concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, & superbia uitæ, quæ non sunt ex patre Deo. Cõtrâ Scriptura, regnum Dei, siue regnum cælorum, quod est regnum Christi in Ecclesia sanctorum, appellat futurum sæculum, non solum, quod ista gratia prædicebatur olim, sed etiam licet in eo iam regno simus, tamen nondum apparuit quod erimus. Videbimus quandoq; quod nunc per fidem tenemus. Hic est, quod Esa. 9. Christus uocatur, Pater futuri sæculi, id est, non præsentis, quod malum est, de quo & ipse dixit: Regnum meum non est de hoc mundo. Et ad Hebr. 2. dicitur: Non enim Angelis subiecit orbem terræ futurum. Vnde Christus ait Ioan. 17 de suis discipulis: Hi in mundo sunt, sed de mundo non sunt.

Iuxta uoluntatem &c.

Nõ iuxta nostrũ arbitrium, uires, merita, iustitiam &c.

Ipsi gloria.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Non nobis, & nostræ prudentiæ, uel iustitiæ. Non enim in nobis est, unde gloriari liceat. Nostrum est peccatum & confusio: Deus autem operatur omnia, & uelle, & posse bonum, in nobis, qui & nos, & omnia creauit. Philippen. primo & secundo. Ipsius ergo sit, non nostragloria, qui dicit in Esaia: Gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus. Id quod & precantur pij, qui hypocrisim humanam detestantur, dicentes: Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Super misericordia tua & ueritate tua. Hac gloria indigent omnes Roman. 3.

Vides itaque totum Euangelium, rotundis & apertis uerbis, in hac salutatione, à Paulo nobis descriptum &c.

Miror.

Procemium à castigatione exorditur, castigans stultitiam, quòd à spiritu ad carnem defecissent, id est, à libertate CHRISTI, in legis seruitutem, siue fiduciam operum legis, in quibus nulla pax inuenitur, sed perpetua conscientiarum uexatio. Simul & hac oratione grauisime perstringit pseudapostolos, id est, illos qui prædicant operum fiduciam, & magnam eis apud Galatas concitat inuidiam. Quid enim hic sentiant de illis, cum audiunt se translatos à CHRISTO, in illud quod non est Euangelium, hoc est abactos à CHRISTO in errorem?

Per Gratiam.

Non

IN EPISTOLAM AD GALATAS. 4

Non per opera aut merita uestra. Non enim est uolentis, neque currentis, sed miserentis Dei & uocantis. Roman. nono. Quos enim prædestinat &c. Rom. octauo. Stulti Galatæ, qui sine operibus, sola gratia uocati in regnum lucis, ad opera deficiunt, propter doctrinas humanas, quas Paulus alibi dicit, Dæmoniorum, quæ nunc regnant.

Quod non est aliud.

Castigatio est rhetorica.

Inuertere.

Id est, falsificare, ut nomen Euangelij maneat, quasi illi soli doceant uerum Euangelium, cæterum res absit, id est, nihil minus sit quàm Euangelium. Hæc impietas nunc obtinuit regnum ad longa tempora, nisi non uera sunt, quæ ubique Paulus scribit, atq; adeo nisi Christus frustra uenit in terras &c. Hos itaq; turbatores hominum & inuersores Euangelij Christi uocat, qui tamen pastores & doctores uolum uideri, de quibus nos monuit Christus: Attendite à &c. Et. 1. Ioan. 4. Charissimi, nolite omni &c.

Cæterum.

Gnome, qua indicat non esse aliud Euangelium. Paleso, inquit, possunt appellare Euangelium, sed maledictio & error est, dum aliud quàm docuimus, docetur. Hic non sinam me premi autoritate, non solum magnorum aliorum, ui uocant, Apostolorum, sed ne Angeli quidem cælis, si fas est, uenientis. Non enim istud meum, uel hominum aliorum, uel Angelorum negocium est, sed Dei &

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Domini nostri IESU Christi. Vides quàm ardeat, uel in principio Epistolæ, in Euangelij subuersores &c. Vides quoq; quàm certus sit de Euangelica ueritate, qui de ea non ita certus est, caueat, ne prædicet: in tempore enim tentationis uix qui certus est persistet, & de quibusdam dicit alibi, q; nesciunt de quibus affirmant etc. Hic præterea certa sententia condemnantur omnes, aut certe cõdemnati à Deo declarantur, qui aliter docent Euangelium Christi, quàm Paulus docuit. Tu uero quisquis es, aut Paulum condemnabis, aut istud uerum cū eo fateberis.

Cum Græcis quoque uerbum πείθω datiuum requirat, quemadmodum & Latinis suadeo, tamen hic ita ad uerbum recte leges ex Græco: Nunc enim, hominēs ne suadeo, an Deum? Id est: Humana ne sunt, quæ iam doceo, an diuina? sicut alibi Paulus dicit: Prædicamus Christum crucifixum. Hic datiuum subaudi. Nunc enim hominēs ne suadeo uobis, aut alijs, an Deum? Ratio est qua confirmat præcedentia. Quæ di. Cur non ita damnem omnes aliter docentes, cum non humana sint quæ docemus, & nitimur hominibus persuadere, sed diuina? Deo necesse est cedat, quicquid est Angelorum & hominum.

Aut quæro hominibus placere?

Certe non, alioqui seruus Christi non essem. Non possunt, qui quæ Dei sunt docent, hominibus, id est, humana sapientibus, placere. Stultitia enim sunt illis, quia intelligere non possunt. 1. Corint. 2. Quomodo enim hominibus placebis prædicato uerbo dei, quod omnia humana da-

mnat,

IN EPISTOLAM AD GALATAS. 51

minat, arbitrium, uires, sapientiam, iustitiam? Placent autem qui opera prædicant ut cunq; clament contra peccata, nam hic sapientia & iustitia humana non offenditur, ut maxime quisq; suis seruiat cupiditatibus, de quibus prædicatoribus cap. 6. dicit, opera legis persuadēt ut persecutionem crucis Christi non ferant, & ut in carne uestra glorientur. Aut igitur hic neesse est offendere homines dum uerbum dei sincere doces, aut offendere deum dum fiduciam operum prædicas & humana aliquid esse permititis, & aut illic amicus hominum non es, aut hic nõ seruus dei.

Ait ergo, Cur non damnem humanas doctrinas & quicquid est contra Christi Euangelium, cū ego sum Christi seruus & germanus apostolus? At ais, quid ergo est, quod alibi dicit. 1. Corin. 10. Ego per omnia omnibus placeo? Respondeo, Ipse se illic declarat, dicens: Sine offensione estote iudeis & gentibus & Ecclesiæ dei, sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salui fiant, & suprâ cap. 9. Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem saluos. Omnia autem facio propter Euangelium &c. Propter deum ergo placere studet & iudeis & gentibus, dum multa adhuc suffert & dissimulat propter infirmitatem eorum, ut eos Christo lucrifaciat, non ut perpetuo infirmi maneant, atq; hic placet non tam hominibus quàm deo. Breuiter: Seruus Christi displicet propter iustitiam

A 5 non

IO. POMERANI ANNOTATIONES

non propter suam iniquitatem hominibus, id est, illis qui sapientiam rationis suæ secuti, sapientiam dei oderunt, & placet illis qui uerbum suscipiunt ut cunque adhuc infirmi sunt. Quandoquidem uocabulum homo in scripturis male audit, ut. 1. Corin. 3. Nonne homines estis? Psal. 9. Ut sciant Gentes quod homines sunt. Hier. 17. Maledictus homo qui confidit in homine &c. Placere debent serui dei, id est, ita agere & conuersari ut nemo possit de illis iure conqueri aut detrabere, ut est in epist. Petri. Non placent autem, quia fit in eis quod de CHRISTO in psal. scribitur: Pro eo ut me diligere detrahebant mihi &c.

Notum autem.

Hec est exordij ratio & sequens narrationis exordium.

Audistis enim.

Quod ab homine non acceperit Euangelium probat narratione suæ historiæ, usq; ad eum locum in sequenti cap ubi dicitur: Quod si dum quærimus &c.

Audistis.

Id est, Ante conuersationem meam non potui discere à quoquam, qui optimus pharisæus Euangelium persequer.

A maioribus.

2. Timo. 1. addit in conscientia pura à progenitoribus suis se seruisse deo. Ut uideas conscientiam bonam & intentionem, ut uocant, bonam nihil esse, nisi sequaris syncerum dei uerbum. Nam interim Paulus fuerat blasphemus.

IN EPISTOLAM AD GALATAS. 6

ſphemus & Eccleſiæ dei perſecutor, ut dicit. 1. Timo. 1. Zelumenim quidam dei habent ſed non ſecundum ſcientiam, Rom. 10. & perſequentes Euangelij profeſſores putant ſe obſequium præſtare deo: Ioan. 10.

Aſt ubi.

Id eſt, Neq; poſt conuerſionem meam potui diſcere Euangelium ab hominibus quod prædico, quia ſtatim prædicaui etiam Gentibus & diſputaui cum Iudæis, non contuli cum hominibus Euangelium meum, non ueni ad Apoſtolos, ſed abij in Arabiam, & prædicaui illis qui Chriſtum ignorabant &c.

Duo dicit. Alterum, ſc factum doctorem Gentium, quando deo uidebatur. Alterum, ad hoc ſe electum ab utero matris ſuæ. Sic & nos quando deo uidetur conuertimur ad ipſum, interim oportet nos eſſe neceſſario impios, qui tamen prædeſtinatione ſumus filij dei. Rom. 5. Cum adhuc inimici eſſemus. Ioan. 11. ſed ut filios dei &c. Et planè idem eſt quod de Hieremia dicit dominus. Priuſquam exires de uulua ſanctificaui te, id eſt, ſeparaui te mihi, ut eſſes propheta in gentibus, quemadmodum omne primogenitum ſanctificatur domino, quod hic ſe gregare deo & illic ſanctificare deo dicitur, idem eſt Hebraica phraſi. Sic & ſabbatum ſanctificatur, id eſt, ſeparatur deo à reliquis diebus in quibus ſeruimus nobis. Vides quàm nihil dicant qui illic ſentiunt Hieremiam in utero matris fuiſſe abſq; peccato.

Cum carne & ſanguine.

id eſt,

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Id est, hominibus quibuscunq;, etiam Apostolis. Sic et
Matth. 10. Caro et sanguis non reuelauit tibi. Et. 1. Corin.
15. Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt, id est,
animalis homo.

Eram ignotus.

Ideo non fit ut ab eis didicerim.

C A P V T I I.

Cohæret cum præcedentibus, ut dixi supra. Barna
bas Iudeus natus erat, Titus gentilis.

Ascendi.

Non auditurus sed collaturus Euangelium, ne forte
&c. Id est, ne suspicarentur qui erant in Iudæa fideles,
Paulum non recte docere, ipse autem erat adeo certus ut
diceret, etiam si angelus è coelis &c. Imò ut etiam aude-
ret se hic committere iudicio aliorum, etiam apostolorū.

Sed neq; Titus &c.

Potuisset hic ferri circuncisio Titi propter infirmos,
sed quare non permiserit Paulus, clare addit rationem,
propter, inquit, obiter ingressos &c. Exemplum istud est
ut feramus fratrum infirmitatem, modo doctrina Euan-
gelica maneat integra. Cum uero ex ista nostra per chari-
tatem dissimulatione Pharisei et proditores nostræ liber-
tatis legem facere uolunt, in nullo cedere debemus, ne dū
fratribus seruiamus, dei ueritatem uiolemus. Sinite illos
(ait Christus) cæci sunt & duces cæcorum.

IN EPISTOLAM AD GALATAS. 7

Vt ueritas.

Id est, ne uos Gentes ex isto facto necessariam putare
tis circumcisionem contra libertatem Euangelij quam
prædicaui &c.

Hoc uero exemplum Titi obiter quidem adducit, quia
duxerat eum secum Hierosolymam, sed tamen aptissime
ad rem, *Qu*-di illi qui male uolunt prædicationi meæ, nō
potuerunt obtinere ut circumciderem Titum gentilem, ne
inter Iudæos quidem conuersos ad Christum, adeo defen-
di istam libertatem, etiam dum Hierosolymam uenisse-
m ad Iudæos et ad Apostolos, contra illos qui ut rem ne-
cessariam circumcisionem requirebant ex nobis. *Vt* uide-
ant aduersarij quam nihil agant, dum dicunt, me aliter
sentire inter Iudæos & apud Apostolos. Infirmis compa-
tior, pharisæis nihil cedo. Charitas mihi mandata est, quæ
non charitas sed impietas est, dum ueritati contraria
est Euangelicæ.

Ab ijs autem.

Id est, nihil accepi ex Apostolis, sed collato cū eis Euā-
gelio meo, ubi uiderunt mihi hanc gratiam datam, dexte-
ras dederunt socias, ut ego secundum uocationem meam
irem ad Gentes, dum ipsi interim apud Iudæos prædica-
rent Euangelium, unum hoc tantum rogantes, ut paupe-
rum qui sunt in Iudæa memores essemus, curando eis nece-
saria ex gentibus. Pauperes autem dicit quibus eripiebā-
tur bona propter Christum inter Iudæos, ut habet & epi-
stola ad Heb. aut certe qui premebantur inopia propter
famem.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

famem quæ acciderat in Iudæa sub Claudio Imperatore, Acto undecimo. Quam uero Paulus hoc pauperum negotium curarit testes sunt eius Epistolæ.

Qui uidebantur aliquid esse.

Item, Qui uidebantur esse in precio. Item, qui uidebantur esse columnæ &c. Cum hæc dicit, non contemnit aut deijcit Apostolos alios, sed respectum personarum in illis significat apud homines, qui apud deum nullus est, quasi illi ob hoc essent magni, quod cum Christo in carne uersante fuissent. Magnum certe hoc, sed de quo etiam Iudas gloriari potuisset si uixisset, per quod non uult Paulus sui Euangelij premi autoritatem, nam Deus non iudicat secundum ista quæ uidentur. ideo ait, Quales aliquando fuerint, scilicet, quod cum Christo conuersati sunt &c. nihil mea refert. Non enim hoc nunc agitur, an aliquis Christum uiderit aut audierit in carne loquentem, sed an habeat Euangelium Christi in pectore & missus sit ad euangelizandum, id quod in me agnosco &c.

Ab his &c.

Incompleta oratio est, quæ complet quando dicit. Nā mihi &c. sed mutata orationis figura Sic & statim, quæ orationem suspendit, dicens: imò cōtra cum uidiissent etc. Complet postea, dicens: Cūq; cognouissent &c. nihil mutata figura orationis, sed tantum parenthesi inserta.

Personam.

Id est,

IN EPISTOLAM AD GALATAS. 9

Id est, non refert apud deum qualis uideatur homo ab hominibus, siue magnus siue contemptus, siue sanctus siue non sanctus, siue multa opera bona faciens siue non faciens, siue clericus siue laicus, siue niger siue albus, & ut infra dicit, siue circūcisio siue præputium, siue masculus siue fœmina, siue liber siue seruus, modo sit Christianus. Nam quod deus alios facit prædicatores, non inde meliores sunt, sed potius aliorū serui et Dei ministri: &c. Damnatæ sunt ergo oēs nostrorū sectæ, quæ talem respectū personarum aliquid apud Deum ualere putant.

Nam qui efficax &c.

Nihil est quod præferant Petrum et alios, una est gratiam euangel. & and. que mihi & illi commissa est, que si fuit efficax inter Iudæos in Petro, certe non fuit inefficax in me inter Gentes, quid ergo hic personas hominum intuentur ubi operatur Deus non homines?

Cum autem.

Eleuant quidam hic omnia, nunc Paulum nunc Petrū excusantes, sed quid attinet ita nugari? Paulus recte fecit & Petrus erat reprehensibilis, nam hic negocium tolerandi infirmos Iudæos quod potuisset alioqui esse charitas, uergebat in damnum Christianæ doctrinæ, atq; adco sacri Euangelij, dum ex hac simulatione Petri Gentes discerent suam damnari libertatem & Iudaica illa esse ad salutem necessaria. Hac uero simulatione & ceteri Iudæi & ipse Barnabas abducebatur, ut cum Petro agerent pro Iudæis infirmis, quæ Gentibus ueritatem Euangelij

FO. POMERANI ANNOTATIONES

Euangelij & obscurarent & obliterarent. Hac de re
suprà diximus in historia Titi.

Gentiliter uiuis.

Id est, libertate Euāgelica uteris cū gentibus inter gentes.
Cogis.

Scilicet tua simulatione, qui uideris habere auctoritatem.
Nos natura.

Nos Iudæi, inquit, iustitia operum nos uendere possumus, id quod non possunt Gentes. Nostra mala occulta sunt, Ro. 2. illarum manifesta, Ro. 1. Neq; tamen iusti sumus coram deo propter iustitiam operum, quæ corā deo nulla est, sed æque ac Gētes nos in Christum Iesum credimus, ut iustificemur ex fide Christi &c. Quid ergo Petre qui non ignoras Christi iustitiam cum sis spiritu doctus, qui libertatem Euangelicā intelligis cum edas cum gentibus, cogis Gentes tua simulatione iudaissare, ut inde discant iustitiam quærere operum contra Christum? Hæc historia Petri eò pertinet, ut Paulus indicet se quandoq; aliquid profuisse magnis illis Apostolis in Euangelio tuendo, tātū abesse ut ab eis acceperit. Tota uero hæcenus narratio illud probat, quod Euangeliū suum nō acceperit ab hominibus. Sed in fine narrationis, ex Petri historia accipit occasionē ad scopum huius epistolæ, qui est, quod per solam in Christum fidem iustificamur & non ex operib. legis, multo minus ex alijs operib. ab homib. excogitatis.

Opera legis non iustificanti, quia nunquam per ea scis facere potes conscientie uere peccatum suum sentiēti.

Item

IN EPISTOLAM AD GALATAS. 9

Item lex affectum cordis requirit, & dum non es iustificatus, impurum cor habes, & opera facis, non spontaneo corde, sed lege cogente: ideo ex eis non potes iustificari coram Deo. Ex fide autem in Christum, iustificamur, quia Christus factus est nobis à Deo, iustitia, sapientia, sanctificatio, redemptio: 1. Corinth. 1. Hec sunt tua, modo ipse Christus per fidem sit tuus. Quare ista factus est nobis Christus? Quia ista ex nobis non habere potuimus, qui nihil aliud ex nobis sumus, quàm caro, nihil spiritus habentes. Iccirco, quicquid per nos possumus, nihil est aliud quàm carnale, etiam si in speciem sit sanctissimum. Qualis enim arbor, talis & fructus. Quia uero per fidem in Christum iustificamur, ipse spiritus Christi in nobis per fidem susceptus, porro facit, ut uoluntatem in lege Dei habeamus, & spontaneo corde, non lege cogente, faciamus ea quæ lex uult, & si quid adhuc delinquitur, id quod certe sit per omnem uitam, propter Christum non imputatur, dum non secundum carnem ambulamus, sed spiritu militamus aduersus carnem, & displicent nobis peccata nostra. Roman. octauo.

Omnis caro.

Nō solum ad tropum scripturæ pertinet, quo caro pro homine accipitur, sed etiam ad rem hanc. Quasi di. Qui sit, ut caro ex operibus suis iustificetur, id est, iusta fiat, & à peccatis libera, quæ certe nō potest alia facere, quàm carnalia? Tū ne ex carne putabis nasci spiritum? Certa sententia est Christi: Quod natum est ex carne, caro est & c.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Quod si dum quærimus.

Haftenus absque dubio Paulus ad Petrum propter alios qui aderant locutus est. Quod si cætera quoque putes tunc dicta ad finem usque capituli, nihil refert.

Quod si. Argumentum ab absurdo: Si lex iustificat, & qui quærimus iustificari in CHRISTO, iustitiamque in CHRISTO consequimur, adhuc sumus iustificandi ex lege, quemadmodum docent pseudopostoli, & doctrina Dæmoniorum, ergo CHRISTVS nihil aliud est, quàm peccati minister, & Moyses seruus potior est CHRISTO Domino: nam Christianiam facti indigent Moise & operibus legis, ut iustificentur, & CHRISTVS ad Moisen nos mittit, idque opera legis præstabit, quod CHRISTVS præstare non potest. Istud ne est Moisen præferre CHRISTO, & opera nostra gratiæ Dei? Quando queso hæc absurda ferent Christianæ aures? Et tamen hæc pro pietate, pharisæica doctrina nobis, ut tunc Galatis, obtrudit. Iccirco dicit: Absit. Abeat in malam rem doctrina, quæ hoc tentat docere, non habebit me consortem, nam hoc ipsum hæc tænenus Euangelizando destruxi, id est, contra hoc prædicavi, si nunc rursus Christianis fiduciam & iustitiam legis prædicarem, edificarem quæ antè destruxi & fierè transgressor, id est, declararem Euangelium esse falsum, quod hæc tænenus prædicavi, & me fuisse seductorem, aut si illud non est falsum, ut certe non est, fierem nunc transgressor, aliud docendo, & à CHRISTO ad Moisen reuocarem. &c.

Ego enim

Ego enim.

Contentio est Rhetorica: Nemo mihi molestus sit, per legis prædicationem, quasi iustificet. Ego mortuus sum cum Christo, ne lex amplius dominetur mei. Roma. 7. Habeo legem spiritus, per quam mortuus sum legi literæ. Olim me lex urgebat, ut facerem quod non potui, & primum seci hypocritam, dum eam non intellexi. Deinde supra modum peccatorem, dum eam intellexi. Roma. 7. Nunc lex spiritus vitæ, id est, ipse spiritus sanctus me trahit, ut uelim quæ lex exigit, ut iam legi in me nihil sit negotij, postquam legis sententiam abstulit mihi Christus, qui est vitæ & iustitiæ mea. Ro 8. Qui spiritu Dei aguntur, non lege cogente aut suo spiritu, hi sunt filij Dei.

Ut Christo.

Non legi, uiuerem, unâ cum CHRISTO crucifixus sum. Matrimonium soluitur morte, siue uir moriatur, siue mulier. Dum utuebam uitam meam ex Adam, secundum sapientiam & iustitiam carnis, lex erat mihi copulata, erat maritus meus, dominabatur mihi. Romano septimo. Iam uero mortuus sum, crucifixus sum cum Christo, baptizatus sum in Christi mortem, ut uiuam cum Christo resuscitato, ut non uiuam mundi uitam, seruiens alligata conscientia legi, in elementis huius mundi, sed Christi uitam, quæ est per fidem in Christum. Spiritus enim fidei, ex Euangelio concepto, non iam aliam agnosco uitam, quàm Christum, non alium spiritum quàm Christi. Ego mortuus sum, ego abnegavi meipsum, cū Christo cru-

IO. POMERANI ANNOTATIONES

cē fero ad mortem, non iam habeo meum iudicium, meum arbitrium, meam uoluntatem, sed C H R I S T I. Hoc est, quod et in fine Epistolæ dicit: Ne q̄s mihi molestias exhibeat. Ego enim stigmata Domini I E S U in corpore meo porto, id est, mortis Christi signa in me fero, agnosco me cum Christo mortuum. Et Col. 2. Si ergo mortui &c. Ex his itaq; uides, ubi sit illa Euangelica libertas, & solutio à lege: nempe, ubi mors in Christum, siue mortificatio sui, abnegatio sui, & crucifixio præcesserit, & iam sit non in Christo uita. Quicquid autem adhuc malorum in carne restat, nō imputatur, sed pro mortuo habetur, dum spiritus contra pugnat, & hoc ipsum quod furit peccatum iugiter condemnat.

Qui dilexit me.

Non ego operibus demerui illum.

Et tradidit &c.

Dum adhuc eram peccator, alioqui cur traderet se pro me? Quod est fortiss. Christianorū argumentum, q̄ habet certe testimonium spiritus, q̄ sunt filij Dei, per filium Dei Christum. Si per opera & uires humanas possunt auferri peccata, quid opus erat Christū pro peccatis mori? Itaq; qui contendunt ex operibus esse iustitiam, negant Christum esse pro peccatis mortuū, atq; adeo Christum omnino inutile faciunt & fabulam, cui titulos quosdā dant, ceterum rem & gloriam ei auferunt, & gratiam, misericordiamq; Dei blasphemāt. Manent ergo in sua maledictione, nam in isto semine, Abrahæ promissa est benedictio. Contra dicit Paulus: Nō

IN EPISTOLAM AD GALATAS. 11

lus, Non aspernor gratiam Dei: nemo hoc efficiet, ut operibus tribuam, quod est gratiæ Dei. Contendant alij ut uelint, ego testimonium spiritus habeo, qui uoluerit contemnere, contemnat. Animalis homo ista non capit &c.

C A P V T III.

Quia Galatæ Euangelium uerum acceperant à Paulo, quod est, quod per solam fidem in Christum iustificamur, quemadmodum nunc dixerat, & ab isto Euangelio passi iam sunt se abduci per pseudapostolos, in aliud quasi Euangelium, graui obiurgatione dignos ducit. Quid enim stultius quàm à Christo, qui est DEI uirtus, recidere ad tuas uirtutes siue uires, quæ caro sunt, & humana stercore? Omnis enim caro fœnum, & gloria eius flos fœni &c. Esa. 40. Multis uero argumentis eos obruit, quæ utinam nosserit, qui hodie iustitiam Christianam impugnant, ut & ipsi suam agnoscerent stultitiam, quæ præter ea talia sunt, ut carere non liceat ijs, qui sese cõtra insultus Satanae & Phariseorum tutos in conscientia uolunt. Nam neq; nunc cessat illa hydra sua spirare uenena, dum sub Papistico regno ista stultitia iam obtinuit Principatum. Primum igitur obiurgando proponit sic. Stultis estis o Galatæ, & fascino, ut non obediatis ueritati Euangelicæ, quam dixi, qui à iustitiæ Dei recidistis ad iustitiam hominum, id est, ab illa iustitia, qua Deus uere iustificat, qui solus & gratis dimittit peccata, ad iustitiam, qua homines sese suis operibus nuuntur frustra iustifica-

IO. POMERANI ANNOTATIONES

re. Hanc propositionem deinde multis probat argumentis, ut uidebimus, usque ad quintum caput.

Fascinum pro præstigio Paulum accepisse, manifeste ipse declarat, dum addit:

Quibus præ oculis &c.

Id est: Non uidetis quod ob oculos positum est, & hoc ipsum aliud uobis uidetur quàm est, id quod solet efficere præstigiij illusio.

Quibus præ. Argumentum primum ab experientia. Stulti estis, qui non uidetis rem ob oculos positam. Nos prædicatione nostra uobis Christum depinximus salutem omnium, et hunc crucifixum pro nostris peccatis, id quod iam præstigijs pseudapostolorum seducti non uidetis. Nã aut Christus non est crucifixus, aut iustitia non est ex operibus nostris. Crucifixum aut non negatis, sed credere etiã uos fatemini cum pseudapostolis illis. Quod argumentum & hodie apud nostros debet esse efficacissimum. Nam Christum uerbis non negant pro peccatis mortuum. Ipse enim est agnus Dei, qui aufert peccata mundi. Qui igitur præ oculis Christum habemus, & uidemus in nobis crucifixum, siquidem hoc dicimus nos credere, cur istam satisfactionem nõ agnoscimus, sed aliud quiddã nos uidere somniamus, seducti à pseudochristiana doctrina? Si Christus pro peccatis mortuus est, quid ego abiecta Christi morte, peccata mea, id est, mortem meam meis operibus auferre conor? Aut igitur Christus pro peccatis non est crucifixus, aut falsum est opera iustificare. Quia uero Christum pro peccatis

peccatis crucifixum facti estis, certum est, per iustitiam operum uos esse seductos.

Hoc solum.

Secundum argumentum similiter ab experientia, sed multo efficacius superiore, apud illos quorum conscientie hic appellantur. Spiritum accepistis ex illa predicatione, qua predicabatur uobis fides olim per me, ut abiecta idololatria, noua creatura fieretis. Testes sunt corda uestra, quae spiritum sanctum tunc acceperunt. Nunc deficitis ad iustitiam operum, in qua non est spiritus, sed tantum conscientiarum uexatio, & cordis ariditas: non enim haec aliud in uobis efficit, quam in alijs qui eam sequuntur. Stulti ergo estis, qui à spiritu quo ob signati estis in die redemptionis, qui dedit testimonium spiritui uestro quod gratis filij dei, deficitis ad opera, in quibus nunc nihil gratiae, & tandem reuelata lege desperationem inuenire necesse est. Elementis mundi & carnalibus rebus, siue iustitijs externis seruire, graui iugo conscientiarum uultis, qui ante spiritu liber tatis seruebatis Deo.

Tam multa.

Huic argumento aliud interserit, quod est ab incommodis quae passerunt propter fidem. Quasi di. Stultitia est, uana persuasione hominum seduci à uerbo fidei, uel à iustitia spiritus, quam adeo certam testimonio Dei in cordibus uestris tenuistis, ut non dubitaueritis pro ea, in corpore, fama, & rebus, multa ab infidelibus pati.

Siramem.

10. POMERANI ANNOTATIONES

Correctio, qua significat eos posse redire, ne omnia frustra facta sint. Siquidem omnis ista increpatio eò spectat, ut redeant ad ueram iustitiam à falsa.

Quemadmodum.

Confirmat ex Scriptura, iustitiam non esse ex operibus, sed ex fide, quæ argumenta etiam ualent apud alios, qui Christum non credunt adhuc crucifixum, item & apud illos, qui testimonium spiritus nondum habent, quem admodum crediderant & acceperant testimonium spiritus Galatæ. Valent, inquam, apud illos, modo credere se dicant Scripturis, ut sunt Iudæi & iustitiarum nostri. Tertium igitur argumentum est: Abraham ex fide iustificatus est, quo patre gloriantur omnes qui legem profitentur, ergo ex fide iustitia est, non ex legis operibus. Degeneres sunt filij, qui patrem non referunt. Qui fidem imitantur Abrahamæ, filij sunt Abrahamæ, ad quos pertinet promissio, ut in fine huius capituli dicitur. Nam carnem nihil Deus moratur. Secundum carnem Abraham damnatus fuisset, nisi spiritu fuisset iustificatus, & perijt omnis Abrahamæ posteritas, quæ ad impietatem deflectens, iustitiam fidei non est, ut Abraham affecuta. Roman. 9. inde omnis illa Prophetarum & Christi cum impijs Iudæis concertatio & c. Breuiter: Paulus ubiq; hanc consequentiam sibi uult esse saluam: Si Christus iustificat, frustra queri iustitiam operum.

Præuidens.

Quartum argumentum: Benedictio Gentium est ex fide, ergo non ex operibus est iustitia. Dei enim promittens est benedictio

benedictio, non nostra operantium, et ea non suscipitur, nisi fide, dum credis Deum ueracem qui promissa complet. Porro cum benedictio omnibus promittitur in semine Abrahamæ, id est, Christo, consequitur ex ipsis Dei uerbis omnes esse maledictos & non posse benedictionem consequi, nisi per istud Abrahamæ semen, consequitur quoque & eos maledictos esse, qui sunt sub operibus legis. Nam per opera legis benedictio omnium gentium non est promissa, sed per semen Abrahamæ Christum. Et iustus secundum scripturam ex fide uiuet, non ex operibus legis. Quare ergo iniquus dicit lex, Qui fecerit ea homo uiuet in ipsis: & respondeo, Christus idem dicit: Hoc fac & uiues. Hinc enim est, quod ex lege agnoscimus damnationem nostri, quia iustitia legis dicit, Fac et uiues. Nemo autem coram Deo facit legem, quia non satis est opus externum simulare, sed ut uerum opus sit affectus cordis requiritur. Diliges, inquit, Deum ex toto corde, & proximum tuum sicut te ipsum. Dum ergo non facis legem, quemadmodum lex requirit, mortis reus es secundum legem & maledictus. Nam maledictus est qui non permanserit &c. Appellatur quidem iustitiæ legis, item benedictiones legis & uitæ, sed hæc in externis erant & coram mundo, boni homines iudicabantur, ut Paulus: benedictiones uteri, agrorum, domus pacis dabat Deus, & non occidebantur iudicio publico, quemadmodum legis transgressores, qui coram hominibus transgrediebantur. Cæterum ueram iustitiam, æternam benedictionem & uitam, tunc ut nunc nemo ni

IO. POMERANI ANNOTATIONES

si per fidem consequeretur. Hoc est quod Propheta dicit:
Non præcepi uobis de uerbo ho'ocauistorum, sed hoc, ut
audiatis uocem meam. Externa opera legis fidem inter=
nam, quæ respiciebat in uerbum Dei, testabantur, sine
qua fucus erāt, et impietas erat tunc, ut nūc, per illa quæ
rere dei iustitiam. Vide Esa. 1.

Christus nos.

Si male dictus est omnis qui non manserit in omnibus
quæ scripta sunt, sequitur omnes esse maledictos, nemo
enim manet in omnibus &c. Testes sint uel nostri iustiti
arij, qui toties recurrunt ad satisfactiones suas &c. iccir
co Christus factus est maledictum pro nobis et peccatum,
ut dicit ad Corinth. ut nos fieremus iustitia & benedictio
dei per Christum, alioqui mansissemus in nostra maledi=
ctione & iniustitia per Adam, & nulla opera nos liberaf=
sent. Nō est ergo ex operib. iustitia, sed ex fide i Christū.

Ut promissionem spiritus.

Id est, ut acciperemus spiritum sanctum, promissum
propter Christum, non meritis & operibus nostris quæ=
situm, alioqui quod natum est ex carne, caro est &c.
Promittebatur autē spiritus sanctus, id est, cordis huma
ni in nouatio per Christum dum benedictio promitteba=
tur per Abrahamæ semen.

Fratres.

Quintum argumentum à similitudine testamentorum
comprobatorum. Testamentum proprie est quando hære
dibus institutis promittitur illud quod sunt accepturi,
hoc

hoc inuiolate seruat^r & nemo superordinat. Abraham
testamētū dei accepit per promissionē seminis eius, quod
semē, id ē, filius, ex eo nasceretur p̄quē benedicerēt^r oēs
gētes. Si ergo ex promissione dei est h̄ereditas benedictio
nis, non est ex lege. Hic Abraham per iustitiam fidei, ut
dicitur Ro. 4. factus est h̄eres mūdi, ut fieret pater multa-
rū gentium. Hęc promissio dei testamētū uocatur, quia
datur dei h̄ereditas, qui per fidem ut Abraham fiunt filij
dei, ergo & h̄ereditas. Sed hoc testamētū (ne dicas nō
esse confirmatum) à Deo confirmatum est in semen
Abrahę, id est, Christum, quod Christus caput & autor
futurus esset huius benedictionis. Porro, appellatio testa-
menti, cum includat in se testatoris mortem, significabat
& deum quandoq; moriturū, id quod factum est in Chri-
sto. Vnde iam omnino cōfirmatum est testamētum Dei
ī Christo. Habuit quidem et lex testamenti appellationē,
sed in rebus quę tantum hoc uerum testamētum reprę-
sentabant, ut dum sacrificabatur & sanguine litabatur,
& bona promittebantur legem seruantibus, quę nihil
profuerunt, nisi suscepta in fide huius ueri testamenti etc.
Vide Heb. 9. Nam alioqui ut sanguis hircorum & uitulo-
rum iuxta conscientiam auferre peccata non potuit, ita
neq; lex seruari, ut supra dictum: igitur ut Moyses, ita &
omnes Prophete in Christum Abrahę promissum respi-
ciebant, et testamētum nouum uocauit Hieremias ca. 31.
quod consumandum erat super domum Israēl, & super
domum Iuda, post testamētum uetus, id est, legem illam
quę ad

IO. POMERANI ANNOTATIONES

quæ ad ueterem hominem pertinet dijudicandum, ut uideas adhuc post legem stetisse Dei promissionem factam Abrahamæ. Alioqui si per legem esset hæreditas et benedictio, iam lex tot annos post promissionem data mendacem faceret Dei promissionem, id quod est absurdum.

Non dicit.

Hoc addit, ne omnes iudei secundum carnem, qui sunt ex Abraham, putent hoc de se dictum, quemadmodum non est dictum de omnibus filiis Eux. ipsum semem contret caput tuum, sed de uno tantum semine, id est, filio.

Post.

Id est, ultra uel supra quadringentos triginta & c. Tanto tempore fuerunt filij Israël in Aegypto, Exo. 12. Hic autem dicit ultra, nam omnes anni adhuc supersunt, qui computantur à promissione facta usque ad ingressum iacob in Aegyptum. Sic ergo, inquit, si ex lege est iustitia, unde quæso Abraham & alij ex quibus totum Israëlitarum genus est, iustificati sunt, quadringentis aut quingentis annis antequam lex daretur? Aut si dicitis per legem cessasse promissionem, absurdum est, & præterea promissio iam in Christo sequuta est, per quem accipimus secundum promissionem, benedictionem, cum lex non faciat nisi maledictioni obnoxios. Non opera ergo legis faciunt de hæredes, sed promissio Dei, id est, testamentum à deo promissum, modo fide accipias & c.

Quid igitur.

Occupatio. Ergo ne lex dei inutilis erat? Non, sed addita fuit

IN EPISTOLAM AD GALATAS. 15

dita fuit propter transgressiones, id est, ut augetur peccatum, dum reuelatione peccati in desperationē urget, præcipiens quæ præstare non possumus, ut & ipsa lex declararet, quàm non ex lege iustificemur, sed ex sola gratia. Lex in se sancta, per occasionem meæ malitiæ fecit mihi peccatum grauius, dū inclinabar animo ad ea quæ lex uetat, & indignabar deo qui cupiditatibus meis obstebat, tantū abest ut iustificaret. Non est igitur recta sententia qua hic interpretantur legem additam propter transgressiones, scilicet coërcendas, id quod est impossibile legi. Ideo sententia huius loci ex Rom. 7. petenda est.

Donec.

Per Christi spiritum, qui est spiritus fidei, morimur legi, quemadmodum supra dictum: Ego per legem legi mortuus sum. Lex reuelabat peccatum, & damnabat omnes usq; ad Christum, per quem erat promissa benedictio. Hic uides quæ sit libertas Christiana, sub damnatione & lege es, donec ad te ueniat Christus. Vbi enim spiritus domini, ibi libertas.

Ordinata.

Sic & Stephanus ait: Accepistis legem in dispositione angelorum. Angeli enim illic agebant uice dei, ut & in historia Abrahamæ & Loth uides.

In manu mediatoris.

Scilicet Moysi Deuter. 5. Per se populus deum audire non potuit, timebat enim ne moreretur, indigebat ergo mediatore, nõ propter deum, qui unus est et nullius eget, sed pro-

IO. POMERANI ANNOTATIONES

sed propter se quia peccatis suis premebatur & terreba-
tur ad dei præsentiam. Quando ergo iustificaret lex,
quam natura non potest audire, sed abhorret ab ea utcum-
que aliud extra fingat? Sed ais: Tamen adhuc indige-
mus mediatore Christo. Sed per hunc non iudicem deum
uidemus, sed patrem, ideo non fugimus sed accedimus ni-
hil territi nostris peccatis, & hic iustificat & aufert pec-
cata. Moyses augebat, ut supra dictum. Per Christum spi-
ritus adoptionis amat in nobis deum, per legem spiritus
seruitutis terrebatur à deo.

Lexigitur.

Redit ad id quod superiori argumento dixerat: Te-
stamentum & promissionem dei non irrita facta pro-
pter legem multos annos post secutã. Et ait sic per inuer-
sionem: igitur est ne lex aduersus promissiones dei, quia
non iustificat? Imò, inquam, si iustificaret esset aduersus
dei promissiones, ostenderet enī promissiones esse falsas.

Sed conclusit.

Hæc est recta & finalis responsio ex prædictis illata.
Scriptura, id est, lex conclusit omnia, id est, quicquid est
hominum & uirium humanarum sub peccatum, quia om-
nes reos morte fecit, ut agnoscerent illud. Omnes pec-
cauerunt & egent gloria dei, gloria nostra & nostra-
rum uirium ignominia nostra est & damnatio.

Cæterum.

Pluribus uerbis dicit eam sententiam quam supra di-
xerat: Donec ueniret scmen, nempe, ante Christum pos-
scsum

sessum non posse nos consequi ueram in conscientijs libertatem à sententia legis & exactione, ne somniamus nobis carnis libertatem: Lex premit & urget, ut discamus querere gratiam Christi, et non cōfidere in nostris uiribus & arbitrio, illæ nihil possunt, istud tantum mala uult, per Christum uero liberi sumus & filij dei, sine ulla differentia iudei & gentilis, quemadmodum mentuntur differentiam pseudapostoli. Quod si sumus Christi, certum est quod sumus semen Abrahæ, nam Christus, cū quo unum facti sumus, semen est Abrahæ, habens benedictionem credentibus promissam, nō carni & sanguini.

Non est Iudæus.

Coram hominibus diuersitas quidē uidetur personarum & officiorum & sexuum, ceterū in Christianismo non est differentia coram deo. Christus nullos nouit nisi Christianos Christianam foeminam nouit, impium monachum non nouit. Vnde ergo istæ sectæ & characteres? Unus est character quo ob signati sunt qui Christi sunt, qui est spiritus sanctus, quæ & unctio Christianorum dicitur, per quem filij dei sumus & heredes.

CAPVT IIII.

Legem cessasse probat per simile. Lege, inquit, opus est paruulis licet filijs & heredibus, ut seruitute preßi suspirent ad spiritus libertatē quæ est in Christo, quemadmodum tutoribus & procuratoribus indigent

IO. POMERANI ANNOTATIONES

gent paruuli adhuc, donec grandescant etiam secundum mundum. Interim quasi serui premuntur et liberi non sunt, licet coram patre et iure hereditario sint omnium rerum patris domini. Hoc simile est ex consuetudine & legibus ciuilibus. Vbi autem paruuli superatis annis suam libertatem asecuti fuerint, stulti essent si uellent amplius cogi pedagogo aut procuratoribus &c.

Pueri.

Pueros dicit qui adhuc lege coguntur & statutis onerantur, id quod longe dissidet ab eo quod nostri monachi obseruationem suorum statutorum, quæ etiam diuinis legibus præferunt, uocauerunt statum perfectionis, cum nihil aliud sit, si non uentrem respicias, quàm misera conscientiarum seruitus.

Eramus.

Scilicet nos iudei seruientes sub elementis mundi, id est, sub litera legis, quæ nos externis & uisibilibus rebus alligabat, quæ ad hunc mundum attinent, sunt enim res periturae, ut & Col. 2. dicitur, quæ nihil conscientiam uiuare possunt. Quæ certe tunc aliquid erant, quando secundum uerbum dei fiebant, hypocrisis autem erat dum in ea respiciebatur non in uerbum dei, quod talia mandabat, qua ratione nunquam ea uoluit Deus, Esa. 1. faciebant enim talibus fiderent homines, quæ est idololatria. Porro qui fieri potuit, ut in solum uerbum respicerent & omnia libero spontaneoq; animo facerent sine fide siue spiritu Dei? Qui autem spiritum Dei habebant, intelligebant

bant quidem suam libertatem, ut Dauid & alij, sed quia nondum erat illa libertas mundo reuelata, libera conscientia illa externa cum alijs seruabant, cæterū nō ista, sed dei gratuitam misericordiam, suam agnouerunt esse salutem.

At ubi uenit plenitudo temporis.

Id est, ubi tempus procurationis nostræ per legem pædagogum fuit impletum, omnia quæ libertatis sunt, missa sunt nobis à Deo, ne maneremus sub lege. Primum, ut & Esaias dicit: Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis, nihil hic humanis meritis datur, sed omnia gratis, dum nos ne rogare quidem potuimus aut sperare salutem. Natus est nobis paruulus, ut peccatum, in quo nati sumus, tollatur, & natus est sub legem, cui satisfactorius uenit, ut nos à sententia legis, quæ ob peccatum nos premebat, liberaret. Et filius datus est nobis, ut nos essemus quod ipse, nempe filij Dei. Deinde quia filij Dei esse non potuimus sine spiritu filij eius, misit in corda nostra Deus spiritum filij sui, ut quemadmodum carne & sanguine cum parentibus carnis unum sumus, ita spiritu unum simus cum Deo, illud ex prima natiuitate, hoc ex secunda. Quo spiritu certi, uocatus Deum Patrem nostrum, ut & Romæ octauo uides. Itaque iam conscientie nostræ non amplius seruituti legis sunt obnoxie, quia concepto spiritu, non serui sumus, sed filij Dei. Vbi enim spiritus Domini, ibi libertas. In quo rursum uides, non carnis prædicari libertatem, sed spiritus siue fidei, quæ est conscientiarum libertas. Stultum est ergo, uelle esse seruum, cum sis filius.

C

At non ne

IO. POMERANI ANNOTATIONES

At nonne propter hereditatem seruiendum est? Nonne cælum tibi tantum uidetur, ut non merito propter eum omnia agas? Hoc rursum stultum est: Heredes fiunt, non operibus, sed natuitate. Si filius es, heres es. Serui, donec uiuunt, operantur, non tamen heredes fiunt. Verum hoc semper oportet nos respicere, non in nos, sed in eum filium Dei, per quem filij Dei sumus, quemadmodum ipse dicit: Si filius uos liberauerit, uere liberi eritis. Christus enim natura filius Dei est, qui præterea in carnem natus, adoptione quoque Dei filius est, ut nos adoptione, suos fratres, & filios Dei faceret.

Sed tum quidem.

Sententia est: Nos iudæi antea seruiebamus clementis mundi, id est, iuræ legis, & externis iustitijs carnis: uos Gentes, idolis, & Dæmonijs. Nos relinquimus externas iustitias, agnoscentes iam iustitiam Dei per Christum, & ab elementis mundi, siue illis infirmis ascendimus ad Deum: uos contra, à DEO, quem agnouistis fidei prædicatione, descenditis ad nostra infirma & infirma, quæ nihil uiuare possunt secundum conscientiam rectam. Nōne magna hæc stultitia est? Estote ergo ut ego sum & c. Id est: Ego ascendi ab elementis mundi ad Deum, uos ascenditis ab idolis ad eundem Deum, iam pares facti sumus in Deo per Christum, quæso pares maneamus.

Dies &c.

Ergo qui ad suas obseruantias & humanas iustitias conuertuntur, frustra audierunt EVANGELIUM,
imò

imò etiam frustra susceperunt CHRISTVM &c.

Fratres, rogo uos &c.

Pathos unde noscas, cur & quibus supra suauisuerit, nempe, quia diligit, frater est, imò & parens. Atq; hic est uere Apostolicus animus, suauisere, & dolere propter seductionem animarum, & diligenter uerbo Dei instaurare quod perijt &c. Ait ergo: Rogo uos uel fratres, non utor imperio, nemo uestrum me laesit, ne quis increpationem meam interpretetur esse uindictam meam in uos. Sum enim cum summo honore à uobis susceptus, dum credidistis Deo ad prædicationem meam, & infirmitas mea in carne, id est, despecta forma supertatis, contemplus crucis & persecutionis mihi undiq; intentate, nulli scandalo uobis fuit. *Quæ* erat igitur beatitudo uestra? Quid boni tunc assequabamini: quando nihil boni in carne, id est, in formis meis externis apparebat? Necessè est uos spiritus bonitatis sensisse. Nam etiam oculos uestros, preciosissimum corporis membrum mihi dedissetis &c. Igitur ne inimicus iam factus sum uobis, dum uera loquor, qui prædicatione ueritatis me prius ita uobis deuinxeram? Non puto.

Ambiunt.

Occupatio est, qua simul indicat, contra quos maxime indignetur, nempe, contra pseudapostolos. Dicerent: Paulè, tu dicis te nos amare, & illi amare uidentur, qui aliud prædicant. Responderi: Sua quærunt in uobis, ut ab alienatis animis à me uestris, illos tantum admiremini & magnificiatis, et zelo pro eis ducamini. Zelus quidem bonus

IO. POMERANI ANNOTATIONES

est, sed tunc, cum est ad rem bonam, id est, ubi agitur secundum scientiam uerbi Dei.

Filioli.

Affectu quasi materno mouere uult animos, quem admodum & Deus Esaie quadragesimosexto.

Formetur,

Id est, formam ueram accipiat, quemadmodum formatur fœtus in utero. Significat autem Christi ueram formam in eis perijisse per defectionem ad opera. Nam si opera tua te iustificam, iam Christus tibi est inutilis &c.

Vellem.

Affectus paternus est. Id quod per Epistolam non licet, uellem præsens, scilicet, ut pro singulorum uarietate, mutarem uocem, alios obiurgando, alios consolando, alios Scripturis docendo, atque ita singulis seruirem. Iam heredo, quid faciam de uobis per Epistolam communem, nescio quos obiurgem, quos consoler &c. Obiurgatiōe franguntur adflucti, consolatione abutuntur alij &c.

Dicite mihi.

Legem cessasse probat, per legis, id est, Scripturæ Moisaicæ allegoriam. Sicut Hismael ex ancilla natus non est hæres Abrahamæ, sed Isaac ex libera natus. In illo enim nihil nisi caro est Abrahamæ, in hoc autem promissio Dei. Illic natura operata est, hic gratia supra naturam. Sic Euangelica libertas quæ promissionem Dei habet, quæ credita filios Dei efficit, præfertur legis seruituti. Seruus non manet in domo in æternum, filius autem manet &c. Sed hic serui iusti

serui iustitiarum ueris heredibus semper infesti sunt, & se solos heredes iactant, donec eiciantur e regno Dei. Exempla hodie uidemus, quae semper uisa sunt &c.

Alterum testamentum legis ex Sina prodijt, quod conscientias peccato obnoxias damnabat, & sententia Dei tenebat homines in morte. Alterum testamentum promissionis, id est, gratiae dei, quod est Euangelium sacrum, proditurum praedicebatur ex Hierusalē. Esa. 2. De Sion exhibit lex &c.

Nam Agar.

Montem Sina Arabis dici Agar, ait, ut etiam Arabum appellatio ad allegoriam Agar ancillae faciat.

Confinis.

Potius: Protenditur ad Hierusalem, uel tendit uersus Hierusalem, ut hoc faciat ad allegoriam: Vos Galatae, à Hierusalem regredimini ad Sinam siue Agar, cum contra ueterum exemplo, à Sina pergendum sit ad Hierusalem, à legis seruitute ad Euangelium. Sina tendit uersus Hierusalem, & lex paedagogus est ad Christum. Christi enim regnum per Hierusalem in omnibus serè Prophetis significabatur, quae est Ecclesia Dei uiuentis, ne putet me quis dicere de terrestri Hierusalem, quae nunc premitur Romanorum seruitute. De caelesti Hierusalem quae est Ecclesia, habes Esa. 60. quae inter Gentes prius erat deserta & sterilis, dum infidelitati erat obnoxia, nunc autem multo plures habet filios, Iudeos scilicet & Gentes ad Christum conuersos, quam illa quae habet uirum, id est, quae inter Iudeos de legis seruitute gloriatur, quasi sola Deum

IO. POMERANI ANNOTATIONES

habeat maritum. Esaiæ 54. Vide. quæ illic diximus.

Promissionis.

Scilicet Dei, ex qua credita nascuntur filij Dei, quod est, nasci, non secundum carnem, sed secundum spiritum. Natura in Sara omnino fuit impotens, ut conciperet, præter hoc quod etiam iuuenis sterilis fuerat, fides autem qua credidit Abraham Deo, effecit, quod natura non potuit.

Sed quemadmodum.

Hismaël Isaac persequitur, non contra. Hismaël primogenitum se gloriatur, & carnis iustitia iumens, non potest non odire eos, quorum iustitia in spiritu est, quos contemnit, hæreticos iudicat &c. sed sententia manet. Eijce ancillam & filium eius &c. Seruus non manet in domo, filius manet in domo, id est, hæres erit in æternum. Ioannis octauo.

C A P V T V.

Epilogus est præcedentium: State in libertate Christi. Si ad Moysen deficitis, CHRISTVS nubil vobis proderit. Nam si per legem, cuius sacramentum est circumcisio, queritis iustitiam, non opus est vobis Christo ad iustitiam. Quod uero sic queritis, non inuenietis, nam lex debitis adstringit, non debita remittit, iccirco reos facit homines, absolueri non potest. Hoc enim exigit iure diuino, quod tuis uiribus præstare non potes.

Debitor.

Quia

Quia ipso signo indicat se esse seruum legis, quem admodum qui baptismum suscipiunt, indicant se omnibus, id est, peccatis, legi, atque adeo ipse morti cum Christo mortuos, ut iustitiae, siue Deo uiuant. Erat quidem uere circumcisio carnis apud iudeos pios, signaculum iustitiae fidei, quae erat in homine (ut in Abraham) ante circumcisionem, sed hypocritae querebant per eam iustificari, sicut & per cetera opera legis, quemadmodum tunc Galatae, post susceptum Christum, putabant seducti, se non posse saluari, si non circumciderentur, & legi se obstringerent. Quod quid aliud est, quam à Christo, id Moysen: à remissione peccatorum, ad onera debitorum: ab adoptione filiorum, ad miseram seruitutem: ab hereditate caeli, ad damnationem inferorum deficere? Debitor ergo est uniuersae legis, qui adhuc in operibus haeret, quia fide non est iustificatus, et ita circumneceß: id adhuc sub damnatione est. et c.

Nos enim spiritu ex fide.

Id est, spiritu fidei, expectamus spem iustitiae. Quid ergo est, quod semper Paulus loquitur, fide nos iustificari, & iustificatos ex fide pacem habere, hic uero dicit, quod per fidem adhuc expectamus, & speramus iustitiam, quasi nondum habemus? Respondco: iustitia nostra, quia coepit, nobis à DEO pro perfecta iustitia imputatur: nondum tamen perfecta est, neque perficitur in hac mortali uita, ut necesse sit, semper esurire & sitire iustitiam, quae est per fidem. Ergo ex fide iustificati sumus, quia quod credimus, imputatur nobis ad iustitiam.

10. POMERANI ANNOTATIONES

Et quia nondum aſſecuti ſumus, Philip. tertio, expeſtamus iuſtitiam; nec ſolum expeſtamus iuſtitiam; ſed etiam iuſtitie ſpem, quam nunc tenemus, expeſtamus nos per Deum habituros, uſque in finem uitæ, id eſt, non ſolum ſperamus ampliorem iuſtitiam, ſiue fidei illuminationem, quemadmodum Roman. primo dicitur: Ex fide in fidem, ſed etiam expeſtamus, ſiue ſperamus, iſtam iuſtitie ſpem toto tempore uitæ noſtræ nobis non deſuturam, & hoc per ſpiritum ex fide, id eſt, ſpiritum fidei &c. Conuenit tamen magis, ut ſic conſtruas orationem: Nos enim expeſtamus ſpiritu ſpem iuſtitie ex fide.

Nam in Chriſto &c.

Suprà: Nam quicumque baptizati eſtis &c. Vt ſis in Chriſto, non requiritur, neque circumciſio, neq; præputium, non hoc aut illud externum opus. Non enim in reſgno Chriſti ſunt ſectæ, ſed una fides, quæ operatur, non ſuperſtitioſe, non fictio Dei cultu, ſed per dilectionem, hic ſuam oſtendit efficaciam, id eſt, fratri ſiue proximo ſeruit. Atq; hoc addidit Paulus contra ſomnatores Chriſtiane libertatis, in quibus fidei fructum proximus non conſequitur, de quo fructu inſrà uides, ubi fructus ſpiritus nominat. Vnde et inſrà cauet, dicens: Vos enim in libertatem &c. Per fidem ingredi mur ad Deum, per charitatem illa fides egreditur, & effundit ſe in proximum Ioan. 10. ingreditur & egredietur &c. Alioqui fides ficta eſt &c.

Et uel hinc uide, quæ ſunt bona opera, nempe quæ ex fide per charitatem in proximum ſiunt. Si enim ſolum

lum dixisset Paulus fides quæ operatur, statim interpretati fuissent hypocritæ de suis operibus in cultu fidei religionis factis, quasi Deus nostris bonis indigeat. Dixit uero, fides quæ per charitatem operatur siue efficax est, ut illa bona opera uideas, quæ in proximi usus præstantur, qui nostris indiget bonis siue externis siue internis, ut uiuamus eum, doceamus, consolemur, omniaq; agamus ei quæ nobis uellemus fieri, & gratis, quemadmodum deus gratis per Christum nostris consuluit rebus.

Currebatis.

Alia metaphora idem dicit quod supra ca. 3. Stulti Galatæ &c. Elegans autem est quod dicit: Currebatis bene secundum Euangelium Christi, quis uos impediuit, id est, pedibus tricis iniecit ne curreritis, hoc est, ut dicit, ne crederetis ueritati? Atque hic est locus, in quo ita mitigat superiorem castigationem ut culpam transferat in seductores pseudapostolos, usq; ad eum locum, Dico autem &c.

Nempe.

Erasmus addidit, Nempe, ut intelligas responsionem esse ad præcedentem interrogationem, quod persuasio mala impediuit eos à cursu. Potes & sine Nempe, legere, Persuasio hæc non est ex eo profecta qui uocauit uos. Deus uocauit uos per gratiam, ut supra ca. 1. in libertatem, ut infra dicitur, persuasio pseudapostolorum quæ post se cuta uos auocauit à libertate in seruitutem, contraria est illi uocationi, ergo non ex Deo est. Restat ergo ut sit ex hominibus & hominum inuentum sine uerbo Dei, atque

IO. POMERANI ANNOTATIONES

adco mendacium & ex diabolo, qui est mendacij pater, quemadmodum alibi doctrinas & traditiones humanas uocat doctrinas demoniorum.

Paulum fermenti.

Gnome qua monet cauendum ne fermentum uetus, ut uocat 1. Cor. 5. commisceatur cum pane uerbi dei et Euangelij sacri; ut nihil doctrine phariseorum admittas quacunq; specie. Est autem duplex in literis Euangelistis fermentum, aliud Euangelicum & nouum quod mulier acceptum abscondit in sata farinae tria &c. id quod nunc per dei gratiam uidemus quoq; fieri. Aliud pharisaicum a quo monet Christus cauendum, Paulus uetus uocat, quod nihil aliud facit quam quod panem uerbi dei corrumpit si uel modicum admittas &c. Simplex purumq; uult esse dei uerbum cui nihil addi precipit lex.

Ego &c.

Id est, per deum meliora spero de uobis quam ut non sensuri sitis pro Euangelio, ubi cognoueritis per alios seductores portabunt iudicium dei, uos autem ab errore per ueritatem quam predicamus liberabimini. Timeant hoc iudicium & hodie qui officio hodie funguntur pseudapostolorum, nisi nihil uideas in hac epistola.

Ego autem fratres.

Argumentum est a sua persona. Christum crucifixum predicamus, iudeis scandalum 1. Cor. 1. & hunc esse nostram iustitiam & satisfactionem. Itcirco iudei nos ubiq; in iudea & alibi persequuntur, ut uidere licet in Act.

Aposto-

Apostolorū, Et fortiter perdurat hoc scandalum crucis. Quod si predicaremus circumcisionem ut necessariam saluti, id est, iustitiam operū legis (quemadmodū pseu-
da apostoli faciunt ut non patiantur persecutionem hanc, quemadmodū in fine epistolae dicitur) cessaret hoc scandalū & persecutio nostra, quae praeceligi-nus omni gloriae & huius vitae tranquillitati. Sic & hodie quis aduersa-
riorū non sustineret aut etiā magnificeret nos, si predi-
caremus iustitiam operum, nunc autē cum predicamus
Christum crucifixum, id est, Christum per mortem suam
esse iustitiam nostram, oderunt uiri sanguinum omnes.

Aboliturū &c.

Quia cessabit praedicatio crucifixi. Si enim, ut supra
dictum opera iustificat Christus frustra crucifixus est.
Vides itaq; Christum adhuc esse lapidem offensionis &
petram scandali, Esa. 8.

Abscindantur:

Vel extirpentur, ne putes Paulum turpe quid dicere
de circumcisione &c.

Labefactant.

Id est, animos uestros infirmiores efficiunt impia per-
suasione, & abducunt ab Euangelio. Hic male uult Pau-
lus non hominibus sed Euangelij subuersoribus. Dilige-
re enim debes proximum, sed non contra primum prae-
ceptum siue contra deum.

Vos enim.

Paraneses morum adiicit post praedictam fidem,
quem d. no =

IO. POMERANI ANNOTATIONES

quemadmodum solent Apostoli, ut indicent ex quo fonte
fluant bona opera, & deinde quæ sint bona opera & c.
Sententiam uero huius loci, contra somniatores libertatis
Christianæ, quæ non carnis est, sed conscientiarum corâ
deo, supra diximus. Et Petrus. 1. ep. ca. 2. eandem ita dicit:
Quasi liberi & non quasi uelamen habentes maliciæ li-
bertatem, sed sicut serui dei.

Nam tota.

Locus quo uides quod supra dictum, Christianis nihil
præcipi operum, nisi quæ charitatis sunt in proximum,
hæc, ut supra dictum, uera fides secum adfert.

Quod si alius.

Charitas non est ubi sectæ sunt. Nam sectæ sunt fru-
ctus carnis, ut infra dicitur, si charitas non est, neq; fides
illic est, discipuli enim Christi charitate cognoscuntur, si
non fides illic est, certum est nullam esse salutem. In fide
les enim quis unquam dixit pertinere ad deum? Ait ergo
Si sectas fouetis, & alius hanc doctrinam & regulam,
alius aliam secutus fuerit & defenderit, quemadmo-
dum hodie nostri iustitiarij, quid restat nisi ut contenden-
tes mutuo uos conficiatis, id est, amittatis fidem & cha-
ritatem, atq; adeo omnem salutem? Quandoquidem non
uult Paulus aliam Christianis esse regulam quam eam
quam ipse à Christo accepit, ut in fine huius epistole scri-
bit, quod est Euangelium gloriæ magni Dei.

Dico autem

Id est, dum dico ne uos mordeatis & deuoretis, non
hoc

hoc sentio ut nullam concupiscentiam sentiat in uobis, quia hoc fieri nequit in hac mortali uita, atq; idcirco manemus semper peccatores, quemadmodū Ro. 7. uides. Sed hoc ago ut concupiscentiæ carnis, quæ ad iram, libidinem &c. prona est in uobis, non obedatis, ut dum carnem sentitis, non tamen secundum carnem ambuletis. Irascimini inquit. Psal & nolite peccare, & sol non occidat super iracundiam uestram. Hæc in consolationem nostri scribuntur, non solum ad eruditionem, ne putemus actum de salute nostra dum non inuenimus in nobis, id est, in carne nostra bonum, quemadmodum Paulus dicit: Peccatum est uere in nobis, sed non regnat & non imputatur nobis, dum spiritus contra pugnat, ut paulatim ista uetustas eijciatur. Vult quidem caro malum, sed spiritu nos ducit, ut non carnis concupiscentia. Ignorat enim caro deū et sua querit. Soli autem sunt Christi qui spiritu dei aguntur. Roma octauo.

Nam caro.

Non ergo sperato pacem carnalem in hac uita. Epher. 6. Extra militiam David à deo cecidit in adulterium & homicidiū, nec resipuit ab impietate ante natū ex adulterio puerum, ut ista figura uideas semper esse colluctandum cum spiritualibus nequitijs.

UT NON.

Quæcunq; uolueritis faciatis, quia quædam uultis secundum carnem, quæ non sunt faciendæ, sed orandum potius. Fiat uoluntas tua. Non est ergo liberum in natura arbitrium,

10. POMERANI ANNOTATIONES

trium, sine enim spiritu dei non potes nisi malum.

Quod si spiritu.

Hoc est quod alibi dicit, Vbi spiritus domini, ibi libertas, & supra, Vos in libertatem uocati estis &c. Lex est aduersus opera carnis non aduersus opera spiritus, id quod etiam 1. Timoch. 1. dicitur.

Opera carnis.

Id est, ubi caro regnat, hæc & similia non possunt abesse. Sic & fructus spiritus intellige, quos spiritus ubi regnat producit. Caro est dum nostrum sensum sequimur & nostra querimus. Spiritus est ipsa spiritus dei in nobis motio & actio. Natura mala est, necesse est ergo eam spiritu innouari, quemadmodum Christus dicit, Nisi quis renatus &c.

Simulachrorum cultus

Erat crassus apud gentes, sed quid nostri iustitiarum aliud quam simulachra colunt, dum iustitiam & sanctitatem in rebus externis deputant in quibus nihil plus est iustitiæ quam in simulachris diuinitatis?

Agunt.

Non agunt talia qui à talibus impugnantur dum spiritu contra luctantur, imò patiuntur potius & uellent abesse, Roma 7.

Charitas.

Etiam in aduersarium & ledentem.

Gaudium

Et pax conscientie iam pacatæ coram deo propter remissum

remissum peccatum. item gaudium & pax cum proximo & creaturis omnibus quantum in nobis est: Proprie enim respicit in his uirtutibus spiritus enumerandis in præceptum, diliges proximum, quod impletur ubi spiritus rector ac ductor est.

Lenitas.

Græce μακροθυμία. id est, longanimitas, quæ diu et semper fert patienter proximi iniuriam & expectat tentatione dei benignitatem.

Benignitas.

Græce χρηστότης quam suauitatem potes appellare, cui amaritudinem credo opponi, Ephæ. 4.

Bonitas.

Hanc oportet suauitati & amicitie esse coniunctam ut sit fructus spiritus.

Fides.

Id est, fidelitas in proximum. Nam, ut supra diximus, his fructibus in proximum respicit. Neque hic fides potest in deum accipi, quandoquidem hæc spiritus est dei qui hos producit fructus. Hinc spiritus fidei appellatur.

Manluetudo.

Quæ non uindicat.

Temperantia.

Libidinis, iræ, cibi, potus &c.

Qui sunt Christi.

Crucifixerunt scilicet spiritu contra pugnante, carnem cum concupiscentiis & affectibus scilicet carnis, ut
& hic

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Et hic uideas non predicari nobis libertatem Eleganter autem dixit: Crucifixerunt, non, quemadmodum solet. Mortificauerunt. Dum enim coepimus credere, id est, spiritu agi, coepimus carnem mortificare, non plene adhuc mortificauimus, id quod tamen nobis propter spiritum iam mortificantem imputatur pro perfecta mortificatione, dum enim crucifixum uidemus Adam, spes est ut intereat et à cruce non liberetur.

Si spiritu uiuimus.

Spiritu uiuunt qui credunt. Nam spiritus fidei dicitur spiritus sanctus in nobis, et iustum ex fide uiuere constat. Spiritu ambulant qui carnis concupiscentiae reuoluntur et fidem operibus et beneficijs in proximum testificantur. Ait ergo, Si spiritu uiuimus, spiritus fructus in nobis appareant, aut alijs uerbis, Si christiani sumus christiane uiuamus et conuersemur. Ephe. 4. Ut ambuletis quemadmodum decet propter uocationem qua uocati estis et c. Non autem spiritu ambulamus si inuicem mordemus, et dum nos, qui uidemur nobis falso spirituales, iudicamus nos meliores illis qui adhuc non nihil superstitionis habent et infirmiores sumus. prouocamus eos ad nostri inuidiam. Vide. Roma. 14. Qui non solum istud infirmitatis ferre debemus, sed etiam si quis non destinata malicia sed infirmitate humana et precipiti occasione in delictum aliquod ceciderit, per quod uel deo soli, uel etiam proximo iniurius esset. Ita uero ferre debemus ut non abprobemus, sed ut instauremus eum fidei ammonitione cum mansuetudine, non cum austeritate,

tate, ut faciunt Pharisei, hypocrite, & pseudoprophete. Ezechiel. 34. Et Paulus, ut istud mansuetudinis & benignitatis in proximum nobis persuadeat, dicit mutato numero grammatico (id quod Hebraeis est familiare, ut in Prophetis cernere licet).

Considerans &c.

Id est: Non solum istud debes fratris tui causa, sed etiam propter te, quia & tu cadere potes, qui hodie stare uideris: & cras stare potest, qui hodie iacet. Noli alium sapere, sed time. Qui uere aliquid est coram Deo, sibi nihil esse uidetur, & omnes sibi praefert. Qui uero sibi aliquid esse uidetur, nihil uere est coram Deo, sed suum falsum animum. Et quia hoc sibi uidetur, alijs se praefert, & nulla misericordia mouetur ad infirmos & peccantes, nec uilam iniuriam aliorum ferre nouit, contra legem Christi, quae est, ut diligamus nos inuicem. Porro, quod falsa iustitia tumemus, quod inuidemus alijs; quod non compatimur, quod non subuenimus, & consolamur, & erigimur, hinc est, quod tantum respicimus, quam infra nos sint alij, iustitia, & donis mentis & corporis, & non respicimus in nos, aut nostrum opus, id est, quid fidei & charitatis in nobis habeamus, ut inde liceret gaudere nobis, & gratias agere coram Deo. Nam ex aliorum peccato ego non iustificor, ex aliorum errore non incedo recta, ex aliorum infirmitate non fio robustus fide, ex aliorum ignorantia non fio doctus, sed ex gratia Dei. Quid ergo me comparo, cum imbecillitate, & peccato, & i-

IO. POMERANI ANNOTATIONES

ignorantia aliorum? Quisque onus suum portabit coram Deo. Erit autem charitatis, si tu potius studueris, aliorum infirmitates portare, quàm contemnendo eorum salutem, tibi inde placere, quasi aliquid sis, cum sis ipse nihil. Vides itaq; ab eo loco, quo cœpit parænesis quàm diligenter doceat ea quæ sunt charitatis, atq; hanc doctrinam siue legem Apostoli à Christo acceperant, qui uocat hoc mandatum nouum, quod nouis hominibus, id est, credentibus solum conueniat & ab eis suscipiatur.

Communicet.

Matth. 10. 1. Corin. 9. 1. Tim. 5. Vt taceam quàm sepe deus præcipiat ne Leuitarum obliuiscatur. Quia hoc hodie in multis locis non curatur, ubi egent præcones uerbi euangelici, paulo post futurum iudicio Dei timemus, ut ex quibusdam surgant uiri loquentes peruersa, ut prædixit Paulus de pseudapostolis Acto. 20. quæ licet alia specie tamen non minus erunt impia quàm que in papistis damnamus, tantum ad hoc ut alantur. Ad impietates hæctenus omnes dederunt, ad pietatem nemo confert etiam ex cis qui pietatis uolunt uideri cultores. Non frustra ergo ista præcipiuntur, ut omnibus bonis, id est, necessarijs uitæ prouideamus ijs qui spiritualia nobis seminant & laborant in agro dominico. Contra, uero Euangelici prædicatores uictu & amictu, id est necessarijs debent esse contenti, ne cadant in laqueum dum diuites fieri uolunt. 1. Timot. 5.

Nolite errare.

Excusant alij se non habere quod dent, alij negligentes cogitant

IN EPISTOLAM AD GALATAS. 26

cogitant, quod alij dent, ut ipsos non opus sit dare. Inde negligitur prædicator Euangelicus. Homines igitur, inquit, fallere potestis, sed non Deum. Est itaq; hæc cum sequenti generalis sententia, contra omnes qui quærent excusationes, etiam apud seipsos, ut non seruiant per charitatem, ubi oportet, sed seminant in carne, id est, sua quærent & amant contra charitatem: qui si facerent ea quæ sunt charitatis, seminarent in spiritu uel super spiritum, atque hinc uitam eternam meterent, qui inde metunt corruptionem. Deus enim reddet unicuique iuxta opera sua, de quo alibi diximus.

Maxime.

Vides hic ordinem charitatis. Alibi quoq; inter domesticos fidei præfert, qui sunt in domo & familia nostra. 1. Timoth. 5. Non ergo oportet docere, quod omnis ordinata charitas incipit à se, plus satis tua quæris &c.

Videtis.

Post paræneses epilogo claudit Epistolam. Cum iustitia sit per Christum crucifixum, non esse sequendos pseudapostolos, qui alia prædicatione, & gloriam apud homines quærent, & inuidiam prædicationis crucis declinant.

Videtis.

Scilicet, ut sciatis, quàm sollicitus sim pro uobis, ne hic pereatis. Solebat Paulus alias Epistolas notariorum manuscribere, & sua tantum suum subscribere nomen, ut & ipse dicit in fine secundæ Epistolæ Tessalonicæ.

Quicumque uolunt.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Duas habere causas dicit pseudapostolos, ut non doceant pure Christum, sed cum Christo iustitias legis. Alteram, ut secundum carnem placeant illis, qui nolunt solum Christum crucifixum predicari, sed iustitias quoque legis. Alteram, ut ab illis persecutionem non patiantur. De hoc supra dixerat: Ego autem fratres, si adhuc circumcisionem predicō &c.

Nam qui circumciduntur.

Supra dixit: Qui circumciditur, debitor est totius legis seruandæ, hic autem, quod neq; qui circumciditur, seruat: quemadmodum & Petrus dicit Actorum. 15. Iugum legis, neq; nos, neq; patres seruare potuisse. Circumcisio enim non est literæ, sed spiritus. Roma. 2 & lex non est externus fucus, sed affectus cordis requirit. Matth. 5. Quia uero affectibus sumus impuris, dum spiritus fidei non purificat, restat ut nemo legem seruet, nisi Deus det Christi spiritum &c. Ad quid ergo circumcisio? Vt, inquit, tantum de uobis secundum carnem glorientur, quod sint uestri Magistri, quod possint promouere ea quæ legis sunt, quod uos habeant ad omnem suam uoluntatem obnoxios, non ut salutem uestram querant, sed sua &c.

Ego uero &c.

Maledicta sit ista carnis gloria, per quam euacuatur scandalum crucis. Absit, ut ego glorier, nisi in cruce Domini nostri IESU Christi. Hæc est gloria mea & iustitia mea, quod Christum crucifixum credo & predicō, & propterea et ipse crucem in infirmitatibus meis fero, quia
aliam

aliam iustitiam docere nolo, dum iustitiarum iudei me ubique
 persequuntur. Hæc est iustitia mea. Christiani aliam glo-
 riam nesciunt. Iustitiarum sua merita agnoscunt, quibus gra-
 tis Christus est crucifixus. Per Christum mundus mihi cru-
 cifixus est, & ego mundo. Mundus cœpit mihi mori, &
 pro mortuo habetur, & ego mundo cœpi mori, & pro
 mortuo habeor. Si quid adhuc mundus mihi uidetur uiue-
 re, dum caro pugnat contra spiritum, pro uita non habe-
 tur, quia crucifixus mihi est per Christum, & pro mortuo
 mundum habeo. Quid ergo in rebus externis, operibus le-
 gis & traditionibus hominum queram iustitiam, quasi ad
 huc mundo uiuam & elementis mundi huius? Colos. 2. In
 Christo non ualent quæ externa sunt ad iustitiam, neque cir-
 cumcisio, neque præputium, addam & nostras stultitias, ne-
 que cappa, neque platta, neque regula Francisci, neque pisces,
 neque carnes, neque ferie, neque horæ canonicæ & rosaria,
 quandoquidem hæc omnia externa sunt, & ad mundum
 pertinent, nihil habentia spiritus, & præterea impia, dum
 per talia queritur iustitia & sanctitas. Valet autem tan-
 tum in Christo noua creatura, id est, mortificatio omnium
 quæ carnis & mundi sunt, & innouatio per Christi spiri-
 tum. Illud solum ad Christum pertinet, quod spiritu san-
 cto innouatur in nobis, donec & ipsi spiritus toti efficiamur
 in futura resurrectione. Quid ergo nobis cum uetu-
 state & mundi elementis?

Quicumque.

Iuxta hanc regulam, scilicet Dei iustitiæ per Christum

D 3 incedunt

IO. PO. ANNO. IN EPI. AD GALA.

incedunt, id est, credunt, confitentur, docent, quemadmodum iam scripsi. Supra Israëllem autem Dei addit, ut excludat gloriam Israëllem carnis uel secundum carnis propagationem, quam magnificiebant pseud. postoli, supra capite tertio: Non est iudeus &c. Respexit uero in Psalmum, qui dicit: Pax super Israël.

De cætero.

Id est: Cum contentiosis agere nolo, ne quis etiam exemplo meo contendat. Teßera foris ostendit, cuius Principis militiæ nomen dederim, crucifixum credo, confiteor & doceo; iccirco crucem fero, & quicquid mali est, me appetit, propter istam ueritatem, iustitiam, & satisfactionem, quæ est in cruce Christi. Mea crux declarat cuius sim.

Non ergo persuadebüt, ut fiam transfuga, derelicto

Principe meo. Si non uolunt nos audire, non

sperent nos ad ipsos concessuros, ha

beant suam sibi gloriam, nos

aliam quàm crucis Chri

sti ignoramus.

F I N I S.

In epistolam

IN EPISTO

LAM AD EPHESIOS,
ARGUMENTVM.

h Acc Epistola paucis quidem uerbis, sed mire
re foecundis, ita ut nihil addere queas, sum-
mam totius prædicationis Paulinæ, atq; a-
deo Euangelicæ, complectitur. Euangelium
enim & Euangelij libertatem ac efficaciam expressissime
prædicat, primis tribus capitibus. In reliquis uero, post fi-
dem quæ sola iustificamur, uitam Christianam (ut solet) in-
stituit, qui est fructus internæ fidei, id est, iustificationis.
Monet enim, quid omnes, quidq; singuli sequantur.

LOCI VERO INSIGNES
in hac Epistola, sunt.

Primus, de diuina prædestinatione, quòd prædestinati c. 1. 2. 3.
sumus, antequam mundus fieret, secundum beneplacitum
gratiæ Dei Patris, ut habeamus de quo gaudeamus, nempe
salute gratis data, nõ habeamus uero unde gloriemur: q̄s
enim prior dedit Deo, & retribuetur ei? Secundus, de coc. r.
gnitione huius gratiæ. Vult Paulus, ut serè ubiq; in Episto-
lis, nos agnoscere uirtutē spiritus dei opantis in nobis Est
enim immēsa gratia, è qua tantū possides, quantū credere
potes. Non potes autem, nisi per potentiam Dei, nempe

IO. POMERANI ANNOTATIONES

- eandem, qua suscitauit IESVM à mortuis, & exaltauit
 c. 2. super omnia. Tertius, quòd ad hanc gratiam nihil faci-
 c. 2. & 3. uni opera, ut solius maneat gloria Dei. Quartus, quòd
 ad hanc gratiam etiam nos Gentes pertineamus, id quod
 antea incognuum, nunc tandem reuelatum est, atque hoc
 c. 2. loco quàm maxime nos confirmari oportet. Quintus,
 de abrogatione legis insignis locus. Non enim in unum
 corpus coire potuerunt Gentes cum iudeis, nisi hoc per
 C H R I S T V M ablato interstitio. idem locus est in
 c. 4. Coloß. Sex us, de unitate spiritus, & unitate doctrinæ,
 postquam unum corpus facti sumus, ne circumferamur o-
 c. 5. mni uento doctrinæ &c. Septimus, de unitate Christi &
 c. 6. Ecclesie, sub typo matrimonij carnalis. Octauus de non
 contemnenda, imò nullis humanis uiribus superanda col-
 luctatione, aduersus & uim, & insidias ueteris serpentis,
 qui solo uerbo fidei superatur.

PER uoluntatem Dei.

Non ut pseudapostoli, qui ueniunt à semetipsis, non
 uocati &c.

Benedictus &c.

Statim à gratulatione incipiens Euangelium, id est o-
 mnium peccatorum remissionem, & uitæ æternæ heredi-
 tatem, plenus uerbis prædicat, per IESVM Christum,
 quandoquidem non solum iusti per fidem in Christum facti
 sumus, sed & filij Dei. Atq; hic mox apertis multisq;
 uerbis

uerbis interfert diuinam predestinationem, quæ maximam parit consolationem fidelibus, qui sciunt omnia esse in manu dei, & quicquid illis accidit esse bonam dei uoluntatem. Quid enim mihi dulcius quam scire salutem meam, et præterea hanc uitam meam esse in manu Dei? Non rapiet, inquit, oues quisquam è manu mea, et nemo potest rapere è manu patris mei. Ioan. 10. Alioqui si in manu mea esset salus, iam dudum perisset, De predestinatione lege in locis Philippi, de qua hic est tam apertus locus ut nusquam ferè apertior, tametsi eã ubiq; in scripturis deprehendes. Impij ubi Prædestinationem audiunt, uertunt eam ad impietatis argumenta. Verum hoc ipsum ut nõ Paulũ, ita neq; nos terreat, quin libere cõfiteamur, oĩa sicut à deo cõdita sunt, ita ipsius manu gubernari etc.

Benedictus qui benedixit nos omni benedictione spirituali in cœlestibus rebus, id est, gratias agimus ei qui dicitur ut nos multiplici cognitione sui & donis spiritualibus

1. Corinth. primo.

Christo.

Id est, ad Christum, uel in Christo, id est, per Christũ seu fidem in Christum.

In cœlestibus.

Quater ponitur in hac epistola, id est, in superioribus siue in rebus quæ sunt supra nos, quæ sunt inuisibiles, iudicio carnis non apparētes. Hoc dico, ut intelligas quod in fine epistolæ dicitur: aduersus spirituales nequitas in cœlestibus. In aëre enim isto qui etiam cœlum appellatur

IO. POMERANI ANNOTATIONES

tur, inuisibiliter agere spiritus nequam, Paulus in hac Epistola non semel dicit &c.

Coram illo.

Vt maxime mundus damnaret. Hic damnatur hypocrisis, damnatur & ficta fides, cum addit: Per charitatem, scilicet inter nos mutuam.

Iuxta beneplacitum &c.

Non iuxta aliqua merita, ut non nostra, sed ipsius gratie sit gloria. Dilectos reddit per dilectum.

De qua ubertim.

Legem uni populo dedit, gratiam omnibus predicari uoluit, ut scias, quod pater esse malit, quam iudex. Ezechiel. Nolo mortem peccatoris. Abunde effusum est, tantum accipiamus. Dedit non solum gratiam, sed etiam gratie cognitionem. Verum hæc idem sunt.

Proposuit in seipso in
staurare &c.

Apocal. 21. Ecce noua facio omnia. Cælestia descuerant à terrenis, quia pax erat inter ea dirempta per hominis peccatum, quo per sanguinem Christi rursus ablato, rursus innouata sunt omnia, in cælo & in terra. Pax enim antiqua redijt. Sic legis Colof. 2. Pacificatis per &c. Vnde nato Christo canunt Angeli &c.

Vsque ad &c.

Id est: Quousque in plenitudine temporum (hoc est, quando tempora complerentur, in quibus præsinerat Deus releuandum suum Euangelium) dispensaret & distribueret

IN EPISTOLAM AD EPHESIOS. 70

bueret per totam suam domum in toto orbe hoc arcānū.
 Sic in Galatis: At ubi uenit plenitudo temporis &c. Euā-
 gelica gratia erat semper, per quam saluati sunt omnes e-
 tiam sancti ante Christi incarnationem, sed reuelāda erat
 per Christum tempore à patre præfinito. Sic ubiq; loqui-
 tur Paulus de reuelato mysterio, arcāno, euangelio &c.
 ut in Gala. Conclufi in eam fidem que reuelanda erat. Et
 hoc exoptat Paulus ferè ubiq;, ut indies magis magisq;
 hæc gratia oculis cordis nostri reueletur, ut infra. Qua-
 propter & ego &c. ut pergamus ex fide in fidem, à glo-
 ria in gloriā, sicut à domini spū, de uirtute in uirtutē etc.

Ut simus nos in laudem &c.

Hac periphrasi Nos qui priores sperauimus in Chri-
 sto, Iudæos Christo credentes significat, puta se cum alijs
 Apostolis et discipulis qui crediderunt siue sperauerunt
 in Christo, antequam Gentes, è quarū numero sunt Ephe-
 sij, qui postea prædicante Paulo crediderunt, de quibus
 additur. In quo & uos scilicet estis, qui audistis uerbum
 ueritatis, Euangelium salutis uestræ &c. Hæc est uera hu-
 ius loci intelligentia si quid tota requirat epistola, respici-
 as, Gentes enim docet æque ac Iudæos ad hanc reuelatam
 Christi pertinere gratiam, ut uides quoq; ca. 2. & 3. Iccir-
 co nunc in græcis corrupte legi. ἐν τῷ νότῳ ἡμῶν pro
 ἡμῶν, ut reliqua taceam, etiam ipse contextus orationis
 ostendit, & sic quoque legit uetus interpres & Ambro-
 sius quoque interpretatur.

Obfignati

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Obfignati. &c.

Sicut uides 2. Cor. 1. Hic est spiritus promissionis, id est, spiritus promissus, quem promissit Christus credentibus, ut saepe legis in Ioanne, qui quia datus est in cordibus nostris, certum pignus est quod deus in reliquis promissis non fallat, quod deus pro iustis acceptet nos, quando quidem etiam nunc dignatur in nobis habitare. Roma. 8. Ipse spiritus testimonium &c. In redemptionem, inquit, acquisitæ possessionis, id est, ut redimatur & nostra sit acquisita per Christum nobis hæreditas, ut inde laudetur gloria ipsius.

Quapropter &c.

De hoc supra dixi.

Quæ sit excellens &c.

Hic uides quàm ingens potentia & efficacia spiritus Dei operetur in nobis fidem, nèpe eadem quæ suscitauit Iesum à mortuis & regnare fecit super omnia, ut scias nihil habere fidei, qui facile se credere posse putat quasi suis uiribus aut uoluntate, atq; hinc contempta fide, opera magnificiunt in iniuriam nostri redemptoris cuius solius operibus saluamur. Contra quos est quod consequenti aperte dicitur. Gratia estis saluati per fidem, et hoc nõ ex uobis, Dei enim donum est ne quis gloriatur.

Supra omnem &c.

Id est super omne quicquid altum est siue in caelo siue in terra. Sic eni ipse dixit: Data est mihi omnis etc. Quid trepidamus sub isto rege, imò, sub isto capite cum quo

unum sumus, nempe membra eius? Omnia enim & ipsi
in Christo possumus & domini sumus mortis, peccati, in-
ferarum & omnium. Quis enim separabit nos à charita-
te dei? &c. Hęc ca. 2. sic dicuntur: Conuiuificauit &c.

C A P V T I I.

Carnales cum audiunt fidem prædicari securi ui-
uunt, quasi iam tales sunt quales eos Deus esse uelit,
& libertatem carnis arripiunt pro libertate spiri-
tus, quæ non est nisi ubi domini spiritus est. 2. Corin. 3. ubi
uero domini spiritus non est, ibi adhuc seruitus legis est
atq; adeo maledictio. 1. Timot. 1. Lex iusto non est posita,
sed iniustis &c. Est autem illic spiritus dei, ubi semper
agnoscitur & quod fuimus & quod facti sumus. Fuimus
non hoc uel illo solum opere sed ex ipsa natura filij, iræ et
maledictionis, ne quid boni in te cogites fuisse unde tibi ali-
quid arroges, quæ arbor quæso quos fructus facere potuit
nisi malos? ut nihil uideas esse liberum arbitrium, ducba-
mur secundum concupiscētias carnis, ut dicitur Roma. 7.
secundum omnem uoluntatem principis aëris huius, id
est, mundi, qui alibi deus quoq; huius sæculi dicitur, qui ad
huc agit in illis qui non obediunt ueritati, sed mendacio,
ut dicitur. 2. Tessa. 2. sicut in pijs agit spiritus dei. Roma.
8. Facti uero sumus, non solum iusti non imputante deo
propter Christum peccatum, sed etiam domini omnium,
super omnia cum Christo, & per Christum exaltati in
dextera

10. POMERANI ANNOTATIONES

dextera patris in caelestibus, ut diximus capite superiori,
 & hoc nullo opere nostro uel merito, quippe dum adhuc
 eramus mortui per delicta & natura filij irae, id est, ut di-
 citur Rom. 5. dum adhuc eramus inimici eius, tantum ab-
 est ut mereri potuissemus. Haec ergo duo spiritus in nobis
 nos agnoscere facit, alterum efficit ne securi uiuamus qua-
 si iam saturi gratia dei, quia hic semper spiritus postulat
 pro sanctis gemitibus inenarrabilibus, dicens: Infelix ego
 homo &c. Alterum uero efficit ne aliquo peccatorum
 quantumuis magnorum, quorum nobis conscij sumus, re-
 spectu desperemus. Alterum facit ne ingratus sis, alterum
 ut coram deo persistas sciens non hoc tui negotij esse, sed
 dei gratiae. In altero uidemus nos publicanos, peccatores
 & meretrices, in altero misericordiam per Christum
 consecutos. Vtrunq; Paulus uult ubiq; agnosci, alterum
 ne ad ipsum reuertamur, alterum ut in ipso crescamus
 pergentes ex fide in fidem donec, ut infra dicitur, cresca-
 mus omnes in uirum perfectum &c. Porro dum sic pau-
 la im per Christum spiritu dei uegetata crescit arbor bo-
 na, qui fiet ut non etiam bonos fructus sua sponte suoq;
 tempore proferat? ut discant tandem erubescere qui di-
 cunt nos prohibere opera bona, dum docemus secundum
 Euangelij uirtutem ex operibus neminem iustificari, bo-
 ni fructus non faciunt arborem bonam, sed indicant, bo-
 na uero arbor non indicat, sed facit fructus bonos. Vnde
 qd' hic ait, ipsius opus sumus, non de creatione dicit qua na-
 scimur ob peccatum Adae filij irae, sed de re creatione qua
 nascimur

nasimur ex gratia filij dei per fidem in Christū, ad opera bona non quæ sibi præstituant operarij illi, sed quæ præparauit deus ut in eis uiueremus, quæ sunt charitas, gaudium, pax &c. Gal. 5. Talia non nos efficitur, sed spiritus dei in nobis, per quem natura mutata in gratiam, non carnis sed spiritus proferimus fructus.

Quapropter &c.

Hic est egregius locus pendens ex præcedētib; quod gentes quoq; pertinet ad benedictionē seminis Abrahamæ, id est, Christi. Sic enī accepit promissionē Abrahamæ, in semine tuo benedicetur omnes cognationes terræ. Item, patrem multarū gentium uocaui te. Id quod alijs ætatibus nō innotuit, quemadmodū & infra cap. 3. Iudæi qui non erāt docti hoc ipsum spiritu, sentiebant Messie regnū & benedictionē ad se tantum pertinere. Deinde ut maxime uiderent in scripturis, ut sæpe in Esaia & alijs in psalmis & prophetis, gentes quoq; uocādas, tamen se meliores foret præferendos somniabant, sicut uidemus in epistolis Apostolorū pseudapostolos qui erant ex Iudæis sensisse. Vt interim nō dicam quod ex multis locis sibi fingebant carnale regnū super gentes futurū, ut ibi: Subiecit populos nobis &c. Iccirco tunc non erat adhuc reuelatum hoc grande mysteriū, quod scilicet gentes quoq; ad semen pertinerent Israël per fidem in Christum, quæ hactenus alienæ fuerant à testamenti promissionum dei, p̄ quas creditas saluamur, atq; adeo quæ fuerant sine deo uero in hoc mūdo. Hoc mysteriū adeo oculū erat ut ne

Petrus

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Petrus quidem accepto etiam spiritu sancto cognovit. Si-
quidem reuelatione singulari hoc didicit, ut legis Acto.
10. & 11. Vnde illic quoque dicitur: Et obstupuerunt ex
circuncisione fideles qui uenerant cum Petro & c. Hoc
Paulus & Barnabas sic interpretantur ex Esaia, Acto.
13. Vobis oportebat primum loqui uerbum dei & c.

Ipse enim est pax nostra & c.

Quia ergo Gentes cum iudæis futuri erant unum cor-
pus sub uno capite Christo, & unum edificium constru-
endum supra fundamentum Apostolorum & Prophetarum,
quod positum est supra petram Christum, hoc fieri non
potuit, nisi interstitium quod separabat duos maxime di-
uersos populos, auferretur, erat autem Lex quam uocat ini-
micitias in carne Christi, id est, iudæis. Lex, inquam, non
ceremoniarum solum, ut quidam interpretantur, aut iu-
dictorum, sed & morum, siue, ut hic Paulus dicit: Lex
mandatorum quæ erat sita in decretis et statutis dei, quæ
omnes homines reos agebat, & sub maledicto tenebat.
Et Col. 2. Deleto quod aduersum nos erat chirographo,
quod erat contrarium nobis per decreta, & illud sustulit
emedio affixum cruce & c. Hæc lex circuncisione inau-
gurabatur. Circuncisio separabat à se in circuncisos, ut se-
cundum legem immundos. Porro, circuncisionem seque-
bantur omnia onera legis, sicut Paulus dicit Gal. 5. Testifi-
cor rursus omni homini circuncidenti se, quod debitor est
uniuersæ legis faciendæ. Hæc onera neque nos, inquit Petrus
Acto. 15. neque patres nostri portare potuimus. Et Paulus

Acto.

IN EPISTOLAM AD EPHESIOS. 33

Actorum. 13. A peccatis non potuistis in lege Moysi iustificari. In lege, dicit, non in ceremonijs solum. Et Roman. 8. Quod impossibile erat legi &c. Neceſſe ergo erat, eam abrogari, tantum aberat, ut Gentibus quoq, imponeretur. Iudei lege fidebant, qua ablata, uiderunt se nihilo Gentibus meliores, quandoquidem ſcriptura concludit omnia ſub peccato. Gentes enim palam erant impiæ, Iudei & ipſi inuicem ſunt peccatores, poſtquam intellexerunt opera legis non iuſtificare. Porro lex, quia Dei erat, abrogari non potuit, niſi ei in æternum ſatifficeret, cui ſatiffieri per nos, ut dictum eſt, non potuit, neceſſe erat illum legi ſubdi, & legem implere, qui legi nihil debuit. Hic eſt Chriſtus IESVS, qui per ſanguinem crucis fecit ſibi Gentes & Iudeos unum corpus, noſtra ſanctificatio, iuſtitia, & ſatiffactio, cui quiſquis fide adhæret, cum eo unum eſt, & habet quicquid ipſe habet. Satis factio ergo Chriſti mea eſt, ita ut lex me iam non damnare poſſit, & peccatum quod in carne mea reliquum eſt, mihi propter fidem in Chriſtum non imputetur. itaq; iam ſpiritus Chriſti in credentibus hoc dægit, ut ex corde diligatur Deus & proximus, id quod lex requirebat quidem, ſed dare non potuit. Litera enim erat, non ſpiritus. In quibus autem non eſt ſpiritus Chriſti, hi ſtulte de abrogatione legis gloriantur. Cætera omnia quæ non continentur ſub dilectione Dei & proximi, ita media ſunt, ſiue ſint in lege Moſi, ſiue non, ut facere tibi liceat, uel omittere, prout tibi placuerit, modo uites ſcandalum, & in eis rationem non colloces tuæ ſalutis. Cæterum quæ

E huc perit.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

*huc pertinent, de abrogatione legis, uide in locis Philippi
Igitur testamenta & promissiones Dei, iam æque nostra
sunt ac Iudeorum &c.*

C A P V T III.

TEstimonium & signaculum ueræ prædicationis est
non negare nomen **C H R I S T I** in persecu-
tione, unde omnibus qui audierunt uerbum, luce cla-
rius fit, spiritum Dei in cordibus Doctorum confirmaſſe
hoc uerbum, pro quo uincula non uerentur. Hoc autem te-
stimonio auditores confirmati, gloriari poſſunt apud ſe,
certi quòd Dei audierint uerbum. Vnde infra: *Quapro-
pter peto &c. Pastor enim bonus ponit animam ſuam
pro ouibus ſuis: mercenarius autem &c.*

Dispensationem.

*Act 22. Vade, quoniam in nationes longè mittam te. Et
ad Ananiam Act 9. Vas electionis eſt mihi iſte &c.*

Secundum reuelationem.

*Galat. 1. Notum uobis facio Euangelium &c. Vbique
uult ſe agnoſci miniſtrum uerbi à Deo miſſum, ſicut abun-
de uidet in 2. Epist. ad Corinth. ut omnino certi ſimus, hoc
uerbum eſſe Dei, quod Paulus prædicat &c. Hoc non eſt
gloriam tuam, ſed illius gloriam à quo miſſus es, querere
&c. Propterea Paulus in ſe descendens, addit: *Mihi mini-
mo omnium ſanctorum data eſt gratia hæc. Quasi dic.
Deus ita uoluit operari per me, minimum, inquam, non
ſolum**

solum quod persecutus sum Ecclesiam Dei (sicut alibi dicitur) sed & quod ex me nihil sum, quod hæc non sunt humanarum uirium, ut maior uideatur gloria Dei, dum tam stupenda operatur, per infirma uascula fragilitatis humane, ut hic nemo intendat in hominem, dum uirtus Dei per hominem utcumque despectum operatur. Sic habes. 2. Corinth. 4. Habemus thesaurum istum in uasis fictilibus, ut sublimitas sit uirtutis Dei, & non ex nobis.

Imperuestigabiles &c.

Infrà: *Quæ sit latitudo &c.* De his Psalmo quinquagesimo: *lucerta & occulta &c.*

Communio.

Scilicet, quod Euangelium dispensandum sit, non solum Iudeis, sed & Gentibus &c.

Principatibus ac potestatibus.

Eosdem intelligo, de quibus legis infrà ca. 6. Verba hæc sunt spiritu seruentia. Quasi dic. Ita in lucem proferimus hoc mysterium nobis creditum, ut sentiat totum inferorum regnum, cui dicimus: Tollite portas Principes &c. utque sentiant, quotquot sub Principatu tenebrarum militant, ut feliciter ipsa ueritatis luce deuicti, in regnum lucis cedant. Suspicabatur quidem Diabolus, aut etiam Scripturis prædicentibus sciebat fore, ut genus humanum redimeretur, sed hanc tam uariam & ignotam Dei sapientiam qui scire potuit? quod Deus per mundi stultitiam esset ducturus ad sapientiam: per crucem, ad gloriam: per mortem, ad uitam: sicut legis priori Corinth. 2. Si Principes sæculi

IO. POMERANI ANNOTATIONES

hanc Dei sapientiam, quæ est crucis stultitia, cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. Quod hic in cælestibus addit, suprâ exposuimus. In superiore aère, id est, in mundo hoc in quo uiuimus, unde Princeps mundi dicitur &c.

Huius rei gratia &c.

Hoc est, quod suprâ diximus, quod Paulus ubique uult à nobis agnoscitam immensam gratiam & incomprehensam, ut spiritu fortificati, intelligamus huius gratiæ altitudinem, quia penetrat cælos: profunditatem, quia penetrat inferos: longitudinem & latitudinem, quia replet orbem terre, ut in Psalmo: Misericordia Domini plena est terra. Item: Domine Deus noster &c.

Ex quo &c.

Ipsè est caput & cælestium & terrestrium, omnia coniungens in unum, in cælis & in terris. Ipsè est pater familias & gubernator suorum, ex quo fluit omnis cognatio spiritualis, ipse est Pater omnium. Ergo qui ei per fidem coniunguntur, non iudicem formidabunt, quia Patrem habent &c.

internum &c.

Id est: Ut internus homo spiritu crescat & fortis fiat, infrâ capite quarto: Donec perueniamus omnes.

Fixis &c.

Vt sit charitas non ficta, ut alibi dixit, sed constans & perpetua etiam, si tibi male sit ab ijs quos diligis. Hæc ita constans constans intus fidei indicium & fructus est.

Et fundamento

Et fundamento iacto.

Vide, quod fundamentum uocet Paulus, nempe fortificatum spiritu fidei interiore hominem, qui charitatis non fidee producit fructus. Hoc, inquit, ceu fundamento iacto. Deinde perendum est ex fide in fidem, ut indies augeatur in nobis cognitio incomprehensæ gloriæ gratiæ Dei, ut non falsò estimemus nos comprehensisse, id quod lege. Philippens. tertio.

Cognoscerèque.

Scilicet, ut ualeatis. Non potest gratia & misericordia Dei cognosci, nisi per Christum, ut habes. 1. Corin. 1. Hanc enim asecuti sumus per Christum, nullo nostro merito, sed quia ardentè et supra modum dilexit nos, ita ut tradiderit animam suam pro nobis, qua charitate nulla maior est, ut ipse quoq; dicit in Ioanne. Quotus quisq; est, qui tam insignem Christi in nos charitatem agnoscit? Hanc autem scire non leue quiddam est, sed, ut hic Paulus ait, quod eminent & supergreditur omnem humanam cognitionem & scientiam. Cognitioni ergo in datiuo legendum.

Ut impleamini.

Vt crescatis ad omnia quæ Dei sunt, ut nihil cognitionis spiritualis uobis desit, ut crescatis in uirum perfectum &c. ut infra dicemus.

Ultra omnia.

Non frustrabimur nostris uotis, qui Patrem habemus omnipotentem, qui potest supra modum prestare quæ petimus, & plus quam petimus &c. In Luca: Si uos cum sitis

IO. POMERANI ANNOTATIONES

mali &c. Iuxta uim suam, qua ipse agit in nobis, ne quid in hac gratia nostro conatui ascribamus, quoniam ipsius solius est gloria, nostra autem gratiarum actio &c.

Sæculi.

Illius, quod succedentibus perpetuo sæculis, nunquam habebit finem. ista periphrasi, Hebræi uulgo exprimiunt æternitatem, sicut sæpe uides in sacris literis.

C A P V T IIII.

Post tanta fidei mysteria, paræneses morum, ut solet, docet, admonens, ut sancte uiuant, qui tam sancta uocatione à Deo honorati sunt. 2. Thesalonic. 4. Non uocauit nos Deus in immundiciam, sed in sanctificationem. Suprà capite secundo: ipsius sumus opus &c. Et ut hoc agat, primum omnium, morum Christianorum tangit caput, scilicet, ut seruetur in mansuetudine charitatis unitas spiritus. Vnum enim corpus, non nisi uno spiritu regi potest & uiuificari, & præterea, omnia unde Christiani sumus, unitate nobis commendantur. Vnum, inquit, corpus &c. Hanc unitatem rescindunt, qui selectis operibus nouas religiones instituunt, qui doctrinis humanis & uarijs ab unica & germana Christi doctrina deficiunt. Vnde nate sunt superstitiones, sectæ, hæreses, per quæ dum quisq; se alijs præfert diabolica superbia, Christi in totum fides extinguitur, sicut factum uidemus. Talia apud Corinthios cœperant, quibus scribit Paulus priori Corinthi. primo.

Obsecro

Obsecro uos fratres &c. Vnitatem ergo spiritus unitas do-
ctine consequitur, per quam crescimus in agnitionem
Christi, donec fiamus uiri perfecti, ut non amplius simus
pueri &c. Porro huic unitati nihil officit, quod alij alijs
insigniti sunt à spiritu sancto donis. Nam hec nihil aliud
sunt, quam ministeria unitatis edificandæ, quibus si pro-
des Ecclesiæ, recte ea habes, & augmentur tibi, non solum
dona hec, sed & gratia. Si uero non prodes Ecclesiæ per
hec, sed negligis donum quod tibi datum est, uel abueris
eo in tuam superbiam, lucrum, aut etiam in proximi scan-
dalum, non recte habes, & auferetur iusto Dei iudicio à
te, & gratia, & donum. Sic enim habes in Euangelio: Om-
ni habenti dabitur &c. Hec ita expressit Paulus priori
Corinth. 12. Vnicuique datur manifestatio spiritus ad utili-
tatem, non suam, sed Ecclesiæ. Alij datur per spiritum etc.
ubi dicitur, & spiritus sanctus diuidit singulis pro ut uult.
Hic autem, & unicuique datur gratia iuxta mensuram dona-
tionis Christi. Ergo Christus & spiritus sanctus unum o-
perantur, & unius sunt uoluntatis. Hinc fit, ut quidam fa-
cti sint à Christo Apostoli, qui mitterentur in omnem ter-
ram: quidam prophete, id est, scripturæ interpretes: quidam
Euangelistæ, id est, Apostolorum ministri, et uerbi, ubi A-
postoli nō sunt præcones: quidam Pastores. i. Episcopi in sin-
gulis ciuitatibus: quidam Doctores. i. qui fideliter docent
ab alijs accepta. ut cunq; ista distinxeris, ministri uerbi
Dei significantur, ita clare, ut nemo aliter intelligere pos-
sit. Nam additur: Ad instaurationem sanctorum &c. ut

IO. POMERANI ANNOTATIONES

non putent se hic comprehensos, qui nulla Ecclesie utilitate, solis instantur nominibus & titulis: Hec dicit Paulus de unitate Ecclesie, & de uarijs donis eius. Verum obiter quedam alicubi interserit, quae seorsum uidebimus.

Captiuam duxit captiuitatem.

Exposuimus in Psal. 67. & propter hanc particulam non citat Paulus hunc locum, sed propter hanc quae sequitur: Dedit dona hominibus. Dona sunt illa quae supra diximus. Verum occasione huius citatiōis, in qua dicitur: Cum ascendisset in altum, interserit hoc. Ceterum illud: Ascendit & c. nullius iustitia accepta est coram Deo, nisi illius qui ad nos iustificandos descendit. Sic Ioan. tertio; Nemo ascendit & c. Luc. ultimo: Oportuit Christum pati, & ita intrare in gloriam suam. Ut impleteret, inquit, omnia, qui a resurrectione dixit: Data est mihi & c.

In uirum perfectum & c.

Hec quidam retulerunt ad quantitatem & aetatem corporum resurgentium in nouissimo die, quae scilicet resurrexerunt simili ea aetate, qua mortuus est Christus. Sed pudet refellere tam manifestarium errorem huius textus non intellecti, cum tamen aperte dicat de doctrina, qua crescimus ad perfectionem cognitionis Christi, siue qua crescimus plene in Christum, ut tandem nullis externis rebus aliud quid tribuamus, quemadmodum dum adhuc paruuli quibusdam operibus & ceremonijs manuducimur (lex enim paedagogus est in Christum) sed plane & plena fide agnoscamus solū Christum nostram esse salutem. Eo dum ueneris, in
uirum

IN EPISTOLAM AD EPHESIOS. 37

uirum euasisti perfectum &c. Attende hic quod multa Metapho-
astutia doctrine hominum hanc perfectionem & adifi- ram mem-
rationem nituntur impedire. brorū cor-
poris et ca-

Veritatem.

Hebraico more fidem appellat. Elegans ergo conne- pitis lege
xio est, Veritatem sectantes in charitate. Veritas sana do elegantiſſi
ctrina & fides idem sunt, quarum fructus est charitas. me. 1. Co-
In quo totum corpus &c. rin. 12.

Sicut spiritus uitalis diffuit in omnia membra non
æque sed pro membri mensura & utilitate &c.

Subministrationis.

Id est, officiorum.

Hoc itaque dico.

Redit ad id quod instituit in principio huius capituli,
ut spiritu renouati in nouitate uite ambulemus.

In uanitate.

Vide quæ portenta impietatis illic sint ubi uerbi illu-
minatio non est. Impietatis pœna cecitas est. Cecitatis
fructus obstinatio & securitas, Esa. 28. percussimus fœ-
dus &c. Et. 30. Cæset à facie &c.

Veritas in IESU.

Omnia ueteris hominis sunt falsitas, mendacium, ua-
nitas, cæcitas, infidelitas, quibus omnibus ueritas IESU
opponitur, quæ non solum in uerbis sed & in factis quæ
Christi deiq; sunt intelligenda est, unde supra: Veritatem
sectantes &c. Ioan. 3. Qui autem facit ueritatem &c.

Siquidem.

Vel si sane.

E 5 Depo=

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Deponere.

Scilicet didicistis &c.

Iuxta Deum conditus.

Supra ca. 2 Nam ipsius &c.

Veritatis

Addit, contra iustitiam & sanctitatem uanitatis & hypocriticæ fidei, & speciosæ superstitionis. Veritatem enim suo more fidem appellat & Dei cognitionem.

Et ne contristetis.

Tam in nobis quam in auditoribus, solent enim pie mentes dolere si turpia audierint, in quorum cordibus habitator est spiritus ille Dei. Scriptura affectus humanos Deo tribuit, non enim aliter nobis loqui potest. Sicut igitur Deus dicitur gaudere de salute nostra, ut uides in parabolis Lucæ. 15. sic rursum dolere de peccatis nostris, hæc enim odit, Gen. 6. Videns Deus quod multa malicia hominum etc. Satis ista admonitione à turpibus deterret &c.

Obsignati.

Supra capite primo.

In diem redemptionis.

Id est, usque ad eum diem in qua plena accepta hereditate plene redimemini, Id est, in diem aduentus Christi. Romæ octauo. Ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei expectantes redemptionem corporis nostri.

C A P V T V.

Imitatores

Imitatores Dei.

Hoc exponitur Math. 5. ut nō solum amicos sed & inimicos beneficio afficiamus, ut, inq̄t, sitis filij patris uestri qui in cœlis est, q̄ solem suum &c. Et addit Paulus summum illud charitatis exemplar, dicens: quemadmodum & Christus &c.

Oblationem.

Post hanc unam Christi oblationem iam nō amplius est oblatio pro peccatis. Hęc enim in æternū sanctificat, ut est in ep. Heb. Christus seipsum tradidit & pater tradidit eum, Rom. 8. Obtulit se & oblatus est, Esa. 53. Quid ergo trepidamus pro quibus tantū precium persolūū est? Sed hoc agit Paulus ut charitatem rependamus in fratres qui tanta charitate & liberati & filij Dei facti sumus.

Ne nominetur.

Pius enī homo talia non dicit neq; libenter audit. Vide ergo ne et tu pecces ī te et cōsciētiā laedas auditoris, scāda bō ei factus. Lege Mat. 12. ex fructu arbor cognoscitur etc.

Gratiarum actio.

Id est, talis sermo unde laudetur Deus, unde sanctificetur nomen eius, supra, si quis est bonus ad ædificationem. Sic infra loquentes uobismetipsis per psalmos etc. Libidinem quā detestetur Deus, exēplo satis horrendo sunt diluuiū et iteritus Sodomorū. Auaritiā autem Paulus ubiq; ferē scribit idolorum seruitutem, ut scias ex diametro pugnare cum Deo uero. Vnde Christus: Non potestis Deo seruire & mammonē. Qui enim pecunia fidit,

10. POMERANI ANNOTATIONES

fidit, deo fidere non potest. Vnde. 1. Timot. 6. Aestimant
questum pietatem &c.

Decipiat.

Hi sunt qui impudice hodie dicunt simplicem fornicationem non esse peccatum, quam tamen Paulus damnat, & ob quam uitandam uult ut quisq; suam habeat uxore. Et Christus Matth. 19. dicit, deum in hoc instituisse ab initio matrimonium & inseparabili coniunxisse uinculo, ut essent duo in carne una. Sunt etiam qui auaritiam defendentes impijs uerbis derident & contemnuunt pij patris dei curam, prouidentiam & sollicitudinem erga nos, dicentes: Nisi tu prouideris tibi quis tibi prouidebit? Et cum Iuuenale: Nemo unde has habeas querit, sed oportet habere.

Ira dei.

1. Corinth. 10. ut non simus concupiscentes malorum &c.

Sed omnia dum produntur &c.

Sicut uobis contigit in salutem ut uestrae tenebrae uerbo dei detegerentur, ut erubescerent resipisceretis, sic & ijs qui adhuc in turpibus uiuunt, contiget in salutem si ipsis eorum scelera & errores uerbo dei aperiantur, ut suam agnoscentes foeditatem, resipiscant. Hoc non fit infamia aliqua sed uulnere quo mordetur a uerbo dei conscientia auditoris, sicut habes. 1. Corin. 14. Occulta cordis eius manifesta fiunt &c.

Dicit.

Scilicet deus. In scripturis non reperitur, sed prophetarum

tarum more uidetur dicere, dicunt enim subinde. Dicit dominus &c.

Videte igitur &c.

Non more gentium in tenebris sed in lumine sapientiae dei, id est, ut infra dicitur, intelligentes quae sit uoluntas domini, ut eius, non uestram sequamini uoluntatem.

Redimentes occasionem.

Id est, quærentes ut cunq; potestis temporis opportunitatem ad benefaciendum & curandum ea quæ Christi sunt, ut quacunq; occasione promoueatis rem Christi & pietatis opus, eo quod dies mali sint, id est, non solum externa persecutione pleni, sed multo magis seductione & impedimento pietatis & uerbi Euangelici. Diabolus enim ab omni parte negotium Euangelicum nititur impedire, Ita hic Paulus uocauit dies malos, quemadmodum. 2. Timoth. 3. tempora periculosa. Sic quoq; in scripturis appellantur, dies salutis, dies perditionis, dies iræ &c. non propter tempora quæ à deo creata bona sunt, sed propter ea quæ in temporibus illis quibusdam hominibus accidunt.

Et ne inebriemini uino.

In quo, id est, in qua re siue in qua uini inebriatione, ut non referas ad uinum solum, hoc enim esset unum creaturam dei bonam condemnare. In quo est luxus, id est, superfluitas & nulla necessitas. Hinc leuitas cordis sequitur, stultiloquium, inanes fabulæ, facetiæ, ineptæ cantiones, indecora conuersatio, ob quæ ut maxime nihil aliud mali faciatis tamen despiceris, despecta autem nostra conuer-

10. POMERANI ANNOTATIONES

conuersatione, quis recte sentiet de nobis? Itaq; hæc res uergit in blasphemiam nominis Christiani. Et præterea inebriatio teipsum uertit à Deo, uude monet saluator Lu. 21. Attendite uobis ne grauentur corda uestra crapula & ebrietate, & curis huius uitæ, & superueniat in uos repentina dies illa.

Sed impleamini spiritu.

Hoc opponit inebriationi uini. id est, potius hoc contendite à Deo, ut ebrij sitis spiritu, id est, affectu Dei, ut sapiant uobis illa quæ sunt spiritus, ut si conuenitis ad mutuo uos cõsolados collatio uestra sit de scripturis sanctis, psalmis, & alijs Dei laudibus, ut canatis domino spiritu ali cantico in cordibus uestris. Quid quæso dulcius foret conscientijs nostris, quàm sic collocutos fuisse? ut non dicam quãta promotione uerbi Dei hoc fieret, dum sancta conuersatione non solum nos uiuaremus, sed & multos prouocaremus ad sanctificandum nomen Domini, quod tales haberet seruos contra quos ne aduersarius quidem haberet, quod iuste reprehenderet. Verum ubiq; serpens ille antiquus insidiatur, & quisq; ubi scripturas conscriamus, itemq; n alijs plus cæteris sapere uult, unde contentiones et dissidia, quæ Christianam uiolant charitatem, oriuntur. Itcirco addit Paulus, Subditi uicissim alijs alijs cum timore Dei, ut quisq; timeat Deum, & cedat fratri, non plus sapiens quàm oportet, Ro. 12. Honori inuicem præuenientes. Atq; hac occasione iam subdit de iure prælationis & subditiõis. Primum inter coniuges, deinde inter

inter parentes & filios, tertio inter dominos & seruos.
Sicut domino. 1. Petri. 3. Sicut Sara.

VXORES.

Si omnia rhetorum argumenta in unum coniicias, non tam persuaferis coniugibus dilectionem mutuam, quàm hic Paulus. Carnalis homo hæc superuacua iudicat, sed uides quàm magnificerit Paulus, ut interim exanitate coniugum depingat nobis illam incomprehensam unitatem Christi & Ecclesie, & charitatem immensam qua nos persecutus est Christus. De qua re lege Luthrum de libertate Christiana. Diabolus nanq; qui scortationes promouet & adulteria amat, cuius doctrina quoq; est, ut Paulus ait: ista prohibitio matrimonij qua stabilitus est cœlibatus clericorum ut liberius libido propagaretur, sicut uidemus, miro ingenio conatur ut separet quos deus coniunxit, semper enim suis ordinationibus subuertere nititur, quod Deus ordinauit. Et certe iam malo nostro experti sumus, qua cœcitatibus poena plectēdi sint, qui quæ Dei sunt contemnentes meliora facere uolunt. Quanta uero diabolus discordiarum semina etiam inter coniuges seminet, qui nullo Dei timore tenentur, horror est uel hodie intueri, & multæ animæ pereunt, dum non est spiritalis homo qui sancto consilio adiuuet laborantes. In quo deploranda sunt nostra tempora, quibus etiam ui prohibemur, ne cōsilio aliquo subueniatur perituris. Hinc ob duritiam cordis Iudeorum olim permisit Moyses libellum repudij, Matth. 19.

In domino
nō contra
dominum.

Honora dicit, non solum dilige. Honor enim habet
timorem annexum, quemadmodum supra dixit.
Vxor autem ut reueretur uirum. Vult enim ut fi-
lij in omnibus obediant parentibus et seruiant eorum uo-
luntati, & si opus fuerit etiam necessitati. Hoc præceptū
non simpliciter est primum in promissione, id est, quod
habet hanc carnalem promissionem annexam ut bene sit
tibi &c. ut uides Exo. 20. Et uel hinc accipe quod etiam
carnales promissiones Christianis non sunt assernandæ.
Vult enim deus in omnibus magnificari & credi suo uer-
bo ut iustificetur. De qua re lege in locis Phil.

Serui.

Coloß. 3. 1. Petri. 2.

Quod superest fratres &c.

In fine huius Epistolæ diligenter monet ne secure post
quam iustificati sumus uiuamus, siquidem non esse uisibi-
les hostes sed inuisibiles, & potentes qui nostram inua-
dunt, & insidijs & aperto Marte, salutem. Sic quoq; 1.
Pet. 5. Sobrij estote &c. His humana ui resisti nō potest,
quia non sunt caro & sanguis, id est homines, sicut Chri-
stus accipit Matth. 16. Caro & sanguis non reuelauit tibi,
sed hic opus habemus fortitudine spiritus, ut spiritu-
bus spiritualibus armis resistamus, nempe, uerbo dei si ei
forti fide inhæserimus.

State igitur.

Verbis

IN EPISTOLAM AD EPHESIOS. 4¹

Verbis militaribus scriptura sepe libenter q̄; utitur.
Lumbos.

Nam ea pars corporis balteo laminis cōserto in bello
tegi solet. Esaiæ undecimo de Christo: Et erit, inquit, iusti-
tīa cingulū lumborum eius, & fides cinctorium renū eius.

In omni de-
precati-
one.

Hic uide, quanta improbitate, hoc est, sine cessatione,
quanto seruore & studio, inuocandus sit Deus, in primis,
ut mutet operarios in messem suam, Matthæi nono, et nō
solum hoc, uerum etiam, ut ijsdem operarijs detur ro-
bur spiritus, ut cum fiducia & animi libertate lo-
quantur uerbum, id quod dum Paulus postu-
lat, certe nostram, qui omnia præsumimus,
temeritatem accusat. Vnde orant di-
scipuli Actuum quarto: Et nunc
D O M I N E, respice in mi-
nas eorum &c.

Cum sinceritate.

Id est, sincero affectu & intelligentia, quæ purum sa-
piat C H R I S T V M, & non sit adulterata
extraneis doctrinis, quæ non solum obscurant, sed
& obliterant C H R I S T V M.

F I N I S.

F In Epistolam

IN EPISTO

LAM D. PAVLI AD PHILIP
penses, Ioannis Pomerani Anno-
tationes.

i
Vt iustificatis per fidem Christi hæc Epistola scribitur: quapropter monet eos Paulus in uinculis, ut pergant crescere in fide Christi, & mutua inter se charitate. Vtranq; uastant insigniter humane iustitiæ prædicatores siue doctores. Dum enim ab eis docti iustitiam & salutem operibus tribuimus, ueram iustitiam & salutem, id est, Christum amittimus. Nihil enim Christus nobis utilis est, si ex operibus est iustitia Gal. 2. Si per legem est iustitia, igitur Christus frustra mortuus est. Et si Christus factus est uobis ociosus, quicumq; per legem iustificamini, à gratia excidistis. Vbi uero iustitias operum amplexi fuerimus, quæ quæso concordia inter nos esse potest? Non enim fieri potest, ut neglecta uera iustificatione, alij se alijs suis operibus non præferant, alij alios nõ iudicent, cum alijs non contendant &c. Hinc surgunt odia, & emulatiões, sectæ, quales fructus hæctenus uidimus, Christianam charitatem nusquam uidimus. Maledicta ergo operum iustitia, quæ tales peperit fructus. Iccirco in hac epistola malos operarios, & hosce iustitiæ humane prædicatores, egregia infamia damnat, & caueri iubet, nempe qui sunt to
tius

tius Christiani aedificij destructores. Nisi enim Christi iustitia nos saluet, manemus id quod sumus, id est, cæci & damnati. Saluat autem, si in eum credimus. Porro, si uere in eum credimus, id erimus fratribus, quod ipse factus est nobis, ut sicut ipse se humiliavit propter nos, ita nobis inuicem subiecti sumus, in timore Dei, per charitatem.

Auerte, quod ubi Apostoli Dei præcipiunt opera, nõ alia præcipiunt quàm illa, quæ necessario fidem comitantur, & quæ spiritus qui cor possidet sua natura requirit, unde fructus spiritus appellat Paulus Gal. 5. Sunt enim uera testimonia uiuentis intus fidei. Et hoc ideo præcipiunt, siue potius monent, ne torpentes incipiamus fastidire quæ spiritus sunt, ut agnoscentes ex uerbo dei quod pergendum sit, suspiremus sæpe ad eum, sine quo nihil possumus facere, qui dat nobis & uelle & posse, pro sua bona uoluntate, & quod cæpit ipse in nobis opus bonum perficiet, usq; ad aduentum suum, ut hic dicitur capite. 1 & 2. ubi uides, nihil tribui nostris conatibus, ne intus quidem fidei. Pseudapostoli uero, ubi præcipiunt opera, sic præcipiunt, ut in ipsis doceant queri iustitiam, imò ipsam esse iustitiam, nõ iustitiæ præcedentis fructum, & præposterè ex fructibus arborem producere uolunt, & præterea in primis illa opera docent & magni faciunt, quæ spiritus ipse non requirit, & item illa uentant, quæ spiritui nihil aduersantur. Id quod ideo faciunt, ut suæ gloriæ consulant & uentri, quos hic uocat inimicos crucis Christi, & qui Deum habent uentrem, & finem gloriæ suæ confusionem.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Vide Actorum decimosexto de Philippis.
Sanctis in Christo IESV.

Non in suis operibus.

Episcopis.

Vide plures in una ciuitate. Sunt ergo ministri uerbi Dei, & dispensatores mysteriorum Dei, sicut Paulus ad Corinthios uocat. Diaconi autem sunt sanctorum ministri, ad hoc ab Ecclesia electi, ut dispensent bona Ecclesie pauperibus, seruientes eis, pro ut opus fuerit. Ad hoc debent eligi probatissimi ciues, qui fideliter rem curent, ne fiat sicut haecenus, quando neglectis pauperibus occuparunt sibi bona Ecclesie, qui dispensatores esse debebant. Sic enim Apostoli Diaconos electuri consultant. Actor. 6. Non est equum nos derelinquere uerbum Dei, & ministrare mensis. Considerate ergo fratres uiros ex uobis boni testimonij septem, plenos spiritu sancto & sapientia, quos constituamus super hoc opus. Nos uero orationi & ministerio uerbi instantes erimus. Et placuit sermo coram omni multitudine. De Episcopis & Diaconis legis. 1. Tim. 3.

Gratias ago &c.

Veri Apostoli est, non solum praedicare, sed & orare, ut spiritus Dei operetur in cordibus auditorum, & praetera iugiter gratias agere Deo, sicubi senserit uerbum Dei promouisse. Talis enim ostendit se uere a Deo missum, & auditorum quaerere & sitire salutem, cuius hic egregium exemplum uides in Paulo.

Coepit.

Vides

Vides hic, quod supra diximus tantum abesse, ut nostro arbitrio, nostrisque viribus & consilijs, in re salutis aliquid tribuatur, ut etiam ne incipere quidem possis quod bonum est, nisi DEVS det. ipse enim est Alpha & ω, principium & finis omnium. Porro bonum opus primum est fides. Ioannis sexto: Hoc est opus Dei &c. Deinde charitas, id est, fidei fructus.

Ad diem.

Perseuerantiam notat. Nisi enim perseueraris, non peruenies ad finem. Inter principium uero & finem, experieris quàm necessarius sit tibi CHRISTVS. Nisi enim ipse stultarum ouium pastor esset, quis inter tot casus, tot tentationes & mentis et corporis persisteret? Psal. 38. A Domino gressus hominis dirigentur &c.

Sicut iustum.

Qui uere diligit in Christo, non potest male sentire de fratre, timere uero fratri potest, atque hoc ipsum facit charitas. Habes igitur hic exemplum ueri pastoris ponentis ex emplo Christi animam suam pro ouibus suis, & diligentis etiam in uinculis, non carnali aliquo sed Christiano affectu, id quod dicit: in uisceribus IESV Christi.

Et illud oro &c.

Vult augeri charitatem inter nos mutuam, sed in agnitione & omni scientia, id est, in fide & cognitione Christi, ne ipsa opera incipiamus pro iustitia accipere. Hoc est quod in Rom. ait: Ex fide in fidem, ut spirituales simus quo dijudicemus omnia: Ut probetis, inquit, quæ sunt præstan-

IO. POMERANI ANNOTATIONES

tia, id est, quæ bene placent diuinæ uoluntati, id quod Roman. 12. sic dicitur: Ut probetis, quæ sit uoluntas Dei, quod bonum est, acceptumq; & perfectum, ut bene placeat uobis, quicquid, quacunq; etiam occasione, siue propter Euangelium, siue propter peccatum nostrum nobis acciderit, scientibus, quod omnia è manu benigni Patris & pastoris nostri accipimus. Præstantia ergo sunt, ut Deum præferamus omnibus hominibus, & charitatem omnibus præceptis, legibus, & operibus, sicut Christus in Euangelio docet sæpe & ipso exemplo ostendit.

Synceri.

Primum fide, ne patiamini cognitionem Christi traditionibus & doctrinis humanis permisceri, deinde charitate, ut talis sit affectus in proximum, qui etiam tolerare sciat eius infirmitatem, ne scandalo simus quocunq; modo. Charitas enim omnia suffert, sicut uides Christum multa in infirmis discipulis dissimulasse & tulisse. In summa: Sic nos scire uult, ut nostra sciëntia nõ abutamur. 1. Cor. 8. Sciëntia inflat, charitas ædificat. Si qs existimat scire aliqd etc.

In diem &c.

Perseuerantia.

Quæ contingit &c.

Per nihil aliud, priori Corinth. primo.

Ad gloriam.

Non nostram, Mathei sexto: Attendite &c.

Scire autem.

Quia

Quia diligit, ut amicis, quæ circa eum acta sunt notificat, simul per hoc cauens, ne ista sua persecutio scandaloso su infirmis adhuc mentibus, donec discant, oportere nos cruce glorificari, quæcunque tandem nobis à Deo imponitur. Sic ad Ephesios tertio: Obsecro, inquit, uos, ne deficiatis in tribulationibus meis pro uobis, quæ est gloria uestra. Diligentibus Deum (ut est in Roman.) omnia cooperantur in bonum, etiam ea quæ caro iudicat pessima. Ita dum confessores Euangelij impelluntur maledictis, persecutionibus, morte, tantum abest ut hæc noceant, ut per hæc mirus ille artifex Deus Euangelium promoueat, ut incredulis & adhuc ignorantibus notum fiat quid agatur, qui forte nondum audierunt, & iam credentes confirmentur, uidentes, non seductoris fuisse prædicationem, pro qua prædicator audet mori.

Nonnulli &c.

Nihil hic dicit de illis prædicatoribus, qui aliud quam Christi doctrinam prædicant, qualium iam piensus est ordo: quomodo enim de illis gauderet Paulus? Et ipse hoc satis expressit, dicens: Christus tamen annuncietur. De illis ergo dicit, qui Christi doctrinam prædicant, quorum quidam hoc ipsum faciunt, maligno animo, ne scilicet libere tur Paulus, quasi talis sectæ autor, propter quam ubiq; suscitatur tumultus, & perturbatur reipublice tranquillitas. Nec uero quatuor genera prædicatorum, ut quidam putant, hic describuntur, sed tantum duo. Duo autem quæ uidentur membra posteriora, expositio tantum sunt & declaratio

IO. POMERANI ANNOTATIONES

duorum precedentium. Atq; hic habes, q; etiam ipsa ueritas à multis, non tamen uere, annunciat, ut semper cogites, regnum Dei non esse in sermone, sed in uirtute.

Pudefierem, si ista cederent in damnū Euangelij &c.
Nam mihi uita &c.

Exponit quod dixerat: Magnificabitur Christus &c. Siue enim uixero, Christo uixero, non mihi; eius gloriam prædicabo, & opere prædicationis fructum faciam, id est, utilis ero ijs, qui audiuri sunt ex me uerbum. Sic Galat 2. Uuo autem iam non ego &c. Siue moriar, meo lucro moriar. Defunctus enim huius uitæ periculis, & meo officio cum Christo coronabor in illo die, sicut dicit. 2. Timoth. 4. Ego iam delibor &c. Hoc quanq̃ mihi melius esset, illud tamen magis uobis necessarium. Hic est sublimis sanctorum affectus, quem nos tam adhuc ad spiritualia rudes intelligere non possumus. Tamen ad hoc ista utiliter legimus, ut uideamus, & agnoscamus nostram imbecillitatem, quam longè scilicet adhuc absimus à regno Dei, qui crucem & mortem, ut rem damnatissimam, fugimus & horremus. Et tamen cum Paulus sit tantus, dicit infra capite tertio: Non quòd apprehēderim, aut perfectus iam sim &c. Vbi ergo sunt, qui frigidis suis operibus & ceremonijs & seculis uendicant sibi perfectionem?

Gaudium fidei uestræ,

Id est: Ut gaudeat fides uestra, ut gloriemini siue exultetis ubertim & pleno gaudio, per Christi spiritum: gloriemini, inquam, in me, uel de me, quòd ad uos redierim. Vi-

de mutuum

de mutuum sanctorum gaudium. Illi gloriantur de Paulo & Paulus de ipsis, sicut sequenti capi. dicit. Vt, inquit, gloriari possim in die Christi &c. Non est hæc carnalis gloria sed quæ fit, ut ait, per Christum IESVM. Sic Ro. 1. Vt communem capiam consolationem in uobis per tuam fidem uestram simul & meam. 1. Corin. 12. Si glorificatur unum membrum congaudent omnia membra.

Tantum ut dignum est &c. Ab hoc loco, usq; ad eum locum ubi dicit in sequenti cap. Spero autem in domino IESV &c. maxime commendat charitatem inter ipsos mutuam, quæ non potest esse nisi sine contentione nobis mutuo subdamur, uno animo idem sentientes. id fiet si uerum permiscam & puram seruamus Christi doctrinam, non admittentes doctrinas hominum gloriantium in operibus, & misere, quia canes sunt, lacerantiũ sacrum Christi corpus. Non enim fieri potest ubi aliud admiserimus quàm purum dei uerbum, ut non contendamus, ut non gloriemur in nobis, ut nõ iudicemus alios, ut nõ alijs nos præferamus, ut sectis non separemur à Christi corpore, sicut Esa. 1. dominus dicit: Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij. iustitia habitauit in ea, nunc autem homicidæ. Argentum tuum uersum est in scortiam, uinum tuum mixtum est aqua &c. Et certe hæctenus insignis cæcitatũ & monstrorum scelerum poenas incurrimus ob contempnum Euangelium & receptas doctrinas humanas, de quibus saluator, Frustra colunt me, docentes doctrinas & mandata hominum. id quod est uere

IO. POMERANI ANNOTATIONES

idololatriam committere & aliud scilicet quam quod dei est in loco dei erigere & humana pro diuinis adorare. Contra, ubi purum est Euangelium, illic simplex est fides & sincera charitas. Non enim possunt dissentire qui unum habent dei uerbum, gloriari in se qui norunt se omnia per misericordiam dei accepisse, iudicare alios qui semper cogitant illud, domino suo stat aut cadit, Hic licet diuersa sunt dona, diuersa opera, diuersa exercitia, diuersae cruces, nemo studijs alterius obloquitur, quicquid singuli faciunt placet omnibus, infirmitates aliorum tolerant, donis mutuo utuntur ad utilitatem, alter alteri condolet, aliter alterum uiuat, & in summa quisque se submittit ad ijs non aequat aut praesert. Sic sentiunt uere Christiani. Atque ut hoc persuadeat Paulus maximo Christi utitur exemplo qui se summe deiiciendo & submittendo ad summam peruenit gloriam, ut hic merito pudefiant qui Christianum sibi nomen uendicantes contentione & inani gloria sua spectant & sequuntur, nunquam ad ueram gloriam peruenturi, qui potius scandala sunt Christianorum quam Christi membra, & fiunt tandem doctrinarum humanarum autores qui de Euangelio gloriabantur.

Adiuuantes &c.

Id est, ut illa unitate uos mutuis exhortationibus, mutuis consolationibus, mutuis officijs adiuuetis & fortificetis fidem uestram quae decertat contra impugnatores Euangelij impios homines, contra peccata & infidelitatem, contra omnes portas inferorum, Math. 16.

Terracini

Tereamini &c. Luc. 12.

Ethoc à deo &c.

Quod scilicet hoc est uobis causa salutis, ne meritum tibi adscribas quia pateris. Habes enim hic locum quod pati nō potes pro deo, sicut nec credere deo, nisi deus det. Nouimus Petrū suæ præsumptionis poenas dedisse quando negabat Christum. Vigilate ergo & orate, inquit dominus, ne intretis in tentationem.

C A P V T I I.

Prosequitur quod cœperat, ut diximus supra, non monens solum, sed et per omnia Christianorum sacra adiurans, etiam obiecto Christi exemplo, ut non superbe aut diuersa sentiamus, sed seruiamus subiecti fratribus.

Si est usquam aliqua consolatio per Christum &c.

Is affectus &c.

Loquitur de Christo propter nos deiecto cuius exemplum nobis proponit, is nō probauit, non arbitratus est, non uoluit rapere gloriam deo, cū tamen uere etiam esset in forma dei, id est, æqualis deo & deus uerus, gloriam enim & omnia ubiq; tribuit patri, ut uides in Euangelio Ioannis, sed deposita gloria maiestatis descendit non solum ad homines, uerum etiam infra homines, ut propter nos obediens esset patri ad mortem etiam usq; turpissimā, Esa 54. Idcirco data est ei omnis potestas in cælo & in ter-

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Et in terra, Matth. ultimo, accepto nomine in quo solo nos oportet saluos fieri, Act. 4. cui omnes populi, tribus et linguæ seruiunt. Dan 7. ita ut tremant quoq; portæ inferorum ad tantam Christi gloriam, sicut dicitur Ephe. 3. Ut innotescat principibus et potestatibus in cælestibus, per ecclesiam, multiformis sapientia dei et c. Nam deus suscitauit illum à mortuis constituens ad dexteram suam et c. Ephe. 1. Quid ergo nos qui nihil sumus non submitimus fratribus cum tanta maiestas se submiserit, oblitus illius: Qui se humiliat exaltabitur, et illius Gal. 6. qui se existimat aliquid esse cum nihil sit, ipse se seducit. Sicut ergo Christus gratis seruiuit nobis, ita ut etiam sese pro nobis tradiderit in mortem, sic et nos gratis seruiamus gratuita charitate fratribus, et sentiamus non superbe de donis nostris alios contemntes qui uidentur nobis inferiores, qui nihil habemus quod non accepimus, sed sentiamus quemadmodum Christus sensit qui cum deus esset et iure potuisset sese supra nos extollere et diuinos à nobis honores exigere, tamen propter nos abiecit sese infra nos et c. Alioqui si sic affecti non fuerimus, unitas non constabit et fides peribit.

Figura.

Id est, specie uel forma. Heb. 4. Tentatum per omnia pro similitudine absq; peccato, et c. 2. Vnde debuit per omnia fratribus similari et c.

Vestram salutem operemini.

Id est, facite ea quæ salutis sunt, atq; ea non sunt alia quam

quàm quæ dixit, ut unanimes idem sentiant, non querant
 sua &c. Sic supra: tantum ut dignum est Euangelio Chri-
 sti conuersemini &c. Et hoc, inquit, cum timore & tre-
 more scilicet Dei, qui enim aliter conuersantur, certum
 est eos timorem Dei non habere. Idem dicit Ephe. 5. Sub-
 iecti inuicem in timore Christi. Ne uero hinc statuas libe-
 rum arbitrium, quia dicit: Operemini, addit, Nam Deus
 est is qui agit &c. Quod uero additur, pro bono animi
 proposito, quasi hoc ipsum faciat Deus in nobis propter
 nostrum bonum propositum, non conuenit. Nam ut non
 dicam quòd Paulus inde nostris studijs aliquid tribueret,
 quomodo conueniet, ut pro nostra uoluntate operetur
 Deus in nobis, qui hoc scribitur à Paulo dare nobis ut ue-
 limus. In græco ergo est ὑπὲρ τῆς ἐυδοκίας & pro bona
 uoluntate, ut intelligas sua non nostra, sicut Ephe. 1.
 secundum beneplacitum uoluntatis suæ etc. Ipsius est enī
 bona uoluntas quod sic per gratiam in nobis operatur,
 non noster conatus.

Synceri.

Vt supra.

In medio &c.

1. Pet. 2. Conuersationem &c.

Tanquam &c.

Mat. 5. Vos estis lux mūdi. Lux, inquam, propter uer-
 bum uitæ quod portatis ad illuminationem gentium. Psal-
 Lucerna pedibus &c. Meræ enim tenebræ sunt & Deo
 igno. antia & mors ubi hoc uerbum uitæ non est, ut ma-
 xime

IO. POMERANI ANNOTATIONES

xime omnia in speciem appareant sanctissima.

Ut gloriari liceat ad diem.

Id est, aduentum Christi quod Deus per meum Euangeli-
 um aliquid in uobis effecerit, quando audiam. Euge-
 serue bone &c. De quo tantum gloriator siue gaudeo ut eti-
 am gauisurus sim si immolor, id est, Deo occidor propter
 fidem uestram, quam me predicante suscepistis, unde et
 uos non gaudere non potestis. Vide hic iterum egregiam
 charitatem et sublimem sanctorum affectum. Aduerte au-
 tem quod Philippensum conuersionem uocat hostiam
 & sacrificium fidei, significans eos esse bonum odorem Deo
 in omni loco. 2. Cor. 2 quemadmodum de sacrificijs carna-
 libus in ueteri lege saepe legis. ut Nu. 18. Adipes adolebis
 in suauissimum odorem Domino. Et de sacrificio Christi.
 Eph. 5. Tradidit seipsum &c. Fidei uero hostia & sacrifi-
 cium est conuersatio Christianorum. Nam quicquid qua-
 si bonum, uel cogitaueris uel dixeris uel feceris, impossi-
 bile est ut sine fide placeat Deo. Heb. 11. Est enim oblatio
 Cam, de qua legis: Respexit Dominus ad Abel &c. Nam
 omne quod non est ex fide peccatum est, Ro. 14. Et Tit. 1.
 Omnia munda &c. Sine fide sunt tua opera quando facis
 contra conscientiam, id est quando non credis Deo place-
 re aut dubitas an Deo placeat quod facis. Item sine fide
 sunt, quando uiuis in odio fratris, unde audis: Cum offers
 munus ad altare &c. Item sine fide sunt, quando per ea
 quaeris iustificari. Sola enim fides in Christum iustificat,
 ut infra 3. ca. Et in Ro. & Gal. &c.

spero

Spero autem. &

Vide quanta diligentia nuncios commendet, ut supra de Diaconis diximus. Oportet enim rem euangelicam et dispensationem pauperum curantes non solum probatos esse Deo, sed etiam omni suspicionē auaritiæ carere. Roma. 12. prouidentes bona &c.

Epaphroditus attulerat Paulo Philippensium dona, ut in fine epistolæ.

C A P V T III.

Non gaudet in domino qui gaudet et confidit in iustitia sua, in sapientia sua, in diuitijs suis, & in summa, qui inuenit in se aliquid in quo confidat. Pauperes enim euangelizantur, id est, lætium nunciū accipiunt. Hoc est, illorum est Euangelium quos Christus peccatores in Euangelio appellat, dicens: non ueni uocare iustos, sed peccatores. Vnde Hier. 9. Hæc dicit Dominus, Non gloriatur sapiens &c. Semper enim & in æternum turbaberis nisi fide didiceris in solo Deo (id quod ubiq; scriptura monet) gloriandum. Nam conscientia in tentatione coram Deo consistere non poterit præ horrendo Dei iudicio, quia peccatores sumus & ipsissimum peccatum, nisi credamus Christum factū nobis à Deo sapiētiam, iustitiam, sanctificationē et redēptionē. 1. Co. 1. Hoc est Christianorū gaudiū qui in se descendentes nihil inueniunt nisi damnationem. Nam qui pro nobis tradidit unigenitū, quomodo nō cum illo nobis oīa donauit? ut dicitur. Ro. 8.

Verum.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Verum hic irrumpunt genimina uiperarum illius serpen-
tis ueteris semen, lupi rapaces, canes impudici, lacerantes
gregem dominicum, & à Christi corpore abrumpere sa-
tagentes, tentantes mentes à simplicitate abducere, quem
admodum abduxit serpens uirginem Euam, ut dicitur. 2.
Co. 11. Simplicitas est, ut simpliciter credamus nos omnia
habere in Christo. Illi uero docent considerare in operibus
nostris, in iustitia nostra et meritis nostris, quo fit ut Chri-
stus reddatur nobis inutilis, sicut et phariseis, quos infra
uocat inimicos crucis Christi, id est, qui doceant non glo-
riam Dei, sed sua lucra suamq; gloriam quærant, in suâ et
perditionem & confusionem æternam, quid enim aliud
consequerentur qui Deum habent uentrem, sicut omnes
hodie uidemus, qui obnituntur gratiæ Dei, nolentes nos
ex sola in Christum fide iustificari, canes impudici, nesci-
entes saturitatem, ut dicitur Esa. 55. operarij mali qui in
messe dominica, non domini, sed suum agunt negocium,
qui audient in iudicio Dei. Discedite à me omnes qui ope-
ramini iniquitatem, licet gloriari uoluerint, Domine nõ
ne in nomine tuo prophetauimus &c. Hi se iactant cir-
cuncisionẽ esse, cum reuera coram Deo non circuncisio
sint, sed concisio & laceratio doctrinæ euangelicæ. Hic
igitur aduerte pseudapostolos eo tempore notatos, qui e-
rant secundum carnem iudæi, qui gloriantes se populum
esse Dei, cui factæ erant promissiones, & quem Deus iã
tum sæpe honorauerat, & è quorum sanguine iam etiam
Christus natus erat, docebant opera legis necessaria ad
salutem.

salutem. Contra quos accerrimè & cum dolore inuebitur Paulus, sicut & serè ubique. Si enim quæsieris per opera iustificari, iam Christus iustitia tua non est. Hoc ergo est Christum abnegare, & Antichristum in loco eius statuere. 1. Ioannis. 2. Hic est Antichristus, qui negat Patrem & filium. Si igitur hoc uerum est de illis, qui nitebantur inducere in opera & iustitiam legis, cuius tamen autor erat Deus, quid de nostris dicemus, qui de legibus & traditis onibus mere humanis & fictis certant, docentes doctrinas & mandata hominum, id est, doctrinas Dæmoniorum, ut uocat Apostolus?

Nos enim sumus circumcisio &c.

Habes hic spiritualem circumcisionem, spirituale semen Abrahæ, qui credidit Deo, & reputatum est ei ad iustitiam. Circumcisio carnis non erat iustitia, sed signum tantum iustitiæ fidei, ut Roma 4. Qui ergo rem, id est, iustitiam fidei non habent, inane tantum signum circumcisionem ferunt. Oportet enim esse circumcisionem cordis in spiritu, non litera. Roma. 2. de qua Moyses Deut. 30. Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, & cor seminis tui, ut diligas dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, & in tota animatua, ut possis uiuere. Hæc spiritualis circumcisio, est non solum quorundam affectuum impurorum refectio, ut aures non libenter audiant turpia, os non libenter dicat, manus non faciant &c. sed maxime refectio infidelitatis, quæ fons est omnium uitiorum. Cœpisti enim si de iustificari, id est, circumcidi, nondum perfecte iustifica-

IO. POMERANI ANNOTATIONES

tus es, id est, nondum perfecte credis. Quis enim hoc gloriabitur, cum & Paulus dicat se nondum apprehendisse & licet hoc ipsum à Deo tibi qui iam coepisti credere pro perfectione imputatur. Oportet enim, ut semper pergas ex fide in fidem, docente intus spiritu, id est, ut semper circumcidaris, & baptizeris igni & spiritu sancto, ut tandem abijciatur & exuratur omnis uetustas. Nemo enim est, in quo non sit hypocrisis, & qui non tribuat aliquid suae iustitiae, donec spiritus ille igneus omnia exurat, ut tandem possis occurrere CHRISTO in mirum perfectum, ut est in Ephes. Dum enim adhuc quibusdam externis haeres, CHRISTO perfecte iungi non potes. Hic spiritus paulatim & miro modo agit, ut cadant omnia, in quibus aliquid confidentiae habere uidebamus, ut tandem agnoscas, solum CHRISTVM esse iustitiam tuam, & mediatorem tuum, & te dilectum in dilecto filio Dei. Quicquid enim externam iustitiam magni faciunt, CHRISTVM ignorant. Hoc est, quod hic Paulus uocat, in carne gloriam, id est, in externis & operibus legis. istam circumcisionem, & istum spiritus baptismum, quotidie reuelate Deo in nobis discimus. Tantum rogemus Deum, ut confortemur spiritu, & pergamus, non reuertamur retrorsum.

Spiritu.

Ioannis quarto: Spiritus est Deus &c. Non carne, non litera, id est, externis rebus, sed bona cordis uoluntate, quam Deus dat per spiritum suum, quem nobis, si credimus, emeruit Christus. Psalmo. 1. Sed in lege &c. Vide diligentissime

IN EPISTOLAM AD PHILIP. 50

diligentissime, quàm abijciat confidentiam in operibus legis, ut in solo Christo gloriemur. Ego, inquit, præ omnibus pseudapostolis gloriari possum in carne legis, ut sanctus & honoratissimus Iudeus, sed omnia reputavi ut stercorea, propter cognitionem Christi, quæ excedit omnia. Quo enim amplius didiceris Christum cognoscere, tanto magis cadunt illa opera, & omnes iustitiæ, in quibus homines confidunt, et subinde plus illuminaris, in tantum confirmatus, ut etiam portæ inferorum prævalere tuæ fidei non possint, tantum memineris, portare adhuc aliorum infirmitates: memineris quoque, te adhuc omnia non comprehendiße, te nõdum esse perfectum, multa adhuc te ignorare, quippe qui omnia tua præterita, ueritate exgenete, cogeris damnare. Sicut enim tuâ insipientiam Christus fert, ita & tu ferre debes aliorum. Melior est conditio ad huc errantium, quàm illorum qui se iam putant apprehendiße. Adhuc nanque in multis deficimus omnes, sed consolatur nos hic Paulus, dicens: Si quid aliter sentitis, hoc quoque uobis Deus reuelauit. Deus multa ignorare permittit sanctos, & in quibusdam etiam errare, ut deprehenso post eius gratia, errore, discamus non considerare in nobis. Stultæ sumus ouiculæ, sed sub manu Pastoris Christi, perire non possumus. Potè etiam resurrectionis Christi cognoscit, qui scit Christum regnare, & triumphare super mortem, peccatum & inferos, qua eadem potentia nos credimus, ut dicitur Ephes. 1. Vnde Roma. 4. Resurrexit, propter iustificationem nostri. Et Ephes. 2. Deus qui diues est in misericordia

IO. POMERANI ANNOTATIONES

sericordia &c. Hæc, nisi spiritu docente, intelligere non possumus: est enim uere fides Christiana. Communionem uero afflictionum Christi cognoscimus, dum omnes Christi afflictiones nostras esse intelligimus, & rursum omnes nostras Christi, & in Christo esse benedictas, & esse bonam Dei uoluntatem, quicquid nobis acciderit. Colossen. 1. Nunc gaudeo &c. Tali communionem afflictionum & tentationum peruenimus tandem ad plenam resurrectionem, sicut & Christus peruenit. Beatus qui intelligit.

Nam nostra &c.

Electi enim dicuntur regnum Christi, regnum Dei, regnum celorum, in quibus Deus ipse regnat. Iuxta & regnum lucis dicitur: contra, regnum mundi, dicitur regnum tenebrarum &c. Sic Colossen. tertio: Si conresurrexistis &c. Et hic capite sequenti, que sit calica conuersatio, sic dicit: Quod reliquum &c.

E cælis Christum rediturum, ut liberet nos plene à corpore mortis huius completa resurrectione, sepe ipse in Euangelio testatur. 1. Ioan. 3. Scimus, quod cum apparuerit &c. Et omnis &c. De resurrectione, & corpore nostro glorificando, legis. 1. Corinth. 15. Vnde Saluator Matth. 13. Tunc surgent iusti &c. Et ne quis animalis homo dicat: Quomodo resurgent corpora consumpta in terris, aqua, aère, igni, deuorata à bestiis &c. addit: Secundum efficaciam &c. Nō erit impossibile apud Deum omne uerbum. Deus sic uult & potest: incredulus contra disputat. Qui autem credit, dicit cum Ioanne: Scimus, quod cum apparuerit,

IN EPISTOLAM AD PHILIP. 5

ruerit &c. Et cum Paulo Roman. octauo: Scimus, quòd
omnis creatura ingemiscit &c

C A P V T IIII.

GAudium nūc, & corona in futuro. Sic stete, id est,
in animi spiritu, quem admodum scripsi, uiuite.
ὁ ἄλλοθεν coniugem significat & comparem. De
uxore ergo Pauli intelligunt, quam germanam dicit, id est
ueram & synceram, quòd Christiana quoq; sit, ut Paulus,
& Euangelij promotrix.

Quorum nomina &c.

Id est: Quos Deus agnoscit pro suis, ut diximus Psal-
mo. 88. Matth. 5. Gaudete. Cōtra, de reprobis dicitur Psal-
mo. 68. Deleantur de &c.

Gaudete.

Vt suprā. Iterum, quia hoc ipsum gaudium in firmis
conscientijs non satis predicari potest.

Modestia est, qua non tuo sensui inniteris, sed ac-
commodas te alijs, quantum cum Deo licet in omnibus re-
bus. Hanc uult Paulus, non ut aliquibus, sed ut omnibus ex-
hibeas, etiam inimicis, etiam ijs qui possunt uideri inferio-
res. Atq; hanc modestiam, ut uides, docet per totam serē
Epistolam. Hic respondet caro: Si hanc modestiam serua-
uero, contemnar, lēdar, mea mihi auferentur, nemo me ue-
rebitur &c. Respondet Paulus: Dominus uobis prope est,
ipse omnia curabit pro uobis, nihil uos solliciti sitis, sed tan-

IO. POMERANI ANNOTATIONES

tum quæ cupitis petite à Deo, & gratias agite de acceptis.
O uerbum fidei, quod crediuum, in omni necessitate & cor-
poris & spiritus sat esset, contra omnem infidelitatis nos-
tra tentationem.

Pax Dei.

Id est, quam DEVS dat credentibus, ut gaudentes
de remisso peccato & donata gratia, mutua se charitate
complectantur. Hæc exuperat omnem intellectum: nulla
enim ratione humana comprehendi potest, quæ solum car-
ni dulcia iudicat esse pacem. Pax autem Dei, in tribulati-
onibus etiam exultat Roman. quinto, sciens Deo placere,
quicquid fit, & omnia cedere in salutem. Hæc est pax con-
scientiæ, quæ, inquit, custodiet uos per Christum in fide &
unanimitate, de qua multum dixi.

Quod reliquum.

Summa Christianæ conuersationis.

Gauius sum autem &c.

Hic est locus gratiarum actionis, pro accepto munere
& elemosyna à Philippensibus. Vbi uide, dum sine adu-
lacione multis uerbis spiritualis homo gratias agit, quanta
doctrina abundet. Primum, ostendit, ueri prædicatoris
esse, à suis nihil requirere: deinde, auditorum esse, prædi-
catoris inopiam subleuare. Præterea, ne prædicator oca-
sionem præbeat pseudapostolis, oportere etiam ab aliqui-
bus abstinere, quæ iure illi debentur, sicut Paulus abstinu-
it, ne acciperet aliquid à Thessalonicensibus & Corinthijs.
Item, quæ sic dantur, cedere in commodum illorum qui
dant.

IN EPISTOLAM AD PHILIP. 52

dant. Item, hæc ipsa data esse hostiam acceptam Deo, Hebrae decimotertio: Talibus hostijs placatur Deus. Item dantibus reddi à Deo abunde secundum Euangelium, & secundum Paulum. 2. Corinth. 9. Postremo (ne hoc negligas) sanctos esse contentos in ijs quæ habent, & sub Dei prouidentia gaudere securos, quemadmodum paruulus gaudet sub manu Patris, nihil sollicitus quicquid acciderit. Nam, inquit, ego didici &c. Heb. 13. Sint mores &c.

LOCI INSIGNES IN EPI-

stola ad Philippenses.

C A P V T I.

Charitas pij & Euangelici pastoris: Gratias ago &c:

Vbi intermiscet, quòd ne incipere quidem bonum, sine deo licet: Quod is qui cepit.

Prædicant quidam Christi doctrinam, non tamen Christiane: Scire uos uolo.

Affectus Sanctorum cupientium dissolui: Nam mihi uita Christus est:

Pati pro Deo, esse donum Dei: Quia uobis donatum est.

C A P V T II.

Vnanimis doctrina, & affectus Christianorum exemplo Christi: Si qua igitur.

Conuersati onem talem esse hostiam & sacrificium fidei: Quinetiam.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Dispensatores elemosynarum debere carere auaritia & in
spitio: Spero.

C A P V T III.

Cauendos esse insaturatos canes, à iustitia fidei auertentes: Cauete.

Iustitiam carnis nihil esse, sed iustitiam fidei, & circumcissionem in spiritu esse salutem: Nos enim sumus circumcisi &c.

Nondum nos comprehendisse, id est, plene iustificatos esse, ut semper sitiamus & esuriamus iustitiam: Non quòd apprehenderim &c.

Christianorum conuersationem non esse terrenam: Nam nostra conuersatio.

C A P V T IIII.

Gaudendum semper in Domino, relicta ei solitudine: Gaudete.

Gratiarum actio, absque adulatione, Christianissimis doctriinis plena: Gausus sum.

F I N I S.

53
INEPISTO

LAM D. PAVLI AD COLOSS.

Ioannis Pomerani Anno=
tationes.

Enē eadem est hęc Epistola cum Epistola
ad Ephe. & idem habet argumentum, ni=
P si quod hęc breuior est, & quod hic aper=
tius damnat doctrinas humanas philoso=
phie, id est, sapientiæ et rationis humane,
que nihil nouit nisi elementa, id est, res externas huius
mundi. In quibus ratio per hypocrisim fingit cultum dei
& iustificationem, cum solus deus iustificet non nostra
opera aut satisfactio, & in spiritu uelit adorari qui bo=
norum nostrorum nõ indiget. Nihil enim tam aduersum
fidei, id est, salutis nostre, quàm ubi ratione humana que
dei sunt æstimare cœperimus. Quando enim ipsa non ne=
gabit deum hominem factum & propter te factum, pas=
sum, mortuum, resuscitatum? quando non persuadere ni=
tetur non esse remissionem peccatorum, quando quidem
facta infecta fieri non posse? Aut quando ipsa persuade=
bitur esse uitam post hanc, esse resurrectionē carnis post
carnis interitum, de omnibus esse reddendam in iudicio
futuro rationem? Sed ne hoc quidem credit quod tamen
in quibusdam hominibus coram uidet, hominem scilicet
G s posse

IO. POMERANI ANNOTATIONES

posse spir. tu dei immutari in hac uita, ut planè sit alius
quàm antea fuerit. In summa, Animalis homo nõ percipit
ea quæ dei sunt, stulticia enĩ sunt illi. Hæc (ut iacobus
ille uocat) est sapiëntia terrena, animalis, diabolica. Quæ
sapiëntia effinxit nobis uarios dei cultus & uarias secun-
dum elementa mundi obseruantias, quibus omnibus si ue-
re essemus Christiani debebamus cū Christo esse mortui
& felix agere sabbatum, ut solum Christum habentes om-
nia haberemus. Id est, ut nihil faceremus necessarium
ad salutem nisi solum Christum, & omnia alia essent li-
bera, pro usu nostro & proximorum uel facienda uel om-
mittenda. Quid quæso traditionibus hominum uexamur,
cum debeamus scire & legem quam olim tulit deus esse
per Christum in cruce abrogatam, non ut non fiat, sed ut
non facta damnare aut reos agere non possit? quippe
qui ex deo didicimus non opera legis, sed Christum no-
stram esse iustitiam. Præterea accedunt ad maiorem or-
bis seductionem fictæ illæ reuelationes, unde suppullu-
larunt superstitiones & prodigiosiculus angelorum &
sanctorum & fictæ religiones. In quibus sperare & con-
fidere didicimus in iniuriam conditoris dei & seruatoris,
intercessoris & unius mediatoris domini nostri IESU
Christi. Atque ut talia confirmarentur abusi sumus
ministerio uerbi, & detorsimus scripturas, conuertentes
dei ueritatem in mendacium, cuius rei reliquias (postquam
cessauerunt scripturæ prædicari) adhuc uidemus
in cantu & lectionibus illis publicis quæ secundum or-
dinationem

dinationem (ut uocant) Ecclesiæ de sanctis leguntur &
 cantantur, in primis de beata uirgine matre saluatoris,
 de qua omnia serè leguntur quæ de Christo & dei sapien-
 tia scripta sunt. Item abusi sumus uenerando sacramento
 corporis & sanguinis Christi, dum missas fecimus in
 commemorationem sanctæ Annæ, Sebastiani, Petri, pro
 defunctis etc. contra institutionem Christi, qui à fidelibus
 uoluit hoc sacramentum non offerri sed edi in sui comme-
 morationem, sed nundinationem fecimus Christi sacra-
 mentum. Ad hæc credo Paulum uere appellasse religionē
 angelorum, uitam (ut uocāt) angelicā, cœlibatum illum
 maledictum, sicut fructus hodie ostendūt, quem cœlibatū
 mirum quanta sanctitate operū & ceremonijs, id est, si-
 cta hypocrisi ornauerunt, ut hoc demonium meridianum
 non uideretur neq; agnosceretur angelus Satanae. in an-
 gelum lucis transformatus, fuerunt olim sancti martyres
 & pij homines, uirgines, cœlibes, casti, secundum dona
 spiritus dei, sed non senserunt singularia dona omnibus
 oportere secundum necessitatem salutis esse communia.
 Curauit ergo diabolus ut ex donis dei singularibus homi-
 nes impij infelicissime facerent statuta & præcepta, præ-
 cipientes ut haberemus in carne uitam angelicam, quæ
 data nobis non esset, perinde acsi præciperem, ut
 sublato corpore iam more uolucris in aëra uolares, præ-
 cipientes, inquam, impie quod deus nō præcepit. Nonne
 hæc est religio angelorum, de qua Paulus loquitur.
 Hæc ut sic intelligam, facit non solum quod talem uitam
 uocant

IO. POMERANI ANNOTATIONES

uocant uitam angelicam, sed etiam quod sequitur in Paulo de cibis, fortasse etiam de coniugio, sicut alibi dicit, Bonum est mulierem non tangere. Ne tetigeritis, inquit, ne gustaueris &c. quia hæc duò scilicet prohibere, nubere & abstinere à cibis, ad Timo. dicit docenda in nouissimis temporibus ab illis qui discedunt à fide & attendunt spiriibus erroris qui non sunt à deo & doctrinis demoniorum, & loquuntur in hypocrisi & ficta religione sanctitatis mendacium, et cauteriatam habent conscientiam, nescientes de quibus affirmant, & ut hic dicitur, que non uiderunt, id est, intellexerunt. Hæc omnia signa & prodigia mendacia secundum operationem Satane uenerunt super illos qui percüt, ut dicitur. 2. Tessa. 2. quia dilectionem ueritatis non receperunt ut sani fierent. ideo, ut ait, misit illis deus operationem erroris, ut credant mendacio ut iudicentur omnes qui non crediderunt ueritati, sed consenserunt iniquitati. Hæc futura facile potuerunt præuidere Apostoli Dei. Nam ipsis etiam prædicantibus coeperunt appetere iustitiæ operum inuariatam gratiæ dei & Christi, contra quod quàm acriter insteterint Apostoli, non ignoramus ex eorum scriptis. Et uiderunt spiritu quem habebant (ut & hodie spiritualis homo hoc facile uidere posset) hoc ipsissimum esse Antichristi regnum, sed nouissimis temporibus reuelandum, sicut scribitur. 2. Tessa. 2. Mysterium iniquitatis iam operatur ut reueletur in tempore suo. Et. 1. Ioan. 2. Filio: Nouissima hora est. Et sicut audistis quod Antichristus uenit,

nunc

nunc autem Antichristi multi facti sunt &c. Igitur hæc que iam diximus in hac epistola sunt singularia præ epistola qua scripta est Ephesijs.

Locos insignes si cupis. In secundo capite sunt ea que diximus, scilicet damnatio traditionum humanarum, iustitiæ operum legis & fæctarum religionum. In primo est plena prædicatione Euangelij, id est, potentiæ & usus Christi, sicut & in Ephesiorum epistola. In tertio autem & quarto paræneses morum Christianorum.

PAulus. Per uoluntatem Dei.

Non sicut pseudapostoli qui non uocati sese ingerunt ad prædicandum & docendum Hier. 23. Non mittebam Prophetas & ipsi currebant, non loquebar ad eos & ipsi prophetabant.

Fidelibus in Christo.

Id est, qui credentes & Christiani sunt, non per aliud quam per Christum.

Gratias &c.

Gratulatio quod Euangelium uere cognouerit, nepe cuius fructus in eis uideatur, id est, charitas in oēs sanctos.

Audiuimus.

Nam hos non acceperat Paulus, ab Apaphra autem audierat Euangelium, ut in hoc ca. 1. uides, et iam habebant Archippum Apostolum siue pastorem. ut uides in fine epistolæ.

Fidem dicit in Christo & charitatem in omnes sanctos

10. POMERANI ANNOTATIONES

ctos, recta distributione. Nunc omnia peruertimus, fidē
 & fiduciam habemus in operibus, non solum bonis, ut ui
 deri possent, sed etiam planē puerilibus, & nullo opere
 benefacimus sanctis, id est, fratribus, sicut supra appella
 uit. Charitas enim in scripturis est officium in proximū.
 Fides uero, est in solo Deo per Christum hāerere secundū
 eius uerbi promissionē, utcunq; tibi acciderit tentatio.

Propter spem.

Ergo Paulus facit charitatem et opera nostra in pro
 ximum mercenaria, ut propter opera bona recipiamus
 mercedem ī cœlis, cum palām scriptura auferat à nobis
 omne meritum. Psal. Non intres in iudicium. Item, In tua
 iustitia libera me domine. Item, doce me iust. Et Esa. 64.
 Omnes iustitiæ nostræ quasi pannus menstruat. Respō
 deo, Paulū hoc omnium minime dicere: Loquitur quidē
 quandoq; scriptura quasi merces debeatur pro opere &
 quasi meritum tuum sit si opereris, cum tamen si recte in
 tuearis, scriptura dicat mercedem reddēdam pro opere,
 non deberi, sicut reddita est illis qui hora undecima uene
 rant ad uineam, et una hora laborauerant, ubi certum ē
 quod illis merces totius diei non debebatur, sed uoluntate
 patrisfamilias acceperunt nō merito suo, & tamen pro
 opere. Volo, inquit, huic nouissimo dare sicut & tibi. An
 non licet mihi facere quod uolo? Bonorum nostrorum nō
 indiget Deus, unde ergo tibi meritū? Vult tamē nos ope
 rari & nobis mutuo inseruire gratis et libera charitate,
 sicut fratres carnales seruiunt infirmis fratribus spe
 præmij

premij recipiendi à patre, quia pater promisit hoc & illud se daturum, alioqui tamen serunturi etiam si nihil daretur, quia diligunt & patrem & fratres. Vides quod hic non sit mercenaria seruitus, sed charitatis. Sit Christus dicit Ioan decimoquarto. Sed ut cognoscat mundus quia diligo & c. Paulus Roma octauo. Si tamen compatimur ut & conglorificemur, sic loquitur quasi pro passione nostra debeat nobis gloria, sicut & Christus dicit: Oportuit Christum pati & ita intrare in gloriam suam. Sed ut dixi hic non opus siue passio inspicienda est, sed bona uoluntas Dei patris uolentis per ignominiam glorificare. Nam sic exponit seipsum Paulus. Non sunt condignæ & c. Igitur quod de merito ex alijs locis obijci solet uel ex hoc uno loco quem iam tractamus solui potest, tantum abest ut hic confirmetur. Charitas exhibetur in sanctos propter spem repositam in cœlis, quam spem concipis non ex opere quod facis quasi hoc opus dignum sit cui merces debeat in cœlis, sed quàm concipis ex promissione Dei promittentis cœlestia, si hoc & illud feceris, quem admodum si centum aureos tibi promitterem si propter me ires in forum. Id quod aperte hic sic dicitur: De qua spe prius audieratis per sermonem ueram Euangelij. Vides eos fecisse bona propter spem, non quod aliquid debebatur operi, sed quod pro opere promissum erat. Solius ergo uerbi Dei fiducia faciendæ sunt bona ad placendum Deo, ut omnia fiant ex fide.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

In toto mundo.

Hyperbole est.

Per sermonem ueracem Euangelij.

In græco est Hebraismus multo efficacius significans
sic: In sermone ueritatis Euangelij. Euangelium dicitur
sermo ueritatis, non solum ideo quod in se uerum est sed
multo magis quod ueraces facit & talia corda quale ipsū
est. Alioqui sine euangelio, omnis homo mendax. Est au-
tem Euangelium cognitio gratiæ & misericordiæ Dei
per Christum & c. Id quod subdit: Audistis & cognouistis
gratiam Dei per ueritatem. Per ueritatem siue (ut
Hebraismus i græco habet) in ueritate audire & cogno-
scere gratiam Dei, est non uane audire, non uane scire et
legere de gratia Euāgelica, sed fide intelligere promissio-
nes Dei, qua fide & intelligentia spiritus Dei imbuit &
perfundit cordā nostrā, ut fructificet Euangelium in no-
bis, quod si uere in nobis est, sine fructu esse non potest.
Semē enim quod cecidit in terram bonā aliud attulit etc.
Alioq̄ fides ficta est & charitas simulata, ut Paulus uoca-
re solet Fidem autem ueram hic uocat, sermonem uerita-
tis Euangelij, fructificantem, auditam & cognitam gra-
tiam Dei per ueritatem, dilectionem in spiritu, id est, nō
carnalem, non fictam & c.

Ut impleamini & c.

Hoc & postulat Ephe. 1. & serē ubiq̄. Qui credere
cœpit scit quidem per Dei gratiam & uere credere, sed
nunquam satis & perfecte credere, ut semper esuriat et
sitiat

fiat iustitiã, quæ est ex fide, donec saturetur, id quod in
 hac uita non fiet. 1. Corint. 13. Videmus nunc per speculũ
 & c. Tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum. Phi-
 lippen. 3. Ego non arbitror me apprehendisse & c. Cir-
 cuncisio spiritualis semper circuncidit, & baptismus i-
 gnis & spiritus semper exurit & carnem purgat, donec
 consummetur. Hic uero uide Christiani pectoris obsequi-
 um, quod non solum coram Deo sollicitum est pro se, sed
 & pro alijs, ut crescant in cognitione Dei, donec occur-
 ramus omnes Christo in uirum perfectum & c. Ephe-
 si. 4. ut discernamus inter uoluntatem Dei & nostram.
 Deus enim nos regit sua uoluntate contra uoluntatem no-
 stram. Roma. 12. Ut probetis quæ sit uoluntas & c. Tanta
 enim per Christum gratia nobis contigit, ut ne unquam
 quidem satis intelligi & credi possit. Immo hoc ipsum
 quod credimus & in fide crescimus, nullo nostro ingenio
 aut studio fit, sed per immensam Dei operantis in nobis
 potentiam, qua suscitauit IESVM Christum à mortuis
 & c. Ephe. 1. Id quod hic quoque ita dicit: Omni robore
 corroborati iuxta potentiam gloriæ illius. Ephe. 6. Con-
 fortamini in Domino & in potentia ueritatis eius & c. 1.
 Thess. 2. Deus operatur in uobis, qui credidistis. Hæc sci-
 licet est uis Euangelij, id est, potentia Dei per Christum
 aduersus peccatum & mortem. Tam potens est fides, id
 est, cognita misericordia Dei.

Sapientia & prudentia.

Vbi absolute ponuntur in scripturis, non uana sunt uo-

H cabula,

IO. POMERANI ANNOTATIONES

cabula, ut apud Philosophos, sed significat ueram, id est, non mundi sapientiam & prudentiam, id quod hic addit, dicens: In omni sapientia & prudentia spiritali. Est ergo sapientia, ut noris ea quae Dei sunt, Ephe. 1. Vt Deus domini nostri Iesu Christi pater gloriae det uobis spiritum sapientiae, & reuelationem &c. Prudentia uero ut noris cauere, quicquid huic sapientiae aduersum est, doctrinas & traditiones humanas, & omnes aduersarij insidias, qui id nititur, ut à simplicitate, qua simpliciter uerbo dei inheremus, nos abducat quemadmodum Euam, ut dicitur. 2. Corin. 11. Hac prudentia non minus est opus, quam sapientia praedicta, sicut iubet dominus, ut simus prudentes sicut serpentes: & ut semper uigilemus. Vnde Ephe. 6. Non est nobis lucta aduersus &c.

Vt ambuletis &c.

Phil. 1. Tantum ut dignum est Euangelio, conuerseni. Ephe. 4. Hortor itaq;

Ad omnem tolerantiam &c.

Potentia Dei in nobis operatur, non solum, ut credamus, sed etiã ut patiamur pro euangelio, & hoc cum gaudio, id est, libero spũ. Phil. 1. Quia uobis donatum est &c.

Gratias agentes &c.

Hæc est amplificatio gratulationis, qua describit euangelium, id est, amplitudinem potestatis & misericordiae per Christum nobis exhibitæ, sicut Ephe. 1. Benedictus deus &c. Qui, inquit, idoneos nos fecit non nostra merita, ut participes simus sortis sanctorum, id est, ut habeamus

mus communionem hereditatis cum sanctis, quæ est in lumine, id est, cognitione Euangelij Christi. Contra ubi ista cognitio non est, tenebræ sunt & error. 2. Cor. 4. Quod si etiam opertum est Euangelium nostrum & c. Ephe. 5. Eratis quondã tenebræ & c. Regnũ Christi est regnũ lucis. Regnum mundi est regnũ tenebrarũ. Christus est lux mundi. Diabolus est excacatio mundi. 2. Cor. 4. In quibus deus huius seculi & c. Vnde & in Euangelio, illi qui uidebantur esse in regno lucis, quasi fideles, quia fidem non habet, quã solã hoc regnum requirit, eijciuntur in tenebras exteriores, id est, in tenebras illas quæ extra hoc regnũ sũt. Nõ enim (ut hoc obiter dicam) cõueni mihi cum illis, qui tenebras exteriores dictas putant, quod etiam, ut aiunt, sint aliquæ tenebræ interiores, sed simpliciter intelligo intus esse lucem, extra esse tenebras, & in tenebras, quæ extra sunt, rucere eum, qui eijcitur è consortio lucis.

Dilecti.

Ergo qui sumus in Christo, non diligere non possumus à Deo, quia diligit Christum, in cuius regnum translati sumus, & cuius capitis membra facti sumus. Ephe. 2. Qui dilectos reddidit nos in dilecto filio suo. Vnde sequi. ur. Per quem habemus & c.

Qui est imago.

Amplificatione adhuc latius excurrit, faciens Christũ caput & principiũ ubiq; siue inspicias opera creationis, siue opa recreationis & redẽptionis. ibi est ipse primo

IO. POMERANI ANNOTATIONES

genitus ante omnem creaturam omnis creaturae autor et Dominus. Hic uero primogenitus ante omnem creaturam glorificationem, primus qui resurrectione glorificatus sit, noue creaturae autor et dominus, caput corporis Ecclesiae et c. Quoniam sic placuit patri (ne quid meritis hominum tribuatur) ut omnia essent in Christo, per quem sicut omnia condita sunt, ita et perditam, reuiuiscerent per sanguinem crucis et corpus carnis suae, quod assumpserat. Haec omnia magna per suasionem confirmant fidem nostram. In quo enim non securos iubet nos esse patrem, qui dedit nobis filium, et cum illo omnia quae habet. Ro. 8. Vnde Hebr. 1. Filium constituit heredem omnium et c.

Imago.

Hebr. 1. Phil. 2. Forma Dei inconspicui. Ioan. 1. Deum nemo uidit unquam. Deum nemo cognoscet nisi per hanc uiuam, et ut ita dicam, substantialem imaginem. i. Christum, Mat. 11. Nemo nouit patrem nisi filius et c. habitat enim pater lucem inaccessibilem, ad quam ratio accedere non potest, quem nullus hominum uidit, sed nec uidere potest. 1. Tim. 6. Accirco uerbum caro factum est, ut per stultitiam cognoscere tur Deus, qui per sapientiam cognosci non potuit. 1. Cor. 1.

Primogenitus.

Id est, genitus in diuina natura ante omnem creaturam, quod omnia creata sint per illum et in illum, siue propter illum: et omnia per illum et in illo conferuentur, ut dicitur Heb. 1. Portans omnia uerbo uirtutis suae.

Siue throni et c. Id est, sit etiam quaecumque potestas siue

in caelo siue in terra, siue in inferis, ut diximus Ephe. 1. Nihil ergo est q. ex hoc et similibus locis sibi uenentur quidam nomina chororum angelicorum sine scripturae consuetudine.

Primogenitus ex mortuis. 1. Corin. 15. primitiae dormientium Christus dicitur, per quem est resurrectio mortuorum, sicut per Adam mors. Primus resurrectione glorificatus est, ut nos omnes resurrectione glorificaret. Ro. 4. Mortuus est propter delicta nostra. Et res. Sunt quidem aliqui ante Christi resurrectionem olim resuscitati, sed plane ad uitam animalem, quam antea habuerant, quam rursus oportebat per mortem deponere. Resurrectio autem est renouatio, qua corpus animale fit spirituale, & mortale immortale. 1. Cor. 15. Cuius resurrectionis Christus est primogenitus &c.

Pacificatis &c.

Hanc pacem fecit conscientijs nostris, ut pax sit omnia nobis cum omnibus creaturis, siue quae sunt in caelo, siue quae in terra: imò cum ipso creaturarum conditore. Vide Ephe. 1. Proposuit in seipso instaurare &c.

Et uos qui quondam.

Ephe. 2.

Ab alienati.

A deo.

Inimici mente.

Id est, ignorantes Dei, contemptores Dei, blasphemos &c. ut non cogites solum affectus illos crassos, et fructus solum impietatis, sed ipsam impietatem & radicem uitiorum, id est, ipsum penitus latentem Adam.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Sanctos.

Id est, purificatos spiritu.

Irreprehensibiles.

Id est, non hypocritica iustitia.

Inculpatos siue inaccusabiles.

Id est, qui quis peccatores, tamē accusari nō possunt, ne lege quidē dei ppter fidē in Christū, q̄ est iustitia credentiū. Ut exhiberet. Ephe. 5 de ecclesia sponsa.

In conspectu suo.

Siquidem

Pro si tantū positū est. Hic uides fundamentū, in quo nos cōsistere ubiq; uult. Reliqua oīa nihil sunt sine fide et spe.

Apud uniuersam.

Sicut suprā: in toto mundo.

Nunc gaudeo.

Phil. 2. Quin etiam si immolor &c. Ephe. 4. Ne desiciatis &c. Gaudet Paul. quia sua afflictione & passione siue unculis suis confirmat Colossensibus & omnibus fidelibus Euangelium &c. Atq; hac imagine, id est, cruce, cōmendat se esse ministrum Euangelij, sicut alibi dictū.

Et suppleo &c.

Non intellige diminutam fuisse Christi passionem, ut oportuerit adhuc pati Paulum pro nobis, id quod ineptissime simul & impie dixeris, & contra Paulum, qui suprā dixit, Pacificatis &c. Sed ita accipe, Christus passus est, & omnes sancti patiuntur imitatione Christi, secundum illud, Omnes qui pie uolunt &c. Et certum

est

est, nondum esse passos sanctos, qui adhuc passuri sunt, si-
cut nondum passus erat Paulus, quando adhuc passurus
erat. Hoc ergo adhuc deest, quod nondum factum est,
& fieri oportet. Sunt autem afflictiones sanctorum, affli-
ctiones Christi, sicut clamat ad Paulum: Saule, Saule & c.
Id quod maxime nos consolatur, & passiones nostrae sunt
Christi, quae utcumq; patiamur, ita placet Deo patri, si-
cut Christi passiones placuerunt, ne dubitemus nos cum
Christo glorificandos, si compatimur. Atq; haec patitur
Paulus pro ecclesia, id est, pro Euangelio, quod praedica-
uerat ipsi ecclesiae, sua passione confirmando. Sicut enim
nemo sibi uiuit & moritur, Roma. 14. sic nemo sibi patit-
tur. Omnia electis cedunt in bonum & c.

Cuius factus.

Haec dicit contra pseudapostolos non uocatos à Deo.

In uos.

Sive per me, sive per meos discipulos Epaphram, Ar-
chippum & c.

Mysterium.

De mysterio, & Gentes quoq; pertineant ad Euange-
lij gratiam, dictum est in Ephe. non semel.

Diuitiae. Quod gratis donat peccata, &
reliqua non imputat, & omnia etiam pessima facit cedere
in bonum, & considerare facit nos Christo in caelestibus.

Omnem hominem.

Id est, etiam Gentes. Non est enim iam acceptio & c.

Sapientia.

Vt supra.

H 4 Perfe sum

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Perfectum.

Id est, credentem & fidentem soli Deo per Christum. Id quia cœpit in nobis, pro perfectione nobis imputatur, qui desistere nolumus, donec à Deo, qui cœpit, perficiamur. Philip. 3. Non q̄, apprehenderim, aut iam perfectus sim & c. & mox: Quotquot itaq; perfecti sumus & c. Vnde hic notanter addit, perfectum in Christo Iesu, in quo tibi nihil deest, qui in te nihil habes.

Ad quod.

Id est, ut hoc munus perficiã. Vide hic, quam efficaciam spiritus Dei in se senserit Paulus, ut non doceant, qui nullo animarum zelo tanguntur, qui sua tantum querunt, nihil solliciti pro ouibus & c.

C A P V T I I.

QUæ ad hoc cap. pertinent, ferè ante exordium huius epistolæ diximus. Est autẽ tota disputatio contra doctrinas & traditiones humanas & c.

Sollicitudinem & c.

Ne lupi, id est, iustitiæ humane prædicatores inuadãt simplicitatem gregis dominici, hi sunt pseudopostoli. Sic dicit Ephesiorum Episcopis. Act. 20. Ego scio q̄, intrabũt & c. Vnde. 2. Corin. 11. Inter labores suos etiam numerat sollicitudinem omnium ecclesiarum.

Vt consolationem accipiant.

Vel potius, ut confirmentur, qui iam sunt unum in charitate.

ritate. Hoc est, ne patiatur se sectis operū separari, sicut hodie sectas uidemus, postquā à simplicitate uerbi dei ad doctrinas operū descuimus. Et confirmetur, inquit ad omnē opulentiā, siue abundantia certissimæ intelligentiæ, ut audeant ex corde dicere: Etiā si angelus è cœlis aliud euangelizet, anathema sit. Hoc scilicet est uere credere & agnoscere mysteriū dei patris & Christi, mundo, hoc est, carni & sanguini incognitum, quandoquidē non in rebus externis, sed in spiritu regnū dei & Christi eius est in nobis, in quo Christo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ dei reconditi: ergo Christo uere cognito, nihil opus est ut aliud extra Christū sapias aut scias, imò quicquid huic sapientiæ & scientiæ addere cupieris, uanum est & Christo aduersum: iniuriā enim facis Christo, quasi illi aliquid desit sapientiæ & scientiæ, qui in Christo sapiens est et prudens. Atq; per hoc cōtemptissime reijcit Paulus doctrinas humanas, imò etiam iustitias carnales operū legis dei, dicens: Hoc autē dico, id est, ad hoc his uerbis tendo & c.

Probabilitate.

Id est, Sophisticis argutijs, rhetoricis argumentis, quasi in si uerisimilibus, specioso fucorationis humanæ, quasi in alijs foris nitidis, & in speciem sanctis rebus sit iustitia, et non in sola Christi cognitione, id est, fide. 1. Cor. 2. Sermo meus non fuit in persuasorijs humanæ & c. Vide quæ illic dicuntur de sapientia uera, & sapientia humana.

Spiritu

Sic 1. Corinth. quinto. Ego quidem absens corpo-

IO. POMERANI ANNOTATIONES

re, pr. esens autem spiritu. i. animo, uoluntate & affectu
Constitutionem.

Id est, statuta uel traditiones.

Elementa mundi.

Vocat res externas, id est, non spirituales, hoc est, quæ
non sunt in spiritu, siue sint opera ab hominibus inuenta,
siue etiam opera legis diuinæ secundum carnem, id est, ex
teriores fucum intellectæ, ut aperte uides Gal. 4. Quo
modo conuertimini iterum ad infirma & imperfecta ele
menta, quibus denuo seruire uultis. Dies obseruatis & c.

Non iuxta Christum.

Cuius regnum & iustitia in spiritu est, non in exter
nis rebz aut operibus. Regnum, inquit, meum non est de
hoc mundo. Spiritus est Deus & c.

Quoniam in illo & c.

Suprà dixit, in Christo esse omnes thesauros sapientiæ
& scientiæ Dei, ne quid opus esset, scires, alia sapientiæ
& scientiæ. Hic uero quasi plus addēs, imò omnia in Chri
sto complectens, dicit: Quoniam in illo & c. ne opus pu
tes esse alia iustitia extra Christum, cū Christum habēs ue
re deū habeas, non in figuris & representatiue ut olim in
ceremonijs & operibus legis. Et hoc est quod ait, corpora
liter, id est, uere, non umbratice, ut distinguas hic corpus
non contra spiritum, sed contra umbram. Umbra enim
& figura solum fuerunt illa priora huius gratiæ dei, quā
habemus in Christo, sicut infrà, Quæ, inquit, sunt umbra
futurorum, corpus autem Christi.

Estis in illo completi.

Id est, in illo uobis nihil deest, frustra ergo extra eum aliquid queritis. Nihil enim tam sublime siue in cælo siue in terra cuius ipse non sit dominus, quippe qui uere deus est. Est ergo & dominus legis diuinæ, ne quis hic obijciat, non esse eum à deo qui legem diuinam abrogat, sicut calumniabantur Iudæi. Non est uastator legis qui legem implet, qui facit quicquid lex requirit. Non uobis igitur prædicent circumcisionem ut reddant obnoxios ad uniuersam legem, ut dicitur Gal. 5. quòd circumcisi estis à peccatis in spiritu & commortui Christo per baptismum, ut amplius uiuatis non secundum carnem, non in elementis huius mundi quasi in talibus sit iustitia, ut infra uidebimus. Et conuersi estis iam per fidem quam operatur in spiritu nostro deus potentia qua excitauit IESVM à mortuis, ut uides Ephe. 1. De circumcisione uero & baptisimo diximus Philip. 3.

Et uos cum effectis &c.

Idem locus est Ephe. 2. & similiter de abrogatione legis.

Per præputium.

Id est, per gentilitatē qua in carne uiuebatis uere mortui coram deo. Hoc præputium est ubi nondum facta est aut cœpit illa spiritalis circumcisio.

Deleto &c.

Vbi lex peccatū cordi nostro reuelat, id est, facit cōscientiam peccati & confundit, adeo fortiter hoc ipsum peccatum

IO. POMERANI ANNOTATIONES

*catum nostrum inscribit cordi siue conscientie ut nullo modo deleri possit. Hinc factum ut quidam sibi ipsis mortem consciuerint, alij uero ut dicitur Ephe. 4. posteaquam peruenerunt eò ut dolere desierint semetipsos tradiderint lasciuie ad patranda[m] immundiciam omnem cum auiditate. Iam uides legem cum sit tantum cognitio peccati, Ro. 7. nihil aliud posse quam confundere & damnare & in desperatione agere. Est enim ex uirtus peccati. 1. Co. 15. Quis ergo nos liberabit ab hac infelici conscientia, nisi solus Christus? Si credis Christum, iustitia Christi tua est, et protinus peccatum tuum nihil est, & euanescit à presentia huius fidei ut fumus, totus ille inferorum exercitus qui te reum agebat, ut possis hic morti, peccato et inferis insultare dicens: Absorpta est mors in uictoria & c. 1. Co. 15. Hæc enim deuicta sunt per Christum & tibi deuicta sunt modo hoc ipsum credas. Nam ipse, ut hic dicitur, condonauit nobis omnia delicta, non quæsiuit à nobis satisfactionem quæ impossibile erat præstari à nobis, ipse enim satisfecit gratis pro nobis deleto chirographo, id est, scriptura conscientie nostræ, quæ aboletur ubi credis Christum esse tuam iustitiã, qd' chirographum erat nobis aduersum per decreta, id est, per legem dei quæ nos reos agebat, qd' abstulit Christus affigens illud cruci. Si ergo credis in cruce satisfactum pro peccatis iam amplius conscientia tua peccati quantumuis magni non te condemnabit, sed pacata conscientia gaudebis te in Christo esse saluum, qui in te damnatus es, nisi putes salutem Christi non esse potentiorem
tua*

tua damnatione. Hic mortis dominos & principes tenentiarum qui sunt conscientiarum terrores palam duxit in triumpho per semetipsum. Id quod fieri impossibile est per nos aut studia nostra. Atque hic iudes iterum insignem abrogatam per Christum legis locum qui est & in Ephe. cap. 2. Igitur, inquit Paulus, quid adhuc decretis & statutis legum in conscientia uestra tenemini, quasi ea uel officiant uel prosint ad iustitiam?

Vmbra.

Lex prohibebat edere immunda, Leuit. 11. quod significabat mundum debere esse dei populum. Tit. 1. Omnia munda mundis & c. Festa, nouilunia & sabbata. Leuit. 23. significabant gaudium conscientiae, inuolutionem hominis & sabbatum illud Christianum quo requiescimus ab operibus nostris non facientes uoluntatem nostram, sed dei operantis in nobis per Euangelium suum à nobis creditum. Propterea uocat Paulus hanc umbram & figuram futurorum, id est, futurae gratiae quae est per fidem in Christum. Haec reijcit etiam Esaias cap. 1. quia qui hac hypocrisis legis utebantur erant immundi coram deo, id est, increduli. Vmbra, inquam, erant, corpus, id est, ipsum significatum & ipsa rei ueritas est Christi, id est, in Christum siue in Christi gratiam quae uere iustificat, haec omnia tendebant.

Ne quis &c.

Palnam interuertat, id est, fraude efficiat ne palma uictoriae uobis detur, ne ad scopum praefixum perueniatis

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Et c. Verbum enim græcū hic significat intercipere præmium siue brauium, aut scopum transferre ne quis uincat. Id quod proprie faciunt qui aliam iustitiam quā Christi docentes, Christum qui prope factus est nobis in sanguine suo, longe transferunt à nobis, in primis qui data opera simulata humilitate & modestia & superstitione reuelationum fictarum & uitæ angelicæ seducunt & de mentant totum serè orbem, ut suprā diximus, superbi sua sanctitate quæ est hypocrisis & fermentum illud phariseorum affirmantium ea quæ non intelligunt. Qui non tenent caput, id est Christū. Nam Christi iustitiam ignorant. Ergo nihil magis uitam habent & ueram iustitiam quā corpus sine capite, & æque patent ruine ad insultus procellarum ac domus sine fundamento. Caput est uita & augmentum corporis Et c. Ephe. 4.

A mente carnis suæ.

In quo uides facile, quid carnem soleat uocare Paulus, nempe, quicquid à spiritu dei non proficiscitur aut ad spiritum non pertinet aut omnino diuersum est à spiritu, quod carnem etiam uides menti tributam Et c.

Itaque &c.

Argumentum. Mortui estis cum Christo, quid ergo quasi uiuentes elementis mundi seruire uultis, id est, in eternis rebus querere dei iustitiam? quid permittitis uos legibus obstringi humanis quos Christus in conscientijs secit liberos? Quid sinitis uobis dici. Ne tetigeris Et c. quæ omnia

omnia pereunt abusu, propter traditiones hominum, quæ tangere, gustare, contrectare alioqui non esset neque malum neque bonum. Legitur et sic: Quæ omnia pereunt ipso usu, id est, utendo consumuntur. Quæ diuinitas dei æterna est: Quicquid perit usu æternum non est, ut sunt omnia externa, Ergo in talibus diuinitas dei non est et c. Apparent quidem sancta sed ficta sanctitate et humilitate, id est, hypocrita deuotione, ita ut etiam ne necessaria quidem corpori tribuant aut parcant. Ecce habes religiones fratrum illorum qui etiam sua opinione se sanctos non iudicare non possunt. Et tales sunt qui nobis ieiunia et disciplinas tanta specie commendant ac merita uendunt. ieiunandum quidem est necessitate corporis castigandi ne superbiat contra spiritum, sed non secundum regulam et præscriptum ieiunandum. Orandum est sed non iuxta ordinarium aut statuta, sed iuxta cordis desiderium et c. Idcirco sic Paulus. 1. Timo. 4. Exerce te ipsum ad pietatem. Nam et c. Mortificationem enim non recte intelligunt quam interpretatur nobis Paulus cap. sequenti. Mortificate et c.

C A P V T I I I.

HAEC quoque ad præcedentia attinent. Resurrexistis et emortui estis cum CHRISTO huic mundo et huius mundi elementis, nolite ergo iustitiam ponere et fiduciam in rebus quibuscunque externis

10. POMERANI ANNOTATIONES

externis & terrenis quæ uideri possunt, cælestia curate, id est, spiritualia quæ non uidentur: Regnum Christi non est de hoc mundo. Quicquid ergo pomparū & iustitiæ externæ nobis ostentatur fucus est & hypocrisis. Quandoquidem sicut Christus est absconditus, & nemo nouit filium nisi pater & cui uoluerit pater reuelare, sicut dicitur Matth. 10. Caro & c. & nemo nouit patrem nisi filius et cui uoluerit filius reuelare, ut dicitur Matth. 11. Sic & Christiani ueri absconditi sunt, et nouit deus qui sunt eius. 2. Timoth. 2. Filij quidē dei sunt sed primū tales esse apparebit in futura resurrectione. 1. Ioan. 3. & Rom. 8. Igitur iterum merum mendaciū est et orbis seductio quicquid externarū rerum pro iustitia siue regno dei cōputatur. Sequitur quoq; illos nihil minus esse quā Christianos qui se pro Christianis hactenus uenditarunt, imò ne hoc quidem cōtenti, uoluerunt etiam plus esse quā Christiani, id est, ceteris pfectiores, cū in spiritu ubi est illa Christiana iustitia non sit differentia operum minoris & maioris. Omnia enim sunt apud deum æqualia opera quæ inter se comparata apud nos sunt magna & parua, sicut infra dicit: Quicquid egeritis sermone aut factō omnia in nomine domini IESV facite gratias agētes deo et patri per illum Et. 1. Corin. 10. Siue māducatis siue bibitis uel aliud quid facitis omnia in gloriā dei facite. Item, in spiritu siue in Christo nō est differētia personarū: Non enim illic est, ut infra dicitur, Græcus & Iudeus & c. Vnde ergo ista Christianis nomina, Frāciscanus, Augustinianus & c. Vnde

Et c. Vnde diuersus ille habitus albus, niger &c. quæ sub
 poena æternæ maledictionis non licet immutare. Hoc cine
 est iustitiam istis nugis imputare? Vnde tandem laicus et
 clericus? Ministeria & diuersa dona spiritus sancti sunt
 inter uere Christianos, ut est. 1. Corinib. 12. sectæ uero
 tam uariæ sicut figmentum dæmonij meridiani & an=
 geli Satanae in angelum lucis transformati, ut mundus se
 ducatur signis & portentis mendacibus, quæ satis mul=
 ta impij prædicatores ex phiala iræ dei in mundum effu=
 derunt, ut credant mendacio qui dilectionem ueritatis ut
 salui fierent suscipere noluerunt. Iam tandem uideamus
 quid Pauli uerba possint, quàm spiritu plena sint. Non
 potest hic amplius latere diabolus præ luce istorum uer=
 borum. Dabit quandoq; spiritus Christi, ut hæc ipsa cla=
 rius adhuc uideamus.

Mortificate &c.

Iam post tractatam fidem paræneses morum Christia=
 norum, ut solet, describit, contra illos qui ubi audiunt li=
 bertatem spiritus intelligunt libertatem carnis putant q̄s
 sibi quiduis licere. Mortificate, inquit &c. supra dixit,
 Resurrexistis, mortui estis, quæ oportet sic intelligi: Re=
 surgere cœpistis, mori cœpistis, sicut iam ante diximus
 de perfectione & de circumcisione & baptismo. Alio=
 qui hic rursus non diceret, Mortificate. Hic prætera ui=
 des quid scriptura uocet mortificationem, nempe, uolun=
 tatis nostræ & nostram ipsorum abnegationem, non ut
 nigilij, cruciatibus, inedia perimas ista membra quæ ui=
 des us

IO. POMERANI ANNOTATIONES

des in corpore tuo, sed membra corporis peccati, *suprū*,
immundiciam &c. quæ ab actu externo temperari ad tē
pus exercitio corporis, uigilia, ieiunio, labore, possunt,
sicut Poëta dixit: Sine Cerere et Baccho friget Venus. sed
occidi non possunt nisi spiritu, sicut dicitur Gal. 5. spiritu
facta carnis mortificaueritis, uuetis.

Auariciam.

Ephesios quinto.

Intractabiles.

Qui non sinunt se persuaderi uerbo ueritatis.

Exuistis &c.

Ephesios quarto.

Renouatur &c.

Vide hic restitutionem imaginis Dei in Adam per-
dita. Iam restituitur lux dei per Euangeliū ut uiuamus sicut
filius Dei, imitatione Dei patris beati, qui haecenus ce-
citate imaginem habuimus principis tenebrarum.

Super omnia.

Scilicet sitis indui charitatem &c.

Charitatem.

De qua Ephe. 4 & Philip. 2. Quæ, inquit, est uinculum
perfectionis siue integritatis, id est, quæ neruus est
quo perfectio & integritas corporis Christi, id est, eccle-
siae colligatur, ut membra in corpore animantis. Nullo
enim alio uinculo coherent membra Christi. Potest uide-
ri Paulus, ut paulo ante ad carnes animantis, cum dixit:
Viscera miserationum quæ sunt comitas &c. ita nunc ad
pellem

pellam alluſiſſe, cum dixit: Super omnia induiti charitatē. Sicut enim pellis omnia continet & quaſi colligat quæ ſunt in corpore, ita charitas omnia prædicta ſimul continet & membra Chriſti in unitate claudit.

Et pax Dei triumphet.

Pax, inquit, Dei, unde addit, in cordibus. Hæc pacem mundus non nouit. 1o 21. 14. Pacem meam etc. Hanc deus in ſuis adeo potenter efficit, ut nulla iniuria proximorū, nulla aduerſitate, nulla tentatione poſſit leſe factari. Rom. 5. Gloriamur & in tribulationibus. Fit quidem ut quandoq; derelicti à Deo uideamur & huius pacis ne ueſtigium quidem uideatur, ſed quia radices profundius egit iſta teſtate deiſci non poteſt, imò fortius contra iſta mala inſurgit, ubi amiſſa uictoria uidebatur, cuius exemplum habes in Paulo. 2. Cor. 1. Ad hanc pacem dicit hic Paulus nos uocatos. Vbi uero iſta nõ fuerit charitas in corpore eccleſiæ ſeruari nõ poterit, iccirco ne eccleſia quidem erit.

Grati.

Id eſt, gratias agentes, infra.

Sermo Chriſti.

Id eſt, doctrina, ut hæc abundet in uobis ut præter hæc nullam admittatis niſi uelitis corpus diſcerpere Chriſti.

Docete.

Vides quam hoc longe aliud ſit à noſtris cantionibus & clamoribus, in quibus nihil reſpicitur niſi uanus ſonus, nemo per hæc docet alios aut commonet &c. Similia habes 1. Corin. decimoquarto.

10. POMERANI ANNOTATIONES

Et quicquid.

De hoc supra diximus.

Vxores &c.

Vide hæc Ephe. 5. & 6.

Despondeant animum.

Id est, desperent & odio parentum fiant intractabiles facientes quidius &c.

C A P V T I I I I.

AEquitatem.

Id est qd' debetur eis & quod honestum est.

Aequabilitatem.

Id est, ne alium in delicijs foueatis, alium opprimatis, aut ne permittatis ut serui seruis dominantur, id quod intolerabile est ubi spiritus dei non adest.

Obsecrationi.

Idem Ephe. 6.

Sapienter.

Ne sitis alicui scandalo, ne blasphemetur propter uos, sicut dicitur Rom. 2. inter gentes, id est, inter eos qui nondum nouerunt Euangelium Christi & dei ueritatem. Contra quod faciunt qui tam scæde abutuntur libertate Euangelica sine libertate, serui enim sunt scandalorum & nihil nisi mera scandala. Sed neceße est talia esse scandala ubi Euangelium prædicatur. Veruntamen uæ homini illi per quem scandalum uenit &c.

Opportu

IN EPISTOLAM AD COLOSS. 87

Opportunitatem redimentes.

Ephes. quinto: Redimentes tempus &c.

Sermo.

Vel doctrina.

Sale.

Id est, eruditione & iudicio.

Ut sciatis &c.

Ne omnia omnibus dicatis: infirmis alia, alia prouentis: alia incredulis, alia credentibus: alijs dure, alijs blande &c.

Consobrinus.

Vel nepos.

Ex circumcissione:

id est, iudei, sicut supra.

Ex uobis.

Id est, ex Gentibus secundum carnem, ut erant Colossenses.

F I N I S.

I 3 In Epi-

IN EPISTO

L A M PRIMAM D. PAVLI
ad Theſſalonicenſes.

Heſſalonicenſes, cum audiſſet Pauli prædi-
 cationem, in fide perſtiterunt, quibus tamẽ
 Paulus non timere nõ potuit, propter pſeu-
 dapostoſ ubiq; ad confidentiam operum
 ſolicitantes, quòd ipſi erat, ſicut alibi dicit, ſolicitudine omni-
 um Eccleſiarum. Exordiens uero (quod ſolet) à gratulati-
 one, duos primum, & Theſſalonicenſium et ſuo exemplo,
 inſignes oſtendit locos: alterum, quàm efficaç, quàm cer-
 tum, quàm perſeuerans & conſtans ſit Chriſti Euangeli-
 um in auditoribus, qui uere ſuſcipiunt illud per ſpiritum
 ſanctum, qui nullo probro, damno, aut iniuria, ne morte
 quidem, diſcedunt à ſpiritu, quem per audiũ uerbi Dei
 conceperunt. Hęc uides toto capite primo et ſequenti, ubi
 dicitur: Quapropter & nos gratias agimus Deo in deſi-
 nenter &c. Ad iſta quoq; pertinent ille paræneſes morũ
 Chriſtianorum, quas uides capite quarto in principio, &
 capite quinto in fine. Alterum, qualem oporteat eſſe Euan-
 gelij miniſtrum, id quod ſuo exemplo oſtendit duobus capi-
 tibus, ſecundo ſcilicet & tertio, latenter notans, qui ſunt
 pſeudapostoſi, nempe, qui adulantur, quærentes ſua cõmo-
 da &

IN EPISTOLAM AD THESSAL. 63

da & honorem. Sunt & alij loci in hac Epistola, ut ille, quod impij semper proficiunt in peius, usq; ad consummatam iram Dei. Sed hic locus paucis est indicatus capite secundo his uerbis: Ut expleant, inquit, peccata sua semper. Peruenit autem ira in illos in finem. Item capite quarto est locus de scortatione, quam abominatur Deus, & de sanctificatione, quam solam uult deus. Item, de inordinate uiuentibus, capite quarto: Obsecramus autem &c. Sed hic locus expressius scribitur in epistola secunda, capite tertio. Præterea hic habes mysterium reuelatum de dormientibus & resurrectione nouissima, capite quarto, & de incerto die aduentus Christi capite quinto, ubi & docet, nos semper ad eum diem oportere esse paratos.

Paulus, & Sylluanus, & Timotheus.

Cum hæc Epistola sit Pauli, non tamen ipse Paulus de dignatur consortes facere Epistolæ, quos consortes habet ministerij uerbi, non sibi soli arrogans magisterium, ut ij qui sua quærent. Didicerat enim à Christo: Discite à me quia mitis sum, & humilis corde. Ita q; ueri Apostoli, nihil aliud curant, quàm ut ministerium suum compleant, prædicato uerbo in gloriam Dei, nihil solliciti de sua, uel gloria, uel ignominia.

In Deo Patre, quæ est.

Patre, ipsorum, ut mox: A Deo Patre nostro, ne intelligas Patrem CHRISTI &c.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Gratias &c.

Gratulatio, qua gaudet de profectu eorum, qui audierant uerbum salutis. Ex qua discimus, ex mplo Pauli, Syluani, & Timothei, boni pastoris esse, non solum pascere uerbo, id quod in primis necessarium est, uerum etiam gratias agere de profectu ouium, ut norit omnia eò referre, ut de profectu sunt. insuper & orare, ut permaneant, & magis crescant in fide & spe Domini nostri IESU Christi, ut norit omnia inde petenda, ubi uere sunt, id est, à Deo. Hæc omnia didicimus à Christo, & in Christo uidimus, cuius tota uita nihil aliud fuit quàm doctrina, qui & uerba uia, sicut Petrus aut Ioannis sexto, nobis ministravit, qui reuersis quandoq; ex prædicatione discipulis, gratias egit Patri, dicens; Confiteor tibi Domine pater cæli & terræ &c. Præterea totas quandoq; noctes orauit, non dubium, quin pro nostra salute. Nam quales eius orationes fuerint, uel illa nouiss. oratio, quam legis Ioan. 17. sit argumento.

Propter opus fidei &c.

Duo eis gratulatur, in quibus constat summa totius Christianæ rei. Alterum est sollicitudo in fratres, id quod uocat opus fidei & laborem charitatis; Alterum est quod permanserunt in fide, etiam damnis & iniurijs affecti, sicut capite secundo uides, ubi dicitur: Vos enim imitatores &c. In aduersis enim probatur fides, sicut dicitur Rom. 5. Tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes uero non confundit. Porrò qui in temptationibus & persecutionibus cadunt, & negant quod ante pro-

IN EPISTOLAM AD THESSAL. 69

tea professi sunt, in illis fuit aut mera hypocrisis, ut de qui-
 bus Christus dicit, qui ad tempus credunt, & in tempore
 tentationis recedunt: aut magna adhuc infirmitas, quam
 ipsi nescierunt, ut uides in Petri negatione, quibus uile fu-
 erit cecidisse, quod sine tali casu salui esse nequeant. Expe-
 dit enim eis, atque adeo necessarium est ad salutem, ut di-
 scant nosse sese, & sitire salutem, quam ex se habere ne-
 queunt, quibus consolationi sit, quod Christus ait: Non
 ueni uocare iustos, sed peccatores. Igitur hic eleganter
 additum est: Coram Deo & Patre nostro, quo significat,
 non hypocrisim fuisse fidem prius professam, sed uere
 credentes fuisse in conspectu Dei, qui Pater noster est,
 quæ sua in nos benignitas est. Nihil nos magis constan-
 tes facit in omnibus aduersis, quam ut cogitemus & sci-
 amus, bonam esse Patris nostri uoluntatem quod patimur,
 unde uoluntas nostra mortificetur, & discamus Patris
 nostri amplecti uoluntatem, quemadmodum & oramus:
 Pater noster, fiat uoluntas tua, sicut in celo &c. Quin
 & hoc aduertendum diligentius, quod beneficia in pro-
 ximum exhibita, uocat opus fidei, & laborem charitatis.
 Opus enim est & labor, id quod dicitur contra illos, qui
 dilectionem solū esse putant, amicas salutatioes, iucundum
 conuictum etc. Sic enim dicit Ioannes, Epistola prima, ca-
 pite tertio: Filioli mei, non diligamus uerbo, neque lin-
 gua, sed opere & ueritate. Opus autem est fidei, quia elee-
 mosyna quantumcunque copiosa, absque fide, peccatum
 est. Rata est enim sententia Pauli: Quicquid sine fide

10. POMERANI ANNOTATIONES

est. peccatum est. Et in Epistola Hebræ. Sine fide impossibile est placere Deo. Et Christus: Non potest arbor ma' a bonos fructus facere. Item: Sine me nihil potestis facere. Sine Christo est, qui sine fide est. Ergo sicut omnia opera neesse est ex fide fieri, modo placere Deo per ea uelis, ita quoque eleemosynam. Opus ergo fidei est, quod in extremo iudicio hanc audiet sententiam: Esuriui &c. Quid enim aliud est quod dicit: Dedistis mihi, quam ex fide fecistis, id est, mihi in hoc placere studuistis? Deinde & laborem dicit charitatis, id est, qui ex charitate uenit, hoc est, quo ex animo benefacis proximo indigenti, ut non sit dilectio & charitas simulata uel ficta, quæ semper charitas, etiam externo exhibitio opere, uult uideri, quod ficti onis non dico solum de illis qui odia seruant in corde, quibus Deus seruat omnia ipsorum peccata, ut habes in Parabola Matthæi decimo octauo, sed etiam, & multo amplius, de ijs qui simulatione charitatis pij coram hominibus uolunt uideri, contra quos docet Christus Matthæi sexto: Attendite, ne iustitiam uestram &c. Hoc autem opus fidei, & hunc laborem charitatis, cum aliâ, tum uel maxime experieris, cum re ipsa tibi diligendus fuerit is, qui te lesit inimicus: tunc enim uidebis, quid possint in te fides & charitas.

Scientes &c.

Insignis est hic locus, quod qui uere susceperunt Euāgelium, certi sunt, se esse in gratia. Id autem fit sic: Ex auditu fidei spiritus concipitur, ut dicitur Gala. 3. id est, ex uerbo Dei audito

IN EPISTOLAM AD THESSAL. 70

Dei audio, & fide credito, datur spiritus in cordibus nostris, hoc uerbum est promissio Dei, gratis promittens remissionem peccatorum per Christum. Spiritus autem Dei ita ex auditu fidei conceptus, testificatur, & testimonium reddit spiritui nostro in cordibus nostris, quod sumus filij Dei, ut dicitur Roman. 8. in quo spiritu clamamus: Abba Pater. Hæc est scientia Christiana, hæc est uirtus, efficacia spiritus & certitudo, de qua hic dicit Paulus. Hæc est petra, super quam ædificata domus nullis cedit tempestatibus, ne portis quidem inferorum. Miraris ista, sed ubi interrogate, num credas remissionem peccatorum, respondes: Credo. Iterum rogo, num credas tibi remissa esse peccata. Hic si hesitaueris, mentitus es quando dixisti: Credo. Si uero & hic ex corde responderis: Credo, interrogo, qua fiducia credas, cum sis peccator, cui debetur damnatio. Hic uero tibi sic sentiendum est: Si in opera mea respicio, peccator sum & damnatus: opera inquam, non solum mala, sed etiam bona, quia eis fidere non possum, quia quantumcumque ieiunauero, orauero, elemosinam dedero, nunquam conscientia mea quiescit, quasi per hæc sint mihi dimissa peccata: semper enim nutabunda aliud atque aliud subinde desiderabit conscientia, in uita mea & meis operibus. Si uero in promissionem Dei respicio, id est, in gratiam siue Euangelium, tam certus esse debeo, de gratia, & remissione peccatorum, quam certum est, eum mentiri non posse qui promisit, & ista fides mihi imputabitur ad iustitiam. Dum enim tribuo Deo

ueritatem,

IO. POMERANI ANNOTATIONES

ueritatem, ipse mihi reddit iustitiam. Hæc est iustitia Dei, qua saluor. Vnde sæpe in Psal. In tua iustitia libera me Domine. Contrà, de humana iustitia dicitur: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Hæc sic habet Apostolus Rom. quarto: Ideo, inquit, non ex operibus, ut secundum gratiam firma sit promissio. Hæc est securitas, & fiducia conscientie in conspectu Dei, quam reuelandam olim prædixerunt Prophetæ, de qua certitudine lege plurà, in Locis Philippi, De charitate & spe.

Quemadmodum nostis &c.

Testes inuocat pro se, conscientias auditorum, quæ est magna fiducia doctoris &c. de qua re plura scribit capitæ sequenti.

Respiciens sermonem.

Exponit quod supra dixit: Non per sermonem solum, uerumetiam per uirtutem &c. Sermo enim auditus non admixtus fidei, non prodest, ut dicitur Hebr. quarto. Itaque Saluator dicit: Qui habet aures audiendi audiat. Nihil aliud est, recipientes sermonem, quàm credentes sermoni. Quàm uero efficaciter receperint sermonem, addit: Cum afflictione, inquit, multa, cum gaudio spiritus sancti. Atque hic habes ferè uno uerbo comprehensam illam, quæ apparet in Scripturis ferè omnibus, dissonantiam. Alibi enim legitur, ut Christum, ita & Christianum populum miserum, pauperem, afflictum, morti destinatum, sicut oues occisionis, & nihil aliud, nisi meras formas crucis. Alibi uero eundem, siue Christum, siue populum Christianum, gloriosum, diuitem

diuitem, pacis & securitatis abundantem, quin & leti-
 cia immortalis & aeterna plenum. Hec ita uides saepe in
 psalmis & prophetis. Neq; hoc nunc dico solum quod
 oportuit Christum pati & ita intrare in gloriam suam,
 & quod Christiani cruce huius temporis intrant in glo-
 riam uitae futurae. Verum etiam hoc quod inter afflictio-
 nes est ista gloria. Nam ita hic dicitur, Recipientes ser-
 monem cum afflictione multa, cum gaudio spiritus sancti.
 Et Rom. 5. Gloriamur etiam in tribulationibus, scientes
 & c. Gloriamur etiam in deo per dominum nostrum IESU-
 M Christum per quem nunc reconciliationem acce-
 pimus. Gal. 6. Mihi absit gloriari & c. Quem enim dili-
 git dominus corripit & c. Heb. 12. Hoc Christus in Ioan-
 ne sic expressit, In mundo pressuram, in me pacem habe-
 bitis. Hoc est quod Colo. 3. dicitur, Pax dei triumphet in
 cordibus uestris ad quam uocati estis in uno corpore, id
 est, etiamsi quid molestiae à fratribus sustinetis tamen illa
 pax dei superet & c. Afflictio quidem est mundi, et por-
 tarum inferorum in probris, damnis, poenis, turbatione
 conscientiae ob peccata & dei iudicia, id est, carnalis est
 & temporaria. Consolatio uero siue gaudium non carna-
 le est, sed spiritus sancti, ergo & fortissimum cui portae
 inferorum praeualere non possunt, & aeternum, quod ne-
 mors quidem interrumpet. Vbi uera fides est quod in Chri-
 sto accepisti remissionem peccatorum, quod in Christo fa-
 ctus es filius dei & haeres omnium, facile atq; adeo cum
 gaudio suscipies quicquid benigna patris manus tibi int-
 tulerit

IO. POMERANI ANNOTATIONES

tulerit quacumq; tandem occasione. Experientia, non lite-
rate ista docebit, sicut dicitur Heb. 12. Omnis castigatio
in præsens quidem non uidetur esse gaudij sed molestiæ,
at postea fructum tranquillum iustitiæ reddit ijs qui per
illam fuerint exercitati. Hæc quoq; in Christo uidimus,
cuius, tametsi omnis uita nihil aliud quam crux fuerit, ad
profectum tamen Euangelij exultauit in spiritu sancto,
id quod legis Lucæ. 10. quo gaudio nunquam caruit, cer-
tus enim erat se benignum habere patrem, tametsi tanti
malis quandoq; obrutus sit, ut hoc gaudium sentire non
potuerit, sed uere & ex corde clamauerit se à Deo dereli-
ctum, id quod uides sæpe in psalmis, ne & tu desperes si
quid tale quandoq; senseris.

In omni loco.

Hyperbole est.

In Deum.

Non in opera, aut studia uestra, aut res quascumq; ex-
ternas, siue, ut Paulus uocat, elementa mundi. Item non
in simulachra aurea & argentea, qui nunc est Mammon
& auaricia quæ est idolorum cultus. In quacumq; enim
rem fiduciam tuam ponis, illa est Deus tuus. Et impossi-
bile est, ut habeas Deum uerum si in alia re confidis quan-
tumcumq; etiam sancta, aut in homine quantumcumq; sã-
cto. Maledictus enim homo qui confidit in homine & c.
Hierem. 17. Deo soli fidendum, secundum primum præcep-
tum: Non habebis Deos alienos coram me. Hic est Deus
uiuens uite autor & uiuificator, Deus quoq; uerax salu-
tem

tem uere tribuens ijs qui credunt eius promissioni, quādoquidē nec mētiri, nec fallere potest. Cætera omnia mortis sunt nihil minus præstantia quam quod promittunt.

Ut non sit uobis opus loqui.

In his duabus epistolis non tractat fidem ut in alijs, licet omnia quæ hic & ubiq; scribit ad fidem pertineant. Iustificatis ergo cum scribat non opus est eis loqui ut fidem suscipiant, sed egent tantum admonitione ne neglectu uerbi aut pereat quod paratum est, aut non augeatur quod seminatum est. Non enim in solo pane &c. Non est inquam, opus eis loqui, quia iam habent uerbum docti à Deo per ministerium prædicatorum, quemadmodum in uitatis amicis ad grande conuiuium, ubi omnia parata sunt, & ubi editur, bibitur &c. nihil aliud opus est quam ut sepe moncantur ab illo qui inuitauit ut quæ conuiuij sunt prosequentes gaudeant &c.

Et expectaretis &c.

Hæc est fiducia Christianorum ut expectent læti redē prorem quem alij formidant iudicē, sicut Christus dicit Lu. 12. His fieri incipientibus &c. Ro 8. Vanitati &c.

Quem excitauit.

Hoc dicit, ne dubitemus & nos excitandos, neue dubitemus de potentia Christi regis nostri in cuius regno perire non possumus, qui excitatus accepit potestatem omnem in cælo et in terra, constitutus ad dexteram patris supra omnem principatum & potestatem & uirtutem &c. Ephe. 1. Resurrectionem Christi Paulus nusquam

IO. POMERANI ANNOTATIONES

non inculcat, quia in ea uere regnum Christi agnoscimus, ubi triumphata morte nostra accepit gentes hereditatem & possessionem suam terminos terræ & fecit utraq; unum &c.

Ira uentura.

Est ira dei æterna quæ est iam quidem super omnes incredulos, sed nondum reuelata est, iccirco uentura dicitur. Sicut enim sumus filij dei & nondum apparuit quid erimus. 1. Ioan. 3. Ita increduli sunt filij geennæ, quod tunc reuelabitur quando manifesta erunt abscondita tenebrarum. Ab ista ira nemo liberatur nisi per fidem in Christum, sicut dicit Ioannes Bap. Ioan. 3. Qui credit in filium habet uitam æternam, qui autem incredulus est filio, non uidebit uitam, sed ira dei manet super eum.

C A P V T I I.

Habes hic formam ueri ministri Euangelici, imitatoris illius pastoris Christi qui se describit, Ioan. 10. Paulus ante malis afflictus non cessat predicare, sed constanter agit in domino, cupiens & adhuc mori si ita res fert pro Euangelio, sicut infra dicit, Cupiebamus uobis impertire &c. Multi hodie uolunt uideri se uocatos ad docendum & ad predicandum, sed tentatio probabit ueritatem. Mercenarius fugit, pastor manet ponens animam suam pro ouibus suis. Vera uocatio non sinit hominem aliud agere quàm quod dignum est Euangelio, & præterea

præterea constantem facit in omnibus aduersis, quæ propter Euangelium susciuntur. Scit sic uocatum se esse Dei ministrum, & Dei agere negociû, quapropter quicquid ei accidit, non est ei curæ, tantum agit, quod commissum est, ut fidelis minister inueniatur. Omnia enim committit deo, qui eum misit, sciens hoc quod Christus dicit: Qui uos recipit, me recipit. Vos, inquam, quos ego mitto. Et qui uos audit, me audit. Vos scilicet prædicantes, quæ ego mandauit &c.

Ante &c.

Apud Phil. expulso à scemina spiritu pythonico, Act. 16.

Siquidem &c.

Hoc dicit contra pseudapostolos, qui sua querunt in deceptione auditorum, ut eos sibi faciant obnoxios, ad quod nonnunquam utuntur malis artibus per signa mendacia, quibus hætenus conspurcati sunt omnes libri & prædicationes, quemadmodum futurum sub filio perditionis prædixit Paulus. 2. Theß. 2. quas artes uocat, hic immundiciam. Hypocrisim uero dolum uocat. Non egi, inquit, aliter cum meis socijs, quam sicut Deus nobis commisit, qui ad hoc munus apostolicum nos dignos fecit. Et ad hoc cum magna fiduci a sepe appellat conscientias auditorum, ut & supra diximus.

Meministis &c.

Prædicatori aut doctõri debetur uictus ab auditoribus, secundum Euangelium, Dignus est operarius &c. Et. 1. Tim. 5. Qui bene præsumt presbyteri &c. Verum

K. Paulus

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Paulus, ne occasionem daret pseudapostolis sua querendi, etiam suo iure saepe cedens labore manuum uicitabat, Deo dignus episcopus, & longe alius quam nunc sunt Episcopi, qui se gloriantur apostolorum successores. Hunc locum ut intelligas, lege totum caput. 9. epi. 1. ad Cor.

Regnum &c.

De regno Dei diximus in epi. Col.

Gloriam.

Roma. 3. Omnes peccauerunt &c.

Indefinenter &c

Certum est, non de uerbis oris intelligi, sed de affectu cordis, sicut cap. 1. dixit: Semper &c. Sic & de oratione dixit Christus Lu. 18. Oportet semper orare & non desistere. Id quod non dictum est de murmure illo oris, ut intelligunt qui interpretantur, Semper, id est, horis conuenientibus, sed de desiderio cordis, quod intelligit Deus. Quando enim aliquid desideras à Deo, aut quando cupis à malis liberari, quibus premeris, certum est, quod tam diu desideras, & subinde etiam uel uerbis uel suspirijs oras, donec accipias uel libereris. In talibus ualet oratio. Desiderium enim pauperum exaudiuit Dominus &c.

Quo Deum &c.

Auerte hic circulum. Quod credimus, ex Deo est, qui hoc ipsum agit in nobis per potentiam suam, qua suscitauit &c. Ephe. 1. & hoc ipsum in Deum reuertitur. Nihil aliud credimus, quam Deum & in Deum. Non enim humanis traditionibus & elementis mundi alligamus firmam

dem nostram, sed Deo per Deum, sine quo credere non possumus. Id quod hic sic dicit Paulus: Accepistis quidem à nobis sermonem, sed nos tantum uerbi fuimus ministri. Ceterum idem sermo non noster, sed Dei fuit, à quo discubatis intus, secundum illud: Erunt omnes Theodidaktos, alioqui inanis fuisset sermo noster. Discubatis, inquam, à Deo, sed nihil aliud quam ipsum Deum. Superstitiosi autem & seducti à pseudopostolis et pseudoprophetis, multa sciunt, multis implicantur, sed quia à Deo docti non sunt, Deum nesciunt, fidere enim Deo non possunt, qui fiducia in alijs rebus habent.

Vosenim.

Credentes Iudæi multa patiebantur ab incredulis Iudæis, caesi, incarcerati &c, quorum & bona perscribebantur & egestate laborabant, ut necesse fuerit, mitti ad uitium necessaria ex ecclesijs gentium ad ecclesias, quæ erant in Iudæa, sicut uides Ro. 15. 1. Cor. 15. &c. Cuius negotij in primis curator insignis erat Paulus, sicut dicit Gala. 2. Vt pauperum, inquit, memores essemus, & etiam sollicitus fui hoc ipsum facere. Eadem iam Thessa. à cuius suis passeri erant, quæ Iudæi à Iudæis, id quod ad constantiam fidei eorum pertinet, sicut supra dictum.

Qui ut dominum.

Grauius suos accusat Iudæos. Atque hic habes locum paucis indicatum, & impij Dei iudicio semper proficiunt in peius. Sicut enim diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, ita impijs omnia cedunt in malum,

IO. POMERANI ANNOTATIONES

donec ira Dei consummate ueniat super eos. Exemplo sit
Pharao, qui audit Exo. 9. In hoc ipsum excitauit te & c. de
quo legis Ro. 9. Exemplo quoq; sint de quibus hic dicitur
Iudaei, qui & audiunt à Christo Matthaei. 23. Et uos imple
te & c.

Gentibus.

Quia gentibus salutem nõ missam aut mittendã stulte
arbitrabãtur contrã suã ipsorum scripturam in Prophe
tis. Mystrium hoc de salute gentium tractat Ephē. 2.

Cæterum

Affectum suum in eos declarat, ut habeas exemplum,
& sancti etiam se uidere secundum carnem gestiunt.

Satanas.

Qui tamen non potest, nisi permissus, ut est in Iob.
Impedit enim uerbum Dei, ut & ipse expleat peccata sua
semper, sicut & alij impij. Impedit autem, Deo abutente
bene eius ministerio malo, ne margaritæ projiciantur an
te porcos, ne impij audientes, salui fiant, sicut habes Mat.
13. ex Esa. 6. Hæc sunt iudicia Dei.

Nam quæ.

Causam addit, quare tantopere eos desideret, quòd
ipsi sint materia gloriationis eius in conspectu Dei, in ex
tremo etiam iudicio, quòd ei tunc licet dicere: Domine
ecce quinq; talenta & c. & audire: Euge & c.

Quanta solitudine Paulus pro ecclesijs aestuauerit, hæc aperiunt. Nam cum Satana impediente, uenire non posset, misit Timotheum, non solum, ut cognosceret res eorum, uerum etiam & multo magis ut uerbo ipsius Timothei confirmati, non turbarentur de Pauli afflictionibus, ut q̄; si forte illic quidam à pseudopostolis nuncijs Satane tentati fuissent, & abducti à uia gratiæ, ad confidentiam operum, reducerentur. Tantum quoque timebatur ille lapsus, ut non mireris interim ista mala creuisse, quibus Christi gratia penitus oblitterata est.

De fide nostra.

Ne quis nos iam malis afflictos putet aliter sentire, quam ante, sicut qui ad tempus credunt &c. neue quis scandalizetur, quod ignominiam mundi sustinemus, qui gloriam Dei prædicamus, quandoquidem, quòd ista patimur, confirmatio nostri est Euāgelij, tantū abest, ut quæ talia deterreant. Sic Ephe. 3. Peto ne deficiatis ob afflictiones meas, quas pro uobis tolero, quæ est gloria uestra. Hic uero habes locum, q̄ Christianorum uita, in primis prædicatorum sit crux. Nostis, inquit, nos in hunc usum positos esse &c. Matth. 10. Si quis uult uenire post me, &c. Ioan. 15. Non est seruus maior domino suo: si me persecuti sunt, & uos persequentur.

Quapropter.

Prosequitur, quod cœpit.

Ille qui tentat.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Id est, tentare solet, hoc est, Satan, is tentat non solum ad impuritatem carnis, qua fidem labascere faciat, de qua uides cap. sequenti, uerum etiam multo amplius, quod diximus per falsos prædicatores, qui non sustinentes, ut fiducia tecta in solum Deum per solum Christum feramur, abducunt nos in fiduciam operum, & dum semper nouas traditiones & culturas, siue ut est in Colo. religiones angelorum & merita sanctitatis, siue, ut uocant, deuota exercitia inueniunt: doctrinarum non est numerus. Item merito fieri debet illis, qui uicinia & ueritate, quæ Christus est derelicta, ad deuia deflectunt, nunquam certi in conscientijs, quo uadant: quod enim nunc sanctissimum iudicant, post paululum præspecie alterius sanctitatis contemnunt. Id quod optime norunt, qui ante superstitiosi ad Christum uere conuertuntur. Hi enim tunc omnia pro stercorebus ducunt, quibus antea sancti & celebres uidebantur, ut Christum solum lucrifaciant, cuius ignominiam omni specie sanctitatis ducunt magis gloriosam, sicut Paul. de se scribit Philip. tertio, ubi etiam damnat iustitiam Legis, ne quid uereamur iustitias traditionum & adinuenitionum humanarum. Aduerte uero diligenter, quod dicit: Ne inanis factus esset labor noster, quo significatum Euangelium nihil prodesse illis, qui abducuntur à Satana in aliam uiam. Est autem Euangelium, te solo Christo saluandum esse, in quo habes omnia, sine quo habes nihil sicut plenius uides Coloß. 1. & 2. Et ne dubites de ista seductione dictum, uide quidam dicat Gal. 5. Qui, inquit,

inquit, in lege iustificamini, à gratia excidistis. Lapsus enim carnis sepe, curante Deo, occasio est maioris fidei, quia hic facile errorem deprehendimus, ubi uero in aliud Euangelium, id est, fictum, sicut ait Gal. 1. abducimur, hic proprie Satanæ regnat, quia fides uera, id est, salus tota perijt, & spes non est redeundi, quia non uidetur error. Angelus enim Satanæ se in angelum lucis transfigurauit, & demonium quod meridianum uidetur, agnoscere non potest. Operum prædicatores multa docent, ne cadamus in carnis uitia, cum potius hic uigilare deberent, ut fons infidelitatis obstrueretur, unde ista uitia pullulant, sicut dicitur Ro. 1. Non probauerunt deum habere in notitia, idcirco tradidit eos Deus in reprobam mentem. Hoc est quod Ephe. 6. dicitur: Non est nobis colluctatio &c.

Fidem ac dilectionem uestram.

Summa Christianismi.

Viuiamus.

Id est, gaudemus & satis bene ualemus &c. quandoquidem nihil iam aliud nobis tã curæ est, quàm ut uos stetis in fide, afflictiones meas nihil moror.

Dirigat.

Velit nolit Satanæ, bonæ & piæ nostræ intentiones, ut uocant, nihil sunt, sicut nec Pauli aliquid fuerunt. Orãdus autem est Dominus, ut dirigat omnia nostra, ne lumẽ quod in nobis est, tenebræ sint, & hoc orandus, ut fiat uoluntas eius &c.

Coram Deo.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Non uult hypocrisim, sed Dei iustitiam esse in nobis, quæ etiam pro iustitia tunc acceptetur, quando uenerit ad iudicium Christus cum omnibus sanctis &c.

C A P V T I I I I .

Admonet eos de omnibus, quæ docuerat, ut sic abundent, quo abundant magis, id est, crescant ex fide in fidem. in primis admonet, ut sancti simus etiam corpore, atq; id esse uoluntatem Dei, sicut & Ro. 12. dicitur: Obscuro &c. Libidinis enim mala horrenda sepe damnant Deus, ut in diluuiio, in perditione Sodomorum, in uindicato scelere Beniamitarum, iudicum. 19. &c. Gentium quæ deum ignorant, sunt istæ abominationes, sicut uides Ro. 1. Christiani autem uas suum, id est, corpus suum possident cum sanctificatione, non cum affectu concupiscentiæ, tantum ut quisq; metiatur uires suas, ne incidat in turpitudines gentium, & consulat sibi marimonio, sicut Paulus docet. 1. Cor. 7. & Heb. 13. Honorabile, inquit, connubium in omnibus, & thorus immaculatus. fornicatores enim & adulteros iudicabit Deus. Neq; hic sanctificatio cadet, modo cogites te secundum Deum uxorem habere, non meretricem. Est enim creatura Dei bona, qua utilicet secundum Dei creationem & institutionem, ut uides in Paulo, qui ut et & aliàs, ita maxime damnat carnis immunditiam, prima Corinth. sexto. Non enim, ut hic ait; Deus uocauit nos immunditiæ causa, sed ad sanctificationem.

tionem. Hoc non est pro immundis illis porcis, qui audientes libertatem spiritus, quam soli norunt spirituales, ad libertatem carnis uersi, putant sibi licere quiduis, contra Petrum. 1. Petri secundo: Quasi, inquit, liberi, & non quasi uelamen habentes malitiæ libertatem, sed sicut serui Dei. Et contra Paulum, qui dicit: In libertatem uocati estis, tantum ne libertatem detis in occasionem carnis. Qua uero autoritate hæc præcipiat, licet quod ad se attinet, Evangelistarum more obsecrare, tatum uidetur, subdit: Proinde, qui reijcit hæc, non hominem reijcit, sed Deum, nam dixi uoluntatem Dei esse sanctificationem uestram, quæ dedit spiritum suum sanctum in uos, ut non contamineis uasa, in quibus talis hospes omnis munditiæ autor inhabitat. 1. Cor. 3. & 6.

Ne quis opprimat &c.

ἵνα οὐδεὶς ὑμᾶς ὀπίσσω ὀπίσσω, quodcunq; negocium, rem uel causam significat, id quod in primis hic refero ad id, ne quis fraude faciat conugio alterius. Hoc enim contextus uidetur requirere, deinde ad omnia alia negocia, ne facias fratri, quod tibi non uis fieri. Si non uis abstinere amore fratris, id quod in Christianis spiritus fidei postulat, abstine uel metu iudicij Dei, quia Deus talia ulciscitur.

Cæterum &c

Hic uides, quod in principio epistolæ dixit: Propter opus fidei, ac laborem charitatis. Vnde sicut cap. 1. dixit, non opus esse, ut scribat eis de fide, sic hic dicit, non opus esse, ut scribat eis de charitate, quæ fidei fructus est. Cau-

IO. POMERANI ANNOTATIONES

ſam addit, quòd docti ſint à Deo, ut ſuprà dictum. Tan-
tum obſecrat, ut abundant magis, id eſt, creſcant in fide,
& charitate, quæ nunquam perfectæ ſunt in hac uita, hæ-
bent enim ſemper, in quo creſcant per Dominum IESU-
SVM.

Et in hoc incumbatis.

Quaſi omnibus ſcribens, notat quosdam inter eos eſ-
ſe, ſicut hodie ferè ubique ſunt, qui quaſi religioſi & Dei
cultores, otium ſequuntur, uolentes aliorum bonis nutri-
ri, quaſi hoc eis pro Dei, quod fingunt, ſeruitio debeatur,
cum nulli debeatur uictus ex aliorum labore, niſi doctori-
bus, id eſt, uerbi Dei miniſtris, ſicut ſuprà dictum. Ve-
rùm iſta apertius dicit Paul. in ſequenti epi. ca. 3. Tales per
hoc erant ſcandalo etiam gentibus incredulis, iubet ergo,
ut quieti labore manuum uiuant, ut non ſint indigentes,
& prætextu paupertatis et religionis ex aliorum opibus
uiuere querant.

Cæterum nolo uos ignorare.

Lugere non uult eos de ijs, qui mortui ſunt in Chriſto,
id quod forte faciebāt, alioqui talia non ſcriberet. Riden-
dum enim erat incredulis, q̄ mortuos plorarent, qui reſur-
rectionem prædicabant, & præterea non ſatis Chriſtia-
num hoc uidebatur, qui enim ſic lugebant, de ſpe reſur-
rectionis dubitare uidebantur, quos confirmans, dicit: Si
cut Chriſtus mortuus eſt, et reſurrexit, ita nos, qui in Chri-
ſto morimur, reſurgetemus. Hac quoque ratione uilitur. 1.
Cor. 15. Si inquit, Chriſtus prædicatur, quòd reſurrexit
à mor^{to}

à mortuis &c. Vbi lege plura de resurrectione. Vnde
Philip. 3. E cælis saluatorem expectamus &c.

Hoc enim &c.

Mysterium aperit prophetans in uerbo domini, sicut
prophetae solent subinde, dicentes: Hæc dicit dominus. Est
autem mysterium hoc quod forte Thesalonicenses scire
uolebant, quod ueniente Christo ad iudiciũ uiui adhuc ho-
mines uita animal, sicut nunc sunt, reperientur, id quod
etiam habet Euangeliũ. Sicut, inquit, in diebus Noë &c.
Atq; hic euanescit illa quindecim signorum fabula in qua
docet omnes homines ante diem iudicij mortuos, ut nõ di-
cam quàm ridicule in tali fabula abutantur quibusdam
scripturæ locis. Cur enim nõ uidet quod in simbolo Apo-
stolorum confitentur: Christum iudicaturum uiuos &
mortuos? ubi non oportet interpretari iustos & inu-
stos, quia uulgo hoc symbolum traditum simpliciter &
nulla allegoria est intelligendum. Præterea & hoc re-
uelat siue prædicit, quod uiui nõ præueniẽt mortuos, sed
qui mortui sunt primum resuscitantur, & sic simul &
uiui & qui mortui erant, hoc est, omnes qui Christi sunt
rapiuntur Christo obuiam in aëra. De resurrectione enĩ
solum iustorum hic loquitur Paulus, sicut & 1. Corin. 15.
ubi quoq; mysteriũ aperit quod qui uiui reperiẽtur (quia
animalis uita æternitatem possidere non potest) in illo
raptu subito immutabuntur, & fiet corpus spirituale quod
erat animale. Ecce, inquit, mysterium uobis dico &c.
ubi ueterem translationem non esse ueram, non solum
arguit

IO. POMERANI ANNOTATIONES

arguit quod contraria est ijs quæ hic dicuntur, sed etiam ipse ordo & mala atque inepta uerborum coherentiâ & inepta sententiâ. Quid enim est, Non omnes immutabimur in & c.

Quoniam ipse dominus.

Sic in scripturis describitur aduentus domini quasi in prælium descendat rex aliquis, ad debellandum rebelles & exaltandum obedientes. Vnde hic archangelum nominat quasi ducem exercitus, & hortatum & tubam, & Matth 24. signum siue uexillum filij hominis in cælo, exercitum multum & maiestatem. Hunc uero hortatum & uocem archangeli & tubam dei intelligo uocem filij dei, cuius uerbo & potentia mortui resurgent & conformabuntur corpora nostra nunc uilia corpori claritatis suæ, sicut dicitur Philip. 3. Sic enim ipse ait Ioan. 5. Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt audient uocem filij dei & c.

C A P V T V.

Diem domini ubiq; scriptura dicit inopinate uenturum, quem incertum uoluit esse ut semper essemus parati in occursum eius, Lucæ. 12. sicut incertus est dies obitus nostri in quo uenit dominus ad singulos, sicut tunc ad omnes uenturus est, & sicut in obitu inuenimur ita seruemur usq; ad diem illum, sicut audisti supra, qui dormierunt per I E S U M adducendos cum
Iesu

IESV per deum. Et cum supra nihil dixerit de resurrectione impiorum, hic dicit repentinum eis superuenturum interitum & dolorem non interiturum, sicut & Prouer. 1. dicitur. Venient autem talia super eos dum maxime securi sunt. sicut dominus dicit: Sicut in diebus Noë & c. Sicut & diuiti auaro contigu cui dictum est: Siulte hac nocte & c. Et hæc contingent eis, quia tenebrarum filij & noctis lucem ignorant Christi, & ideo dormiunt non expectantes præmentis ebrietate & corporis crapula dominum, sicut uides Lucæ. 12. de malo seruo & Matth. 24. Christiani uero uigilant et sobrie uiuunt, quia diem & lucis sunt filij, qui audiunt Rom. 13. Hora est iam nos de & c. Dormire hic uocat negligere et ignorare dominum, sicut & in parabola Euangelica, id quod sequitur ex inebriatione, quam intelligere licet curas & sollicitudines, diuitias, & uoluptates huius uitæ, ut uides Lucæ. 8. nisi quod etiam crapula & ebrietas quæ iam ultra modum præualuerunt, per se faciunt ut illa dies non præuideatur, sicut docet Christus, Lucæ. 21. Attendite uobis ne forte grauentur & c. Contraria uero horum uocat uigilare & sobrios esse & c.

Induti thoracem & c.

De his armis iustitiæ Ephæ. 6. Tribus armis nos hic instruit contra regnum tenebrarum, fide, spe, charitate. Fidem & charitatem in pectore collocat, quia nisi illic sint, non sunt quod appellantur, spem uero in capite,
quia

IO. POMERANI ANNOTATIONES

quia à deo superius expectat quod corde credimus &c. Sic uero armatos tutos & securos esse oportere ostendit, dicens. Quoniam nō constituit &c. Constitutionem dei necesse est non perire, speremus ergo per Christū salutem, quia deus sic constituit absq; nostris meritis, & ut nihil dubitaremus aut de satisfactione solliciti essemus Christus mortuus est pro nobis et mortem nostrā occidit, ut in ipso & cum ipso uiuamus, nostra uita abnegata.

Siue uigilemus, siue dormiamus.

Id est, semper utcunq; acciderit nobis siue per uitam siue per mortem. Aliter enim hic uigilare et dormire ponitur quā supra, id quod per se notum est, ut maxime nō dicerem. Christianorū uita siue dormiant siue uigilent siue edant siue bibant &c. semper Christi uita est dum omnia in gloriam dei faciunt. 1. Corin. 10.

Quapropter.

Quedam specialius post generalē admonitionem docet. Primum, ut se mutuo edificent. Ephe. 4. Omnis sermo spurcus &c. Secundo, ut prepositos uenerentur per charitatem, id est, ut præter uenerationem etiam necessaria eis ministrent, & pacem habeant cum eis, ut sicut Heb. 13. dicitur, cum gaudio pro animabus eorum uigilent & non gementes. Sunt autem prepositi (ne quis ex nomine tumeat) qui, ut Paulus dicit, laborant inter eos, qui præsent, sed in domino, qui admonent eos, id est, ut alibi dicit, qui laborant in uerbo, qui duplici honore digni sunt, nō propter titulum, sed, ut inquit, propter opus illorum.

IN EPISTOLAM AD THESSA. 30

rum. Tertio, quam uelit mutuam edificationem subiungit. Obsecramus autem &c.

Inordinatos.

De quibus in epist. 2. ut supra dictum.

Puſillanimes.

Qui in multis adhuc trepidant, timentes ne quid defuturum sit corpori, uel ne non satis magno animo perſisturi ſint in aduerſis pro Euangelio.

Infirmos. Fide.

Videre.

Hoc ſcilicet eſt, uim uir repellere licet?

Omnes.

Etiā incredulos, etiā inimicos.

Semper gaudete.

De hoc dixi, Philip. 4.

Indefinenter orate.

De hoc supra dictum.

Hæc enim.

Concludit talia placere deo per Christum, ne putemus reijcienda uelut humanas admonitiones supra. Hæc enim est uoluntas dei ſanctificatio ueſtra.

Spiritum ne extingatis.

Spiritum uocat dona ſpiritus, per quem alij datur ſermo ſapientiæ, alij ſcientiæ, alij gratia linguarum &c. 10. Cor. 12. Qui talia dona habet utatur, ſed, ut illic dicitur, ad utilitatem eccleſiæ. Alij uero non prohibeant talia, ſed ſinant quenque ferri ſuo ſpiritu modo Chriſtiano, ſinant

IO. POMERANI ANNOTATIONES

sinant quenque suam sequi uocationem. Sic & .1. Corin.
 14. loqui linguis nolite prohibere. Addit uero Prophetias
 ne aspernemini, id est, interpretationes diuine scripturæ
 & declarationes fidei, sicut ibidem dicit Paulus: Qui
 prophetat, hominibus loquitur ædificationem & exhor-
 tationem & consolationem, quod donum spiritus sancti
 inter alia mauult Paulus ibidem, dicens: Se clemeni chari-
 tatem, emulemini spiritualia, magis tamẽ ut prophetetis
 & c. Ne uero sine iudicio quodcumq; suscipiamus, addit:
 Omnia probate & c. Et Christus: Attendite à falsis pro-
 phetis. Item: Attendite à fermento & c. 1. Ioan. 4. Nolite
 omni spiritui & c. Multi enim confitentur Christũ, negat
 Christi uirtutem, hoc scilicet est Christũ non esse Chri-
 stum, hi sunt Antichristi de quibus. 1. Ioan. 2.

Ab omni specie.

Non solum à malo sed etiã ab omni specie mala absti-
 nendum docet. Hoc est contra scandalizatores illos qui
 nulla ratione paruulorum, id est, illorum qui adhuc non
 satis instructi sunt fide, ducuntur, contra quos scribit Pau-
 lus, Rom. 14. 1. Corin. 8. Et Christus docet satis horren-
 de Matth. 18. & alijs. Verum hic memineris aliud esse
 scandalum paruulorum, aliud pharisæorum, de isto dicit
 Christus Matth. 23. Sinite illos & c. ut qui scandalizantur
 in uerbo Euangelij, ut qui scandalizantur in re quam ci-
 tra periculum salutis uitare non possunt & c.

Ipse autem.

Deum pacis appellat, sine quo sunt perturbata oĩa. Ne
 mo enim

IN EPISTOLAM AD THESSAL. 81

mo enim pacem conscientie consequitur, nisi qui credit, à Deo sibi per Christum peccata dimissa. Verum hanc fidem solus Deus dat, tua studia hic nihil sunt, tantum accipe quod tibi offertur, offerre nihil potes. Est ergo Deus pacis, sicut in Psalm dicitur: Deus iustitiae &c. Hic, inquit, sanctificet uos. Huius muneris est, ut sancti suis, non uestri conatus, tantum orate &c. Petite, inquit Christus, & accipietis &c.

Et integer.

Id est, absq; corruptione. in Græco ὁλόκληρον. id est, totam hereditatem possidens, hoc est, ut nihil uotis desit. Exponit enim quod dixit: Vos totos. Scriptura hominem in tres diuidit partes, quarum summa & nobilissima est spiritus, quo comprehendit incomprehensibilia per naturam, si Deus illic illuminauerit: aliud enim illic lumen non est, sine quo in meris est tenebris & ignorantia. Sunt autem hæc incomprehensibilia, quæ inuisibilia & aeterna sunt. Atq; hic est domicilium fidei, & habitaculum uerbi Dei. Altera est anima, per naturam quidem non separata à spiritu, sed per opus, quod est animare corpus & uertare: hinc & nomen habet. Hic lumen est ratio, quæ non potest non errare, ubi spiritus fide non est illuminatus. Est enim sapientia humana & ut uocat Paulus, animalis homo, qui non percipit ea quæ sunt Dei. Tertia est corpus, cum suis membris, de cuius sanctificatione suprâ quoq; dictum. Integro autem spiritu, id est, ubi plena fides est, facile & anima, id est, uita tota et corpus integra erunt. Spiritu

IO. POMERANI ANNOTATIONES

uero dissentiente à Deo, et aliam iustitiam querente (sicut in Psal. de incredulo populo dicitur: Non est creditus cum Deo spiritus eius) nihil non dissidet secum in homine, & pax conscientie inueniri uere in nulla re potest. Vides igitur, quare Paulus totius hominis sanctificationem, ab eo qui Deus pacis est, fieri postulet: totius, inquam, hominis, ut in nullo possit culpari, non dico, coram hominibus, sed ne in aduentu quidem Christi.

Fidelis.

Magnæ consolationis uerbum afflictis conscientijs, & adhuc trepidis. Non potest non seruare fidem Deus quam promisit, qui uocauit nos, id est, aperuit nobis suum Euangelium, hoc est, cœpit nostram salutem, & idem efficiet, id est, complebit quod cœpit, sicut tu non potuisti incipere salutem tuam, sed a sumptus es, quando adhuc eras impius, ut dicitur Rom. 5. Sic nec perficere poteris, alioqui iam dudum rursus perisset tua salus, si esset in manu tua, & non in omnipotenti manu Dei patris nostri per Christum. Hæc sic dicuntur Philipp. 1. Is qui cœpit in uobis opus bonum, perficiet usq; ad diem IESU Christi. Et cap. 2. Nam Deus est is qui agit in uobis, & ut uelitis, & ut efficiatis, pro bona sua uoluntate. Hæc omnia, qui ad Euangelij cognitionem uocati sumus, & didicimus uere Christum, sperare cerio ex Deo debemus, quia fidelis est, sicut & priori Corinth. decimo dicitur: Fidelis Deus est, qui non patietur &c.

F I N I S.

In Epistolam

83

IN EPISTO

LAM SECVNDAM D. PAVLI
ad Thessalonicenses, Ioannis Pomera
ni annotationes.

Ursus collaudat in fide constantes, & cha-
ritate abundantes, quod nullis aduersis ab
istlo proposito deijci potuerint, sicut & in
prima Epistola uidimus. Est enim fidei pro-
batio, si perstes in tentationibus. Loci uero in hac Episto-
la insigniores sunt. Primus, capite primo, quod in perse-
cutione Christianorum declaratur iustum Dei iudicium,
quod hi digni habeantur regno, illi uero persecutores, sup-
plicio. Vtrunque iudicium norunt etiam nunc Christiani
per fidem, sed reuelabitur in aduentu Christi. Secundus,
capite secundo, de regno Antichristi non futuro, sed reue-
lando, ubi mysterium iniquitatis, quod etiam Paulo ista
scribente operabatur, detegi coeperit, quando interficie-
tur ille impius, in conscientijs hominum, spiritu oris Chri-
sti, id est, Euangelio sancto. Non tamen penitus peribit a-
pud omnes, donec destruat illum Dominus claritate aduen-
tus sui. Hic uero interseritur & alius locus memoratu di-
gnissimus, quod scilicet oportet eos seduci signis mendaci-
bus, & efficaciter decipi, errare, & labi, id est, credere
mendacio, qui dilectionem ueritatis non receperunt, ut sal-
uifuerent,

IO. POMERANI ANNOTATIONES

ui fierent, quod iudicium tanto magis horrendum est, quanto minus uidetur. Quartus locus, capite tertio, est excommunicatio illorum, qui prætextu religionis, aliorum labore uictitare querunt.

Paulus &c.

Omnia, ut supra.

Augescit.

Fides sola cum Deo agit, & cum Deo nos coniungit. Opera uero fidei, id est, charitas, proximo seruiunt gratias, nulla meriti habita ratione, sicut Christus seruiuit nobis. Augescit uero, dicit, & exuberat, quod hæc semper crescant, prouehente nos spiritu, ut nemo possit gloriari, se iam asecutum, ut dictum in Epistola ad Philippenses.

Gloriemur.

Profectus ouium, gloria est pastoris. Cur ergo hoc agit Paulus, qui alibi dicit: Qui gloriatur, in Domino gloriatur? Respondeo, nunquam gloriari Paulum, nisi in Domino: Hic autem duplici ratione in Domino gloriatur: primum collaudans Dei misericordiam et spiritus sancti efficaciam, in ijs qui susceperunt uerbum: deinde, hoc ipsum faciens coram alijs Ecclesijs, ut pio exemplo et ipse cupiant se à Deo puchi, quo adhuc latius Dei gloria, et sanctificatio nominis eius ppagetur. Quomodo enī in his Paulū non dei querere gloriam sentire poteris, q̄ de his ipsum Deo semper & indefinenter gratias agere uides? &c.

Documentum &c.

Id est: Vnde appareat, & notum fiat, siue iustificetur
iustum

iustum Dei iudicium, quo uos dignos habeat suo regno,
 & persecutores damnatione. Regnum Dei nunc intra
 nos est, sicut Christus dicit in Luca, quod quia satis non
 dum apprehendimus, atq; adeo apprehendere non possu=
 mus satis in hac uita, oramus semper: Adueniat regnum tu
 um, de quo diximus in Epistola Coloßens. Verum nondum
 uidetur, uidebitur autem, quando, ut hic dicitur, uenerit
 Christus, ut glorificetur nõ solũ in seipso, sed et in omnib.
 membris suis i. sanctis siue credentib. omnib. qui pertinet
 ad regnũ eius: hæc quoq; sicut sepe diximus, uides Rom. 8.
 & 1. Ioã. 3. Ita quoq; iudiciũ dei iam damnauit impios, qui
 frustra Dei nituntur opprimere ueritatẽ, & eos qui nõ cre
 dum Euangelio, sicut ipse dicit Ioan. 3. Qui nõ credit, iã iu
 dicatus est, quia & c. Sed hoc iudiciũ nunc nõ uidetur: uide
 bitur aut, quando reuelabitur qui nunc non creditur ab im
 pijs uenturus, dominus IESVS de cælo, cum angelis poten
 tiæ suæ, cum uirtute multa siue exercitu multo & maiesta
 te, ut Matth. 24. cum incendio flammæ, que incensura est
 inimicos eius in circuitu, ut dicitur Psal. 95. & 49.

Vt digni.

Nota, quòd digni sunt regno Dei, qui pro eo patiun=
 tur, non quòd hinc meritum cogites, quod scriptura non
 sustinet nec fides nouit, sed quòd hoc quod pateris, Deus
 pro digna re acceptet, quam ipse & uult & potest remu
 nerare. Sic enim dicit: Vt digni habeamini regno Dei. Ha
 beamini, sci' licet à Deo. Sed ais: Tamen hic dicitur, quòd
 Deus reddet alijs pœnam & interitum non interitum,

IO. POMERANI ANNOTATIONES,

alijs relaxationem .i. liberationem ab omnibus malis. & præterea gloriam æternam. Respondeo: vbi cunq; hoc tibi uidetur in scripturis, diligenter intuerè, quid scriptura uelit. Fidem cõmendat & infidelitatem damnat Deus, uerũ nos ista uidere non possumus, nisi ex fructibus. Cum ergo scriptura propter nos scripta sit, non potest nobis fidẽ aliorum uel infidelitatẽ ostendere, nisi ex operib; sicut ait saluator: Ex fructib; eorum cognosceis eos. Scribit igitur nõ raro Deũ redditurum unicuiq; iuxta opera sua. Certe opera absq; hypocrisi bona ex fide ueniunt, alia ex infidelitate. illa ergo à deo præmium uitæ accipient, hæc mercedem mortis. illa dedit Deus fidelibus, ne iterum merita cogites, ut dicitur Philipp. 1. Vobis donatum est pro Christo, non solum, ut in eum credatis, sed & pro illo pati amini. Dignos enim iudicat, pro sua bona erga illos uoluntate, quos illuminet. Hæc uero ab impijs abesse non possunt, quos Deus indignos sua gratia iudicat, & in sua obstinatis & infidelitate dimittit. Sed quare illos suscipit, hos derelinquit? Respondet tibi Paulus Rom. sexto & undecimo: O homo, inquit, tu quis es qui respondeas Deo? &c.

Quòd fides.

Martinus: Quia nostro testimonio ad uos in hoc tempore credidistis. Alioquin non est apta sententia. Tunc admirandus fiet Christus in credentibus, quia nunc susceptis à nobis eius uerbum, quod testificati sumus ad uos. Ad quod etiam oramus, ut istam uocationem, qua uocauit uos per Euangelium perficiat, cum potentia spiritus sui operantis

IN EPISTOLAM II. AD THESSAL. 24

rantis in uobis, ad gloriam & nominis eius & uestram, per illum, secundum gratiam eius & Christi. Quibus uerbis uides, quàm omnia merita à nobis auferat. uocatio est Dei, operatio, profectus est Dei, completio salutis nostræ est Dei, et omnia per Christum. Hæc alibi quoq; diximus, uel in Epistola Philippens.

C A P V T II.

Quia dixerat Paulus in Epistola superiore de subito & insperato Domini aduentu, & inter cætera sic: Nos qui uiuemus, qui reliqui erimus in aduentu &c. factum est, ut à multis tunc dies Domini crederetur uenturus, adhuc uiuentibus quibus scripserat, quos obtestatur per eundem aduentum, & per cõmunionem Christianam, qua cum Christo unum iam sumus, & qua Christo aggregabimur in illo die, ne hoc credant stulte per suasi, uel per spiritum, id est, aliquem quasi habentem reuelationem de hoc, uel per sermonem, uel Epistolam quasi Pauli, ne turbarentur cogitantes, si iam uenturus est **DOMINVS**, quomodo implebuntur Scripturæ de uocatione omnium gentium? quomodo uera sunt, quæ Dominus in Euangelio prædixit futura ante diem iudicij, quæ Apostoli Dei prædixerunt? Et nescio quam aliam turbationem in eis Paulus timuerit, cum fidelium sit, cum diem expectare, nisi quorundam illic adhuc infirmitatem notauerit, quanquam satis aperte indicat aliquos deceptores illic

IO. POMERANI ANNOTATIONES

tali hominum opinione abüfos fuisse, nescio ad quid. Alio-
 qui suos non tantum adiuraret, ne hoc ipsum crederent.
 Dicit ergo: Non aduentet Dominus, nisi uenerit defectio
 prius &c. Porro hic obuer notandum, quòd sicut tunc
 turbabantur de subito Domini aduëtu, ita uenturi sunt in
 nouissimis temporibus quæ nunc sunt, qui securi, ut fabu-
 lä cõemnerit, quæ de aduentu Domini a Propheis & A-
 postolis, atq; adeo ab ipso CHRISTO prædicata sunt,
 contra quos scribit Petrus Epistola secunda, capite tertio.

Nisi uenerit defectio prius &c.

Qui nolunt hæc esse scripta contraregnũ Papæ, qd' ho-
 die plus satis uidemus, accedant huc, & iudicent arborem
 ex fructu, id quod monet saluator, dicens: Ex fructibus eo-
 rum cognoscetis eos. Hoc regnum adeo hodie iniustum
 est, adeo iniusta quæ cū Euangelio pugnant iam dudum ap-
 probauit & seruari statuit, pompam, uoluptates, diuitias
 mundi amplexatum, cruce Christi abiecta, ut etiam defen-
 sores eius in multis conscientia arguente iniustitiam ut cū
 que uideant. Qui et hoc addunt, ut compleant sua peccata
 & mensuram iniquitatis, ut soli persequantur Euangelicū
 et gratiam saluatoris nostri, quæ dedit nobis Deus iustitiã,
 sanctificationem, redemptionem, satisfactionem. 1. Cor. 1. in
 quo, ut dicitur Colos. 1. placuit Patri, ut omnis plenitudo in-
 habitaret, et per eum reconciliarentur omnia in ipsum, pã-
 cificatis per sanguinem crucis eius & celestibus & terre-
 nis. Et capite. 2. in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinita-
 tis corporaliter, & cõstitis in illo repleti qui est caput omnis
 principatus

principatus & potestatis, qui dicit: Sine me nihil potestis
 facere. Quid ergo nobis cum traditionibus humanis ad
 salutem? cum omnia habeamus in Christo, quibus omnia
 est Christus, quibus inutilis est Christus & à gratia exci-
 dimus si in lege quaerimus iustificari, ut dicitur Gal. 5. Vi-
 des quod ne per legem quidem Dei est iustificatio, nam
 ad hoc data non erat lex ut iustificaret, ut dicitur Gal. 3.
 sed ut per eam cognosceretur peccatum & transgressio
 uoluntatis Dei, ut dicitur Roma. 7. Ipsi tamen pro legi-
 bus à se excogitatis, & traditionibus humanis pugnant,
 & hoc impietati & infidelitati suæ addunt ut fiant homi-
 cidæ occisis confessoribus Christi, id est, illis qui cōfitemur
 & docent nos ex sola fide iustificari, et per solam dei
 misericordiam absq; ullis meritis humanis saluari, et tra-
 ditiones humanas saluti obesse, imò nullam esse salutem
 ubi traditionibus confidis, sic pronuntiāte Christo Matt.
 23. Sine causa colunt me docentes doctrinas & mandata
 hominum. Et ne forte dicant: Nos talia mandamus ut ho-
 mines Deum timeant. Respondet Deus Esaie. 29. Timi-
 erunt me mandato hominum & doctrinis &c. Sic occi-
 dunt siue opere siue uoluntate, ut ueniat super eos omnis
 sanguis iustus qui effusus est à sanguine Abel iusti usq; ad
 sanguinem omnium martyrum usq; in presentem diem
 pro ueritate Euāgelica occisorum. Hæc dicimus propter
 eos qui adhuc resipiscere possunt, debemus enim eis &
 optare & precari salutem ut ipsos deus nobiscum illumi-
 net qui & ipsi in multis adhuc offendimus. Obstinati ue-

IO. POMERANI ANNOTATIONES

ro Dei iudicio sunt relinquendi, ut qui sordent, sordescant adhuc. Illud consulimus omnibus, ne pugnent contra ea que non intelligunt, sorte dabit quandoq; & ipsis deus intellectum. Sinant utraq; crescere, sicut uult Christus usque ad messem, & tunc fiet separatio zizaniorum & tritici, non sint ante tempus iudices, donec Christus iudicet. Crede mihi, imò crede Euāgelio, triticum est semen Christi, id est, uerbum eius quod cum suis Apostolis prædicauit. Zizania autem sunt uerba & traditiones hominum, que inimicus homo, homo peccati & perditionis per doctrinas demoniorum dormientibus hominibus, id est, fide (ut sæpe monet Christus) non uigilantibus, superseminauit, ut hæc uides Matth. 13. Nunquam efficies ut palea & zizania fiant triticum, que igni seruantur eterno. Desine ergo & disce probare spiritus num ex Deo sint. Probabis autē non ex traditionibus humanis aut antiqua consuetudine aut ex tuo sensu, sed ex uerbo Dei si huic consentiunt spiritus sunt boni, si dissentiunt sunt mali. Disce scripturis & ueritate agere, sicut Christus egit & Apostoli, non ferro & igni, id quod possunt & latrones. Igitur si in aliquo inuenero fructus hic descriptos, num dabis mihi ut etiam arborem malam dicam, id est, hominem peccati, filium perditionis &c.

Primum, hoc quod obscurius dixit Paulus. Tantum qui tenet in præsentia teneat donec è medio tollatur, omnes exponunt de sublatione regni Romanorum, quod tunc imperabat mundo cū magna potentia sub Nerone.

Erat

Erat enim quartum regnum & quarta bestia, de qua Dani-
 ni. 7. Clarius ista dixerat Paulus Thessalonicensibus co-
 ram, quæ aperiuis tunc scribere non est ei usum. Ergo si-
 cut Christus uenit sublato prorsus Græcorum regno quod
 erat tertium, ita ueniet Antichristus siue potius, ut hic di-
 citur, reuelabitur, sublato Romanorum imperio, quod de-
 ficere cœpit sub Heraclo imperatore quando recesserunt
 à Romanis, qui Saraceni & Turcæ appellantur, & dese-
 cerunt à fide per Antichristum Mahumetum qui se para-
 cletum à Christo in Euangelio promissum assererat, id
 quod stultus ille populus credere potuit. Neesse enim est
 ut credant mendacio qui dilectionem ueritatis non susci-
 piunt ut salui fiant, nimirum excæcâte eorum corda deo.
 Mahumetes gloriabatur se interpretem scripturarum et
 nihil debere aliter ex scripturis accipi quàm ipse inter-
 pretaretur, quandoquidem se ad hoc à Deo missum. Sub-
 lato uero in totum Romanorum imperio prædicit Paulus
 non uenturum hominem peccati, sed reuelandum & c.
 Si hodie rem spectes illud Romanorum imperium quod
 tempore Pauli erat ablatum est, & omnes sumus sub im-
 perio Papæ cui & subditi sunt omnes reges & Princi-
 pes nostri, cuius mandata etiam trepidis conscientijs
 adorant, qui gloriatur se dominum esse totius orbis
 in loco Dei, omnesq; esse sub certa damnatione quotquot
 ei non obediunt, neminem esse seruum Dei nisi seru-
 us Papæ, & pro defendendis diuitijs eius proque
 confirmanda eius potestate & regno licere occidi
 quotquot

10. POMERANI ANNOTATIONES

quotquot resistunt & contradicunt, filios esse Dei
 & eterna uita dignos qui sic occidunt & tumultu inur
 pro illo regno, se potestatem habere super omnia que dei
 sunt, super omnia & sacra et prophana, omnem potesta
 tem spiritus sancti à Christo in Euangelio credentibus li
 beralitate Dei datam ad se primum pertinere ut princi
 pem, & neminem ea uti posse nisi ipse per se aut suos per
 miserit, approbauerit, ratificauerit, se posse liberare
 quot animas uoluerit ex purgatorio, quo & hoc unum
 quod Christo hæctenus reliquerant auferunt, nempe hoc
 quod ipse est constitutus à Deo, sicut Petrus dicit: iudex
 uiuorum & mortuorum. Hic uendit pro pecunia quoties
 uult preciosum et Christi et martyrum sanguinem, dum me
 rita Christi & martyrum se distribuere ex thesauro sibi
 commissio gloriatur, sed pro pecunia. Id quod tot Bullæ et
 literæ eius in Germania testantur. Hic approbat usuras
 contra legem Dei, rapinarum accipit partem pro indul
 gentijs, prohibet matrimonia in tam numeroso clericorum
 suorum populo, unde tot horrenda secuta sunt peccata,
 ut mundus amplius uel ipse Deus ferre non possit. Popu
 lum facit sine matrimonio et qui uiuat sine manuum labo
 re & sudore uultus sui. Egregium scilicet contra Decum
 inuentum, & contra Pauli excommunicationem quam
 legis. 2. Thessa. 3. Prohibet cibos quos creauit Deus fideli
 bus ad edendum cum gratiarum actione. Ordines &
 sectas confirmat, dignitates & scholas in sua decreta iu
 rare facit, & omnia iuramentis replet ut sibi obnoxias
 faciat

IN EPISTOLAM II. AD THESSA. 37

faciat hominum conscientias. Dies obseruari præcipit et menses & tempora, dum alijs diebus ieiunari, alijs feriari uult sub indignatione omnipotentis dei & beatorum Petri & Pauli Apostolorum. Certe Paulus dicit se talibus frustra prædicasse Euangelium, Gal. 4. Sanctitatem ponit in uestibus, rajura, murmure oris, boatu, ornatu templorum, unctiõibus illis &c. In talibus enim seruatis docet confidendum, & de neglectis pœnitendum. Si uero talia contemnas aut contemnenda docens unus infernus ei non sufficit quò te detrudat. Et, ut semel dicam, ipse præcipit ea quæ deus nõ præcepit, contra Christum qui dixit Apostolis, Prædicate Euangelium. Item: Docentes omnes gentes seruare omnia quæcunq; ego mandauit uobis. contra Paulum qui dicit: Etiam si angelus &c. Et seruantibus dat pingua beneficia, præbendas & dignitates, magisterij & doctoratus insignia, seraphicam sanctitatem & indulgentias copiosas & annum iubilæum cum remissione omnium peccatorum, & uitam æternam promittit. Non seruantes uero bonis priuat, omni honore exiit, e mundo, si fieri potest, expellit, æternæ maledictioni & damnationi adiudicat, etiam si omnia dei præcepta seruauerint. Et cum fides secundum Euangelium et doctrinam apostolicam sit solus dei cultus, quæ soli deo fideatur, solus deus timetur, ut conscientia nulli maneat obstructa nisi soli deo, ut in conscientia nemo regnet nisi solus deus, Papa pro fide nobis traditiones humanas subrogauit, docens quod per illas salutem consequamur, ut talia

IO. POMERANI ANNOTATIONES

ut talia omittere timeamus sub pœna mortalis peccati, sub pœna excommunicationis, aut latæ aut ferendæ, sub pœna æternæ maledictionis. Per hæc habet ita conscientias obstrictas ut inuenias qui nihil aliud cõfiteantur quã die dominica non fuisse feriatos, nihil aut non tantum ueriti si dominica die ebriati & crapula ut alia taceam, studuerint, cum tamen hæc sint contra Euangelium, illud non sit. Item feria sexta non ieiunasse aut non abstinuisse à butyro. Hic inuenias scortatores, adulteros, publicos latrones &c. qui religiose obseruent ieiunia Ecclesiæ, ut uocant, nihil suam interim ueriti malam uitam, qui etiam audeant hæreseos damnare contra facientes, quasi non sint separationes à Christo scortatio, adulterium, rapina, homicidium &c. Itaq; his nugis se Christianos uolunt miseri & decipientes & decepti. Item alius confitetur se neglectum legisse horas canonicas, neglectum aliquot cruces in missa, sine manipulo celebraße, in canone uerbis uacillaße, alicubi non attentum fuisse in uerbis sacratissimi illius canonis, qui nihil uerentur Euangelium Christi male legere & nihil eius intelligere, quibus dicit Paulus, ut taceant si non adsit interpretes. Et interim quidam illorum sunt usurarij, scortatores &c. que confitentur quidem quandoq;, sed de emendando non cogitant. De alijs uero iam dictis nugis fatentur & ex corde fatentur sese emendaturos. Hæc cum uideamus adhuc, ne dubitabimus fidem illam in deum per Christum nobis esse ablatam? Vides ne traditiones & figmenta hominum tumeri

timeri supra dei præceptum? Nonne hic Papa regnat in
 conscientijs hominũ supra deum? Nonne hic sedet in tem-
 plo dei ut deus? Hic trepidant miseræ conscientie ubi nõ
 est timor, & ubi timendum uere esset nihil timent aut nõ
 tantum timent. Quin & ipse Papa de uolato dei præce-
 pto non tanta cura tangitur quanta de suo, id quod osten-
 dunt casus illi reseruati & bulla cœnæ, ut alia taceam.
 Nonne hoc est exaltari supra deum? Quod uero hec o-
 mnia faciat ut deus uel sub nomine dei ne ipse quidem ne-
 gat, quod aut sedet in templo dei, & ipse gloriatur. Pu-
 tãtne deo placiturum quod damnantur ea quæ ipse non
 damnat, & magnificentur ea quorũ alia ipse ignorat et
 contemnit, alia etiam damnat? Contra deum ergo talia
 sunt & contra Christum, ut nõ dubites Antichristos esse
 qui talia defendunt. Nonne adhuc in speciem meliores
 possent iudicari pseudapostoli, cũ quibus tantum certa-
 men erat Apostolis Christi, q̄ hoc agebant ut in confiden-
 tiam operum legis Moysi diuinitus datæ retraherent illos
 qui per gratiam domini nostri IESU Christi sola fide
 erant iustificati, cum Papistæ suis legibus & somnijs hu-
 manis, de quibus non exiget Christus à nobis rationem
 in illo iudicij die, nos alligant & conscientias nostras,
 quasi deus, uinctas & obstrictas esse uolunt? Hec est ul-
 tima Satanz operatio. Finge nunc uenturum aliquem
 Antichristum qui corpora cremet igni, lædat ferro,
 trudad in carceres &c. qui sibi, adherentibus det ma-
 gnas diuitias &c. quid queso amplius faciet quàm iam in
 hoc

IO. POMERANI ANNOTATIONES

hoc Papiſtico regno uidimus? quid magis horrendum facere poterit contra hominum ſalutem, quam ut abiectio dei timore, & in deum fiducia, faciat ut ſuis traditiones & excogitata ſomnia, timeant, & rurſum in eis obſeruatibus fiduciam habeant & ſpem collocent ſalutis? Hoccine eſt auferre totum quod Chriſtus dominus nobis factus eſt? Hoccine eſt negare IESVM eſſe Chriſtum & IESVM eſſe filium dei, de quo. 1. Ioan. 2. Non negant quidem ſi nomina ſpectes, cæterum rem auferunt ei, iuſtificator eſſe non permittunt ſicut prophete Chriſtum depingunt, quia iuſtitiam operibus tribuunt, & dei eſſe uirtutem negant quem non ſatis eſſe ad ſalutem docent, ut alibi diximus. Sunt ergo Antichriſti, de quibus Ioannes dicit, inter quos ſunt omnes illi hodie qui prohibent Euangelium Chriſti, id eſt, Chriſti gratiam prædicari, ſcientes quod ſi illa ſola ut oportet prædicata fuerit omnia ipſorum ſomnia & excogitatae leges à conſcientijs hominum cadent in perditionem tyrannidis ipſorum. Hec interim ſatis de fructu unde arborem cognoſcamus omnino diuerſam ab illa, de qua ſcribitur Pſal. 1.

Aduerte rurſum quod prædictum eſt à Chriſto uenturos multos pseudopphetas & pseudo-chriſtos ſiue antichriſtos, id eſt, Chriſti aduerſarios, quos Apoſtoli pseudapostoſ nominant, quod Apoſtoli Chriſti non ſunt, quamquam uideri uelint, ſicut qui hodie ſe Epiſcopos & Apoſtolorum ſucceſſores gloriantur, licet nihil in eis apoſtolicum uideatur, licet uerbum Chriſti quod mandatum eſt Apoſtoliſ

Apostolis, ignorent, eo q̄ nihil in se spiritus Christi habeant, sed sua querant & defendant etiam cum Euangelij Christi iniuria, & Christi cōfessorum oppressione. Et ne quis Christi prophetiā intelligat, solum de illis pseudapostolis, qui iam tū Apostolorū tempore erant, id qd' stultū esset, cum similes & ijdem sint, qui simili & eodē fructu reperiuntur, Christus de utrisq; prædixit pseudapostolis & Antichristis Mat. 24. et Mar. 13. de illis: Multi, inquit, pseudoprophete surgent, & seducēt multos. De nostris uero, Tunc, inquit, si quis uobis dixerit, Ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi & pseudoprophete, & dabunt signa magna & prodigia, ita ut in errorem inducātur, si fieri potest, etiam electi: Ecce prædixi uobis. Sic & fama erat tempore Apostolorum, q̄ Antichristus quandoque uenturus esset, iccirco sic scribit Ioā. 1. epi. cap. 2. Filioli nouissima hora est. Et sicut audistis, quòd Antichristus uenit, nunc Antichristi multi facti sunt. Vn le scimus, q̄ nouissima hora est. Ex nobis prodierunt & c. Itaque de multis Antichristis, siue pseudoprophetis, siue pseudochristis, siue pseudapostolis sepe legimus. Paulus uero hic quod quandoque solet mysterium nobis aperit, futurum scilicet, ut omnium Antichristorum, pseudochristorum, pseudoprophetarū, pseudapostolorum tandem unum caput reueletur, sub quo omnes omnium errores & seductiones contineantur, qui seduxerunt orbem, tamen sub nomine Dei & Christi, transfigurāes se, ut Paulus scribit, in angelos lucis satana

10. POMERANI ANNOTATIONES

magistro. Quid est ergo, q̄ reuelandum hoc caput dicit, nisi q̄ ad aliquot tempora specie sanctitatis se se occultauerit, alioqui quomodo etiam hic ad errandum sollicitarentur electi, sicut Christus dicit? Noli hic iudeum quempiam cogitare aut nomine gentilem. In templo Dei sedet, & signa operatur, sed mendacia. Et Ioannes dicit: Ex nobis prodierunt &c. Vides, quàm hæc quasi digito regnũ Papæ notent. In quo regno etiam si sancti quandoque præfuderint & rectores fuerint, tamen sic oportuit etiam p̄ electos seduci eos, qui ueritatem Euangelicam non susceperunt. Iudicium Dei est, noli contendere. prædixit Christus, prædixerunt Apostoli. Eum autem Papæ uoco ab eo tempore, quo ipse Papa sibi monarchiam ascripsit & traditiones suas Christi gratiæ prætulit. Hic ἀποστασία. 1. Timo. 4 ἀποστήσονται.

Defectionem.

Siue discessionem, quam dicat Paulus, satis notum est ex 1. Tim. 4. Discedent quidam à fide &c. ubi exprimendi rei gratia addidit duo insignia exempla, quibus indicauit qui sint illi desertores fidei, qui attendunt spiritibus erroris, siue spiritibus deceptoribus, non probantes per uerbum Dei spiritus, num ex Deo sint, sed suscipientes humana pro diuinis oraculis, ut neglecto Euangelio, alius dicat: Ego teneo cum Thoma; alius, Ego cum Scoto &c. Alius: Hoc opus, inquit, fecit ille sanctus, ergo hoc opere saluabor &c. Qui sequuntur doctrinas demoniorum, dũ relicto uerbo Dei, traditionibus humanis fidunt, & fidere docent

docent. Semper enim doctrina dæmoniorum est, ubi relicto
 Deo Deruervo, alijs uerbis creditur, quæ cum Dei uerbis
 conuenire nõ possunt. Nõ enim Deus in re salutis nostræ
 uult aliud, ut non dicam diuersum, quam suum uerbũ. Eti
 am si angelus è cœlis, ait Paulus &c. Hæc doctrina dæmo
 niorum cœpit in paradiso. Dominus dixerat: Morieris.
 Serpēs uero, Nequaquam moriemini. Sic & hodie Dominus
 & spiritus sanctus dicit ubiq; in scripturis, q; ex sola fide
 iustificamur et liberi sumus a peccatis. Spiritus uero erro
 ris & doctrina dæmoniorum dicunt: Non est uerum, q;
 ex sola fide iustificamur, sed fac hoc & salutem conseque
 ris, da tantum & habebis tot indulgentias: si ueneris ad il
 la loca, habebis remissionem omnium peccatorum. Si non
 sic ederis, si non sic uestitus fueris aut rasus, damnaberis
 &c. Dominus uult suo uerbo credi. Serpens dicit: Nequa
 quam uerum est. Porrò non manifesta dæmonia futura di
 cit Paulus, nisi quantũ ex fructibus possint deprehendere
 fideles, sed talia quæ se possint transfigurare in angelos lu
 cis, hoc est, dæmonia meridiana, sicut in psalmo uocãtur,
 id est, sicut dicit, quæ loquentur in hypocrisi mendacium,
 sub specie magne sanctitatis docebũt, quæ Deus ignorat,
 quæ Deus non mandauit, & fictis ab uentur miraculis et
 signis, ut hic dicitur, mendacibus, ut non dicã, q; etiam dæ
 monum credẽt illusionibus contra dei præceptũ. Deu. 13:
 ubi uides, q; Deus solet tentare nos signis mendacibus, u
 trũ diligamus eum an non, in toto corde et tota anima nos
 tra. Atq; hac hypocrisi seducent illos, qui Euangeliũ ueri

IO. POMERANI ANNOTATIONES

tatis non suscipiunt, ut salui fiant: illos uero qui suscipiunt, iam amplius decipere non possunt, ipsis enim lucē Euangēlica detegitur persona dæmonij meridiani, &prehenditur esse tenebrosū dæmonium, quod ut meridies uisus perstrinxerat humanos. Additur quoq; q̄ cauterio notatam habebunt conscientiam, quam enim soli Deo debebant consecratam habere, iam accepto alieno signo ad traditiones humanas pauent, & ipsis seruatis sibi salutē promittunt, uerum hoc tandem efficiunt, ut in omnibus, quæ faciunt, incerti reddantur salutis, quippe q̄ conscientia per nihil quieta fieri uere, & perpetuo possit, nisi per solam fidem in Deum per Christum &c. Vt uero tandē dicam, quod cœpi: Duobus, inquam, insignibus exemplis eos notauit Apostolus, ne possent perpetuo latere. Prohibentium, inquit, nubere & abstinere à cibis, quos &c. Audiānt hæc papistæ, & resipiscant, & ipsi nobiscum orēt communem patrem, ut tandem omni errore & infidelitate dignetur nos omnes explicare, ut solum eius uerbum in mentibus & conscientijs nostris glorificetur &c.

Et reuelatus fuerit &c.

Non dicit: Venerit, ut scias, cum ante reuelationem regnasse & perdidisse animas, sed non agnitum pro perditore animarum &c. Sic infra dicit: Nam mysteriū nunc operatur iniquitatis. Videbat enim & tunc seductores & seductos, qui à fide gratiæ Dei ad opera Legis deficiebant, magna specie sanctitatis. Contra quos in omnibus serè epistolis agit, de quibus Philippen. 3. ait. *Cauete canes*

nes, cauete malos operarios, cauete concisionem. Et Act. 20. Scio, quòd intrabunt post discessionem meam lupi rapaces ad uos, non parcentes gregi. Et ex uobis ipsis urgent uiri loquentes peruersa, ut abducant discipulos post se itaque & tunc quoq; agebat abscondite hoc demum meridianum in illis, qui dilectionem ueritatis non susceperunt, qui aliquid melius quàm Euangelium erigere uoluerunt, sed de reuelando hoc errore hic prædicit Paulus. Hic ergo uide, quàm insipienter ducant, qui errorem hunc, qui ex diametro pugnat cum gratia Christi, diuturnitate temporis defendere nituntur. Vide quoq;, quàm nihil interpretentur, qui dicunt, *Mysterium iniquitatis* hic significare persecutionem Neronis usq; ad Diocletianum, & deinde sub Iuliano apostata, qui arte & astutia persecutus est Christianos &c. Nam hoc non erat *mysterium iniquitatis*, sed aperta iniquitas, de qua etiam tandem ipsi gentiles principes erubescabant.

Homo peccati.

Qui nihil aliud facit suis traditionibus, quàm q; facit peccata in conscientijs hominum, ubi uere peccata non essent, si ueritatem Dei intelligerent: Fictis ergo peccatis, uere peccat et uere dānantur, quia sicut credūt, ita sit eis.

Filius perditionis.

Qui nihil facit, quàm quòd perdit animas, sicut Papa, & Papæ regnum, quod excommunicat, aggravat, redagrat, interdicit &c. quæ si nihil prodesse uideret, inuocat brachium seculare, ut perdat non solū animas, sed et cor

10. POMERANI ANNOTATIONES

pora, nam de pecunia nostra perditā minus querimur: Quos uero ditat, magnificat, indulgentijs donat, canonizat & c. illos grauius adhuc coram Deo perdit & c. Siqui dem & cō tam dementiæ peruenierunt, ut credant aut saltem credi uelint, q̄ possint quoq; homines mortuos uel excommunicare uel canonizare, nec elinquāt Deo aliquid iudicij uel de mortuis.

Qui est aduersarius.

Id est, ἀντίθεος siue ἀντίθεος Luce. 11. Qui non est mecum, contra me est: & qui non colligit mecum, dispergit. Nam Paulus hic proimus se exponit, cuius aduersarius sit. Effertur, inquit, super omne quod dicitur Deus, aut religio siue Dei cultus. Sua enim præcepta supra Dei præcepta uult seruari. Suas traditiones ualere uult, & trepidis aderari consciencijs, quod Deus non uult. Euangelium prædicari non permittit, id est, ueram Christi gratiā, quā cognita, impiæ traditiones & illa episcopalia spectra proptinus a consciencijs, ut fumus euanescent, & deiecta persona, uidentur illi magni Dij, qui uerum Dei cultum, id est, fidem, qua sola Deus religiose adoratur in spiritu & ueritate, non carnali cultu & ficta falsaq; id est, ab hominibus excogitata religione. Hunc, inquam, cultum nobis abstulerunt, & merā ludibria pro cultu Dei nobis erexerunt, in quo nō Deus, sed ipsi coluntur & dūtātur. Quid enim aliud uolunt campanæ, organa, altaria, uestes, cantus, unctiōnes, rasura, beneficia, canonicatus & c. ut his omnibus nescias, quid agant, id quod ne ipsi quidem sciunt.

unt. Nam certi in suis conscientijs, q̄ talia Deo placeant, esse non possunt, quia non habent Dei mandatum, q̄ talia facere debent, aut seltem uerbum Dei, quòd talia Deo placeant. Quod uero facere deberent, scilicet, prædicare Euangelium, hoc ignorant, contemunt, prohibent &c. Qui & hoc coguntur audire à DEO, Populus hic la-
bijs &c.

In templo Dei.

Quid significet in Paulo, satis nolium est ex. 1. Cor. 3. Nescitis, q̄ templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in uobis. Si quis templum Dei uiolauerit mala doctrina (Euāgelio enim ædificatur) disperdet illum Deus. Templū Dei sanctum est, quod estis uos. In templo Dei ergo sedet, qui in conscientijs regnare uult, ubi solius Dei locus est & solus Deus regnare debet. Lu. 12. Ostendam uobis, quem timeatis &c. 1. Corinth. 7. Precio empti estis, nolite serui fieri hominum. Quapropter uanum est, q̄ quidam putant Antichristum redædificaturum templū Hierosolymis, & sessurum in eo, cum iam sciamus quid sit templū Dei in Paulo, quasi uero Paulus templum Dei appellasset quod Antichristus ædificaturus erat? Sed nec corpora nostra debemus cōsecrare Papæ, Francisco, Dominico, etc. u non solum non habeamus cauterio notatam consciētiam, sed & corpus sit absq; notis separantibus nos aliquam religionis specie à fratribus. In Christo enim nō est Iudeus neq; Græcus &c. Gal. 3. An nescitis (inqt. 1. Cor. 6.) q̄ corpus uestrū templū est habitans in uobis spiritus sancti
M 4 quem

IO. POMERANI ANNOTATIONES

quem habetis à Deo, & non estis ipsi uestri iuris. Nam
 empit estis precio Glorificate iam Deum in corpore ue-
 stro & in spiritu uestro, quæ sunt Dei. An nescitis, q̄ cor-
 pora uestra membra sunt Christi? Num igitur tollens mē-
 bra Christi, faciam scori mēbra? Si hoc de corporali for-
 nicatione sentit, multo amplius uerū est de spiritali, quā
 qd̄ Dei est, idolis tuis tribuis, quis enim te nisi diabolus do-
 cuit, ut in inuiriam fratrum sectas facias, quasi reliquis tu-
 sis melior aut sanctior? Terreat uel quod in psal. ad deum
 dicitur, Perdidisti omnes qui fornicantur abs te. Zeloti-
 pus est Deus, sibi soli uult seruari fidem, adulteram nō su-
 stinet, etiam si se sibi inungat, ut dicit Propheta.

Quid detineat.

Scilicet, ne adhuc uenia t̄ dies Domini.

Quem Dominus conficiet.

Vt scias non nostrarum esse uirium, ut liberentur con-
 scientiæ ab Antichristo, sed Christus hic inuocandus est,
 qui non est brachium seculare, sed brachiū Domini, sicut
 Esa. uocat ca. 53. Stulte ergo agunt & sentiunt, qui huic
 pesti armis carnalibus mederi tentant. Ius tamen gladij in
 papistas qui uim inferunt, sic permittimus, ut hoc non di-
 catur defensio Euangelij, quod sic defendi se non permit-
 tit, sed dicatur defensio oppressorum. Christus inquit, Cō-
 ficiet aduersarium, qui Euangelij gratiam abstulit, & cō-
 ficiet spiritu oris sui, id est, uerbo spiritus, quod ex ore eius
 prodijt, quo & ipse per sese docet fideles in cordibus, hoc
 est, suo sancto Euangelio, sicut hodie, sed heu nimis tam
 ineffa-

ineffabili gratiæ ingrati & uidemus & sentimus. Vbi enim iam rursus prædicatur merum & solum Euangelium Christi, qd' Christi ore nobis datum est & datur, illa humana figmenta & doctrina demoniorum, quæ in hypocrisis locuta sunt mendacium, protinus euanescent ut fumus, & sic occiditur Antichristus in conscientijs & cordibus fidelium, sicut & Esaias dixit cap. 11. de Christo: Et spiritu labiorum suorum interficiet impium. Et percutiet terram uirga oris sui. Euangelio igitur occiditur & perit eius regnum non gladio. Verum oportet impios multos esse, in quibus hoc uerbum spiritus nihil operabitur, nihil occidet, sed manebit Antichristica opinio usque ad iudicij Christi diem, quando claritate aduentus eius in totum abolebitur hæc Satanae operatio.

In ijs qui pereunt.

Consolatio, q' suscipientibus Euangelium cum dilectione, id est, diligentibus Euangelium, siue ueritatem Dei, nõ solum foris audientibus ista potentia & efficax error & signa mendacia non nocebunt &c.

Et propterea &c.

Vides hic horrendum Dei iudicium sed occultum aduersus eos, qui non credunt ueritati, quos (quia seduci nõ metuunt & errores amant & defendunt) amplius seduci oportet, ne possint unquam resipiscere. Non enim probauerunt deum habere in notitia etc. Ro. 1. Hoc est qd' Ioan. citat ca. 12. ex Esa. Excæcauit oculos eorum etc. Vnde et Io. 3.

Qui nõ credit, iam iudicatus est. iudicia hæc dei sunt. Sunt

IO. POMERANI ANNOTATIONES

enim quidā, qui non solum non diligunt ueritatem, cōtra quos hic horrendo loquitur, sed etiam quā ueritatē uidere possent & agnoscere, blasphemant, quod peccatum quid in spiritū sanctum est commissum, non remittetur in æternum, ut dicitur Mar. 3. de quo aliās diximus.

Nos uero &c.

Illos qui credunt ueritati, esse ex electis ab æterno, sicut uides Ephe. 1. & eos ipsos non esse seducendos, ait. Ad tempus aberrare possunt oues, sed non deserit pastor bonus, ut errore nostro docti sciamus, quid debeamus lucī Euangelicæ & seruatori Christo.

Ab initio. Ad prædestinationem pertinet.

Per sanctificationem spiritus.

Id est, internam, non carnales operum iustitias & hęcristim illam sanctitatis, id quod exponit, addens: Ac fidē ueritatis.

quod &c.

Eligit ab æterno, sed uocat per prædicationem. Ro. 8. Quos prædestinauit hos & uocauit &c. Vocauit autem, ut dicit, ad acquisitionem gloriæ Christi, ut eius gloriā possideamus, & eius gloria nostra sit, qui scimus gloriā nostrā, gloriā carnis & operum nostrorū esse coram deo confusionem & ignominiam, et gloria Dei indignos, qui aliquid gloriæ in se agnoscunt, ut qui gloriatur, in Domino gloriatur. De hac autem gloria sepe diximus.

Itaque &c.

Profectum & perscrutantiam per Deum eis exoptat.

Caput

VT sermo domini &c.

Hoc est, quod dominus dicit Matth. 9. Rogate dominum messis &c. Nisi enim deus miserit, nemo feliciter prædicabit. Quomodo enim prædicabunt nisi mittantur, Rom. 10. Orandus ergo est &c.

Ut eripiamur.

Non hoc pro se orat Paulus qui paratus erat pro Euãgelio mori, ut uides Philipp. 2. sed pro salute illorum qui adhuc indigerent uerbo dei, ut scribit Philip. 1. Permanere, inquit, in carne necessarium est propter uos.

Non enim.

Hic locus confortat pusillanimes, ne scandalizemur in hoc quod pauci credunt. Nemo enim potest uenire ad patrem nisi per Christum, Ioan. 6. Et tamen ueritas & promissio dei manet, nõ potest deus inueniri mendax aut infidelis, ut maxime homines infideles sint, id est, nõ credant dei uerbo & promissioni: De quo dixi in fine Epistolæ. 1. Id quod Paulus Rom. 3. sic expressit. Quid enim si quidam illorum non crediderunt &c.

Qui stabiliet &c.

Hic uides quod ubiq; in Paulo atq; adeo in tota sacra scriptura, domini scilicet esse profectũ salutis nostræ, & perseuerantiã, cuius est et inuitũ, sicut alibi diximus &c.

Præcipimus autem &c.

Inordina

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Inordinatos uocat qui præter ordinem aliorum uiuunt, id est, qui cum alij uiuât ex labore manuum, ipsi ex labore aliorum uiuere uolunt, inuento aliquo pretextu quo hoc eis iure debeat. Hoc uitari iubet, nec solum iubet sed etiam adiurat per nomen domini nostri IESV Christi, nimirum præsentiens quanta pestis Christianæ reipublicæ ex tali ocio erat proditura, ut hodie peruersa appellatione sacros ordines & ordinatos illos solum appellemus, quos hic Paulus inordinatos uocat. Vnde & de se scribit. Non inordinate gessimus nos inter uos neq; gratis &c. Tales rursus sunt in ordinem redigendi, sicut hodie sese redigunt ulro multi, ut hic quoq; sicut & in reliquis præstigiū mundo & fabula uideri digna ostendatur, fuisse scilicet absq; ordine Christiano qui se solos in ordine esse & in ordine sacro siue etiam sacratissimo iactitabant, quos tan. um abest, ut Paulus pro sacris haberi uelit ut etiam cum aduratione uitandos esse præcipiat. Tales enim nobis suis de strinis, scriptis, traditionibus & hypocritica conuersatione confirmauerūt illam fidei defectionem, de qua supra diximus, ita ut nemo respicere potuerit nisi tandem tam misere deo rededito nobis sacro Christi Euangelio.

Non quod &c.

Nullus iure Euangelico debetur uictus ex alieno labore nisi prædicatoribus & doctoribus uerbi dei, quata. men libertate Paulus sæpe uoluit ne inordinate illi eū exemplum habere uiderentur, qua de re plura scribit. i. Cor. ii.

Corin. 9. & 2. Corin. 11. Non dico interim de illis qui sibi parare non possunt.

Quod si quis &c.

Nota hic Christianam excommunicationem siue Evangelicam quæ debet ferri in eos qui scandalo sunt Ecclesie dei, & non in miseros & pauperes, ut nunc fit ab illis qui digni sunt ipsi excommunicatione & quos deus pro excommunicatis habet, quia dilectionem ueritatis Evangelicæ non suscipiunt. Quod uides Matth. decimo octauo. Si, inquit, Ecclesiam non audierit sit tibi sicut ethnicus & publicanus. Ne hoc intelligas ut Papiſtæ intelligunt quod talis sit ultra infima tartara deturbandus, uide hic sanam interpretationem. Ut, inquit, pudore suffundatur, id est, ut discat agnoscere suum erratum. Neque uelut inimicum habeatis cum quo non liceat colloqui, ut Papiſtæ docent, sed admonete ut fratrem ut resipiscens fiat alijs fratribus similis & æqualis. Quod uero Ioannes Epistola secunda prohibet, ne aue ei dicamus, intellige de adulantibus & peccata fratrum dissimulantibus, qui, ut dicit, communicant operibus eorum malignis, & præterea de illis illic solum loquitur uitandis qui non permanent in doctrina CHRISTI & qui CHRISTI doctrinam non habent. Sunt autem, ut dicit, multi seductores qui exierunt in mundum, qui confitentur IESVM non uenisse in carnem, ut sunt hodie omnes qui alias satisfactiones & operum iustitias nos docentes nō permittunt nobis qd' CHRISTVS in car-

IO. POMERANI ANNOTATIONES.

in carne sua satis fecerit non pro nostris tantum peccatis sed etiam totius mundi, ut dicit Ioannes epistola prima, & quod solo CHRISTI merito non nostro saluamur. De talibus loquitur Ioannem non dubito : Erant enim tunc pseudapostoli, de quibus uides in omnibus fere Apostolorum scriptis.

Ipse autem.

Quare dominus siue deus pacis dicatur diximus Epistola superiore.

F I N I S.

IN EPISTO

PRIMAM D. PAULI AD TIMO

theum, Ioannis Pomerani

Annotationes.

Imo theum Apostolum, id est, Episcopum
sive predicatorem à se ad hoc ordinatum
Paulus instruit quid doceat nempe fidem
tantum & charitatem, reiectis fabulis &
& inutilibus questionibus & pugnis uer-
borum & disputationibus inanibus pro ambitione &
auaricia institutis, quae pestes sunt syncere in Christum fi-
dei & in proximum charitatis, neue admittat doctrinas
demoniorum in hypocrisi loquentium mendacium quas
in nouissimis temporibus regnaturas praeuidit Hec spar-
sim in Epistola. Capite uero secundo de oratione cõmuni
instruit & quid mulieres deceat erga uiros. In tertio, Epi-
scopos & diaconos Christianos depingit cum eorum
uxoribus, familia & liberis. In quinto modum monen-
di singulos praescribit, & uere uiduis prouideri uult ab
Ecclesia. Docet quoque Episcopos qui laborant in uerbo
& doctrina esse dignos quibus uictu & amictu prouideatur. Et de iudicio Episcopi in peccates subdit. In sexto
docet quid serui, quid diuites monedi sint, praeter ea quae
de doctrina Christiana interserit, ut supra dictum.

Loci

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Loci insigniores sunt.

Primus quæ sit doctrina Christiana & quæ prophæ-
na, locus maxime necessarius ne fiducia operum legis iu-
stificatorem deum negemus, aut inani disputatione &
pugna uerborum & inutilibus quæstionib. fidem simul
ledamus & charitatem cap. 1. 4. & 5. Secundus quæ lex
iuſto non est posita sed iniuſtis cap. 1. id quod Gal. 5. sic le-
gis: Si spiritu ducimini non estis sub lege. Manifesta sunt
aut opera carnis &c. Tertius quod blasphemia & cõu-
melia & persecutio contra Euangelium Christi nõ noceat
autoribus suis, qui errantes per hoc putant se obsequium
prestare deo, modo postea cognita ueritate resipiscant,
ut Paulus. Alij uero qui scientes cõtra ueritatem pugnant
& blasphemant, peccant irremissibiliter in spiritum
sanctum, ut est in Euangelio, uerum hic non est nobis
præcipitanda sententia. Hic locus hodie scitu necessa-
rius est, cap. 1. Quartus quod pro omnibus est orandum,
& pro regibus & praelatis ut sub eis nobis quiete uiue-
re liceat. Deus enim nullum statum reijcit, sed ut ex infir-
mis ita & ex sublimibus quosdam ad sui agnitionem
perducit cap. 2. Quintus, habitus mulierum, & ut sint
in omnibus uiris subiectæ cap. 2. Sextus, officium & spe-
ctata conuersatio Episcoporum & diaconorum & eorum
uxorum, liberorum & familiæ, cap. 3. Septimus, doctri-
na demoniorum, satis hodie notus locus cap. 4. Octauus,
Pietatem ad omnia ualere, parum uero corporis exerci-
tationem, locus magis necessarius quàm uideatur cap. 4.

Nonus

Nonus, de uidiuis cap. 5. Decimus, quòd necessaria uite debentur doctoribus, ab ipsis auditoribus cap. 5. Undecimus, de accusatione, & iudicio in peccantes, ibidem. Duodecimus, quòd neque serui, neque diuites alieni sint à regno celorum, etiam in ipsa seruitute, & in ipsis diuitijs, modo sequantur quæ Paulus monet capite sexto. Præterea, qua comitate agendum sit cum omnibus, principium capitis quinti ostendit.

PAulus Apostolus &c.

Hac inscriptione suum uerbum commendat Timotheo, & omnibus lectoris Epistolam, ut certi simus, hoc esse uerbum Dei, non hominis: quandoquidem doctrinas & mandata hominum reijcit Deus in Esaia, & Christus in Euangelio, & lex non patitur aliquid addi uerbo Dei. Dicit ergo, se Apostolum esse Christi, & sibi commissum esse Apostolatam, id est, officium Euangelij prædicandi à Deo. Quasi diceret: Non uenio mea referre, sed quæ mihi commissæ sunt à Deo.

Dei seruatoris &c.

Deum seruatorem uocat, quia ipse per Christum seruat siue saluat nos, & sicut dicitur Ephes. 1. fecit nos dilectos in dilecto filio suo. Et Christum uocat spem nostram, quia qui Christum non habent, in desperatione uiuunt, sicut Ephes. 4. Qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudiciæ &c. Hypocritæ quidem fingunt se sperare,

N sed uemente

10. POMERANI ANNOTATIONES
sed ueniente tentatione, spem non habent, quia Christum
non habent.

Germano.

Id est, uero, qui Christum recte didicerat ex doctrina
Pauli, qui ob id se eius patrem scribit, qui germani filij in
fide sint, parabola de seminante Lucæ octauo declarat.

Gratiam & misericordiam (quæ est, quòd gratis
nobis donantur peccata, & heredes simus regni absque
omni merito) necessario sequitur pax mentis & conscien-
tiarum, quæ exuperat omnem mentem. Non enim oculis
uidit, nec auris &c Nisi uero gratiam Dei & misericor-
diam te consecutum credideris, nunquam pacem habebis.
Consecutum, inquam, non ex tuis meritis, iustitia, studio,
&c. sed à Deo, qui tantum nos diligit in dilecto filio suo, ut
pater noster non solum appelletur, sed reuera sit, ut
trepidemus ad tantam maiestatem, qui ex misericordia e-
ius sumus filij. Et à Domino IESU Christo, Domino no-
stro, sub cuius domino & imperio totus exercitus infero-
rum, Dei filijs & Christi seruis præualere non potest etc.
Atq; hic uides, Christum nõ solum Dominum dici, ne quis
contemnat eum, quia uidet hominem factum, sed etiam do-
minum nostrum, ut etiam agnoscas eum protectorem, imò
& te Dominum & Regem in ipso, qui potens sis supra
peccatum, mortem & infernum &c.

Ne diuersam &c.

Vel ne aliam sequantur doctrinam, sicut in ueteri trans-
latione Ne aliter docerent. Prædicationi Euangelij sine
fidei

fidei nihil uult addi, quantacumq; specie pietatis. Id quod
 tum quoq; nitebatur pseudapostoli. Vnde ait Gala. 1. Eti
 am si Angelus & c. Nimirum presentiebat fidem Christi
 doctrinis humanis abolendam, ut factum cernimus. Iccir
 co summe notandum quòd hic dicit, ædificationem Dei es
 se per fidem, sentiens reliqua omnia quæ docentur esse de
 structionem. Aedificatio est doctrina saluis. Destruccio,
 impia doctrina, & salutis uastatio, ut sæpe uides in Paulo.
 Hanc fidei ædificationem duo genera impediunt, uel etiam
 destruunt ædificatam. Nam alij docent fidere in operi
 bus legis, quia lex à Deo data, non potest non esse bona &
 necessaria, quibus respondet, quòd usum legis bonæ igno
 rant, fidem oportet doceri, sine qua legis opera, quemad
 modum lex exigit, fieri non possunt. Fides enim spiritum
 impetrat, legis impletorem. Vbi uero habueris fidem, iam
 nulla lege teneris, & nemini quicquam debes, nisi ut pro
 ximum diligas. Roman. decimotertio. Et hoc præsta
 bis, non solum quia debes, quia lex iubet, sed & quia
 uis, nimirum sic trahente spiritu uoluntatem tuam. Hoc
 est, quod hic dicit: Lex iusto non est posita, sed iniustis,
 qui uel puniuntur, uel occiduntur secundum legem, ut
 non sit opus quærere, an sub Nouo Testamento sine
 fontes plectendi, cum constet, adulteros, fornicarios, ho
 micidas & c. sub Nouo Testamento nõ contineri, ad quod
 pertinent soli iusti per fidem, id est, credentes, contra
 quos non est lex. Deinde, cum multa ex lege præci
 piam, intentionem legis & caput egregie negligunt,

IO. POMERANI ANNOTATIONES

quæ est, ut dixi, charitas in proximum, sed non foris simulato opere ostensa, sed ut hic diffinitur, ex corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Vides, quòd ne eleemosyna quidem quantumcumq; copiosa sine fide prosit (quicquid enim non est ex fide, peccatum est) & charitatis opera quæ uidentur, non esse charitatem, nisi ex corde & conscientia quam fides purificauit non ficta, ueniant. Hi, inquit, deflexerunt ad uaniloquium, uolentes esse legisdoctores, sicut & hodie operum prædicatores & doctores, non intelligentes quæ loquuntur, neque de quibus a seuerant. Præcepta quidem proponunt, & legem, siue mandata morum, sed unde tibi detur, ut sic uiuas, non docent. Inuenias hodie, qui nihil querant in sacris literis, præter moralia, quæ deinde similia putant Ethicis Aristotelicis, aut Senecæ præscriptis, qui tamen nesciunt, quid Paulus in tota Epistola ad Romanos uel Galatas disputet, aut quid Christus uelit, dum fidem, id est, fiduciam in Deum ubique prædicat, aut quid sit quod hic Paulus dicit: Charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Nam, ut inquit, quòd à talibus aberrauerunt, deflexerunt ad uaniloquium &c. Sed de his hæcenus. Alij uero docti ex sacra Scriptura, sciunt non fidendum operibus, sed sola Dei misericordia: & hi recte, sed curiosi & superstitiosi, inania uocabula inueniunt, quæ literæ sacræ non nouerunt, & scientiam iactant. Contra quos in fine Epistolæ dicit: Deuitans prophanas uocum inanitates. Item, Fabulas sequuntur, id est, alia extra sacras literas,

ras, qualia multa commenti sunt Iudei, qualia etiam multa nostri habent, quasi historiam. Et præterea genealogias quærunn nunquam finiendas, id est, de quibus ex sacris literis non potes esse certus, quas alius sic, alius aliter computat, & quisque sua præfert: quæ, inquit, quæstiones & dubia generant, nullam ædificationem. Item sunt, quorum magnus est numerus, qui magno animi negotio, nihil nisi uanas quæstiones sequuntur ex sacris literis, nusquam non hesitantes, dum etiam nodum in scirpo querunt. Interim uero, quàm certissimam uident sanam doctrinam, & apertum Euangelium, id est, luce clariores Dei, Christi que promissiones, in utriusque instrumenti pagina, relinquunt. Qui in hoc periculo sunt, uerendum est eis, ne, dum pugnas sequuntur uerborum, relictis illis ex quibus ædificari possent, tandem incipiant de ueritate sacræ Scripturæ dubitare, & dum umbram sequuntur, ut canis Esopicus, ueritatem, & rem ipsam, id est, fidem, amittant, quorum adhuc peior est causa, si per hæc, sua lucra sectantes, alij alijs sese præferre conentant, de quibus capite sexto sic dicit: Si quis aliter docet &c.

Finis.

Id est: Summa summarum.

Ex corde puro &c.

Ista tria separare non potes. Vbi enim est fides non ficta, ibi est & cor purum, sicut Petrus dicit: Fide purificans corda eorum. ibi est & conscientia bona. Quis enim

IO. POMERANI ANNOTATIONES

sibi recte conscius est, qui Deo non ex corde fidit? Porro fidem non fictam dixit, id est, ueram, contra illam, que hodie uulgo iactatur, qua assentiuntur historie Euangelicæ, sicut alijs historijs, & ijs quæ gesta narrantur de Turca, de Alexandro, de Iulio Papa &c. quæ potius opinio est de CHRISTO, & fides historica, uel potius ficta fides, quam fides illa iustificans, quam soli norunt credentes. Hinc fit, ut nostri libentius audiant fabulam narrari, quæ exempla uocant, quam textum Euangelicum, quia quam fidem Euangelio habent, etiam habent illis fabulis, non aliam.

Euangelium gloriæ Dei.

Id est: Per quod solus Deus glorificatur. Euangelium enim prædicat remissionem peccatorum gratis, & hereditatem regni per Christum. Hic nullam gloriam habet homo, id est, nihil de quo gloriatur in conspectu Dei, sed solus Dei gloria est, cuius misericordia hæc omnia dantur, nullo nostro merito aut operibus &c. Hoc est quod Paulus dicit: Omnes peccauerunt, & egeni gloria Dei. Et in Psalm Cæli enarrant.

Beati Dei.

Deus sic dicitur beatus, sicut iustus, sanctus &c. id est, beatificans, iustificans, sanctificans. Est enim non sic iustus, beatus, sanctus, ut nos qui sumus iustificati, beatificati, sanctificati, sed est ipsa iustitia, beatitudo, sanctitas etc. non ex accidente bonus, sed ipsa natura bonus, imò ipsa bonitas Lucæ 18. Nemo bonus, nisi solus Deus. Nos uero sumus

sumus natura filij iræ, sicut dicit Paulus, & natura mali, sicut Christus dicit discipulis Matthæi septimo: Si ergo uos cum sitis mali &c.

Et gratiam habeo.

Hic locus nobis proponitur à Paulo, ne ob quamcunq; etiam uitam, & quæcunq; peccata desperemus, modo ueniamus ad Christum, ut Paulus. Hic uide, quàm omnia sint Dei, ut hic nihil præsumas, sicut illi, qui stulte putant sese posse ad Christum conuerti quando uolunt, contra Paulum dicentem: Non est uolentis, neque currentis, sed miserentis Dei. Primum dicit: Qui me potentem reddidit per Christum. Deinde: Qui me fidèlem iudicauit. Item: Misericordiam adeptus sum. Item: Exuberant supra modum gratia &c. Item: CHRISTVS uenit peccatores saluos facere &c. Non nobis ergo, non nobis DOMINE, sed nomini tuo da gloriam, super misericordia tua & ueritate tua. Id quod hic Paulus sic dicit: Regi autem sæculorum &c.

Quod ignoras &c.

De hoc suprà diximus, in annotatione locorum.

Certus.

Indubitatus. Vetus interpres, fidelis dixit.

Immortali.

Ergo regnum eius est æternum. Inuisibili. Ergo regnum eius non est de hoc mundo, sed spirituale. Soli sapienti: Ergo præter eum, & extra eum, omnia sunt stultitiæ plena, ut nihil sapientiæ ueræ sit, ubi ipse non illuminat,

IO. POMERANI ANNOTATIONES

nat, & ut ita dicam, sapientificat. Et de Christo prædictū
erat Hieremiæ uigesimotertio: Et regnabit rex, & sapi-
ens erit, ex Hebr. sapientificator erit.

Hoc præceptum.

Scilicet, ut supra, ut denunciēs quibusdam &c. ut sic
commendes gratiam Christi peccatoribus, sicut ego, absq;
operibus legis &c. Vel potes referre ad hoc quod sequi-
tur: Ut milites &c.

Iuxta prophetias &c.

Intelligunt: iuxta ea quæ spiritu prophetiæ antè de te
cognoui, quando te feci Episcopum, ut secundum ea agas
&c. Ego autē & hic, & infra ca. 4. intelligo prophetias do-
ctrinas spiritus Dei, quas à Paulo, uel aliter acceperat Ti-
motheus, sicut prophetiam accipi diximus in Esaiā. Vnde
ex Græco hic legi potest: iuxta prophetias quæ ad te præ-
ceperunt, id est, ut ambules secundum doctrinam, quam ac-
cepisti, & quam habes, & eam ipsam defendas contra ali-
ter docentes, idque facias in fide & bona conscientia, quæ
duo separari non possunt. Nam (ut inquit) qui conscientia
bonam repulerunt, id est, qui audent aliud dicere, aliud
ue facere, quam quod in corde nouerunt, unde aliquid præ-
cæteris uideantur, unde cæteris superiores per contentio-
nem appareāt, id quod est hodie multum uulgare, sed Pau-
lus hic uocat blasphemiam. Hi, inquit, qui bonam conscien-
tiam repulerunt, naufragium fecerunt circa fidem, id est,
etiam in eo periclitati sunt, quod intus in corde sciuerunt,
& tandem perdidērunt.

Tradidi

Tradidi Satanæ.

Sicut Corinthium qui duxerat nouercam, de quo uide in annotationibus Philippi. Hanc tamen excommunicationem sicut & illam ostendit esse utilem, cum dicit: ut discant non blasphemare. Hæc non est papistica, quam hodie uidemus excommunicatio & c.

C A P V T II.

ratio est cordis desiderium pro re à deo impetranda. Hoc desiderium si uerum est, nunquam cessat donec à deo quod desiderat, accipit. Hoc est quod Christus dicit: oportet semper orare, et non deficere. Qui non desiderat, nihil orat, ut maxime multiloquio aëra cōpleat. Qui uero desiderat, etiam à uerbis quandoque non abstinebit. Hinc fit ut generali uocabulo orationem uocemus quā cumque cum Deo colloquutionem, etiam cum laudamus in psalmis & canticis spiritualibus, id est, quæ fiunt in cordibus. Nam ut nunquam cessamus desiderare misericordiam & nobis & proximis, ita quoque semper ne nostra uideamur querere, desideramus sanctificari nomen patris nostri, in omnibus addentes: Fiat uoluntas tua & c. Instruit ergo hic Paulus episcopum quid moneat suos auditores, nempe hoc ut in primis orent. Quomodo enim intelligunt Euangelium, aut dilectionem consequentur in Deum & in proximum, nisi postulauerint à Deo spiritum

IO. POMERANI ANNOTATIONES

um bonum? Ut hac admonitione principio omnium discant omnia ex Deo pendere, cum audiunt omnia à Deo postulanda. Orent autem pro omnibus hominibus etiam inimicis, id quod uero postulat charitas. Nec excludant ab oratione reges & principes licet impios. Primum ut quã pacem eis postulamus ueniat quoq; ad nos ut sub eis uiuamus in pace, quantum per pietatem ad Deum & honestatem ad proximum liceat, ne intelligas propter carnis pacem, quod ad homines attinet, cedendum esse pietati et fidei siue conscientie. Deinde quod hoc quoq; acceptum est Deo, ut pro omnibus oremus sine acceptione personarum siue sint iudei siue Gentes, siue serui siue principes, quia sicut ipse solus Deus est, & omnium sine exceptione Dominus, ita omnes homines uult ad agnitionem sui peruenire, quapropter nos neminem excipere debemus, ne reges quidem impios, cum ipse neminem excipiat. Sic oratur pro Nabuchodonosor & Balihazar Baruch. Item, quã unus est mediator inter Deum & hominem qui se dedit redemptionem pro omnibus, ergo rursus nos neminem excludere debemus dum oramus pro salute hominum etc. scientes hoc ipsum & Deo patri & Christo quem pater dedit mediatorem placere.

Deprecationes &c.

Sic distinguunt ut deprecari sit orare, ut malum auferatur. Obsecrare ut bonum ueniat, interpellare, queri de his qui nos lædunt. Gratias agere de beneficijs acceptis. Id quod ferè rationes uocabulorum postulant.

Cunctos

Cunctos homines uult saluos fieri.

Sive seruari et ad agnitionem ueritatis peruenire. Ergo iussum est Apostolis: prædicate Euangelium omni creaturæ. Sed multi sunt uocati pauci uero electi. Quomodo autem hoc conuenit cum eo quod Ro. 9. dicit: Deus cuius uult miseretur & quem uult indurat? Respondeo: quod unus locus in scr. p. iura obscurus nõ est omnibus alijs claris obijciendus. Tota scriptura habet, impios damnari pios siue credentes saluari, illos iudicio Dei, hos misericordia. Intelligendum ergo quod dicit: Vult omnes homines saluos fieri &c. de hominibus omnium statuum, id quod hic coherentia textus postulat. Orate pro omnibus etiã pro regibus &c. quia hoc placet Deo qui nullum statum mundi reijcit, quandoquidem & iustos reges fuisse constat, ut Dauidem, Ezechiam &c. Omnes ergo homines, id est, ex omnibus statibus homines, & præterea non solum iudeos, ut ipsi iudei putant, sed et Gentes per totum orbem. Sic & de Christo dicit: Qui dedit se metipsum precium redemptionis pro omnibus. Vide si placet Annotation. Philip. Ro. 8.

Vnus mediator.

Vnde ergo nobis tot mediatores fecerunt sine scriptura & sine uerbo Dei, qui ne uerbo quidem meminerunt, quod Christus orat pro nobis et intercedit ut mediator et solus mediator inter Deum & hominẽ, quia solus est Deus & homo, id quod nullus esse aliorum sanctorũ potest. Orat sancti qui sunt in terris pro se mutuo et exaudiuntur
à Deo

IO. POMERANI ANNOTATIONES

à Deo sed per Christum mediatorem, sicut ipse promittit. Si quid petieritis patrem in nomine meo, fiet uobis. De defunctis sanctis quod orent pro te, scripturam et uerbū dei non habes, quandoquidem scriptura Christum tibi cōmendat pontificem qui ingressus est in coelum ut illic se offerat uultui patris pro nobis, ut dignissime tractat epistola ad Heb. qui interpellat pro nobis Rom. 8. quem aduocatum habemus apud patrem qui est propiciatio pro peccatis nostris. 2. Ioan. 2. & propiciatorium nostrum. Rom. 3. & thronus gratiæ Heb. 4. Et præterea solum deū inuocandum esse tota scriptura & præcipit & testatur, nec aliud exemplum in scripturis habes. Cur ergo ad illa deflectis quæ nescis, relicto illo quod certū tibi offertur? In iniuriam certe Christi alios in cœlū posueris mediatorres. Et Paulus aperte dicit: Vnus est mediator & c.

Vt esset testimonium temporibus suis.

Id est, ut hoc mysterium redemptionis Christi quare dimuntur omnes homines, id est non solum iudæi, sed etiam Gentes reuelaretur mūdo tempore à Deo ordinato, sicut de hoc mysterio reuelando in epi. ad Eph. & alibi scribit, & hic infra cap. 3. Ad quod mysterium reuelandum dicit Paulus, se doctorem missum à Deo Gentibus. Doctorem, inquam, in fide, non doctrinis legis: & ueritate, nō hypocrisis operum. Veritas est fidei ubi creditur non hominum doctrinis, omnis enim homo mendax, sed solius uerbo Dei qui est ipsa ueritas & c.

Volo igitur:

Profe

Prosequitur quod cœperat de oratiōe. Vide hic quod Paulus non requirat templum ad orationem, sed dicit, In omni loco, id est, ubicunq; orauerint &c. ne hic struas rursum Paulo calumniam quod oporteat etiam in aquis, in inferis &c. orare, quia dicit: In omni loco. Potueram et hoc quoq; quod supra dixit, Vult omnes homines saluos fieri, sic interpretari, id est, quotquot saluantur eius uoluntate saluantur, sicut Ioan. 1. illuminans omnem hominem &c. id est, quotquot illuminantur ab eo illuminantur, sicut & hic: Volo uiros orare in omni loco, id est, ubicunq; orauerint &c. si uidiſsem ad contextum orationis pertinere. Ut uideas uel hoc loco quod scriptura nihili facit sophisticas cauillationes. Qui credi credat, argutis enim illis fidei spiritus non concipitur:

Sententia ergo (ut hoc rursum ingeram) superioris loci ex contextu orationis, petenda est. Orate pro omni hominum statu siue conditione Nam deus nullum statum reijcit, & Christus non solum pro iudeis, sed etiam pro gentibus cuiuscunq; conditionis existat, mortuus est. Ad uerte quod uiros uult orare cum pietate. Mulieres uero non solum cum pietate, sed & cum uestiu & opere proficiente pietatem, ut ipso etiam aspectu uideatur esse Christianæ & exemplum sint castitatis & uerecundiæ, ne auertant uirorū animos ubi ad orationem publicam conuenitur. Nam publicam etiam orationem tunc habuisse Christianos ubi cōueniebant, testatur locus Pauli. 1. Cor. 14. Si benedixeris spiritu, quis supplet locum idiotæ,
quomodo

10. POMERANI ANNOTATIONES

quomodo dicet Amen super tuam benedictionem? Opera uero bona mulierum, non sunt superstitiones illæ stultarum sceminarum, quarum multas ipsæ excogitarunt, multas uero à stultis confessoribus, quos uocant, & indoctis prædicatoribus didicerunt, sed sunt illa quæ scribuntur infra cap. 5. Si filios educauit, si fuit hospitalis, si sanctorum pedes lauit, si afflictis subministrauit, si in omni opere bono fuit assidua. Et ad Titum 2. Anus similiter &c. Et. 1. Pet. 3. Similiter & mulieres &c.

Sustollentes.

Habitum orantium notat, qui n. h. l. est, nisi & cor leuatur ad deum, sicut in psal. dicitur, Ad te domine leuaui animam meam. id quod hic dicit, Sustollentes puras manus. Quorum enim manus sanguine plenæ sunt, illos non exaudire dominus. Esa. 1. Puræ manus non sunt nisi cor purum sit, quod sine fide purum esse non potest. Fide enim, inquit Petrus, purificans corda eorum. id quod hic dicit, Absq; ira & disceptatione. Duo sunt quæ impediunt exauditionem, Alterum ira, id est, quod non dimittis proximo in te peccanti. Nam hanc conditionem in Euangelio semper uides adiectam Si remisseris fratri &c. Alterum disceptatio qua disceptas tecum & dubitas nū sis exaudiendus, hic quoq; nihil recipis. Ioc. 1. Vide Mar. 11.

Mulier in silentio.

Id est, non loquatur ubi docendi gratia cõuenitur, ubi audiendum est uerbum dei. Nam uiris permittitur loqui cum doctore, imò si fuerit sedenti reuelatum qui prius docebat, taceat

taceat. 1. Cor. 14. Mulieres uero in Ecclesia taceant, ut dicitur ibidem, ne sibi auctoritatem uendicent in uiros contra legem dei quæ dicit: Sub uiri potestate eris. Et præterea Adám creatione est prior. Item, Mulier est ruina uiri. Salua tamen fiet per liberorum generationem, quod opus uelut bonum nemo hodie respicit, cū tamen hic mulier habeat uerbum Pauli, imò dei in Paulo. Et in hoc obsequitur deo qui dicit, In labore paries &c. imò hic in opere dei est qui dicit, Multiplicabo conceptus tuos & crumnas tuas &c. Et additur, Si manserint, sic enim est in Græco uerbum plurale, quod in ueteri translatione nō inepte legitur in singulari, uitatio Hebraismo, Hebraismus enim est, Si manserint, scilicet mulieres, de quibus supra dixit, Consimiliter & mulieres &c. Hebræos subito mutare numerum, personas &c. ex prophetis notum est. Nam qui intelligunt, Si permanserim scilicet filij, non uident quàm ineptum hoc sit quasi mulier non possit salua fieri, nisi et filij saluentur. Igitur si permanserint, inquit, mulieres in fide & dilectione & sanctificatione, qua quotidie mulier sanctior fit, id est, crescit fide & dilectione adiuncta castitate, id est, morum integritate quæ etiam doceat coram hominibus.

Aduerte uero & mulieres prophetare si habent uerbum ubi uiri non sunt qui uerbum habeant. 1. Corin. 11. Mulier orans aut prophetas &c. Iobelis. 2. legis, Et prophetabunt filij uestri & filie uestre. Act. 21. Erant Philippo quatuor filie uirgines prophetantes. Et Maria canit, Magnificat &c.

Caput

IO. POMERANI ANNOTATIONES

C A P V T I I I .

De Episcopis & Diaconis.

E piscopos esse uerbi dei prædicatores ad hoc electos, & Diaconos esse sanctorum ministros & pauperum prouisores, admonui in principio Epistolæ ad Philippenses. Hi eligebantur in ciuitate à populo, uel ab Episcopo, id est, Apostolo alio siue prædicatore qui illic populum docuerat & manere ibi non potuit, consentiente tamen & uolente eos populo. Eligebantur autem ex ciuibus probatissimis quibus erant, uxor, filij, familia, domus cura &c. sicut nunc consules eliguntur, ut hic uides. Vnde episcopatus & diaconatus officia erant, non perpetuæ dignitates, ut nunc fabulantur de caractere indelibili. Compose ergo nunc nostrorum dignitates illorum officijs, & uidebis apostolicam institutionem nostros ignorare. Igitur Apostolus laudat si qui sic cupiunt præfici, quemadmodum hic præscribit, bonum enim opus desiderant non suam gloriam aut commodum. Officia enim sunt non dignitates. Eadem pene uides Tit. 1. quæ huc quoque confer. Tales describit qui non solum docti sint & potentes in uerbo & fide Euangelij Christi et inculpati coram deo, sed etiam contra quos ne infideles quidem habeant quod iuste obijciant aut saltem de quo male suspicentur, non solum ex propria persona, sed etiam ex uxore, filijs, familia &c. ne blasphemetur bonum dei uerbum &c.

Vnius

Vnius uxoris uirum.

Id est, qui non habeat simul plures quemadmodū tūc quidam ex iudæis, quidam etiam ex gentibus nuper conuerſi adhuc habebant. Hoc ideo ne sint suspecti de impudicia. Non ergo hic dicitur quod mortua uxore nō possit ducere aliam, quasi etiam tunc debeat resignare familie, liberis, domui, quæ hic uidet & c.

Aequum.

Scilicet omnibus, & multa supportantem & dissimulantem & c.

Nouitium.

Id est, nuper conuersum & nondum probatum tentationibus, quales ferè solent putare se aliquid esse cum nihil sint. Superbiunt enim quasi fide fortes, & ueniente tentatione cadunt & negant, aperientes ora blasphemijs contra Euangelium dei.

Compositos.

Id est, bonis moribus.

Tenentes mysterium fidei.

Id est, cognoscentes, & habentes apud se fidem quæ reuelatur in corde, quæ à mundo non uidetur, & hoc cū pura conscientia, sicut antea monuitur fidem cum conscientia bona coniungi, id est, qui boni non audeant aliud dicere aut facere quam quod secundum fidem sentiunt. Hoc est, quod in Act. apo. eliguntur Diaconi siue ministri pleni spiritu sancto, sicut dixim epist. ad Phil.

○

VXORES

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Vxoressimiliter.

Scilicet Diaconorum.

Nam qui bene ministrauerint.

Id est, cum pura conscientia & absq; crimine, sicut
 supra dixit, Ministrent sic ut nemo possit illos criminari.
 Hoc uero quod hic additur. Gradum bonum & c. uide ne
 intellexeris de gradibus ecclesiasticis ut hodie dicunt, qua
 si qui bonus fuerit aliquā diu diaconus, possit deinde pro-
 moueri in Episcopum, quod dignus sit maioribus qui mi-
 nora bene praestiterit. Scilicet qui aliquamdiu bonus fue-
 rit sorsor, potest deinde in bonum promoueri sutores?
 Ita errant nostri solum dignitates & mundanos hono-
 res somniantes non officia. Scilicet qui bene ministraue-
 rit & bonus minister fuerit ex dono spiritus, potest etiā
 ab hominibus promoueri ut sit bonus doctor plebis? id
 enim est Episcopum esse, quid si donum prophetiae nō ha-
 beat ut maxime habeat mysterium fidei cum pura con-
 scientia, sicut supra dixit, quemadmodum omnes uere
 Christiani debent habere? Spiritus namq; diuidit singula
 prout uult Tunc illum ex bono ministro promouebis
 in bonum Episcopum? Simpliciter ergo hic uide quod
 Christus dicit, Omni habenti dabitur & abundabit Qui
 accepit donum à deo & utitur eo ad utilitatem Ecclesiae,
 sicut Paulus dicit, Vnicuiq; datur manifestatio spiritus
 ad utilitatem. Hic, inquam, habet, & huic dono eiusdem
 spiritus augetur illa gratia & abundabit ut possit adhuc
 amplius praestare & prodesse. Hoc est quod hic dicit,
 Qui

Qui bene ministraverint, id est, qui accepta hoc dono spiri-
 ritus ut possint esse ministri electi sanctorum, bene usi fue-
 rint ad utilitatem Ecclesie siue indigentium, gradum sibi
 bonum acquirunt, id est, ex dono dei augmentis & ditantis
 proficiunt & altius ascendunt in eodem dono, ut indies
 magis ac magis quam ante prodesse possint, quia omni
 habenti dabitur & abundabit. Nota est illa parabola
 Evangelica quae certe de donis loquitur, ubi hoc additur:
 Ab eo autem qui non habet, id est, dono accepto sicut illic
 uides non utitur ad sanctam usuram, etiam quod uide-
 tur habere auferetur ab eo, id est, inutilis reddetur abla-
 toriusus dono, & paulatim ab eo etiam fides cordis au-
 fertur, & excaecatur, quia infidelis fuit in commisso.
 Itaque hic etiam (quod mihi maxime & uel solum pla-
 cet) poteris coniungere sic, gradum sibi bonum acqui-
 runt & multam libertatem in fide, ut intelligas gradum
 bonum in fide, ut crescant ex fide in fidem qui ex fide be-
 ne ministrant. Et multam libertatem in fide, id est, abun-
 de accipiunt liberam in omnibus conscientiam & fidu-
 ciam in deum nulla cordis angustia & diffidentia labo-
 rantes, qui ex pura conscientia bene ministrant. Quasi
 dicat Paulus, Tales eligendi sunt in ministerium ex qui-
 bus indies maior speratur per deum profectus.

Vt moris &c.

Id est, quae curare debeas &c. Nam mox cap sequen-
 ti, de nostris Episcopis longe diuersis dicturus est.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

In domo dei.

Hæc domus deum habet habitatorem, regnum cælorum, regnum dei, regnum Christi, templum spiritus sancti, columna & stabilimētum ueritatis, quippe quam spiritus habitator fundauit supra firmam petram, id est, Christum, docens in ea omnem ueritatem, contra quam ueritatem ne portæ quidem inferorū præualere possunt. Extra quam sunt meræ tenebræ & errores & regnum principis tenebrarum &c.

Et citra controuersiam &c.

Magnum est pietatis mysterium, id est, arcanū hæcenus mundo incognitum, quod Ecclesia dei uiuētis nouit, cuius ministri sunt Timotheus, Paulus &c. sicut ad Corinth. dicit: Sic nos existimet homo &c. Mysterium autē hoc est, Deus manifestatus est in carne assumpta. Ioan. 1. Verbum caro factū est &c. et uidimus gloriam eius &c. Iustificatus est in spiritu, id quod deo non conuenit, sed Christi humanitati quam certum est nō à seipsa fuisse iustam, sed à deo qui solus iustificat, deo uero tribuit quia deus & homo unus est Christus, sicut filius dei dicitur mortuus pro peccatis nostris. Recte ergo distribuit, manifestatio est in carne, iustificatio autem in spiritu. In carne miraculis proditur & prædicat & prædicatur. In spiritu autem iustificatus non nisi fide creditur, siquidem in Christum hominem deus ita iustitiam insudit, ut ipse esset nobis iustitia & sanctificatio & redemptio, sicut primo Corin. primo dicitur, qui factus est nobis à deo sapientia

sapientia &c. Et in psal. 44. Propterea unxit &c. Et Io.
 10. Quem pater sanctificauit & misit in mundum &c.
 Et Ioan. 3. Non ad mensuram dat Deus spiritum, pater
 diligit filium & omnia dedit in manu eius. Atq; hic caro
 non prodest quicquam, nisi etiam iustificatū credas Chri-
 stum in spiritu, atq; adeo iustitiam Dei per quem iusti fi-
 mus et satisfiat p peccatis nostris & saluemur. Hoc autē
 mysteriū manifestati dei ī carne Christi et iustificati dei ī
 spiritu Christi dignatiōe dei reuelatū ē uniuersæ creatu-
 ræ. Nā et āgeli desiderā ī ea prospicere quæ per Christū
 habemus. 1. Pet. 1. et oculus nō uidit nec auris audiuit etc.
 Et prædicatum est Gentibus, cū soli Iudæi sibi uiderentur
 ad Messiam pertinere & ad mysterium regni cœlorum,
 sicut diximus Ephes. secundo & tertio. Creditum autem
 est in toto mundo, alioqui quid profuisset prædicatū esse
 Præterea receptum est in gloriam, ut omnes glorificent
 filium, sicut glorificant patrem, ut in nomine Iesu omne
 genu flectatur &c. et omnis lingua cōfiteatur quod etc.
 Gloria hæc est in omni terra & super omnes cœlos. Tan-
 to enim excellentior angelis factus est &c. Heb. 1. Regnū
 enim & sacerdotium habet æternum &c. Porro ceriū
 est ueterem interpretem aliter legisse in Græco, sicut
 & Ambrosius legit quod sic reddit: Quod manifestatum
 &c. & omnia quæ sequuntur, ad mysterium referun-
 tur, sed in eandem sententiam recidit. Innotuit enim mū-
 do prædicatione foris & miraculis, sed credi non potest
 et intelligi nisi spiritu &c.

Hunc locum explicavi in epistola 2. ad Thes. c. 2.
 Que uero sunt nouissima tempora, ut uetus trans-
 latio habet, dixi Esa. 2.

Creauit ad sumendum.

Genesis primo & nono.

Cum gratiarum actione.

Vt ex beneficio agnoscant patrem. Sanctus est qui co-
 medit carnes & gratias agit: indignus est omni creatu-
 ra qui abstinet à carnibus & non agnoscit creatorem.
 lege. 1. Corin. 10. Quare libertas mea iudicatur & c. lege
 quoq; Rom. 14. Voluit & tali beneficio à Gentibus agno-
 sci, sed tenebræ erant in mundo, sicut Paulus dicit, Acto.
 14. Qui in præteritis generationibus & c. Sed quare di-
 cit, fidelibus, cum & infideles edant, bibant, ut antur cre-
 aturis? Dico, quod Deus fidelibus dedit suas creaturas, ut
 uides Gene. 1. id est, ante lapsum Adæ. Post lapsum uero
 infideles in omni peccant creatura, Titum primo. Omnia
 munda mundis. Infidelibus nihil est mundū & c. Hinc fit
 ut fidelis edendo carnes quacunq; etiam dic, glorificet De-
 um. Hypocrita autem & iustitarius abstinendo etiam
 peccet. Primum, quia damnat creaturam Dei bonam. De-
 inde gratias simulare potest, agere non potest, quia abije-
 cit Dei beneficium. Et præterea confidit in sua abstinē-
 tia, in contumeliam Dei, cui soli fidendum est & c. Domi-
 ni creati eramus omnium creaturarum, uerum hoc domi-
 nium in

nium in Adam perdidimus, sed in Christo redditum est
 credentibus Hinc est ille psalmus, Domini est terra &c.
 Omnia subiecisti etc. Ergo sine peccato ueteris omni crea-
 tura Dei, modo non contra præceptum Dei (nam tradi-
 tiones humanas nihil moror) quia omnis creatura in
 Christo tua est, & ita quoq; Paulus 1. Corin. 10. citat ex
 psal. testimonium At dicunt iustitiarum illi ciborum, & nos
 credimus. Respondet Paulus: Mentimini. Ego fideles in-
 terpretor illos qui cognouerunt hanc ueritatem quam
 uos ignoratis, scilicet quod quicquid creauit deus bonum
 sit, & nihil reiiciendum si cū gratiarū actione sumatur.

Sanctificatur &c.

Quid est quod creatura Dei in se bona est, & tamē
 hic dicit: Sanctificatur? Respondeo, bona est, quia creatu-
 ra est, immunda autem est ei qui ea abutitur, aut qui eam
 immundam ad utendum credit. Sanctificatur igitur ad u-
 sum utentis ea, sicut 1. Corin. 7. dicitur: Sanctificatus
 est uir &c. ubi sanctificatio ad usū matrimonij pertinet,
 quod mulieri fidelilicet uti matrimonio infidelis uiri &
 contra, absque peccato, & non minus sine peccato quam
 si uterque esset fidelis. Hic non fit in se sanctus infidelis
 sed ad usum matrimonij fit sanctus ut fidelis coniunx ut a-
 tur infideli ut re in se bona & ad hoc à Deo c. eata. Sic
 & cibus in se bonus non fit sanctior, sed ad usum sancti-
 ficatur, ut sine peccato utaris, que infideli & gratias
 non agenti non esset sancta, id est, munda. Sanctificatur,
 inquit, per uerbum Dei, quo credimus omnia

IO. POMERANI ANNOTATIONES

nobis esse sancta, ut supra, & per orationem qua talia oramus nobis dari & pro datus gratias agimus, sicut supra dixi: iam uide stultitiam iustitiariorum qui in cibis & alijs creaturis quaerunt sanctitatem, cum ipse creaturae licet bonae sint creatione tamen sanctae nobis, id est, munda esse non possint sine nostra fide & gratiarum actione. Quae de usu ciborum diximus, omnia etiam intellige de usu matrimonij, id quod non obscure ex praecedentibus intelligis. Creatura enim dei bona est mulier si ueritatis sicut Deus instituit, si contra Dei institutionem, ut fit in fornicatione et adulterio, iam bona tibi non est quam Deus bona fecit, iam et in eadem damnatione es si in matrimonio putas usu creaturae (modo secundum Deum fiat) peccari, damnas enim non solum creaturam, sed & dei institutionem & c.

Bonus eris.

Iam doctrinae demoniorum dicunt, Hereticus eris.

Enutritus & c.

Duo dicit: Oportet illum accepisse sermones fidei qui uult bene docere & c.

Ceterum prophanas & c.

Prophanum dici quod sacrum non est etiam puer nouit. Quicquid ergo ex sacris literis non est, prophanum & antile est, licet hypocrisis & mundus hoc ipsum pro magna habeat sapientia. Christianus homo hoc ipsum imò reponat pectore, quod si contempserit Christianus non est.

Exerce te metipsum ad pietatem & c.

Pietas

Pietas in scripturis (unde pij dicuntur) est honor Dei. Honoras autem Deum, si credis ei, fides ei, times eum, laudas, diligis, sciens omnia tua esse nihil, & damnata, in solo autem Deo, tuam esse salutem, & nullam rem, nullam prorsus iustitiam humanam te posse liberare à peccatis, aut saluare, sed solam Dei gratiam, per Christum IESUM Dominum nostrum. Contrà, impietas est, ubi hæc non adsunt, ut maxime omnia deceptis sensibus & concupiscentiæ oculorum sanctissima uideantur. Igitur exerce te ad pietatem, non quando tuo studio tibi talia parare niteris, id quod fieri non potest, nam hæc habuit iam Timotheus, sed quando continuo desyderio hæc à Deo postulas, sciens beatos esse qui esuriunt & sitiunt iustitiam, ut tuam tibi usq; sequiliceat uocationem. Hæc pietas ad omnia utilis est, tua enim salus est, & aliorum, & certa salus est. Certa autem, per uerbum Dei. Nam promissiones habet presentis uitæ & futuræ. Vtræque saluant, modo eis credas: nam uerbo Dei credis, hinc & iustificaris. Pij, ut olim, multa promittebantur terrena bona, ut est in lege Moysi, ita & nobis dicitur: Hæc omnia adjiciuntur uobis: Nam de promissionibus uitæ futuræ quid attinet admonere? Corporalis autem exercitatio tales promissiones non habet, sed parum utilitatis habet, scilicet, dum non pro pietate eam habes, sed pro pietatis ministra, dum exerce corpus uigilijs, ieiunijs, abstinentia, laboribus, ne insoleat contra spiritum, & pietatem impediatur, sed potius seruiat, sicut Christus admonet: Attendite uobis, ne corda-

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Exercitatio enim est corporis, quam exercere potes & intermittere pro tuo arbitratu, prout corpori tuo necessarium fuerit. Quod si corporali exercitatione, & quicquid externo opere fieri potest te iustificari credas, iam corporalis exercitatio non solum non habet aliquid utilitatis, sed etiam impia est, & te damnat, quia quod Dei est, tuis ascribis operibus, & adoras opus manuum tuarum &c. Iacent igitur hic omnia iustitiariorum opera, quae & praeterea in fide fieri non possunt, quia promissiones Dei non habent. Longe ergo à salute omnium sectarum ordines &c. Atq; hic addit Paulus, obstruens contradicentiū orā-

Indubitatus sermo &c.

Hodie omnes frē de hoc dubitant, multi etiam blasphemant hanc ueritatem. Paulus indubitatum uult, & quod omnibus modis approbetur. Sed, ut maxime omnis mundus condemnet talia, ut maxime in unum omnes conspirēt contra nos, omnes mundi sapientes & sanctuli illi, tamen ab hac ueritate nos diuelli non sinamus. Illi in corporali exercitatione & ceremonijs sperant, & mortuis rebus quae nihil prodesse possunt, confidunt. Nos talia docemus esse impietatem, & spem fixam habemus in Deo uiuente, propterea non potest nos non odisse mundus. Hec confirment corda eorum, qui nuper didicerunt, pietatem solum esse quam respiciat D E V S, quibus hic locus sit maxime commendatus.

Qui est seruator.

Certum

Certum est, hoc dicere Paulum de saluatione temporalium, alioqui non addidisset: Maxime fidelium, quos scilicet longe dignius seruat, quemadmodum & in Psalmo: Homines & iumenta saluabis Domine. Discant igitur Gentes, discant hypocritæ, non esse confidendum in creaturis & operibus suis, unde misere torquentur & pereunt, tantum abest ut salutem consequantur. Confidant autem in eo solo, unde etiam accipiunt corporis beneficia, id quod negare non possunt &c.

Præcipe hæc,
& doce.

Si audis hic Paulum, eris hæreticus hodie &c.

Nemo tuam.

Id est, sic uiue & exequere negocium tibi commissum, ut despicere non possis, id quod protinus exponit, dicens:

Sed esto forma &c.

In spiritu.

Id est, seruire spiritu, ut ad omnia sis strenuus, ut bonus miles Christi.

In puritate.

Vel castitate.

Donec.

Vult non esse neglectorem officij pastoralis, quod hic donum uocat. Ad quod donum duo requiruntur, Prophetia, & uocatio. Sine his duobus, nemo presumat esse Pastor uel Episcopus. Prophetia est donum, ut possis potenter docere quæ fidei sunt, quam si habueris, expecta, do
nec uocaris,

IO. POMERANI ANNOTATIONES

nec uoceris, uel à Deo, uel ab hominibus, sicut omnes Prophete & Apostoli uocati sunt. Vocatio tempore Apostolorum fiebat per impositionem manuum super caput uocati, quo ceu signo agnoscebatur ille uocatus & susceptus: sic non Apostoli (ut non sibi hoc arrogent nostri Episcopi) sed discipuli alij ab Apostolis congregati, eligunt septem Diaconos, & orantes imponunt eis manus in conspectu Apostolorum, hoc signo ostendentes Apostolis & reliquæ multitudini, quòd tales uolebant & elegerant ministros. Et Paulus imposuerat manus Timotheo docto sacris literis à puero, & erudito in fide, sicut dicit Epistola secunda, capite primo, sed non solus imposuerat, ut hic uides. Nam quod hic translatum est, Autoritate sacerdotij, non est in Græco, sed μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτέρου, cum impositione manuum presbyterij, quasi dicas latine: Senatus, id est, seniorum. Vides, consensu aliorum Timotheum electum. Ita & intellige quod infra dicitur: Manus cito nemini imponas, & quod Tito scribitur: Vt constituas per ciuitates presbyteros etc. Impositio manuum fuit Hebræis familiaris, ubi aliquid commendabatur Deo. Sic Iacob imponit manus duobus filijs Ioseph Gen. 48. sic manus super caput hostiæ immolande ponitur Leuit. sic Christus imponit manus super paruulos. Et de credentibus dicit: Super egros manus etc. Hoc quia externum signum est, uel omitti potest uel aliter fieri, quia institutum non est aut mandatum. Electionis tantum signum erat. Quæ instituta sunt, ut quòd oportet Episcopum

pum esse sine crimine, aptum ad docendum & c. hodie & negligimus, & contemnimus, & uana signa magnificamus. Vana dico, ubi res non adest, & insuper signis externis omnia complemus, & fingimus talia, quæ Christus & Apostoli Christi non nouerunt.

Hæc exerce.

Vt supra, admonet eum sui officij.

C A P V T V.

Hæc non est adulatio. Nam post dicitur in hoc ipso capite: Peccantes coram omnibus argue, ut & cæteri timorem habeant, sed potius est Christiana modestia, cum omnibus, tum maxime Christiano doctore necessaria, ut et uerba quoque nostra spirant amorem. Verum hic additur, cum omni castitate, ut blanda sceminarum appellatio, non solum apud nos pura, sed etiam apud ipsas, & apud alios, sine suspitione sit. Oportet enim nos prouidere bona, non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus. Roman. duodecimo.

Viduashonora.

Locus hic est de uiduis, quas omni auxilio destitutas suscipiebat Ecclesia alendas, quibus prouidebant Diaconi ex bonis ab Ecclesia in pauperes collatis. Hæ non propter uotum, quod scriptura non nouit unquam, suscipiebantur, sed propter paupertatem. Et has uocat uere uiduas, quæ non solum marito, sed etiam filijs aut amicis qui eam alere possent, aut bonis destitute sunt. Has præcipit honorandas,

non

IO. POMERANI ANNOTATIONES

non uerbis aut gestu, sed ipsis rebus, sicut præcipiuntur honorari parentes. Et infra: Presbyteri duplici honore digni sunt &c. Vide, quæso, quàm diligentiss. cauet Paulus, ne iniiciat laqueum, aut certe, ne cadatur in laqueum diaboli ab ipsis uiduis, quæ tantum suscipiebantur alendæ, ne ocium sectantes, in alieno labore inciperent lasciuientes deficere à Christi fide. Quàm bene nouit Paulus hoc genus de quo dicit: Quæ in delitijs uersatur, ea uiuens quidem carne, mortua tamen est Deo, id est, fidem abnegauit. Vbi nunc sunt illi laudatores uirginitatis & uiduitatis, qui nihil aliud faciunt, quàm quòd in laqueos trudent in sanis laudibus nescientes, de quibus affirmant. Paulus laqueos cauet, & in uirginitate, et in uiduitate, sicut hic uides, & 1. Cori 7. Propter fornicationem, inquit, unusquisque habeat uxorem suam. Et iuniores uiduas uolo nubere, filios procreare &c. & sic sequentur, non Hieronymum, sed Deum, qui eas ad talia creauit, certè quòd Deo talia placeant, & quòd per hæc seruiant proximis, id est, marito, filijs, familie. Reliqua in hunc locum uide in libello de uotis, in fine. De uiduis hodie minus est periculi, de quibus tamen solis scripsit Paulus, sed alendis, non uoto astringendis. Doctrina uero Demoniorum perpetuos laqueos omni ferè ætati & sexui iniecerunt &c.

Vidue annos nate sexaginta, aut sunt uere uidue & desolate, hæc alantur: aut non sunt desolate, sed habent liberos aut nepotes, hæc gubernent domum pie, id est, in Domino, & doctrina fidei, & uicem reddant maioribus, id est, sic seruians

seruiant minoribus ad se pertinentibus (quos uocat liberos & nepotes) sicut ipsis seruitum est à suis maioribus. Quod si facere nolunt, fidem abnegarunt, & sunt infidelibus deteriores. Quam enim fidem haberent, qui hoc nolunt quod Deus uult, & illos abijciunt, quos Deus ipsis dedit, quibus nisi seruiant, nulli seruire possunt? Quæ quæso charitate uerentur in alienos, quæ suos negligunt & contemnunt? Fides esse non potest, ubi fructus eius non ostenditur, non solum erga alienos, sed etiam erga illos, ad quos etiam natura propensa est.

Porrò, quæ uere.

Describit quæ sit uere uidua, quæ desolata speratur casta uictura. Tamen si iunior est, nubat, & non suscipiatur alenda. Tradatur marito alenda, ne forte postea lasciuat in Christum. Sed quis hodie pauperem tradit marito? Felix hæc ordinatio, sed non seruata. Degenerauit autem in sectas perditionis utriusque sexus.

Nec omnes uiduas sexaginta annorum, licet desolatæ sint, suscipit, sed quæ testimonio hominum comprobatæ sunt, ne postea sint scandalo Christianis inter Gentes.

Primam fidem.

Id est, fidem in Christum. Aliter non diceret, Lasciuire coeperint in Christum, quæ deinde non solum sunt scandalo Christianis, uerum etiam obloquuntur in domibus aliorum uel gentilium, dum quærunt maritos: Vide libello, de Votis. Hoc est quod hic addit: Nullam occasionem dare aduersario, ut habeat ansam maledicendi Euangelicæ doctrine.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

strinae. Fidem uero in Christum, & non uotum intelligere Paulum, satis ostendit quod sequitur:

Iam enim nonnulli deflexerunt secuta Satanam.

Præceptum charitatis exigit, uere uiduis succurrere. Cetera que hic ordinat de uiduis Paulus, bona sunt ad cauendos multos laqueos in uiduis, que tamen non ita accipe, quæ si legem tibi præscribat Paulus, cum uir spiritualis possit etiam adhuc aliqua ex his immutare, & aliter obseruare, pro loco & personis, si uideret expedire. præter ea de quibus scribit: Hoc honestum est, & acceptum coram Deo. Tu uero uide, ne ista contemnas, caue laqueos, caue scandala. Paulus astutias Satanae non ignorauit &c.

Quod si quis fidelis.

Iam etiam gloriantur Monachi, quod sua relinquunt, ut uiuam ex Ecclesie bonis. Clerici uero, & sua retinent, & pauperum sudore uiuunt. Paulus non uult, ne uiduis quidem, quibus per amicos succurri potest, grauari Ecclesiam.

Qui bene præsumt.

Senioribus, qui præsumt in ciuitate relique multitudinis, & bene præsumt, debetur duplex honor. Alter, ut auctoritati eorum deferatur, & obediatur eis cum reuerentia. Bene enim præsumt, id est, secundum iudicium spiritus quod habent, omnia sine neglectu disponunt. Alter, ut ex Ecclesie bonis eis provideatur de necessarijs, qui ob gubernandi & curandi que gregi salubria sunt occupacionem & studium, sua curare non possunt. Et cum hæc debeantur

debeantur illis, quia bene præsunt, id est, in domino præsunt. In primis debentur inter ipsos ijs, qui laborant in sermone & doctrina, id est, Euangelistis siue doctoribus. Mat. 10. 1. Cor. 9. Gal. 6.

Aduersus presbyterum.

Qui præsunt, facile incurrunt odia inobedientium. Et ideo non facile audiri debent, qui tales accusant, cum & suspecti sunt accusatores, tum & maiori scandalo sunt, qui præsunt, si crimine notati fuerint uel suspecti. Quod si manifestum fuerit ecclesiae, eos peccasse aut peccare, uel contra eos probatum fuerit duobus aut tribus testibus secundum legem Deut. 19 ab Episcopo, id est, Euangelico doctore siue Apostolo, qui illic constitutus est, debent contra eos omnibus argui, ne dum conuietur, error eorum uideatur uel approbari, uel non esse error, & inueniat imitatores. Ideoque non est necessarium querere, quomodo haec conueniant cum uerbis Christi Matth. 18. Corripere eum intrate & ipsum. Nam hic dictum est Ecclesiae, ergo coram ecclesia corripiendi sunt presbyteri peccantes si sic conuicti fuerint. Maius praeterea periculum est in ijs qui præsunt, si peccant, quam in alijs fratribus. Aduerte ergo, & consequentia textus postulat, ut quod dicit, Eos, qui peccant &c. de senioribus siue presbyteris intelligas. Si uero de quibuscunq; intelligere uolueris, tamen necesse est, ut de manifestis criminibus aut de conuictis intelligas secundum Euangelium.

Obtestor &c.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Deus Christus & electi angeli nostra uident. Sic ergo
exequa mur nobis commissa, ut in conspectu talium.

Ut serues:

Inquit, hæc sine præcipitatione iudicij, sed sano consi-
lio & diligenti inquisitione, & per testes &c. Nihil sã
ciens iuxta propensionem animi, id est, carnali iudicio &
fauore in personam, aut odio: Hoc uide, ne subito proferas
sententiam secundum affectum subitum, quia & lex de iu-
dicibus dicit Deut. 16. iudicent populum iusto iudicio, nec
in alteram partem declinēt. Non accipias personam, nec
munera, quia munera excæcant oculos sapientum et mu-
tant causas iustas. Iuste quod iustum est persequeris.

Manus cito &c.

Id est, subito ne alicui committas Episcopi mu-
nus, sed probetur primum, si talis sit, qualem supra de-
pinxi.

Neque communices peccaris alienis.

Si qui iniuste faciunt, si qui quod iustum est, non iuste
exequantur, uide ne consentias, ne conniueas, ne taccas,
sed contradicas &c. Ut si nihil aliud efficias, tamen con-
scientiam tuam liberes. Hoc est quod addit: Temetipsum
purum serua.

Ne post hac.

Hinc habes, quòd corporales exercitationes pro nostro
arbitrio seruare, mutare, intermittere possumus, que ad
hibemus secundum corporis nostri rationem, ut seruiat.
non intereat &c.

Quorundam

Quorundam hominum &c.

Quia dixerat, Neq; communices peccatis alienis, ne hic superstitiosius trep. daret Timotheus, dicens: Quid si ignorem peccata aliena, id est, illorum, quibus commu- nico? Responder: Dies docebit. Ergo quod dixi, ne sis in iudicio præceps. Nihil opertum, quod non reuelabitur. Interim nihil iudicato, pro bonis habeto, de quibus nemo male sentit, qui nemini sunt occasio peccati. Hic nihil tue conscientie aut tuo officio erit periculi. Atq; hanc hic esse ueram sententiam, quam contextus requirat, cre- do, ut iudicium hic non intelligas illud Christi extremum, sed iudicium humanum in hac uita, quod supra commisit Timotheo. Sic dicit: Manifesta peccata præcedunt ad iu- dicium, id est, non indigent iudicio, uelut uices, siue sen- tentiam de eis proferas, quia iam iudicata sunt. Aliquo- rum uero peccata & subsequuntur, id est, postea nota fi- unt. Ex fructibus enim cognoscetis eos. Sic & opera bona manifesta sunt ante, id est, antequam iudicentur, uel de eis sententia feratur. Ea uero quæ secus habent, id est, in occulto male fiunt, aut uelut bona sese per hypocrisim uenditant, occultari non possunt, id est, suo tempore pro- dentur. Tunc ergo iudicandi sunt ab ecclesia mali, quan- do malos esse notum fiet. Non maculauit Christum, q; lu- dam habuit Apostolum cæteris nescientibus, q; esset dia- bolus & proditor. Nam interim non male docuit, officium non neglexit, nemini scandalo fuit &c. Sic & de manifes- tis fructibus carnis & spiritus legis Gal. 5.

IO. POMERANI ANNOTATIONES
C A P V T V I.

Prima Corinth. 7. dicitur: Vnusquisq; in qua uocatio
pne uocatus est frater, in hac permancat apud Deum.
apud Deum, inquit, ne credas te in conditione turpi
oportere manere, quando uenis ad fidem. De omnibus
ergo medijs intellige. Media sunt siue indifferentia omnia
externa, præter ea, quæ Lex prohibet. Nihil ergo re-
fert Christiani, siue Iudæus sit, siue Gentilis carne, siue
seruus sit siue dominus, siue masculus siue fœmina, siue sit
tor, siue consul, siue rusticus, siue princeps &c. Serui igitur
non detrectent officium, quia Christiani facti sunt. Nā
hanc conditionem eis Deus dedit, ut in hac uitam transi-
gant, nisi melior sese libertatis etiam corporalis obtulerit
occasio sine domini iniuria, aut cum domini uoluntate.
Seruiant ergo cum bona conscientia, siue dominis gentili-
bus, quia hoc gratum Deo est, ne blasphemetur Euangeli-
ca gratia, sed commendetur potius, quòd tales faciat ser-
uos talesq; homines. Siue Christianis dominis, quia iam
non tam dominis, quàm fratribus seruiunt, de quo etiam
gaudeant, quòd tales habeant dominos, qui turpi exigere
non possunt. De hoc loco uide in epistola Petri, & sepe
aliàs in Pau'o.

Hæc doce.

Omnia respicit, quæ dixit. Nam (quod & in principio
monuit) aliud docentes uitari uult, id est, illos (ut ait) qui
non accedunt sanis sermonibus Christi & doctrine, quæ
ad

ad pietatem tantum pertinet. Hic uides hereticos esse omnes & excommunicandos, qui aliud docent. Vides quoque omnes epistolas Pauli nihil aliud esse, quam sermones Christi et doctrinam, quæ solum spectet pietatem, quomodo enim alia doceret, quæ ipse sub excommunicationis maledictio uetat? Aduerte hic quam egregie depingat illud genus doctorum, qui aliud docent, scilicet esse homines inflatos, ignorantes, insanientes ad inutiles questiones & disputationes de genealogijs, de iudaicis fabulis, de animabus separatis, de choris angelorum, de fictis reuelationibus, de humanis traditionibus, de ijs, quæ scriptura non nouit, ex quibus nascitur inuidia &c. dum quisque se præferre sua sapientia nititur. In summa, dicit esse homines, quibus adempta est ueritas, id est, fides in Christum, qui omnia tentant, ut quæstui suo consulant, uocantes tamen interim quæstum pietatem, id est, gloriam & cultum Dei. Hic uides sophisticos theologos & papisticum regnum, de quibus rursus in fine: O Timothee &c. Vbi iubet eos excommunicandos, & eorum doctrinam uitandam, quæ habeant ficta & inania uocabula, quæ scriptura non nouit, et opponunt scientiam suam, quæ scientia non meretur dici, sed inscitia & insipientia, quæ profitentes à fide & à scopo uero aberrauerunt. Isti sunt qui liberum arbitrium habent pro gratia, rationem pro fide, opiniones pro iudicio spiritus, doctrinas hominum pro scriptura sacra, quibus nihil in ore est, quam primatus Petri, fides acquisita, uniuersalia, formalitates, actus elicitus, intellectus agens, intellectus passibilis

IO. POMERANI ANNOTATIONES

connotata, relationes rationis in peccatis &c. qui quasi doctissimi: quauis de re disputant, & aliter sententibus se sua scientia opponunt &c. sed hoc est, inquit Paulus, à se de longe abesse, & non esse Christianos, qui se sapientissimos, & hereticae prauitatis extirpatores iactant. Se iungere, inquit, ab ijs, qui eiusmodi sunt.

Est autem quæstus &c.

Quid attinet falsa scientia & humana doctrina pro quæstu seducere mundum, cum quæstus uerus sit & magnus, habere pietatem, & esse sua sorte contentum? O uerbum breue, sed sanissimum, quod creditum facit in ueraque uita beatos & mente pacatos. Contrà, qui non curata pietate, sua sorte non uult esse contenti, sed uolunt ditescere, id est, uoluntatem, quam Deo debent, consecrant mammonæ, incidunt in tērationem & laqueum &c. quid pro consequendo lucro incipiunt agere contra conscientiam, & perdunt fidem, sicut uidet in Euangelio de semine, quod cecidit inter spinas. Cæterum attende, quòd dicit: Qui uolunt diuites fieri, non contenti sua sorte, & non dicit, qui diuites sunt. Nam diuitie sunt media, quibus spiritalis recte uti potest, hoc est, quòd infra dicit: His qui diuites sunt &c. ubi præscribit, quid sit recte uti diuitijs, si qui eas habent.

Doloribus multis.

Id cum accidat omnibus, qui sollicitudinem Deo non relinquunt, secundum Euangelium: Nolite solliciti esse etc. qui putas futurum illis, qui contra conscientiam & pietatem

tatem audent querere sua lucra? &c.

Homo Dei.

Nam ad Deum non pertinet qui uult seruire mammonæ.

Seclare iustitiam, pietatem, fidem, per hæc cū Deo agimus. Seclare charitatem, patientiam, mansuetudinē, per hæc cum proximo agimus. Hæ sunt diuitiæ Christianorū, de quibus Christus dicit. Primum querite &c.

Certa bonum.

Persta in fide, & nullis cede uel aduersis uel aduersarijs, ut agas uel omittas contra tuæ rationem fidei, id est, contra id quod iam doctus sentis. Apprehende uitam æternam, ne hanc uitam pro ueritate contempnas: ne huius uitæ amore contra fidem aliquid committas: aut in aliquo cedas aduersarijs. Ad quam, inquit, uocatus es. Christianus homo ad mortem huius uitæ, & quicquid ex Adā nostrum est, uocatur, & non perficitur eius sanctificatio, donec omnia intereant. Tantum enim adprehendit uitæ æternæ, quantum ei quotidie baptizante spiritu & igni decedit ex hac uitæ. Hæc est mortificatio ad uitam. Dum ergo uocaris ad uitam, certus esto, hoc ipsum sine morte fieri non posse. sine cruce non glorificatus est Christus, ita nec Christianus sine cruce glorificabitur.

Et professus es.

Scilicet in baptismo, cui solebant Christiani adesse, ut sciretur hic esse frater, qui baptizabatur, cuius iam confessionem astantes, ceu testes audirent. Nisi hic uel intelligere Timotheum hanc professionē docendi populi &

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Episcopi munus suscepisse coram multis testibus, id est, præsente populo Christiano.

Præcipio tibi.

Vides in hac Epistola, quanta cura commendet Timotheo, quæ sunt muneris Episcopi, præcipit & adiurat p̄ omnia Christianorum sacra, sicut sæpe uides, id quod nõ facit in alijs epistolis, nimirum ostendens in hoc negotio pendere omnia, quod si nõ pie curetur, relicta de eterna pietatis, omnia quæ Christiana sunt, intereunt, sicut factum uidemus. Vnde hic præcipit coram Deo, qui uiuificat omnia, & coram Christo, qui à professione sua non decessit, cū erit adiudicandus morti, ut uitam ad quam uocatus est, & professionem, quam professus est, mordicus teneat, etiam in conspectu mortis & inferorum, id est, ut seruet mandatum, quod accepit immaculatus coram Deo, et irreprehensibilis coram hominibus usq; in finem. Magna enim necessitas est episcopi, ut faciat, quæ sui muneris sunt, ad quod certe indiget non paruo spiritu, quem necesse est, ut iugiter postulet à deo, alioqui nihil efficiet.

Vsq; ad apparitionem &c.

Christiani ueri sic omnia disponunt, ut parati & uigilantes possint occurrere Christo uenienti ad iudicium, scientes & se tunc glorificandos, sicut de quinq; prudentibus uirginibus habet parabola, id quod legis ferè ubiq; in nouo testamento, præcipue in concionibus Iesu saluatoris & epistolis Pauli. Ad quem diem hac defuncti uita omnes seruamur exuscitandi, & tales seruamur, quales hinc abi
erimus.

erims. Tunc omnes simul reprobi damnabuntur: omnes simul electi glorificabuntur &c.

Qui solus.

Frustra ergo aliunde petieris, ut sis immortalis, ita solus habet immortalitatem, sicut solus habet uitam, qui & ipsa uita est. Ceterum de immortalis & beato Deo dixi quoq; supra cap. 1.

Lucem habitans inaccessam.

Id est, hominibus incomprehensam, id quod exponit, dicens: Quem uidit nemo &c. Vide annotata Ioan. 1. & Esa. 6. Vnde ergo cognoscimus Deum, sine quo non possumus esse beati? Respondeo, lege. 1. Ioan. 4. & inuenies &c.

Depositum.

Id est, illud quod tibi creditum est, scilicet doctrinam & officium.

Finis

P s In

IN EPISTO-

LAM SECUNDAM D. PAULI AD

Timotheum Ioannis Pomerani Annotationes.

i
 In hac secunda epistola, quia iam immolan-
 dus erat, Timotheum hortatur Paulus, ut
 quemadmodum coepit, strenue pergat suū
 exequi officium, id est, ut spiritu Dei fortis,
 intrepide & absq; pudore doceat, quæ sūt
 fidei & charitatis, sicut ab ipso Paulo & ex sacris literis
 didicerat, ut constans ad mortem usq; exemplo Pauli per-
 daret, eo q; iam multi aliter docerent, multi offensi cruce
 retrocederent, multi etiam persequerentur Euangelicam
 doctrinam, qui ante fauere uisi sunt, q; etiam tunc glisce-
 re coeperunt, quos nouissimis temporibus multiplicādos
 prædixit, qui magna pietatis specie norunt occultiare quic
 quid Euangelium Christi non patitur, sicut & superiori
 epistola uidimus, & loquuntur tantum, quod impie au-
 res libenter audiunt. Ob hæc omnia quæ hodie regnant, u-
 bet uigilare Episcopum. Nam dum dormirent homines,
 superseminata sunt zizania Matt. 13. id est, doctrinae de-
 moniorum in hypocritis loquentium mendacium.

Loci magis insignes in hac epistola sunt.

Primus, q; Euangelica gratia per Christum nobis à
 Deo data est ante mundi constitutionem, sed nunc manife-
 stata,

stata, cap. 1. qui saluos fecit nos &c. Hic est locus prædestinationis clarius tractatus Ephē 1 & 3.

Secundus, Quis sit strenuus miles Christi siue quilibet Christianus siue in primis Episcopus, nempe, is qui accepto spiritu, id est, cognita Euangelica gratia, non erubescit de Euangelio aut scandalizatur exorta tematione, ut Phigellus & Hermogenes, quiq; nihil amplectitur nisi sanam doctrinam, cap. 1. Ne iguur te pudeat &c. Formam habeto &c. Huic suum manere stipendium, id est, post crucem gloriam exemplo Christi certum est, cap. 2. Memento Iesum &c. Quin & se exemplum fidei proponit ipse Paulus, cap. 1. Noui enim certiusq; sum &c. cap. 2. In quo malis affligor &c. cap. 4. Nam ipse iam immolor &c. Hunc militem si sit Episcopus sic in prælium accendit cap. 4. Obtestor igitur &c. Quandoquidem, ut ait cap. 1. non dedit nobis deus spiritum timiditatis, sed fortitudinis & dilectionis & sobrietatis.

Tertius, Quæ sit sana doctrina, nempe, forma salutarium uerborum de fide & charitate, sicut Paulus docet & sicut ubiq; in sacris est literis, cap. 1. formam habeto &c. cap. 2. Hæc commenda fidelibus &c. Stude te ipsum &c. cap. 3. Tu uero affectatus es doctrinam meam &c. At tu persistito in his quæ didicisti &c. Sana ergo doctrina non est quæcunq; non est de fide & charitate secundum formam sanorū siue salutarium uerborum, quæ nobis in sacris literis prodita est. Iubet ergo uitari quicquid sane doctrine aduersum est, prophanas uocū inanitates,
ut supra

10. POMERANI ANNOTATIONES

ut supra in Epistola precedente, contentiones & rixosas
 disputationes. stultas & ineruditas questiones, atq; hæc
 cap. 2. præterea hypocritarū doctrinas & quæ questus
 gratia non pro ueritate & dei gloria docentur quæ est
 turpis adulatio & mera insania à ueritate ad fabulas des-
 ficientium hominum mente corruptorum & quibus ad-
 empta est ueritas, ut superiore Epistola dictum. Hæc ha-
 bes cap. 3. Illud autem scito & c. & 4. Nam erit tempus
 & c. Vides igitur quanta cura Paulus in his duabus Epi-
 stolis strenuum militem & sanam doctrinam descripse-
 rit. Insipientiam uero illorum qui mente corrupti & re-
 probi circa fidem resistunt ueritati siue sanæ doctrine,
 imprimis illorum qui in nouissimis diebus sub specie pie-
 tatis fouebunt quicquid doctrine domini nostri IESU
 Christi aduersum est, prædicit Paulus cap. 3. non ad fi-
 nem usq; occultandam, sed ante mundi finem manifestam
 fore omnibus, quæ Pauli prophetia his nostris tempori-
 bus cœpta est impleri, nisi quis excæcatus corde hoc
 ipsum adhuc non uideat. Sit Christo gratia, Amen.

IIII. Sunt præterea in cap. 2. duoloci. Alter de uan-
 sis iræ & uasis misericordiæ. Cæterum in magna domo
 & c. quem locum uide Rom. 9.

V. Alter de resipiscentibus qui ante ueritate resiste-
 bant: Erudientem eos & c. quem locum in superiori Epi-
 stola fecimus tertium.

VI. Item alius locus, quod licet infideles non credāt
 tamen fidelis permanet Deus & promissiones eius ueræ.

Si non

Si non credimus & c. qui locus quoque est Rom. 3.

V 11. Item insignis locus in hac Epistola paucis an-
notatus, quod soli ij seducuntur insanis doctrinis, qui sedu-
cendi sunt, & soli pereunt qui perire debent cap. 2. Sub-
uertunt quorundam fidem, solidum tamen fundamentū
dei stat habens signaculum hoc. Nouit dominus qui sint
sui, & discedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomen
Christi Sic Christus dixit Ioan. 17. Nemo ex eis perijt nisi
filius perditionis Et Matth. 24. Ita ut in errorem inducan-
tur si fieri potest etiam electi. Et Ioan. 10. Oues meae uocē
meam audiunt, & ego cognosco eas & sequuntur me.
Et ego uitam aeternam do eis & non peribunt in aeternū
& non rapiet eas quisquam de manu mea & c. Ad tem-
pus possunt aberrare, sed reducuntur suo tempore a pa-
store Christo, ut est in parabola Euangelica. Nouit enim
oues suas etiam in medio luporum, quandoquidem signa-
tas habet omnes & c. Ergo interim dum ignoramus iu-
dicia dei etiam impijs prædicandum est, oburgandi sunt,
monendi sunt, pro eis etiam cum fletu deprecandum &
omnia tenenda per Christum ut resipiscant à diaboli la-
queis, sicut hic dicitur, sicut Paulus pro suis Iudæis fecit,
ut uides Rom. 9. Cum uero perire eos absq; spe uidemus
nihil est quod amplius doleamus iam de iudicio dei certi,
quia nihil decessit nobis, nihil deo, perijt tantum quod
iam ante nobis ignorantibus perditum erat, hic dicendū,
Iustus es domine & rectum iudicium tuum.

Paulus

Paulus Apostolus.

Quæ ad hanc inscriptionem attinent in superioribus Epistolis serè diximus, præter hoc quod dicit, Secundum promissionem uel ad promissionem uitæ in Christo Iesu. Per quod significat non se terreni regni prædicatorem. Nam hic audies quod omnes qui pie uolunt uiuere in Christo Iesu persecutionem patiètur, sed neq; se Mosaicæ legis prædicatorem quæ uitam huius temporis promittebat faciètib. legè, dicēs: Si feceris, habitabis in terra tua, abundabis omnibus bonis pace gaudebis, hostes subijcièntur tibi &c. Si non feceris lapidaberis, occideris, fame & penuria laborabis, seruiès hostibus, è terra eijcièris, dispergeris in uniuersum mundū &c. Deut. 28. Sed fuisse Apostolum siue prædicatorem ad promissionem uitæ siue ad promittendum credentibus uitam non in mundo, non in operibus legis aut quacunq; gloria humana sed in Christo Iesu, quæ uita spiritalis est, ergo & æterna, per quam omnia moriuntur quæ sunt huius creatio- nis, ut tandem mortificatis nostris, solus in nobis Christus uiuat, ut in Paulo qui dixit, uiuo autem iam non ego, uiuit uero in me Christus. Hanc uitam soli norunt cre- dentes, caro ne cogitare aut somniare quidem potest. Nā foris nihil nisi crux & mors uidetur. Vnde. 2. Corin. 4. Sed licet is qui foris est &c.

Cui seruiò à maioribus.

Nihil

Nihil refert ad salutem tuam siue habueris parētes et
 tuos pios siue impios, sicut Ezechie nihil obfuit patris
 Ahas impietas, sicut nec rursus profuit Manassi impiis-
 simo patris Ezechie pietas. Quid obfuit ex genibus cre-
 dentibus quod patres coluerant demonia? quandoqui-
 dem filij dei ex deo nascuntur non ex sanguinibus, neque
 ex uoluntate carnis aut uiri, spiritus natiuitas ad carnem
 nō pertinet. Quid profuisset Paulo aut Timotheo paren-
 tum fides nisi & ipsi in deum credidissent? Magna ta-
 men gratia est à puero ad deum institui recta fide paren-
 tum, sed cui hoc non datum est nihil minus habet, modo
 ueniat ad Christum. Nec puto quod hic Paulus dicit per-
 tinere ad hoc quod Episcopus sit irreprehensibilis, ut etiā
 ei obijci non possit progenitorum infidelitas, alioqui in-
 ter gentiles conuersos nemo potuisset esse Episcopus. In-
 famia parentū aliquid est quod impediatur ne eligatur quis
 in Episcopum, non tamen sic sicut infamia proprie do-
 mus, id est, familie & filiorum, ut supra Epistola supe-
 riore. Paulus igitur hic ut admoneat Timotheum recte fi-
 dei, dicit hoc quod est, non prescribit quid fieri debeat, ut
 satis clarum est.

Cui seruiō:

Pura conscientia est quando in nullo tibi conscius es
 te aliter uel uoluisse uel fecisse quam sentiebas. In qua con-
 scientia non est confidendum. Nam humanum cor adhuc
 tantū est, & intentio humana est utcumq; bona uel opti-
 ma tibi uideatur, nisi cōsciētia sit spiritu fidei rectificata.

Impie

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Impie enim agit qui confidit in cogitationibus suis, ut dicitur Prouerb. 12. Et 28. Qui confidit in corde suo stultus est. Et Paulus. 1. Corin. 4. Neque me ipsum iudico. Nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum, qui autem iudicat me dominus est &c. Vide hoc in Paulo. Ipse seruiebat deo secundum legem, sicut ait Gal. 1. Abundantius existens emulato paternarum traditionum: & Philip. 3. secundum iustitiam quæ in lege est conuersatus sine querela, nec erat sibi aliud conscius, sed Christum in Lege & Prophetis non uidebat, nec esse ergo erat ut impingeret in lapidem offensionis & petram scædali, id est Christum, sicut supra ipse dixit epist. 1. cap. 1. Vide quo deducant bonæ conscientie & præ intentiones, ut uocant, quando se secutæ, uerbo dei non reguntur, ita ut nulli magis impingant in Euangelium Christi quam sanctuli illi qui sine uerbo dei & spiritu semel sibi sanctitatis opinionem arrogarunt &c. Non ergo hic gloriatur de pura conscientia, sed de deo quod sic semper eum duxerit ut uoluit usque nunc, quod nunc quoque colat sed uere quem semper se colere putauerat, quod ad conscientiam eius attinebat.

Neque negligendum est quod dicit, Gratiam habeo &c. ut scias ne hoc ipsum quidem ex nobis esse quod petimus, oportet enim nos prius spiritu fidei illuminatos esse antequam petamus, a quo qui quid petere uisimus nisi pro missionibus dei certi essemus nos exaudiendos? Gratias ergo agit deo quod mentem iugiter pro Timotheo orandi dederit

dederit &c. Quod sancti cupiunt etiam se uidere secundum carnē, alibi diximus: item quid sit orare die ac nocte.

Vt suscites &c.

Id est, ut non negligenter cures negocium Episcopi tibi à me & ab illis, qui adfuerunt iniunctum, ut diximus superiore epistola. Non enim, inquit, negligentie spiritum, aut qui timeat in conspectu aduersariorum, aut pudeat, & scandalizetur cruce, dedit nobis Christianis Deus, sed dedit nobis spiritum potentie, qui etiam stet in conspectu mortis & inferorum & omnis tentationis, & spiritum dilectionis, qua diligamus non solum amicos, sed etiam inimicos: ita ut audeamus uitam, si ita res fert, despondere pro eis, & spiritum sobrietatis, qua non solum attendimus, ne grauemur crapula & ebrietate, sed etiam mente sobrii si mus, non sapientes plus quam oportet, sed tantum secundum sanam doctrinam, ut non cum ebrijs dormientes, sed sobrii uigilemus ad omnem Satane insultum. Hec tria, potentia, dilectionem, sobrietatem, opponit timiditati, siue spiritui timiditatis. Igitur, inquit, qui potentiam Dei nactus es, nihil est, quod uerearis uel tuam crucem uel meam, &c. Quid enim trepidamus ad mortem, quibus uita eterna data est per Euangelium?

Qui saluos.

Hic prædicat Euangelium Paulus, & prædestinationis meminit, de quo uide Ephe. 1.

In quod positus.

Suam uocationem iactat, non solum, ut sciamus hoc esse uerbum

IO. POMERANI ANNOTATIONES

se uerbum dei quod prædicat, quemadmodū solet, sed & multo amplius propter Timotheum, q. d. sic: Et tibi commissum est sicut & mihi, & eundem spiritum habemus. Sic ergo age, & sustine propter Euangelium ut ego, sic certus esto ut ego & c. ut supra in locis diximus.

Depositum meum.

Id est, illud quod credo & spero me accepturam, scilicet redemptionem corporis huius per resurrectionem et uitam æternam, quando Deus erit omnia in omnibus, sicut infra dicit: Repositum est mihi corona iustitiæ & c. Tunc fulgebunt iusti sicut sol in regno patris sui: tunc accipiet quisq; secundum opera sua, fideles qui bona faciunt uitam æternam: infideles, qui sunt operarij iniquitatis, ignem æternum. Christiani omnia quæ sperant in utraq; uita, commissa & deposita habent in manu Dei, unde sciunt & credunt omnia accipere.

Illum diem.

Diem iudicij uocat, ut solet.

Formam habeto.

Supra in locis.

Egregium depositum.

Id est, magnam gratiam & insigne munus apostolicum tibi commissum.

Nosti.

Hec sunt exempla illorum, qui in tempore tentationis recedunt. Rursum & illorū, qui exorta tentatione persistunt, ut Onesiphorus cū sua familia. Bona opera testimonium

nium sunt fidei nostræ, sed sola tentatio & persecutio probat fidei constantiam & ueritatem &c.

C A P V T I I.

Omni-
 bus modis, quod & i priori epistola uidimus, agit, quo Timotheum episcopum etate adhuc uenem instiget ad curandum officium cõmissum, id est, ut doceat, quæ à Paulo didicerat, et ea ipsa alijs quoq; qui idonei fuerint, commendet docenda. Atq; hic se fortificet per gratiam Christi, ut nullis cedat laboribus, nullis terreatur minis: non curet alia negocia, relicto uerbo, quandoquidem uictus corporis non deerit, cui etiam debetur corona æterna, de qua in hac epistola sæpe loquitur. Et ut hæc astruat, tribus utitur similitudinibus militis athlete & agricolæ, & præterea addit exemplum Christi per crucem glorificati, quod & se imitari in suis dicit uinculis. Nonne hæc fortes sunt persuasiones &c.

Vitæ negocijs.

Scilicet ad querendum uictum &c. Deo, non est in Græco, quod hætenus in ueteri translatione legimus, ut simplex sit tamen similitudo. Sicut miles præter militiam nihil curat, sic tu qui munus suscepisti Episcopi, hoc præsta, relictis alijs negocijs. Salarium suo tempore non deerit &c. Corona nõ deerit certati legitime, id est, quemadmodum oportet &c. Fructus nõ deerit laboranti agricolæ etc.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Sermo.

Philipp. 1. Scire aut uos uolo &c. Ego quidem in uinculis teneor, sed sermo per me predicatus currit, ut in psal. Vt lociter currit sermo eius. Et. 2. I heffa. 3. uult, ut oreitur, ut sermo domini currat &c.

Propterea omnia suffero &c.

Hic locus explicat id quod dicit Col. 1. Nunc gaudeo super afflictionibus meis pro uobis &c.

Si increduli &c.

Increduli Deum faciunt mendacem in suis promissionibus, ecce quanta eorum blasphemia. At Deus qui est ipsa ueritas, non potest fieri mendax, nam seipsum negare non potest, id est, non potest fieri non ueritas, quæ ueritas est, hoc enim esset Deum amplius non esse deum. Quæ sententia maximo solatio est afflictis conscientijs. Deus promisit, & mendax non est, quia increduli non accipiunt promissa. Nam credentes accipiunt, quod incredulis non debetur: idem locus est Rom. 3. Quid enim si quidam illorum non crediderunt &c.

Coram domino.

Id est, in conspectu domini, ut etiam adiurati uideantur. Sciebat Paulus, quantum decessurum erat fidei pugnis uerborum. Vult ergo ut quibus est una fides, etiam eisdem uerbis loquatur de fide. Propterea supra dixit: Formam habeto &c. Ex prophanis uerbis, id est, quæ non nouit scriptura, talia dissidia primum uenerunt, quando ad doctrinam sacram recepta sunt, unde non solum libros, sed etiam

etiam animos hominum misere occuparunt &c.

Stude &c.

Sic scribit iustificato, ne hoc aliò trahas. Nam suprâ audisti, fortifica te per gratiam in Christo Iesu. Operari um, inquit, te præsta, qui coram Deo non cogatur crubescere de neglecta seruitute, ut recte diuidas & scindas filijs dei tibi commissis panem uerbi diuini pro singulorum captu & conditione, ita ut tamen omnibus panem: id est, sermonē ueritatis dispertias, nō uenena traditionū humanarū, Mat. 24. Quis putas est fidelis seruus et prudēs etc.

Cæterum &c.

Suprâ in fine superioris epistolæ.

Ad maiorem.

Sicut cancer morbus paulatim plus corporis occupat, ita ille inanes uoces, si pro sacris recipiantur. Tandē enim totam fidem extinguunt: testes sunt scouiste & Thomiste &c. Tales nouorum inuectores sunt, sicut Hymeneus & Philetus, qui incepterūt asserere non aliā resurrectionem sperandā nobis, postea quā iam resurrectio in Christo cōpleta esset. Ita labūtur qui extra scripturā suis ingenijs fidēt & inanibus & prophanis uerbis sacra se tractare putāt.

Solidum tamen &c.

Occupatio est. Potuisses enim dicere, quomodo subuertunt quorundā fidem, cū uera fides subuerti nō possit, de qua dictum est: Et portæ inferi non præualebūt aduersus eā. Respondei, Vera fides nō subuertitur etc. suprâ in locis

Cæterum in magna &c.

Q 3 Iterum

10. POMERANI ANNOTATIONES

Hierum occupatio est. Cur Deus impia finit, ut alij sedu-
cant, alij seducantur, cur non eos sua dignatur gratia? Re-
spōdet per simile de suppellectili et instrumentis in domo di-
uitis, sicut & Ro 9. de uasis figuli, ubi lege & c.

Si quis expurgarit.

Id est, non consenserit eorū infidelitati & impijs per suasi-
onibus, erit uas, id est, instrumentum Dei & c. Nomine ce-
nim uasis more Hebraico omnia instrumenta ueniunt.

Quid sit sanctificatum, exponit, dicens: Accōmodum
usibus domini ad omne opus bonum preparatum. Signifi-
cat enim sanctificatum, more Hebraeo, id quod domino se-
gregatum est, & in usum eius paratū. Hier. 1. Priusquā
exires de uulua, sanctificauit te, id quod exponit sic. Et pro-
phetam in gentibus dedi. Gal. 1. Qui me segregauit ab ute-
re matris meae & c.

Inueniles &c.

Ne quid habeant uel in speciē, quod accusent aduersarij.

Cum his qui &c.

Periphrasis est, id est, cū credentibus. Ex puro autem cor-
de dicit, ne putes aliquid esse murmur illud oris sine fide,
quæ ne inuocatio quidem est, ut non dicam de puritate cor-
dis: inuocant ex corde puro, qui creāūt pmissiōibus dei,
& nō dubitāt se accepturos quicquid desiderarint & c.

Stultas &c.

Quia ledetur iustitia, fides, charitas, pax per talia.

Cum mansuetudine.

Non cum adulatione aut simulatione. Sicut de se scri-
bit

bit. 1. Theſſ. 2. Neq; enim unquã per ſermonem adulatio-
nis &c. Vide ſuprà in ſepimo loco.

C A P V T I I I.

DE extremis temporibus ſuprà diximus ſuperiore
Ep ſtola & alibi, tẽpora periculofa dicit, quia ſub
ſpecie pietatis occultabũt oĩa, quę hic dicuntur ad
perdendas animas, ſicut iam factum eſt. Inſipientia enim
eorum nunc mundo proditur, ſicut ſuprà diximus.

Sui amantes.

Id eſt, ſua querentes, non quę Chriſti ſunt, ſicut ſequi
tur, Auari, faſtuofì, ſuperbi.

Maledici ſiue blaſphemi.

Sicut hodie ſatis uidentur illi ſancti blaſphemi, non ſo-
lum in ueritatis profeſſores, ſed etiã in Euangeliũ Chriſti.

Parentibus immorigeri:

Sicut qui docent obedientiam Prioris uel Guardiani,
longe præferendam obedientiæ parentum, & hoc certe
contra Dei præceptum doctrinæ habent demoniorum.

Quamquam iſta omnia uitia iam regnant in illis, & ne-
ceſſario regnant, qui Euangelium Chriſti in pectore non
habent.

Ingrati.

Et Deo & hominibus:

Impij.

Id eſt, ſine fide ſiue ſpiritu.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Carentes affectu.

Amicitiae in homines.

Nescij foederis.

Id est, mentientes, non seruantes pacta, quemadmodum qui etiam decipere gaudent. Alij pacta fidemque seruant, do nec eis nihil decedit. Subodorantes uero lucrum aut incommodum uidentes, a fide resiliunt.

Calumniatores.

Criminatores.

Intemperantes.

Veneri dediti & adulterijs: tales in primis sunt, qui prohibent nubere, ut supra dictum.

Immites.

Id est, sine misericordia & benignitate.

Negligentes bonorum.

Quibus boni non sunt curae. Proprie tales sunt, qui le uibus animis nihil curant, siue iustum siue iniustum.

Proditores.

Secreta non seruantes, & insuper ad mortem tradentes homines, recte de Euangelio sentientes, contra traditiones humanas, & hic putant se obsequium praestare Deo.

Præcipites

Iudicio, id est, secundum caput suum iudicantes quiduis, in quibus nihil est iudicij spiritus, secundum illud. Spiritus uitalis homo diiudicat omnia. Animalis homo &c.

Inflati.

Qui recte sentientium iudicio non cedunt.

Voluptatum &c.

Id est, sua querentes, ut supra.

Habentes formam &c.

Id est, hæc omnia tegentes pietatis specie, que intus nõ est, sicut Christus ad Pharisæos dixit: Sepulchra foris dealbata &c.

Et istos auersare.

Vides, q̄ tunc cœperint, quos Paulus prædicit nouissimis temporibus multiplicandos.

Ex his enim sunt &c.

Qui qualis sue hodie, tales sint, non ignoramus: Sunt enim qui cū non audeāt, aut nõ pōssint manifeste ueritati euāgelicæ contradicere, in secretis colloquijs, in secretis confessionibus, in priuatis domibus, latenter uirus effundunt, dicentes: Cur crederes heresi? cur non credis, qd' tui parentes crediderunt? tanta beneficia præstant illi sancti à quorum cultu & inuocatione iā auocaris, omnia pereunt missis cadentibus. Hæc agunt præcipue cum mulierculis, que grauatæ habent conscientias, que ducuntur uarijs concupiscentijs, id est, nunc hoc, nunc illud superstitione experuuntur ab impijs & superstiosis doctæ magistris, semper discunt, & ad omnem uentum doctrine inclinantur, & nunquam ad ueritatis notitiam perueniunt. Sicut fit omnibus (id qd' nos experti sumus) qui de uia superstitionis & traditionum humanarū ad graues exonerandas conscientias secuti, Euangelium Christi, quod ab omnibus liberat, non amplectuntur.

Iannes & Iambres.

Q 5 Nomi

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Nomina sunt Magorum Pharaonis, quorum tamen nomina in nostris libris non exprimuntur. Lege Exo. 7.

Homines mente corr. &c.

Tu uero &c.

Summa est, Meam doctrinam & exemplum imitare in promouendo Euangelio, qui in super nosti sacras literas, in quibus hæc omnia sunt, & quorum indiget homo Dei ad salutem.

Antiochiæ &c.

Lege in Act. Apostolorum.

Omnes qui uolunt pie.

Nemo hic excipitur. Crux est probatio fidei. Ergo sicut necessario fidei adest charitas, ita & patientia. Sed sicut hæc cedunt pijs in bonum, ita persecutoribus & seductoribus, qui obnituntur ueritati quacunq; tandem specie, cedit in damnationem quicquid egerint.

Sacras literas.

Si hæc uera sunt, quid doctrinis & traditionibus humanis uexaris?

C A P V T III.

Adiurat rursum Timotheum, ut omnibus modis undeunque accepta occasione, quocunque tempore pergat exequi, quæ sui sunt muneris, id est, ut prædicet instanter, siue tempestiuam, siue intempestiuam prædicationem, quis iudicet, nihil referre.

Verbum

Verbum dei sicut personis aut locis nō est alligatum, ita neq; temporibus, Semper uerbo opus est ut credamus et perstemus in tentationibus, quandoquidem semper expectamus Christum uenientem, quacunq; tandem uigilia noctis uenerit. Argue, peccantes, comminare iudicium dei duris, exhortare pios ut pergant, alios ut redeant ad cor. Vides hic mandari prædicationem legis & Euangelij. Lex terret, Euangelium consolatur. Atq; hæc, inquit, ago cum omni μακροθυμίᾳ id est, longanimitate qua patienter feras & non cesses à doctrina si qui mox non credunt, si qui etiam resistunt, forte post credituri, sicut supra cap. 2. Tolerantem malos &c. Porro non frustra monet ita uigilare Episcopum. Nam, inquit, tempus erit quando sanam doctrinam non sustinebunt &c. sicut supra diximus. Hunc populum stultum qui bonos prædicatores eijcit & querit tales qui prurientibus auribus placeant describit sic Esa. cap. 30. Populus ad iracundiam prouocans est &c.

Nam ipse iam &c.

Alia causa cur uigilet Timotheus. Nam, inquit, ego amplius huic negotio adesse non potero qui iam impleto meo ministerio sum deo per mortem meam immolatus. Hoc iam per spiritum præcognouit Paulus, quo simul Timotheo & omnibus Episcopis constantie & fidei exemplum præscribit, ut, Paulo similiter, munus dei mandatum exequantur usq; in consummationem uitæ, ut supra diximus.

Certamen

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Certamen bonum.

Non de se, sed de donis dei gloriatur, qui eum confortauerat ut haec omnia perficeret, sicut alibi ait, Omnia possum in eo qui me confortat. Quod uero addit, Reposita &c. nihil est quod hic meritum humanum stulte cogites. De eo enim dicit quod sibi repositum est & quod sibi reddendum. Est à deo, non quod suis meritis debetur. Filius enim erat Paulus & haeres, non seruus mercenarius qui non manet in domo in æternum. Ipse acceperat omnia à deo, scilicet ut ab impietate conuerteretur ad **C H R I S T V M**, fieret Apostolus, ministerium egregie expleret &c. & haec ipsa dona deus coronabit. Dei sunt nostra merita & dei sunt nostra praemia, et rursum ipsius omnia nostra sunt, quia filij sumus quotquot diligimus Christi aduentum. Cuius aduentum certe impij non diligunt, uellent enim nunquam uenturum &c.

Da operam.

Quaedam familiaria scribit.

Alexander faber erarius, der kupffer schmidt.

Duo genera describit illorum qui fauere uidentur Euangelio, sed probantur in tentatione. Nam alij resistunt & incipiunt oppugnare uerbum ueritatis, sicut Alexander, qui ut lupi cauendi sunt, qui suam mercedem apud iustum iudicem inuenient. Alij infirmitate humana occultantur non audentes palam confiteri quod credunt. Illis hoc ipsum non imputetur, erunt enim per Christum

stum quandoq; fortes qui adhuc imbecilles sunt, ex quorum numero fuerunt qui Paulum deseruerunt cum primum coram Nerone sifteretur, quod tamen tam triste malum cessit in maiorem Christi et Euangelij gloriam seruato eo quem omnes deseruerunt, ut prædicatio Euangelij per eum in gentibus compleretur. De quo nunc gloriatur quod in manu dei perire non possit, dicens: Et eripiet etc.

F I N I S.

In ep̄

IN EPISTOLA

D. PAULI AD TITVM

Ioannis Pomerani Annotationes.

I C Episcopum cui populus docendus commissus est instruit, ut in Epistola ad Timotheum, Atq; interim insigniter per totam Epistolam gratiam Euāgelicam plenius uerbis cōmendat, Euangelijq; libertatem quae est in Christo IESV domino nostro, nec tacet quos si uis eius Euangelica fides producat in singulis hominibus erga proximū in quacunq; conditione siue statu huius uitae.

Locis insigniores.

Primus, Gratiam Euāgelicam ab aeterno promissam electis dei (id quod praedestinationis est) sed iam nouissimis temporibus esse manifestatam per Christum Euangelij praedicatione, cap. 1. in inscriptione cap. 2. Apparuit enim gratia &c. cap. 3. At postquam bonitas &c. Atq; hic locus est quoq; in Ephe. & alibi sepe in Paulo.

Secundus, Qualis sit doctor siue Episcopus & quae doctrina eius, ut in superioribus Epistolis ad Timotheū. Tertius, insignis locus de sanitate fidei siue libertate Christiana contra superstitiones & traditiones hominum auersantium ueritatem, qui dicunt se Christianos & fiduciam quam deo debent, tribuunt operibus, factis ergo

ergo negant quod ore profitentur cap. 1. Quam ob causam &c. Quartus, Vt Christiani bonis operibus ad usus necessarios & sobrietate uitæ, ostendant fidem bonam & ornent coram mundo doctrinam saluatoris nostri dei, ut pudeat aduersarius nihil habens quod nobis iuste obijciat. At hæc agit Paulus à principio secundi capituli usque ad finem Epistolæ. Quintus, Hæreticum, id est, contra uerbum ueritatis, siue, ut uocat, contra sanam doctrinam docentem & sentientem excōmunicandum esse secundum legem à Christo nobis præscriptam Matth. 18. Si peccauerit &c. In fine epistolæ. Sectarum autem eorem hominem &c.

PAulus seruus.

Nota relinquentes, paucis uideamus quid hæc ditissima huius Epistolæ inscriptio habeat, quæ ita gratiam dei commendat ut nobis uelut eam esse certissimam, quid enim prodest multa de gratia audire, scribere, legere, si eam adhuc dubitamus ad nos pertinere? Itaque ait, Quam deus qui non mentitur promisit, qui ut non falli, ita neque fallere potest, id quod sic dicitur ad Timotheum, Deus se ipsum negare non potest. Et promisit, inquit, ante tempora æterna, ut omnino certissimus quod non solum dilexit nos dum adhuc eramus inimici, sicut dicit ad Roma. 5. sed etiam quando adhuc non eramus. De quo loco prædestinationis uide. Ephes. 1. Hic uides, ut alia

10. POMERANI ANNOTATIONES

ut alia taceam, quod Paulus dicit Rom. 11. Quis prior dedit ei & retribuetur ipsi? ut confundantur omnino meritum illi prædicatores, quid enim meruimus ante mundi constitutionem? sed hæc audiunt ubiq; et uident in scripturis excæcati & non intelligunt secundum iudicium dei, Esa. 6. Verum tamen si hæc gratia æterna sit quia nihil noui est apud deum æternum, tamen nunc demum reuelata est, tempore scilicet prædefinito à patre. Quod cur fecerit nulla causa nobis spectanda est, quàm beneplacitum siue bona uoluntas eius, sicut uides Ephe. 1. Reuelata est autem, ut ait, per prædicationem non qualemcunq; (nam pseudapostolos & superstitionum & humanarum traditionum prædicatores condemnat Paulus) sed per prædicationem talem qualis Paulo commissæ est, per delegationem saluatoris nostri dei. In quo & suam uocationem iactat, ut solet, ut certi simus eum non suum, sed Christi docere uerbum. Qualis uero Pauli prædicatio sit Epistole eius omnes testantur. Alijs prædicationibus quæ non sunt secundum sanam doctrinam domini nostri iesu Christi non solum obscuratur, sed & oblitteratur gratia hæc, sicut factum est, tantum abest ut reueletur. Quid enim gratiam reuelarent, qui in re, ut falso putant, saluatis, nihil nisi operibus uel confidere uel diffidere sciunt? Præterea in hoc loco uides quàm insipienter errent qui gratiam dei, de qua loquuntur scripturæ, per quã solam saluamur, describunt esse habitum in homine siue qualitatem, cum sit fauor potius in deo bene uolente nobis ut
 filijs.

filijs. Vbi enim quæso erat gratia illa in nobis, quando adhuc mundus non erat conditus? cum uideas Paulum sic dicere Ephes. primo: Dilectos nos reddidit in dilecto filio suo, ante mundi constitutionem. Vide de Gratia & dono in Locis Philippi. Iam quoque uideamus ea, quæ in hac inscriptione prætermisimus:

Paulus seruus Dei, Apostolus autem IESV Christi, iuxta fidem electorum Dei.

Clarius erit, si non iuxta, sed, ad legeris, sic: Apostolus autem IESV Christi, ad fidem electorum Dei. id est: Ad hoc Apostolus siue missus prædicator, ut prædicem fidem, non quam quisque pro fide sibi fingat, quemadmodum qui in cogitationibus cordis sui confidunt, & se credere putant, sed ut prædicem fidem, quam habent qui electi sunt à Deo. Hæc fides est, in nulla re, in nullo opere querere salutem aut confidere, sed de omnibus desperare, & in solo Deo per Christum sperare gratiam & uitam æternam. id quod exponit, dicens: Et agnitionem ueritatis &c. Id est, Apostolus, ad agnitiõem ueritatis: hoc est, ut per me agnoscat ueritas nõ cuiusuis scientiæ, ut scilicet quòd duo & duo sunt quatuor, & quòd homo est animal rationale &c. sed ut agnoscat ueritas, quæ est secũdum pietatem, quæ pertinet ad hoc, ut discamus Deo confidere, & proximorum curam agere, id est, quæ pertinet ad fidem & charitatem, ut supra in Epistola ad Timotheum diximus. Quæ pietas, inquit, est in spe uitæ æternæ, id est, quæ non gloriam, non merita respicit, sed sperat, non quod meruit, sed

R quod Deus

10. POMERANI ANNOTATIONES

quod Deus promisit, nempe, uitam æternam. Nam hoc
protinus additur: Quam, inquit, promisit Deus &c.
Pietas non hanc uitam respicit, neq; omnia quæ uidentur,
in quibus necesse est eam affligi, & omnia mortificari, sed
respicit in uitam æternam, & in illa quæ non uidentur.
secunda Corinth. quarto.

Germano.

Suprà, Epistola. 1. Timoth.

Iuxta communem fidem.

Id est: Qui Titus est filius meus, q, à me fidem didice-
rit, quam iam & ipse, et ego, communiter habemus &c.

Huius rei gratia.

Quales constituat seniores, siue uerbi Dei prædicato-
res, qui populo præficiendi sunt, ostendit, ut in omnibus or-
netur Dei uerbum, & efficaciter promoueatur, quæ uero
huc pertinent, fere diximus in Epistola ad Timotheum.

Luxus.

Velebrietatis & crapulæ, cui opponit sobrietatem.

Intractabiles.

Id est, inobediētes, qui nullis audiunt bonis p̄suasionib.

Non præfractum.

Vel non superbe de se sentientem.

Non percussorem.

Eum significat Græca dictio, qui lingua percutit. Quæ
si dicas, nō mordacem, id est, qui ex inuidia feratur in quos
uis. 2. Tim. 2. Seruum Dei non oportet pugnare &c. Talia
nostri qui increpationes Euangelicas nō libenter audiunt,
cōreferunt

eò referunt, q. oportet prædicatorem dicere placentia, contra id quod diximus. 2. Tim. 4. & interim non uident quod hic sequitur: Redarguito illos seueriter.

Temperantem.

Castum. Vides, quod temperantia & castitas ei quoque tribuitur, qui habet uxorem. Sic non sentiunt doctrinæ in hypocrisis loquentium mendacium.

Tenacem certi sermonis.

Qui est secundum doctrinam, id est, qui pertinet ad docendum, ne sinat se inde auelli quauis occasione uel contradictione, uel persuasione. Hoc est, qui certo teneat sermonem, quo populus doceatur. Ut polēs, inquit, sit & c. Hoc est, altera manu ædificare, altera tenere gladium, ut legis in Esdra. Ista duo, siue ista uerbi potentiam qui nõ habet, non fiat Episcopus, id est, prædicator. De Christo legis Matth. 7. Ammirabantur turbæ super doctrina eius. Erat enim docens eos, sicut potestatem habens, & nõ sicut scribæ eorum & Pharisei. Id est, non frigidum uerbum, aut in persuasibilibus humane sapientiæ uerbis loquebatur, sed loquebatur uerbum efficax in cordibus hominum, ita, ut cogerentur fateri, hanc doctrinam esse à Deo.

Sunt autem & c.

De pseudapostolis loquitur, de quibus sæpe supra.

Qui toras domos.

Supra. 2. Timoth. 3. Qui subeunt in familias & c.

Dixit quidam & c.

Epimenidis Græci poetæ citat uersiculum contra Cre

tenses. Nostri pseudoprophetae, quibus docentibus nihil aliud est in ore quam Aristoteles et quicquid est ethnicum, non putent se hinc probari, quod Paulus citat ex Ethnico. Nam putant hoc ad sanam doctrinam pertinere, & eam inde confirmari, Paulus uero nihil inde quod ad salutem attingit, docet, sed id quod est indicat contra Cretenses, ex ipsorum testimonio. Deinde subdicat in ethnicorum scriptis esse mendacia, cum dicit: Testimonium hoc uerum est &c.

Sani in fide sunt, qui habent fidem electorum Dei, ut supra dictum, qui nihil ad Dei iustitiam suscipiunt, praeter Christum. Alij uestitui, cibo, potui, diebus, ieiunijs, orationibus, ceremonijs, & alijs operibus iustitiam tribuunt, qui his factis negant DEVM, quae sibi pro Deo erigunt, dum talibus fidunt, & iustitiam tribuunt, quae soli Deo debetur: qui tamen interim dicunt, Deum esse propitium Patrem, & se ex sola Dei misericordia saluandos. Vide ergo, ut sic intelligas quod dicit: Deum profitentur se scire, factis autem negant. Nam de crassis illis peccatoribus, scortatoribus, adulteris, ebriosis &c. non solum hoc dicit, qui hisce factis neminem seducunt a fide, sed multo amplius, imò solum de illis, qui subuertunt dogmas iudaicis fabulis & doctrinis hominum, qui non sustinent ueritatem, sicut manifeste haec exponit, secunda Timothee. tertio: Habentes speciem pietatis, uim eius abnegantes. Ex his sunt qui subeunt in familias &c.

Omnia pura
puris.

Insignis.

Insignis locus, contra doctrinas siue traditiones hominum. Fidelis, cui solum curæ sunt præcepta Dei, utitur omni creatura Dei, quam Deus creauit utendam, non solum sine peccato, sed etiam cum augmento sanctiuitatis & fidei, quia utendo gratias agit, & magnificat Deum ex puro corde agnoscens patrem & datorem, priori Timotheo quarto. Contra, impuris, quorum corda non sunt purificata fide, id est, infidelibus, omnes creaturæ sunt impure, quia & ipsi sunt impuri in mente & conscientia. Horum uita quia peccatum est, non potest non omnis creaturarum usus eis esse in peccatum. Quid enim munde contrectare potes immundis manibus? Et lex habet: Quicquid tetigerit immundus, immundum erit. Infidelis nullis creaturis recte uti potest, quæ solum creatæ sunt fidelibus ad utendum, id quod ex Geneseos libro non difficile fuerit ostendere, & Paulus confirmat priori Timotheo quarto. Sequitur ergo, quòd in omnibus quoque operibus peccant, quæ si bona apparent, mera sunt hypocrisis. Quicquid enim non est ex fide, peccatum est, & non potest arbor mala fructus bonos facere. Sunt, inquit, abominabiles deo, & qui nolunt acquiescere ueritati, quæ damnat eorum hypocrisim & traditiones humanas, & qui ad nullum opus bonum sunt apti, quia sunt arbor mala.

C A P V T II.

Tu uero.

R 3 Coheret

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Coheret cum precedentibus. Alij iudaicas fabulas, & hominum traditiones, suaq; somnia docent, in sui & aliorum perditionem, tu doce sanam doctrinam, de qua supra sepe diximus. Hic uero uides, sanam doctrinam Christi esse accommodam omni sexui, ætati, conditioni, quando uere sana & integra est: hoc est, quando tractatur à spirituali homine, qui potens sit in uerbo, & quando humane doctrine diuinus non permiscetur. Si ista quæ hic iubet doceri Paulus, in nostris hominibus uideremus, certe faciem uideremus Ecclesiæ, in gloriam Euangelij sancti. Nunc uero nusquam doctrina est, ergo & nusquam integritas uitæ, sed qualis populus, talis & Episcopus. Christi Ecclesia non est quæ uerbo Christi non regitur. Iudicia nostra, nõ Dei sequimur, ideo iuste perimus. Quæ huc pertinent, etiam alibi sepe uides in Paulo. Sani fide sunt, qui fidẽ illam in Deũ per Christum, superstitionib. doctrinis et traditionib. hominũ, in cordibus suis non permiscunt, non cedentes alijs doctrinis. Sibus uero hoc precipitur, non solum quia natura sunt superstitiosi, sed etiam, ut ipsi reliquos sanitatem fidei doceant.

Sani in charitate sunt, qui etiam diligunt inimicos, & orant pro persequentibus.

Sani in patientia sunt, qui perdurant in omni tentatione usque in finem, nullis cedentes aduersis.

Ut honesta doceant.

Vide hic mulierem docere, sed adolescentulas mulieres. Virum mulieri docere liceat, alibi dixi.

Adolescentes.

Adolescentes.

Id est, iuuenes uiros, ut sobrii sint. Apud nos crapula & ebrietate pereunt, non solum animus, sed etiam corporibus. Crapula & ebrietate nostra corda grauari, ut non uigilemus ad diem illum Christi, & apparitionem glorie magni Dei, testatur Dominus in Luca: Attendite, ne corda &c. Vide, ad que mala perducant, que nos interum parui facimus.

Temetipsum.

Priori Petri quinto: Forma facti gregis ex animo.

In doctrina, integritatem & honestatem.

Sic ista coniungenda sunt, & subaudiendum uerbum, exhibe, uel serua, uel simile. Et additur:

Sermonem sanum.

Id est, integrum, sicut supra, doctrinam sanam dixit, irreprehensibilem, quam nemo potest conuincere, ne ex scriptura quidem. Item, contra quem nemo possit obijcere, quod non sic uiuas, sicuti doces. Itaque hic duo postrema, duo precedentia exponunt. Quod enim dixi: In doctrina integritatem, idem dicit: Sermonem sanum, et quod dixi: Grauitatem uel honestatem, idem dicit: sermonem irreprehensibilem, ne quis hic intelligat illam hypocriticam grauitatis speciem, que se tantum uendit hominibus.

Rubore.

Sic priori Petri secundo & tertio.

Fidem bonam.

Id est: Fidelitatem.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Apparuit.

Quæ huc pertinent, uide in Postilla D Martini, in nomine
Etenatiuitatis Christi.

Omnibus hominibus.

Id est, & Iudeis, & Genibus, item masculis & femi-
nis, adolescentibus & senibus, Dominis & seruis, de qui-
bus dixerat. Idco oportet omnes erudiri, ut omnes Deo di-
gne uiuant, sicut sequitur:

Vt abnegata &c.

Id est, ut mortificatis omnibus quæ ad Adam pertinent,
uiuamus noua & spiritali uita secundum Christum, &
hoc in præsentis sæculo, non respicientes in ea quæ iam no-
bis pereunt, & mortificantur in hac uita, sed expectantes
illa quæ non uidentur, quæ speramus uentura in aduentu
Domini. Sed hic ais: Quomodo possum abnegare me, ut
digne Deo uiuam, ut bonis operibus abundem, ut omnia i-
sta impleam, cum non sint hæc in hominis potestate? Recte
tu. In Christo ergo inuenis quod in te non habes, modo i-
psum habeas per fidem, id quod Paulus hic sic occupat:

Qui dedit semetipsum &c.

Cū omni præcipiendi studio, siue cū omni eo quod potes.

Nemo.

Id est: Sic uiue & doce, ut nemo te iure contemere
possit, ne quis hic intelligat contra Euangelium, Episcopo
uindicandum esse in eos qui ipsum contemnunt.

C A P V T III.

Princip. Lus

Pincipibus, potestatibus & magistratibus parendum est in omnibus quæ non sunt contra deum, id est, in quibus tu non peccas contra sanam conscientiam, ut maxime illi peccent exigendo quædam. Sicut Hieremias uoluit ut se subderent sponte regi Chaldæorum Iudæi. Placet enim deo quandoq; per talia nostra punire peccata, & quando grauem tyrannidem patienter ferimus, melius habemus deo ubiq; nobis præsentem, sicut ueterum exempla docent &c. Sic sine peccato Christiani obediunt Turcis. Principes boni si alicubi sunt, duplici honore digni sunt. Mali uero si sunt, tamen eis parèdum, nisi quando contra deum præcipiunt, hic dicèdum, Oportet magis obedire deo quàm hominibus. Ideoq; Paulus subdit, Ut ad omne opus bonum sint parati &c.

Male dicant.

Sive de principibus sive de alijs hominibus.

Pugnaces.

Sive contentiosi sive contra principes sive alios. Hoc est in primis contra illos qui per hoc Euangelici uolunt uideri & contendunt contra quosuis nulla humanitate aut mansuetudine, & effundunt protinus quicquid habent in corde & ea quæ uel nihil ad rem Christi faciunt uel talia sunt à quibus non sit incipiendum, & hoc faciunt coram hominibus quibus nondum est Euangelium prædicatum, nihil efficietes præter quàm quod inde scandalizati alijs, doctrinam Euangelicam blasphemant &c. Cur non compatimur potius infirmis & peccatoribus,

R s qui

IO. POMERANI ANNOTATIONES

qui ipsi fuimus stulti, inobedientes, errantes &c. sed nūc bonitate dei non ex nostra iustitia per Christum liberati? Cur non sic agimus cum illis sicut tunc uolebamus agi nobiscum. Cur nō speramus eandem eis gratiam uenturam quando deus uoluerit? Quid gloriamur quasi non acciperimus? &c. Hęc dicit hic Paulus usq; ad eum locū. Indubitatus sermo &c. Lege in postilla D. Martini, in nocte natuuitatis Christi.

Per lauacrum

Vide ne solam aquam cogites. De baptismo spiritus & ignis loquitur, de quo dixi Esa. 4. & alibi.

Quem effudit in nos abunde.

Ita ut nihil desit nobis in ulla gratia habentibus Christum. Qui Christi spiritum non habet non est Christianus. Abunde dat spiritum, dum per spiritum reuelat omnem ueritatem, id est, omnia quę nostra scire refert ad salutem. Et præterea reliqua dona spiritus dat uel nobis uel fratribus in utilitatem nostram. Sicut ad Corin. dicit, Vnicuiq; datur &c.

iuxta uel secundum spem uel ad spem.

Indubitatus sermo. Scilicet est is quem dixi.

Ut bonis operibus.

Ut præcant alijs lucis exemplo. Vide hic in Paulo quę bona opera uelit, nēpe, illa quę fiunt ex fide: Ut, inquit, bonis operibus præ sint qui crediderunt deo. & talia bona opera uult quę sunt honesta & utilia hominibus, & sicut infra dicit, quę ualeāt ad usus necessarios: Hęc non sunt

sunt opera papistica, sed opera charitatis in proximum, ad quæ fides quæ in corde uiget sua natura urget, & sua sponte ea producit, sciens hæc quæ facit proximo secundum uerbum dei deo placere. Arbor bona non potest esse infrugifera, sed dabit fructum suum in tempore suo.

Stultas autem.

Vide in epist. Tim. Doce, inquit, utilia, id est, fidem et charitatem & patientiam. Quæ uero ad contentiones pertinent, etiã si ex sacris literis uideantur, respue. Quæ manifeste non sunt prodita, libenter ignorare debemus: Conuentione & fidem & charitatem ledimus &c.

Sectarum autorem.

Id est, qui alias uias sequitur & sequi docet quã sanã doctrinam & illam unicã fidei iustitiã, nec monitus sanis Christi uerbis resipiscere uult, iudica secundũ Euangeliũ Matih. 18. donec resipiscat, ut confundatur nõ ut inimicus &c. 2. Thessa. 3. Habes hic hæreticos, id est, illos qui uerbũ dei contemnentes sectas faciunt et separant se quã si meliores, nec uerbis dei moniti resipiscere uolunt, esse excommunicandos & habendos non Christianos, sed sicut ethnicos & publicanos, quales sunt omnes qui Euangeliũ deseruerunt & perfectiores uias inuenerũt præter omne dei uerbum, qui hodie egregiam gratiam repentes uocant hereticos eos qui Euangelio adherent, & eos occidere tentant ut ueniat sanguis Christi & omnium iustorum occisorum super ipsos. Deus illuminet corda omnium, Amen.

In Episto-

IN EPISTO

D. PAVLI AD PHILEMON

nem Ioannis Pomerani

Annotationes.

Gregium hic in Paulo uides charitatis exemplum, qui tanto studio commendat seruum fugitiuum, ut Onesimus ipse factus uideatur. Nec tamen cum posset, autoritate urget Philemonem, sed precibus & Christianis persuasionibus, cedens iure suo, ut & ipse Philemon cogatur non sua sed quæ charitatis sunt intueri. Sic enim oportet nos exinaniri pro fratribus, sicut Christus exinaniuit se pro nobis &c. Philip. 2.

PAulus uinctus IESV Christi.

Vides quàm multa argumenta pro fratre inuenit uera charitas, quæ creò Paulum pro seipso in simili causa non fuisse scripturum. Sunt qui hic Pauli modestiam & humanitatem commendant & uere, sed quo fonte hæc fluant nobis imprimis uidendum est. Fides namq; quæ uiebat in pectore non potuit talia non producere in exterioro opere, ut scias fidem ueram sine operibus bonis non esse. Opera autem bona uocat scriptura officia charitatis pro-

tis proximo exhibita, quæ fluunt ex uno opere quod est omnium operum summum, nempe opus Dei, quæ est fides in Christum. Ioan. 6.

Vinctus.

Hic non iam titulos sui apostolatus, ut solet, scribit. Non enim iam officium facit Apostoli ut persuadeat suam à Deo esse prædicationem. Sed suæ autoritatis hic oblitus fratrem se esse tantum meminit, quod. Non Apostoli suæ doctoris, sed Christiani hominis nunc ago officium. Et primum ad rem facit quàm maxime quod se uinctum dicit, ut non despicatur eius obsecratio, qui pro Euangelio detinetur in uinculis, sicut infra dicitur. Nunc autem euinctus Iesu Christi. Itē, ut nō despicatur dū orat p̄ eo quē genuit Christo in uinculis, Itē p̄ eo, q̄ seruiuit ipsi i uinculis, id q̄ ipse Phile. fecisset si adfuisset, tantū abest ut ind̄ gnari debeat hoc seruū fecisse, imō gaudere debet p̄ seruū suū hoc beneficium Paulo accessisse, quemadmodū hæc omnia infra dicuntur. Item, ut Christianus Philemon non addat afflicto Paulo afflictionem, si non exaudiat & despiciat tanto studio obsecrantem non iam pro seruo, sed pro fratre, id quod infra dicit: Refocilla mea uiscera in Domino. Deinde & Timotheum addit, ne solus hoc precari uideatur, & ut magis duorum ualeat obsecratio. Præterea Philemonem adiutorem suum facit in hac inscriptione & consortem, ne non uelit quod ipse Paulus uult, quid enim diuersis animis inter ipsos conueniret? quod sic infra dicit: Si uigur me habes consortem suscipe illum tanquam me.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

me. Ad hæc, non solum inscribit epistolam Philemoni, sed et Aphie, ut puto, uxori, & Archippo Episcopo, & toti ecclesie que in domo est Philemonis, ut si quid minus apud unum ualebit precatio, ualitura sit, uel multis forte comprecaturis. Quid enim Christianus negare poterit Christianis Christiane rogantibus, & id rogantibus quod ipse etiam non rogatus debet secundum Euāgelium?

In domo tua o Philemon.

Gratias ago.

A gratulatione more suo incipit.

Charitatem ac fidem.

Redde singula singulis, fidem erga Dominum Iesum. Charitatem erga omnes sanctos, id est, credentes. Sic enim sancti in scripturis appellantur, credentes qui nobiscum uersantur in terris qui indigent mutua ope &c.

Vt communicatio fidei tue.

Id est, ut communis fides tua, id est, quam tu & nos habemus, fiat efficax in agnitione omnis boni quod est in uobis erga Christum Iesum, id est, eò crescat & prouerbatur ut agnoscatis omne bonum quod uobis per Christum contigit. Eandem enim sententiam puto, quam sæpe scribit Paulus, ut Ephe. 1. Vi, inquit, Deus domini nostri Iesu Christi pater gloriæ, det uobis spiritum sapientiæ &c. Vide illic. Et alibi, ut sciatis que per Christum donata sunt uobis.

Gaudium enim &c.

Sic quod præcessit coniungendum est. Gratias ago &c. quare?

quare? ut communicatio &c. Rursum gratias ago, quia gaudium habemus multum &c. Christiana charitas iugiter orat pro illuminatione aliorum, et de profectu gaudet.

Quod uiscera.

Id est, quod magnæ consolationi fuisti sanctis egenibus ipsis necessaria præstando.

Quapropter.

Hactenus præmolluit non adulatione Christiana ueritate, nunc rem ipsam aggreditur: Onesimus seruus fugerat dominum suum Philemonem, is Romæ audito Paulo qua uinctus fuerat conuersus est ad Christum, quem Paulus hac epistola remittit ad herum.

Quapropter.

Id est, quia ita bene facis ex fide omnibus sanctis, non posset fieri ut sperneres mecum mandatum si mandare, id quod te debere agnoscis. Non mando autem, sed propter charitatem potius rogo, nolens uti mea autoritate, autoritate, inquam, quod sum Paulus senex & præterea uinctus Iesu Christi, quod di-uel ipsa submissio meate moueat, ut tuo quoque iure cedas.

Rogo autem pro filio meo, non dicit seruo tuo, ut etiam non tam seruum quam ipsum Paulum recipere uideatur Philemon, quod filio sit, pater sibi factum iudicat. Quæ, inquit, genui in uinculis, ut scias mihi cum ideo chariorum quod in angustia & periculo mortis eum genuerim, sicut mulieres plus diligunt filios quos maiori dolore & periculo enixæ sunt.

Quondam

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Quondam.

Argumenta ab utili. Antea fuit infidelis tibi, negligens operæ, forte & aliquid furatus. Nunc autem fides talia ei non permittet etc. Addit uero ut rem augeat. Tibi & mihi peruili. Et alludit ad nomen serui. Onesimus enim utilis græcis dicitur, quod. Haclenus non recte Onesimus dictus est &c.

Mea uiscera.

Suprà filium dixit, ut uel hinc uideas hoc uelle Paulum, se in Onesimo suscipi.

Quem ego cup.

Ego, inquit, plus tua commodare mittendo seruum respicio, quàm mea, imò non mea.

Pro te.

Id est, quod tu faceres si mihi adesses.

Ne uelut ex necessitate.

Quod hinc liberum arbitrium asserunt stultum est, quasi ad hoc necesse fuerit mittere Onesimum, ut Philemon haberet remittendi liberum arbitrium. Sententia est potius quòd bona opera oportet uenire ex libero animo, libero dico per spiritum fidei. Sine quo spiritu quicquid facis peccatum est. Cor requirit Deus non opus. Quicquid non est ex fide peccatum est.

Nam propterea.

Vtilem quoque fuisse serui fugam probat. Nam fugæ occasione audiuit Euangelium Romæ & credidit. Ita ele-
ctis omnia cooperantur in bonum etiam mala, Deo sic
mirabiliter

mirabiliter operante, & ita ut ab humana ratione nequaquam intelligi possit, aut ab humano iudicio, quo ducat Deus.

Secessit.

Scilicet à te.

Aeternum.

Id est, spiritualem, cum deo tecum in æternum uicturum.

Quanto magis tibi.

Scilicet dilectum, & in carne, quia seruus tuus est, & in domino, quia frater tuus est & filius Dei.

Quod si quid lesit.

Id est, aliquid damni tibi intulit, siue furatus est. Omnia occupat Paulus, ne Philemon neget, quod petitur.

Ego dependam.

Id est, pro ipso tibi reddam, quod debet, atque in hoc habes hic meum chirographum.

Ut ne dicam.

Non multum est, si debitum serui, quod modo mihi ascribo & meum facio, mihi donaueris, ut non cogar tibi soluere siue reddere, qui non solum alioqui mihi hoc debes, sed te ipsum, quantus quantus es. Hic significat Paulus, non solum quod Christianus pro Christiano debet totum, quod ipse est. sed etiam quod Philemon eius prædicatione conuersus fuerat &c.

Etiam.

Affirmantis. Sicut Mat. 11. Etiam pater &c.

Ego te fruatur.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Fac, ut de te gaudeam per dominum. Idem est quod sequitur, Refocilla &c. id est, esto mihi consolationi per dominum. Per Dominum, siue in domino addit, ut significet se nihil aliud petere, quam quod per Dominum non solum licet, sed etiam fieri debet.

Confusus &c.

Quis queso oratorum in hac causa magis efficacibus uti potuisset persuasionibus & argumentis?

Simul autem.

Hactenus pro Onesimo, nunc quedam familiaria scribit.

Finit.

IN EPISTO

A D H E B R A E O S I O

an nis Pomerani Annotationes.

Paulum non scripsisse hanc epistolam, uel
 ex secundo capite palam est, ubi dicit se di-
 cisse ex prædicatione aliorum, & ex o-
 stensione miraculorum Euangelium Chri-
 sti, id quod fortiter Paul. de se negat Gal. 1.

Argumentum & loci huius epistolæ.

Quia scribit Hebræis, quibus post Deum nihil sancti-
 us erat Moise, & quicquid Legis erat. Idcirco qui ex
 eis ad Christum conuersi erant, ne ob persecutiones,
 quas à suis Iudæis patiebantur, deficerent rursus à Chri-
 sto ad Moisen, quæ esset insignis in Deum blasphemia, au-
 diunt ex scripturis sanctis, Christum, non solum Moise,
 sed etiam Angelis, per quos ille Legem accepit, longe es-
 se superiorem, licet propter nos ad breue tempus in passi-
 one factus sit angelis inferior, secundum illud Psalmi: Mi-
 nisti eum & c. Ideoque hoc infert. Si quæ per angelos
 & Moisen data sunt, non potuerunt sine ultione Dei con-
 temni, multo minus inultū erit, si quis contempserit Chri-
 sti sermonem, postquã etiã præmoniti sumus per psalmū:

S 2 Hodie,

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Hodie, inquit, si uocem eius audieritis &c. ubi data occasione, indicat sabbatum illud Christianorum, capite quarto. Præterea audiunt Sacerdotium ueteris legis & sacrificia & reliqua sacra, sacerdotio Christi & sacrificio semel in cruce oblato & altari & templo inuisibili, nequaquam conferenda, atque adeo illa ut figuras in his, ut in ueritate iam exhibita cessasse. Atque hæc de Christi pontificatu ex scripturis dignissime, non sine magna conscientiarum nostrarum consolatione tractat à cap. 7. usq; ad. 11. Porro. 11. capite fidem egregie commendat ex scripturarum exemplis. Deinde usq; in finem ad patientiam & Christianos mores hortatur.

Causa quare scripserit autor epistolam, ex ipsius uerbis deprehenditur. Nam timuit eis, ne superati tentationibus & afflictionibus, siue penuria ad infidelitatem relaberentur. Vnde admonet capite decimo: Rememorami ni &c. & 12. Recogitate &c. Atq; huc pertinent illi loci, in quibus uidetur negare pœnitentiam post agnitam ueritatem relapsis Primus locus est cap. 6. Impossibile est eos &c. Secundus cap. 10. Voluntarie enim &c. Tertius cap. 11. Non enim inuenit &c. quos locos suo loco uidebimus ex ipso textu, quid habeant.

C A P V T I.

Qua ratione, quoue consilio incipiat à gloria Christi supra in argumento diximus. Tacet interim de Mose.

Mose & ijs, quæ legis sunt, ne in ipsis foribus offendat Hebræorum aures, utitur uero scripturis, quas Iudæi contemnere non possunt, quibus probat Christum, siue eius diuinitatem. siue eius humanitatem respicias, tamen omnibus creaturis esse superiorem, etiam angelis, quandoquidem nomina habet, quæ ad angelos non pertinent.

Deus olim &c.

Deus semper egit cum populo suo per uerbum suum. Non igitur nunc nouum Deum prædicamus, sed eundem, uerum qui tunc per Prophetas & seruos, nunc multo dignius loquitur nobis per filium, qui est dominus non solius patrum & Prophetarum, sed etiam omnium.

Multifariam.

Id est, diuersis temporibus.

Multis modis.

Id est, nunc apertis uerbis, nunc figuris, alijsq; reuelationibus.

Extremis.

Post quos non est expectanda alia uerbi missio usq; in finem mundi.

Diebus hisce.

In quibus iam sumus. Ne Iudæi dicant, extremos illos dies nondum uenisse, idcirco expectandum adhuc Messiam. Nouissima esse tempora Christiana dixi Esaiæ secundo, & alibi.

Per filium.

Christus secundum diuinitatem natura est filius dei, se
S 3 cundum

IO. POMERANI ANNOTATIONES

cundmu humanitatem adoptione est filius Dei, que ados
 ptio completa est in eius resurrectione, sicut & nostra
 complebitur, ut dicitur Roma. 8. Iccirco ipse dicitur pri
 mogenitus in multis fratribus, ibidem, & primogenitus
 ex mortuis Col. 1. & Apoc. 1. iccirco etiam Paulus Act. 13.
 de Christi resurrectione citat illud: Ego hodie genui te.
 Id quod ad nullum unquam angelorum dictum est, quan
 quam de Christi diuinitate soleamus hoc interpretari, de
 qua re uide post illam D Martini: Et certe quod sequitur:
 Quem constituit heredem uniuersorum, ad Christi huma
 nitatem pertinet, sicut & in sequentibus declarat ex psal
 Omnia subiecisti sub &c. Et ipse dixit Matth ult. Data
 est mihi &c. Hinc consequitur, omnes quotquot sunt in
 Christo, esse per Christum heredes omnium, heredes Dei,
 cohæredes Christi, nã & sequenti capite fratrem nostrum fa
 cit Christum, non angelorum, qui hic ministri nostri uocan
 tur. Hæc est inestimabilis nostra dignitas, modo creda
 mus, nã fides nos ita glorificat &c. Ad diuinitatẽ uero p
 tinere, qd dicitur: Per quem fecit & secula, quis non uide
 det? id quod legis Gen 1. & Ioan. 1. Col. 1. &c. Hinc rursum
 consequitur, qd nemo in regno Christi perire potest, qui
 omnia condidit deus omnipotens. Ex prædictis non erit ne
 cesse, ut duos filios facias, nam Deus & homo in Christo
 una persona sunt, sed tamen due nature. Vnde in scriptu
 ris necesse est, ut prudenter discernas, quæ ad Christi diui
 nitatem, & quæ ad eius humanitatem pertinent &c.

Qui cum sit splendor.

Diuersam

Diuerſam à patre perſonam notat filium in diuinitate. Deus eſt gloria, filius eſt ſplendor huius gloriæ, immo eſt gloria gloriæ patris, per omnia patri ſimilis, non alterius ſubſtantiæ, ſed eiſdem & ſubſtantiæ & naturæ, id quod additur. Expreſſa imago non faciæ, ſed ſubſtantiæ illius. Iccirco Chriſtus eſt omnipotentia patris, ſapiëntia patris, iuſtitia patris &c. à patre quidem genitus, ſed tamen naturalis deus, ut pater atque adeo cum patre unus Deus, id quod ſequitur: Modereturq; , uel potius: Portetq; omnia uerbo potentiæ ſuæ, id eſt, per ſeipſum, qui eſt uerbum, quo omnia fiunt, & omnia conſeruantur & diſponuntur, ſicut dicit: Pater meus uſque modo operatur & ego operor. Quid prodeſſet per ipſum omnia eſſe cõdita, niſi omnia per ipſum quoq; conſeruantur & gubernarentur? In Chriſto igitur eſt tota diuinitas, & ipſius eſt omnis gloria Dei: in Chriſto nos patrem agnoſcimus, quia ipſe eſt ſplendor, gloria & imago ſubſtantiæ patris, agnoſcimus autem per uerbum eius, modo ſpiritus eius nos docuerit: in faciæ Chriſti iam uidemus gloriam Dei, non in faciæ Moïſi, ut eſt in epi. Corinth.

Per ſemetipſum purgatione &c.

Magna dignatio tantæ, quæ iã deſcripta eſt, maieſtatis, & ſeipſum exinanuit nobis ſeruiens in peccatis noſtris, ut ea purgaret, factus patri obediens &c. Phil. 2.

Confedit &c.

Id quod ad Philipp. quoq; ſic dicitur, propter quod et deus exaltauit illũ etc. Hic caue, ne ſic cogites cũ impijs, &

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Christus semel peccata abstulerit, & deinde nostris satisfactionibus alia commiserit auferenda, id quod est negare Christum & omnia quæ hic dicuntur &c.

Tanto præstantior.

Qui infra angelos erat delectus, quia purgabat nostra peccata, ut infra uidebimus.

Iam uero usq; ad finem capitis ostendit ex scripturis longe excellentius nomen, quam angelos Christum habere. Sicut ait Paulus, Dedit illi nomen, quod est super omnino nomen.

Filius meus.

Psal. 2.

Ego ero &c.

2. Reg. 7. Psal. 88. in psalmo clarum est: in Regum libro aperte quoq; dicitur. Postquam dormieris &c. Vide de postillam D Martini. Et cum iterum, id est, in secundo aduentu, introducit &c. Acto. 1. Hic Iesus qui assumptus &c. Hic dominus angelorum est, & Deus uerus, qui ab angelis adoratur, psal. 95.

Ad angelos.

Vel de angelis, psal. 103.

Angelos facit spiritus, id est, spirituales creaturas, & flammam ignis, id est, igneæ nature & uelocissimæ, sed non loquitur eis. Filius meus es tu &c. immo hunc filium adorant.

Ad filium. Psal. 44. Hic Deus appellatur à deo et tamè secundum humanitatè unctus dicitur spiritu sancto, sed præ participibus suis, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.

Et

Et tu initio.

Psal. 101. Hec ad illum deum dicuntur, de quo in eodē
Psal. præmittitur, qui assumpta carne prospexit de excel
so sancto suo, ut solueret filios mortis &c.

Sede.

Psalmo. 109.

Administratorij.

Vide quæ dixi psal. 90. Quoniam angelis &c. Ange
li qui Christum iubentur adorare, tantum abest, ut Chri
sto præferantur, uel æquales sint, ut etiam nostri serui &
ministri sint, qui sumus in Christo.

C A P V T I I.

EX prædictis sic argumentatur. Si Lex, quæ per an
gelos data est, sicut & Stephanus dicit Act. 7. non
potuit contemni sine ultione Dei, multo minus ul
tionem Dei euadet, qui contempserit uerbum nobis mis
sum per filium, cui ne angeli quidem conferri possunt etc.
Id quod sic & ipse Moyses uerbis Dei de Christo prædi
xit Deut. 18. Qui uerba eius quæ loquetur in nomine meo
audire noluerit, ego ultor existam. Ad quod Christus uide
tur respexisse, cū dixit in Ioanne: Est qui accusat uos Moi
ses, in quo speratis &c.

Perfluamus. Scilicet non ualentes retinere uerba uitæ
per filium nobis missa. Vel diffluamus, uacillantes nunc
huc, nunc illuc, moti omni uento doctrine, Ephe. 4.

S s Que

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Quæ cum narrari.

Significat autor se didicisse Euangelium ab alijs prædicantibus & miracula facientibus, ut supra diximus.

Distributionibus.

1. Corint. 12. Diuidens singulis, pro ut uult.

Non enim angelis.

Alia probatione ostendit Christum longe superiorem angelis. Christum inquam, etiam secundum humanitatē, ex psalmo octauo, ex quo loco simul occupat, quod ab Hebræis obijci potuisset. Nos uidimus eum despectum et nouissimum uirorum &c. Esa. 53. Hoc inquit, ad breuem tempus passionis erat propter nos &c. Nam mox gloria & honore coronatus est & constitutus super omnia &c.

Orbem terræ futurum.

Significat regnum Christi, quod prædicabatur futurum, longe dignius omnibus mundi regnis, sicut Esaias eum uocat, patrem futuri seculi. Et cum regnum Christi sit spirituale, omnes creature Christo & ijs qui sunt in Christo, subiectæ sunt in spiritu, omnes enim seruiunt non bis in salutem, etiam oues, boues, pisces, præterea mors, peccatum & inferi. Quod uero nondū uides omnia subiecta, caussa est, quia hæc à carne non uidentur quæ pertinent ad regnum Christi spirituale, quod consistit in fide, & spe: expecta, uidebis, quando ponet pater inimicos Christi omnes sub pedes eius.

Docebat &c.

Hoc est quod Christus dixit, Oportebat Christum pati,

Et resurgere et ita intrare in gloriam suam, non solum, quia hoc scriptura prædixerat, sed etiam quia aliter nobis similis fieri non potuit, quem scriptura uocat fratrem nostrum, in quo præcellimus angelis. Ex quo sequitur rursum abolita quæ per angelos tradita sunt, et tantum abesse ut angeli præferantur Christo uel propheta, ut etiam homines mortales qui sunt in Christo habeant quod glorientur supra angelos &c.

Docebant eum.

Id est, deum patrem, propter quem sunt omnia, id est, qui sola bonitate sua condidit omnia non habens aliam causam, et per quem sunt omnia quia sine eo non essent. Intellige hæc de deo dici patre et filio et spiritu sancto, nam quæ hic dicuntur de Christo de eius humanitate dicuntur. Docebat, inquam, eum, ut qui multos filios, id est, credentes in gloriam adduxerat scilicet olim, et post usque ad finem mundi secundum prædestinationem, adduxerat uero per ignominiam mundi et non alia uia, quid quæso docebat eum? nempe ut non alia uia glorificaret principem et ducem eorum Christum. Quandoquidem qui suo sanguine sanctificat credentes et qui credentes sanctificantur, sunt omnes ex uno scilicet Adam, id est, carnis et sanguinis secundum corpus simul participes sunt. Ergo frater noster Christus &c.

Annunciabo &c.

Psal. 21. 10. 20.

Ego ero. Psal. 17.

Ecce

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Ecce ego. Esa. 5.

Pueri.

Ex Heb. filij Sunt autē discipuli CHRISTI.
iam eius fratres.

Eorundem.

Scilicet puerorum, uel carnis & sanguinis.

Vt per mortem.

Ioan. 12. Nunc iudicium est mundi & c.

Liberos.

Vide hic libertatem Christianam abrogata per Christum lege, sub qua metu mortis seruebatur, attamen incerte manebant conscientie, quia nunquam legi satisfacerent potuerunt. Imbebant ergo non solum mortem corporis, sed etiam eternam, sicut experti sumus & nos quando uolumus stulte per opera iustificari. Hoc est quod Petrus dicit in Act. Onus legis neque nos neque patres nostri portare potuimus. Coniungit uero mortis imperium & imperium legis. Nam ut dicitur. 1. Corin. 15. Stimulus mortis peccatum est. Virtus uero peccati lex. De abrogatione legis scribit Paulus Ephe. secundo, & alibi sepe. Vide locos Philippi.

Assumit.

Scilicet quando uult cum creatura eadem natura uniri.

Vt misericors.

Vt experientia doctus fideliter curaret suum pontificium apud patrem pro nostris infirmitatibus & peccatis et tentationibus. Sed de his in sequentibus plura, uide ca. 3.

Caput

CUm itaq; certum sit Christum in carnem nobis
 missum ut esset noster Apostolus, id est, doctor, et
 Pontifex, id est, inter deum et hominem mediator,
 sicut post dicemus, confidremus eum, ut à uoce & do-
 ctрина eius non desectamus, ne per infidelitatem non in-
 troeamus in regnum cælorum quod est sabbatum illud
 sanctum, sicut olim qui in deserto perierunt non potue-
 runt propter incredulitatem ingredi in terram promissam.
 Num. 14. Hic nihil uerendum nobis ne hic Apostolus
 & Pontifex non sit fidelis ei qui eum misit & constituit
 iureiurando pontificem, id est, deo. Hoc est ne quid egerit
 quod non fuerit ei à deo commissum, sicut loquitur Ioan-
 12. et alibi sæpe. Nam ut Moyses omnia (sicut sæpe scribi-
 tur in lege eius) faciebat omniaq; docebat secundum uer-
 bum domini, ita & Christus, sed hic longe maiore gloria
 insignis est præ Moise, tametsi enim uterq; fidelis fuit
 mittenti deo, ut non alia curaret in domo dei, id est, Eccle-
 sia credentium quàm commissum erat à deo, tamen Moys-
 es seruus tantum erat, ille etiam filius. Moyses pars do-
 mus dei, ille autem dominus & hæres domus imò & ædi-
 ficator, hoc est, eiusdem domus creator. Atque hic aperte
 extollit Christum supra Moysen quod à principio egit la-
 tenuius, ut iam deinde reliqua per Moysen tradita osten-
 dat ex scripturis in Christo esse cõpleta, & non iam Moi-
 sen legisq; pontificium amplius requirendum ubi hære-
 dem

IO. POMERANI ANNOTATIONES
dem filium accepimus & sacerdotem eternum &c.
Substantiæ.

Id est, rei quæ pertinet ad Christum, hoc est, illorum
quæ spectant ad Christi fidem.

C A P V T I I I I.

Cohæret cum præcedentibus, & præterea occa-
sione accepta ex psalmo ostendit aliud sabbatum
esse credentium quàm illud septimæ diei, hoc ex-
terius singulis septimanis ab impijs etiã agebatur, illud
tantum pij etiam à mundi exordio nouerunt, in quod nun-
quam ingressi sunt increduli, non enim introire possunt.
Nam ubi optimi uidentur, suis iustificari operibus quæ-
runt, id quod ex diametro pugnat cum sabbato dei. Pij ue-
ro ingressi in hoc sabbatum, cessant ab omnibus operibus
suis, sicut deus cessauit ob omni opere suo, ut sinant uer-
bum quo iam iterum conditi sunt & noua creatura facti,
iam deinde in se agere efficaciter, secundum omnem suam
uoluntatem, non ipsorum, sicut deus permisit suum uer-
bum quo omnia condidit deinceps agere in creaturis uim
& efficaciam illis in creatione inditam, id quod est cessa-
re & tamen semper operari, sicut Christus dicit: Pater
meus usq; modo operatur & ego operor. Qui ergo ue-
re credunt, id est, in solo deo hærent & prorsus in nulla
re mundi nullaq; iustitia aut meritis humanis fidunt, sab-
batum hoc habet deo sanctificatum, quod continue agi-
tur &

tur & eternum est, de quo Esa. 58. Requiem dabit tibi dominus deus tuus semper &c. Si auerteris à sabbato pedem tuum &c. Et cap. ult. Erit sabbatum ex sabbato & calendæ ex calendis &c. Id est festum & sabbatum erit perpetuum. Dura uero sententia est & metuenda, quod qui tentauerunt sepe deum increduli, iuramento dei prohibiti sunt ne ingrederentur in requiem eius, id est, irreuocabili sententia excæcati sunt ut resipiscere deinde nequuerint.

Licet operibus &c.

Vt non possit hoc quod de requie dicitur intelligi de sabbato septimæ diei, nemo uero ignorat de terra promissa esse dictum. Et præterea quis non uidet neq; de sabbato septimæ diei neq; de terra promissa nos moneri in Dauide, ne obduremus corda ad uocem domini, sicut illi, ne similiter non ingrediamur in requiem dei sicut illi. Nam quando Dauid scribebat, iam in terra illa promissa erant. Tres requies, ut ita dicam, hic uides, requiem septimæ diei, à laboribus: requiem in terra promissa ab aduersarijs: requiem in regno cælorum quæ est uere creditum & uera requies, quæ perficietur in resurrectione nouissima. Interim hæc caro molesta est & urget ad pugnam, sicut tunc relictæ gentes in terra promissionis exercitabant illum populum ad prælia &c.

Viuis est enim &c.

Ratio est præcedentium ne simili incredulitatis exemplo ut illi precamur. Hæc uerba solent uulgo citare de gratia

IO. POMERANI ANNOTATIONES

gratia uerbi dei, sed certe sunt horrendissima, sicut ex-
 perti sunt qui non potuerunt ingredi in requiem promissam. Nu. 14. ubi dicitur, Luxit populus nimis, quam pœ-
 nam uerbi dei iudicantis sentient in æternum damnati.
 Sentiant & sancti ad tempus in horrore iudiciorum dei
 derelicti. Hinc sunt illæ uoces in psalmis: Non est sanitas
 in carne mea à facie iræ tuæ &c. Conturbata sunt oïa os-
 fames &c. Hic conscientia deuicta iudicium uerbi dei
 sentit supra se & æternam damnationem, dumq; nihil
 consilij habet animus, sed omnia desperatiõis plena sunt,
 necesse est & ossa tremere & corpus perire omnesq; ui-
 res & corporis & animæ languere & à se separari. Si-
 quidem horrendum est incidere in manus dei uiuentis.
 Sed non derelinquit pius pater suos in hoc tam horrendo
 inferno. Hinc sunt rursum illæ uoces gratiarum actionis
 de liberatione: Erubescant & conturbentur uehemen-
 ter omnes inimici &c. Saluasti me à descendenti-
 lacum &c.

Sermo dei.

Scilicet quem loquitur contra incredulos, sicut contra
 quos iurauit ut non introirent in requiem eius &c. *Uiuus*
 est non mortua litera, & efficax, id est, efficiens quod
 iurat &c. non ergo contemnendus est, sed timendum est
 ad dei iudicia. Atq; sic terret sæpe hæc Epistola.

C A P V T V.

Quia

Quia de pontificio Christi cœperat, sed data occasione, interim interpretatus est uerba Psalmi: *Hodie si uocem eius &c. reuertitur, dicens:*

Habentes igitur &c.

Idcirco ab hoc loco recte auspicamur caput. Principio uero hoc agit, ne, quia tanta dignitate & excellentia supra Christum descriptus est, fugiamus ab eo nostræ infirmitatis conscij & peccatorum, quandoquidem & ipse tentatus est, & imminutus ab Angelis ad paruum tempus, sicut supra dictum, ut fieret misericors &c. Itaq; deiectio Christi nobis facit adeundi fiduciam, cum sciamus eum propter nos deiectum: potentia uero facit perseuerandi fiduciam, quòd scilicet nemo potest ex manibus eius rapere.

Thronum gratiæ.

Roma tertio. Propuiatorem. Exo. uigesimo quinto. Penetrauit.

Infrà capite sexto & octauo. Alludit enim ad introitum Pontificis in sancta sanctorum semel in anno, non sine sanguine &c.

Nam omnis Pontifex &c.

De sacerdote Leuitico lege Exodi uigesimo octauo, usque ad finem libri & totum Leuiticum.

Pontificis secundum legem olim erat officium, mediare inter Deum & hominem, id quod sit doctrina & oratione. Porro, ad orationem quoque pertinet sacrificium, sed ista mediatio carnalibus figuris agebatur, usque ad uerum Pontificem Christum. Nam carnali oleo ungebatur

Tur tunc

IO. POMERANI ANNOTATIONES

tur tunc Pontifices: docebant quidem, sed spiritum, quo omnia intelliguntur & seruantur, non dabant. Orabant, sed propter se non exaudiebantur. Sacrificabant pro peccatis, sed non seipsos, quia peccatores erant. Sacrificabant autem carnales Pontifices, sed tamen à Deo ad hoc electi, carnalia sacrificia, non secundum adinventiones suas, sed secundum Dei præscriptum, sicut uidemus in lege Moisi. Et illi non solum infirmi erant, sed etiam mortales, quorum cum uita sacerdotium expirauit. IESVS autem unctus spiritu sancto, à Deo Patre, iureiurando factus est Sacerdos & Pontifex in æternum, qui cum suo uerbo spiritum donat in corda credentium, qui pro sua apud Patrem reuerentia exauditus est, quando sacrificabat semel in cruce sacrificium seipsum, quo in æternum sanctificamur, qui non indiget orare pro peccatis suis. Pro nostris uero semper assistit uultui Patris per sanguinem suum semel oblatum, ingressus in sancta sanctorum, hostia digna Deo, in odorem suauitatis sicut dicitur lex. Vides igitur hic nihil dici de Pontificibus & Sacerdotibus, qui hodie sic uocantur, sed ostendit illud sacerdotium carnale secundum legem, figuram fuisse sacerdotij æterni, quod in Christo completum est, sicut & regnum illud carnale in Christo completum, utrumque spirituale factum, non iam amplius externum & uisibile. Sacerdotium uero Christi non futurum externum secundum legem, ostensum est in sacerdotio Melchizedec, de quo spiritus sanctus in Dauid de sic dicit: Iurauit Dominus, & non pœnitebit &c. de quo infra

quo infra plura. Non est maior consolatio nobis, quam est in sacerdotio Christi. Sacerdos est & Rex. Ille nos reconciliat Deo, hic tulos reddit & seruat. Ille iustificat, hic saluat &c.

De quo nobis multa forent dicenda
&c.

De sacerdotio Melchizedech, ex scripturis scripturam sciencibus Hebraeis locuturus, increpat grauer eos, quod qui iam diu audierant ex scripturis CHRISTVM, ut iam oporteret eos esse aliorum magistros, tamen adhuc ut pueri in infimis haerent, & maiora, quamuis in CHRISTVM credant (ut est quod instituit de CHRISTI sacerdotio) capere non possunt. Quae increpatio etiam ad nostros uel imprimis attinet, qui admirantur, dum de CHRISTI sacerdotio secundum scripturas aliter loquimur, quam ipsi haecenus somniarunt. Et tamen bis ierue in die canunt & legunt: Iurauit Dominus, & non poenitebit eum &c. Atque hac increpatione digreditur, & septimo capite reuertitur ad sacerdotium Melchizedech.

CAPVT VI.

Cum precedentibus haec
coherent.

T 2

Relinquamus

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Relinquamus ergo illa prima rudimenta, quibus primum paruuli in CHRISTO instituuntur, ut iam satis predicata uobis & cognita, altiora & que sunt uirorum in fide Christi discamus, Ephes. quarto, si permiserit Deus.

Rudimenta sunt, docere, & respicere tantum in externa sacramenta, & quasdam etiam uoluntarias obseruantias, secundum ritum ab Apostolis obseruatum, ut erat impositio manuum, sine qua tamen potuit dari, & dabatur sepe, & datur semper credentibus spiritus sanctus. Item docere, ut dicas: Credo in Deum Patrem omnipotentem &c. Item docere, ut abstineas à fornicatione, detractioe &c. Item docere, ut dicas orationem dominicam, qualia uel sola nostri, ubi optimi sunt, docent. Fidei uero perfectionem, & quàm diues sit in Deum, ut nesciunt, ita docere non possunt. Quapropter errat populus cum eis, dum nunquam uere respiscit, & semper in eodem luto hæret, tamen in anno semel fingit sibi pœnitentiam ab operibus mortuis. Idcirco errant, & Christiani non sunt, donec ipsorum Deus misertus, uiam salutis per Euangelium aperiat, ut discant, non in externis operibus pueriliter frustrâque hæere, sed in solo Deo, per IESUM Christum sperare salutem. Tales prouocandi sunt ad meliora, sicut hic uides. Nam de illis qui uere cognouerunt Christum, & postea gratiam eius blasphemant, quæ est horrenda impietas, aliud iudicium audiemus.

Nam fieri non potest.

Quotidie

Quotidie, iugiterq; misericordiam Dei inuocamus,
 non solum propter tentationes nostras, sed etiam propter
 peccata nostra, ita iubete Domino. Non ergo negabimus
 illam Christianam pœnitentiam, quam omnis Scriptura
 prædicat uerbis & exemplis, etiam si Angelus è cælis al-
 iud Euangelizet, ut non sit tibi curæ in hoc autore, si non
 potes eum aliter intelligere, quàm quòd negat pœnitenti-
 am. Nam uerbum diuinum habes, cui oportet cedat quod-
 cunq; uerbum humanum. Mirum uero, cum omnia hic au-
 tor, quisquis fuerit, diligentissime probet ex sacris Scri-
 pturis, solum hanc sententiam, in qua uidetur negare ue-
 niam lapsis, post primam ad Christum conuersionem, non
 probet. Sed unde probaret, cum in Scripturis omnino
 sint diuersa? nisi intelligas hæc de peccato in spiritum san-
 ctum, sicut dicemus. Ipse tamen locus, de Christi sacer-
 dotio, qui ex Scripturis hic dignissime tractatur, clare o-
 stendit, non negari ab autore pœnitentiam & remissio-
 nem peccatorum illorum, in quæ fragilitas humana labi-
 tur, stante adhuc fundamento Christo. Alioqui, post pri-
 mam remissionem, ociosum erit hoc Christi sacerdotium.
 Et ipse autor dicit: Adeamus cum fiducia ad thronum
 gratiæ &c. Item capite septimo: Vnde & saluare in
 perpetuum potest, accedens per semetipsum ad DEVM,
 semper uiuens, ad interpellandum pro nobis. Et capite no-
 no: Ut appareat nunc uultui Dei pro nobis. Et capite duo-
 decimo: Deposito onere omni, & tenaciter in hærente pec-
 cato. Certum est, talia non dici ad eos qui nondum sunt
 T 3 conuersi.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

conuerſi. Nam Chriſtianiſ ſcribit ex Iudaismo cōuerſis ad Chriſtum, ſicut clare dicit capite ſecundo: Fratres ſancti uocationis cæleſtis particeps & c. ut alia taceamus. Quæ propter, cum non neget ueniam, idque clare ex Scripturis, & hic alibi que in hac Epistoſa, ſicut ſuprà indicauimus, uidetur negare ueniam, non addita Scriptura, & ſic reddat nos incertos quid uelit, neceſſe eſt, ut hæc ex apertioribus Scripturis interpretemur, & ſi poſſumus, ex uerbis etiam ipſius autoris, ſicut & faciendum eſt ubique in obſcurioribus ſcripturæ locis.

Ioannes in ſua Epistoſa duplex peccatum ponit, alterum non ad mortem, alterum ad mortem: pro illo uult orari, ſi frater peccauerit, pro hoc uero non. De illo quoque ſic dicit: Filioli mei, hæc ſcribo uobis, ut non peccetis. Sed & ſi quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem IESVM CHRISTVM iuſtum, & ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris, non pro noſtris autem tantum, ſed etiam pro totius mundi. Nonne illic ioannes loquitur eadem cum hoc noſtro autore, niſi quod ille Aduocatum, hic Pontificem facit Chriſtum, Paulus uno nomine dicit Mediatorem. Peccatum ad mortem Chriſtus uocat blaſphemiam in ſpiritum ſanctum, quam non remittendam dicit in æternum Marci tertio: de quo peccato intelligenda ſunt & quæ hic dicuntur, idque uidebimus in uerbis autoris, ſi prius indicauerimus, quodnam ſit illud peccatum. Eſt autem, quando aperta Dei ueritas uidetur, ita ut uideus ſis apud temetiſum in tuo corde & conſcientia,
quod

quod res ita habet, & aliter esse nequit. Et tamen impie audes dicere, & contra contendere, hoc non esse uerum, non esse à Deo, esse peruersum, esse à Diabolo, qua horrenda blasphemia non uereris gladium Domini contra te stantis, quasi etiam tibi impune liceat pugnare uoluntarie contra Deum. Hæc ex Marci tertio cauides, ubi manifestum opus Dei tribuebant contra conscientiam, Beelzebub. Vnde postquam Euangelista scripsit uerba CHRISTI: Qui dixerit blasphemiam in spiritum sanctum, non remittetur ei in æternum, addidit: Quia dicebant: Spiritum immundum habet. Quod si Christus hoc dixit de alijs qui impij erant, & suscipere ueritatem nolebant, sed manifestam, ut negari non posset, impugnabant, quid accusamus hunc nostrum autorem, quod condemnat illos, qui non externis uerbis, aut externis miraculis solum, sed intus in corde illuminati, gustauerunt donum cælesti, accepto spiritu sancto, gustauerintque bonum Dei uerbum, ac uirtutes, & efficaciam regni Dei, & tamen ab his omnibus retrō labuntur, & blasphemant gratiam tanto spiritus testimonio agnitam? Id quod capite decimo uocat, uoluntarie peccare post ueritatē agnitam. Peccare uocat recedere à Christo, sicut incredulitatē dicit peccatū, si recte intuearis in cap. 3. & 4. Et Christus in Ioanne: Spiritus sanctus arguet mundum de peccato, quia non credit in me. Voluntarie autem addit, ne huius peccati reos faciat, si quibus forte contigerit, Deo deserente, quod Pe-

IO. POMERANI ANNOTATIONES

tro. Significat uero illos qui inter pios fatentur ea quæ ue-
 ra esse sciunt, inter impios uero blasphemant, turpiter ui-
 uunt cum alijs contra conscientiam, & sic dum suis rebus
 consulunt, & hominibus & Deo illudunt uolentes, ea spe,
 quod possint pœnitere quoties uoluerint, sicut putant &
 errant, id quod est ab integro crucifigere filium Dei, & lu-
 dibrio habere, sicut hic dicitur. Nam, inquit, terra quæ se-
 pe combibcrit imbrem uerbi Dei e cœlis uenientē, Esa. 55.
 & creuerit ex fide in fidem, ferens fidei fructum et confes-
 sionem, benedicitur à Deo. At quæ luserit operam, & plu-
 entis Dei & operantium eam, nihil aliud ferens quam pro
 confessione blasphemias, reprobata est, & maledictioni, id
 est, huic horrendæ sententiæ proxima, ut exuratur. Vide
 quæ so diligentissime uerba capitis decimi, ut uideas clare
 autorem sentire quod dixi. Sic ait: Nam si uolentes peccata
 uerimus post acceptam cognitionem ueritatis, non ultra
 pro peccatis reliqua est hostia. Nam Sacerdote in Chri-
 stum, eiusq; sacrificium, quo in æternum sanctificat, nega-
 sti, blasphemasti cum impijs, & hoc uoluntarie. Non er-
 go iam habes hostiam, qua reconcileris Deo, quia præter
 illam unicam nulla est hostia. In Christo uero si esses, ut ma-
 xime peccator esses, iam hostiam haberes, & non posses
 non esse dilectus deo propter Christum dilectum, propter
 hunc Pontificem, qui semper pro nobis assistit uultui Pa-
 tris, ut interpellet pro nobis. Non, inquit, est reliqua ho-
 stia, sed formidabilis & c. quia negasti & blasphemasti uo-
 luntarie Saluatorem, non poteris eum habere alium quam
 iudicem

iudicem. Et ait: Qui ignis deuoraturus est aduersarios, scilicet Christi & dei, & uel hinc accipe, de quibus dicat nempe de Euangelij & ueritatis Christianæ blasphematibus, nõ de illis qui sunt in Christo licet peccatoribus, quis enim est homo super terram & non peccet? Quin & quæ sequuntur satis aperta sunt in hanc sententiam, qui, inquit, filium dei conculcauerit, & sanguinem testamenti, quo p̄iufex noster ingressus est in sancta, ceu rem prophanam habuerit, per quem antea fuerat sanctificatus, id est, segregatus deo, & spiritum gratiæ contumelia affecerit, id est, blasphemauerit in spiritum sanctum, Horrenda sunt hæc. Viderint & caueant illi qui audent contra conscientiam uoluntarie quiduis, ea spe quod uolunt per quædam opera satisfacere, quæ est mera ueraq; dei illusio. Verum cum non ignorem quàm facile ledantur & in desperationem adigantur teneræ & infirmæ quorundam conscientiæ. Dico, quod qui ex corde reuertitur ad deum, certum testimonium habet quod nunquã, deo seruante, huic sententiæ fuerit obnoxius etiam ubi potuit uideri incidisse. Nam qui inciderint nunquam respicere poterunt. Excæcabuntur enim uel aperta malicia uel ficta iustitia, sicut uidemus iudeos perijisse &c.

Cæterum &c.

Mitigat comminationem & reprehensionem, ne ex prædictis interpretentur sese damnari, sed intelligant se commoneri ne securi abijciant Christum.

Non enim iniustus &c.

T § Vide

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Vide ne meritum humanum hinc confirmes. Nam clare additur, Operis & laboris ex charitate suscepti. Vides itaq; opera esse fidei &c. & r. r. um: Quam charitatem exhibuistis erga nomen illius. Significat autem opera testari de fide interna.

Ad plenam spei certitudinem.

Nota diligenter opera nostra bona non solum esse alijs testimonia fidei nostræ, sed etiam nobis, ex illis enim certificamur nos habere fidem & spem donec perfecta fiducia discamus in deum sperare. Vide hæc in. 2. epist. Petri cap. 1. Hæc cum uobis assint et exuberent &c. Operam date ut uocationem & electionem uestram firmam efficiatis &c.

Deus enim pollicuit &c.

Quia monuerat ut per fidem ac crucem, quæ sese committantur, hereditatem accipiamus promissionis, id est, Euangelij etiam patriarchis promissi, non solum nobis, occasione accepta de promissionibus dei dicit, etiam iuramento confirmatis, ut nõ dubitemus nos accepturos &c.

Duæ res immutabiles in deo, Promissio & iuramentum. Non potest seipsum negare qui ueritas est.

Et introeuntem.

Id est, nos ducentem in regnum dei æternum. Alludit ad ingressum pontificis intra uelum, de quo infra.

Post digressionem tam longam reuertitur ad sacerdotium Melchizedec, de quo legis Gen. 14 secundum cuius ordinem Christus in psalmo iuramento dei promittitur futurus Pontifex siue sacerdos in æternum. Præfert uero hic auctor miris argumentis sacerdotium Melchizedech, sacerdotio legis sive Leuitico quod erat secundum ordinem Aaron, & recte figuram quam indicat spiritus sanctus in psalmo adaptat Christo, secundum nomen, officium, dignitatem & uitam, a quibus hæc ex historia, quæ historia ita curate spiritus sancto in figuram Christi descripta est, ut neque initium neque finem habuisse uideatur Melchizedech, cum tamen nemo dubitet hominem fuisse mortalem.

Qui primum &c.

Hactenus historia, nunc indicat ex historia figuram, & ex figura Christum.

Rex iustitiæ.

Christus non solum iustus dicitur, sed & rex iustitiæ ut ad eius regnum spectet iustitia. Est enim per quem iustificantur omnes credentes. Nam si rex est iustitiæ, ergo & regnum eius est regnum iustitiæ. Sicut contra regnum principis mundi, est regnum iniquitatis.

Rex pacis.

Quia pax conscientiarum sequitur statim iustificationem, & tantum sequitur, quantum credere potes. Vides ergo quæ sint in regno Christi, nempe, gratia et pax. Mirum uero quod sacerdotem descripturus etiam regem facit.

IO. POMERANI ANNOTATIONES

gem facit. Verum sic etiam ordinauerat olim deus antequam reges fierent in Israël, ut regnum cum sacerdotio esset iunctum, & tametsi iudices erant tamen sacerdotio etiam ipsi iudices obtemperabant. Hinc est, quod irascitur deus dum postulant regem sub Samuele. Vtraque unctio illa externa & regis & sacerdotis in Christo completa est.

Ignoti patris.

Quia in scriptura talia non scribuntur, ut figura pleuius representaret Christi diuinitatem & eternitatem.

Manet.

Quia non legitur mortuus, Nec legitur eius sacerdotium institutum nec abrogatum, & tamen erat sacerdos dei altissimi & rex Salem.

Considerate &c.

Abraham dedit decimas Melchizedecho ex omnibus spolijs, ergo Abraham agnouit eum se superiorem etiam iure diuino, & sacerdotem eum dei agnouit, quia et post solis sacerdotibus dabantur decimæ nomine dei. Et ante legem decimæ leguntur datæ, sed deo. Sicut dixit Iacob, Decimas & hostias pacificas offeram tibi.

Item, Melchizedech benedixit Abraham ut sacerdos dei, sicut habet historia. Ergo & Melchizedech suo officio agnouit se Abrahamo superiorem.

Ex his sequitur, Si princeps generis & cui deus promiserat benedictionem, quo patre gloriantur omnes Iudei est inferior Melchizedecho, ergo & totum genus Abrahamæ

Abrahæ secundum carnem usq; ad Christum est inferior Melchizedech. Ergo ne Leui quidem excipitur, ne sit inferior cui sacerdotium debetur secundum legem, qui quãuis non natura aut merito sit fratribus suis maior, tamen maior est secundum Dei legem, & secundum legem accipit decimas à fratribus, ut minoribus. Et præterea Leui, quia adhuc egressurus erat ex lumbis Abrahæ, & in carne Abrahæ iam erat quando Abraham dedit decimas & benedicebatur à Melchisedech, decimatus est, & benedictus à Melchisedech in Abraham, qui tamen secundum legem ius habebat accipiendi decimas & benedicendi populo. His omnibus, uides dignitatem Melchisedech & Abrahæ & toti generi præferri, & sacerdotium Leuiticum longe esse inferius, & præterea quia hoc sacerdotium erat in mortalibus hominibus, significabatur quandoq; moriturum & abolendū. Melchisedech mortuus non legitur, nec sacerdotium eius est abrogatū. Ante Melchisedech non erat hoc sacerdotium, nec post Melchisedech aliud pro eo subrogatum est, sed solus fuit sacerdos & manet in æternum. In quo uidemus Christum solum esse sacerdotem & æternum.

Proinde &c.

Imperfectum fuisse sacerdotium Leuiticum declarat, cui necesse erat æternum substitui in filio Dei sacerdotium, quod secundum legem non potest esse sacerdotium. Nam ex Iuda est Christus, non ex Leui. Et ex Iuda nemo potuit esse sacerdos secundum legem. Et præterea æter-

10. POMERANI ANNOTATIONES

nus sacerdos scribebatur futurus, quales sacerdotes lex non potuit instituire. Et ex hoc sequitur: Si abrogatum est sacerdotium carnale, ergo abrogata est, & lex carnalis per illud sacerdotium accepta. Si carnale & temporarium sacerdotium mutatum est in spirituale et eternum, ergo & carnalis & temporaria lex, mutata est in spiritualem & eternam. Declarabat & sacerdotium illud, illaq; lex suam imperfectionem, quia necesse erat alios subinde alijs subrogare sacerdotes, quia moriebantur, & opera legis subinde repetere, & sacrificia annua iterare, imò quotidiana, quia neminem ad perfectum deduxit lex, alioqui cessassent sacrificari, quemadmodum infra dicitur ca. 10. Iccirco dominus deus illud sacerdotium instituit quidem, sed non cum iureiurando, quia erat rursus hoc aboliturus, cum omnibus que ad illud pertinent. Christi uero sacerdotium instituit cum iureiurando, quia eternum est, & ne mutari quidem potest. Illi sacerdotes in figuram sepe carnalibus hostijs sanctificabant populum. Hic unica oblatione semel in cruce oblata uere & in eternum sanctificauit populum suum, id est, credentes. Quando que se perfectos redderent ipsi peccatores & mortales? Iesus autem & absq; peccato, & immortalis, coram Deo pontifex semel ab omni peccato sanctificat, & donat spiritum qui est lex uite in cordibus nostris in eternum. Lex tunc mandabat tantum et damnabat, iccirco intolerabilis erat. Nunc spiritus Christi in credentibus iacet ea que legis sunt, non mandato, sed uoluntate, & tantum

tantum abest ut spiritualis homo de lege queratur, ut gra-
uia sint omnia, quaecunq; contra legem Dei in se adhuc
propter uetustatem carnis senserit, quae, quanquam co-
ram Deo peccata sunt, tamen non imputantur propter
spiritum repugnantem ac damnantem, & propter no-
strum sacerdotem iugiter interpellantem. Hanc legis ab-
rogationem solum intelligunt qui spiritum Dei habent,
sicut dicit Paulus: ubi spiritus domini ibi libertas. Reliqui
omnes adhuc sunt sub lege & damnatione, qua de re uide
locos Philippi.

Sacerdotium, lex, sacrificia, templum, altare, sancti-
ficatio, unctio, omnia sunt facta in Christo spiritualia,
non amplius sunt externa. Nam sacerdotium Christi est
in caelis coram patre non super terram, ut infra capite
octauo, sicut nec regnum eius est ex hoc mundo &c.

C A P V T V I I I .

Caput, id est, summa summarum.

AD figuram pontificis legis, Christum producit ex
praedictis pontificem regnantem & administra-
torem in sanctis sanctorum, & tabernaculo non
manu factis, habentem sacrificium aeternum semel obla-
tatum, sicut in sequentibus uidebimus. Deus iam non
habitat in templis manu factis, sed regnum caelorum
etiam in terris, regnum inuisibile, regnum aeternum
per Christum sacerdotem, & regem inuisibiliter
in spiritu

IO. POMERANI ANNOTATIONES

in spiritu non huius mundi elementis administrat. Hec sunt tabernacula Dei, tabernacula fiducia et securitatis, tabernacula æterna, de quibus sæpe in psalmis et in prophetis canitur.

Si esset in terra.

Id est, terrenus sacerdos et in externis rebus ageret, iam ne sacerdos quidem esset, quia non est ex Leui, ergo non posset sacrificia secundum legem offerre, quæ pro tempore obtulerunt illi sacerdotes, per quæ seruierunt non ueris rebus, sed tantum umbræ, exemplari et figuris coelestium, id est, spiritualium rerum, quarum Christus est pontifex, et administrator, sicut Moysi ostensum est, Exo. 25. qui uidiu spirituale tabernaculum, cuius figuram edificauit donec quod spirituale est proderetur orbi, uerbum Euangelicum.

Nunc uero &c.

Christi sacerdotium longe dignius est ueteri, nam hoc intercedebat figuris ad Deum pro hominibus sub ueteri testamento, illud uero intercedit ipsa ueritate, id est, per ipsu Christu, et eius iam inuisibile æternumq; sacrificium sub nouo testamento, Vetus quod habuerunt illi sacerdotes non potuit seruari ab hominibus, tantum absuit ut iustificaret. Nouum dat spiritum iustificantem qui manet nobiscum in æternum. Illud in tabulis saxeis erat scriptum, et litera erat. Hoc in cordibus scribitur et spiritus est, et uita. Id quod ostendit ex Hieremia.

Capit

C A P V T I X.

D E his lege in Exodo capite. 25. & sequentia. Ta-
 bernaculum Dei, quod fecerat Moyses, erat diui-
 sum. Primum introitum tabernaculi uocat hic,
 primum uelum, nam dicit post secundum uelum fuisse san-
 ctissanctorum, cum prior pars tabernaculi dicta sit tan-
 tum sanctum, uel in plurali, sancta. Quam ergo hic au-
 tor non multum conuersatus sit in iudaicis rebus, ita ut
 non uideatur fuisse Hebræus, hinc patet, q̄ in sanctis san-
 ctorum ponitur thuribulum aureum, cum plura thuribula
 aurea fuisse legantur, sed non in sanctissanctorum, in que
 cum thuribulo aureo semel in anno ingrediebatur ponti-
 fex: item quòd in sanctissanctorum quoque ponitur urnam
 auream cum manna, & uirgam Aaron, que a seruata le-
 guntur in tabernaculo, ut essent memorialia perpetua po-
 puli coram Domino, quid populum monuissent, si in san-
 ctissanctorum fuissent, in que nec ingredi, nec introspecte
 relicebat? De manna legis Exo. 16. de uirga Aaron Nu-
 me. 17. Sed neque hoc leges, q̄ urna aurea cum manna
 & uirga Aaron fuerint in arca, imò diuersum leges, quã
 do quidem Moyses iussu Domini nihil imposuit in arcam,
 nisi tabulas lapideas, Exo. 25. & 40. & aperte sic dicitur
 2. Regum. 3. in arca non erat aliud nisi due tabule lapi-
 dee, quas posuerat in eam Moyses & c. Verum hic nihil
 est periculi, dum autor de his se supersecurum dicit. Tra

IO. POMERANI ANNOTATIONES

Stat uero sanctissime, quid duo tabernacula significarint aut unum in duo diuisum.

Tabernaculum, in quo Deus habitat inter homines, (sicut in lege dicitur, & postea ad Salomonem & denique per Hieremiam) sunt ipsa corda hominum, sicut dicit Paulus: Templum Dei sanctum est, quod estis uos. Sed duplex tabernaculum tunc edificatum est, siue duplex pars unius tabernaculi, alterum patens, & aspectibus humanis expositum, in quod ingrediebantur sacerdotes quotidie, in figuram ueteris Legis, ueteris sacerdotij & illius populi, quando Dei cultus erat in elementis huius mundi, & uisibilibus rebus, tamen secundum Dei uerbum in figuram futurorum: iccirco quæ illic erant uisibilia, significabant inuisibilia: lucernæ lumen uerbi Dei: mensa sacra scriptura: panes cibus uerbi: thuribula aurea, orationes & desideria piorum: manna uerbum Dei: in urna aurea, id est, in corde perfecto & optimo: uirga Aaron electio à Deo ad docendi officium, quam sequuntur uiriditas mentis, soliditas eloquentiæ, & fructus suauissimi in doctore & audientibus: ista ex scripturis sic interpretari non fuerit difficile. Alterum uero in tenebris agebat ab hominum aspectibus remotum, in quod nemo ingrediebatur, nisi pontifex summus semel in anno, quando expianda erant peccata totius populi, Leui. 16. in figuram sacerdotij Christi, per quem solum datur nobis accessus ad patrem, & expiamur à peccatis in sanguine eius semel oblato, unde quæ tunc ab aspectu illius populi erant abscondita, iam sunt reuelata

reuelata per Euangelium, quemadmodum dixit Christus: Multireges & propheta uoluerunt uidere & audire, quae uos &c. Est autem regnum caelorum, non habens in stitias carnis, non seruiens Deo in clementis huius mundi, sed adorans deum in spiritu et ueritate. Iccirco hic omnia erant abscondita, licet in figura, quae foris in uisibilibus rebus significabantur. Hic enim erat arca Domini, id est, Dei mansio, in qua tabulae legis, quas iam carnaliter oculis uidere non licebat, asseruabantur, quae significabant legem dei scriptam in abscondito cordis secundum prophetiam Hieremie supra, non iam litera, sed spiritus. Atque hic quoque mire praelusum est, & dum priores tabulae factae sunt a Moise, secundae postquam lectae sunt, postquam scilicet litera fuerunt, asseruatae sunt in arca, ubi dominus habitabat, ut significaretur Lex Dei spiritualis in cordibus abscondita per Christi spiritum. Haec arca est ecclesia Dei uiuentis non aurea, ne sibi aliquid arroget, sed aurata, id est, diuino fulgore & Dei diuitijs illustris intus & foris, quae corona aurea, id est, Christi regia dignitate & sacerdotio aeterno illustris est, & ipsa ex lignis est imputribilibus, quia spiritu Christi uegetata, corrumpi non potest in aeternum. Propiciatorium uero, quo tegitur arca, ex auro est mundissimo, nam Christum propiciatorem significat, Roman. 3. & Hebr. 4. quo reconciliamur Deo. Cherubim quoque ex auro sunt, quia Dei uerbum significant in duobus testamentis, in se aurum est diuinum, nobis per ministerium argentum electum, a argentum praedicationis

IO. POMERANI ANNOTATIONES

ne, aurum & lapides preciosi fide. Cherubim uersis ad se uulibus respiciunt in propiciatorium, nam duo testamenta in Christum consentiunt. Cum uero omnia habeant figuram, solus Deus figuram non habet, sed tantum in suo uerbo cognosci uult per fidem. Nam promittit se habitaturum in tabernaculo, sicut & postea in templo, et sessurum inter Cherubim super propiciatorium, illicq; se exauditurum inuocantes, id quod nulla figura uidebatur, sed tantum credebatur. Iccirco enim omnia externa illa data sunt, ut crederetur illic Deus adesse, ubi omnia secundum Dei uerbum fiebant, sicut fit & in nostris sacramentis. Præterea diligenter intueri, q̄ cum omnia agerentur secundum legem in parte tabernaculi priori, tamen in inuisibili, id est, sanctissanctorum quærebat, inuocabatur & exaudiebat Deus, nam patres non operibus legis, sed eadem fide, qua nos, salui facti sunt: respexerunt enim in gratiam orbi quandoq; manifestandam, qui hanc fidē uerbi Dei non respexerunt, hypocritæ per opera legis facti sunt, quod solius Dei est, tribuentes operibus, id est, iustificationem. Item, intueri, q̄ quando expiatio totius populi fiebat semel in anno per pontificem summum ingressum per sanguinem & thymiama orationis in sancta sanctorum, in figuram expiationis per Christum semel factæ, quando introiuit per sanguinem in sancta non manufacta id est, carni inuisibilia, omnis populus iuebatur extra tabernaculum cum sacerdotibus, qui quotidie solebant in templo sacrificare, foris stare. Nam ad hanc expiationem

nemo

nemo admittitur, nisi Christus: hominum studia, merita, arbitria hic nihil sunt, sacerdotes enim legis, qui alios solebant sanctificare, & populus uniuersus, & omnia sacra eorum hic per summum pontificem expiantur.

Viam sanctorum.

Id est, ad sancta.

Pro ignorantijs.

Quia adhuc alia restabant, quæ nondum erant publicata à Deo, nondum enim erat tempus, quãdo adhuc in nocte & figurarum tenebris ducebatur ille populus, sed tamen secundum uerbum Dei, quod eos saluabat per gratiam, quã nondum uidebant, sed expectabant cū fideli Abrahamã.

Iuxta conscientiam.

Nam hoc nulla opera possunt & c.

Futurorum bonorum.

Id est, inuisibilem & æternorum, sicut in Esa. dicitur pater futuri sæculi, & suprã hic autor dixit: Orbem terre futurum.

Non manu

Factum ut illud, sed spirituale.

Semel.

Quia redemptio est æterna. Olim erat temporalis expiatio, ergo repetebatur singulis annis, semel tamen fiebat in figuram expiationis Christi semel factæ. Repetitio indicabat imperfectionem, Christi autem sacrificium quia semel absoluit omnia, & perfectum est, ergo repeti non potest, alioqui qui à primo peccato mundi usque ad

IO. POMERANI ANNOTATIONES

ultimum peccatum mundi est expiator, necessario sepe mortuus fuisset ab initio mundi, sicut infra dicitur. Videant qui Christum quotidie sacrificare uolunt in sacramento altaris, ubi non sacrificium nobis commisit, id est, Christi occisionem, sed commemorationem illius sacrificij semel per ipsum Christum facti, quotiens ederimus nos ipsi & biberimus eius corpus & sanguinem, non quoties hoc alijs commiserimus, ut stulte hodie erramus. Tamen institutio Christi in hoc sacramento est in hanc rem clara, quid ludibrio exponimus, quæ Christus instituit?

De cinere uitulæ rufæ.

Num. 19 ubi quoque legis expiationem carnalem ab immundicia mere carnali, sicut alibi expiationem per sanguinem hircorum & uitulorum.

De testamento clarum est, quod in morte testatoris confirmatur, illic morte brutorum confirmabatur uetus & carnale, uerum æternum esse non potuit ut nouum, quo condito mortuus est testator, qui sanguine suo hoc confirmauit & c.

Exo. 24. Sanguine hircorum & uitulorum expiatur Lex & populus Legis & c.

Et quatenus & c.

Similitudine ostendit Christi mortem expiare inde sinenter credentes usque ad iudicium. Primo, uenit ad nos cum peccatis nostris, quæ portauit. Secundo, uenit et absque peccato in gloria omnibus, qui diligunt aduentum eius.

Caput

C A P V T X.

Imperfectionem Legis declarat, ut supra, quando umbra tantum erat futurarum rerum, non ipse res coram uidebantur &c.

Quod nullam &c.

Ergo iam Christiani nullam habent conscientiam peccatorum? Vere sic est, sed beatus qui intelligit. Iustificati per fidem pacem habemus, ait Paulus, qui semper gratiam, & pacem coniungit in suis epistolis. Multum est scire, & nostra merita & iustitiae nos non saluant, sed quando scimus tandem, & nostra peccata nos non damnant? haec est & est Christiana libertas, libertas conscientiarum, quam impossibile est ut norint, qui ex hac praedicatione apud semetipsos concludunt, & iam libere peccare possint, id quod non ex his inferrent in contumeliam liberatoris Christi, si uel micam fidei haberent, imò obstupescerent praesens admiratione ad tantam benigni patris in filios, id est credentes liberalitatem & amorem. Non ignorant Christiani, si in se respiciunt, se esse peccatores & damnatos, suam enim non habet in se iustitiam, sed fide respiciunt in Christum, qui factus est nobis à deo iustitia, sapientia, sanctificatio, satisfactio &c. Hic euanescent omnia peccata, etiam ab ipsa hominis conscientia, modo fides recta sit quae Christi iustitiam imperfectam iudicare non potest. Hic omnia sunt possibilia credenti. Nihil ergo nunc damnationis est iis qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem

V 4 ambulat,

IO. POMERANI ANNOTATIONES

ambulant, qui semper ex fide desiderantes, dicunt: Pater dimitte nobis debita & c. iustitiæ uero operum hanc libertatem nunquam consequi possunt, ut aliàs diximus. Hic facimus uoluntatem Dei credentes in eum, quem ille misit, postq̄ reiecta sunt legis sacrificia (ut hic ex psalmo 39. ostendit) qua uoluntate sola sanctificamur per satisfactionem corporis Christi semel oblatis, et sanctificamur in æternum, ut conscientiam peccati non habeamus, donec illa oblatio nostra est, est autem nostra, donec credimus eam esse perfectam pro totius mundi ab initio peccatis. Hoc est quod in Hieremia dicit: Peccatorum & iniquitatum eorum non recordabor amplius. Porro (concludit autor) ubi peccatorum est remissio, non est amplius oblatio pro peccato, ubi est ergo satisfactio illa papistica? Atq; ad hoc spectant omnia, que sequuntur. Cum igitur fratres & c. que etiam declarant, nos esse sacerdotes & pontifices in Christo.

Redeant & c.

Mitigat, ut suprâ cap. 6. monens, ne decident à proposito spe, propter quam multa passi sunt.

Voluntatem Dei.

De qua suprâ diximus. Nam & hic dicit, q̄ fiducia habet magnam premij retributionem, non dicit opera legis, aut opera bona, que sunt signa & fructus fidei: fidei uero crux adiuncta est. Ideo ait: Patientia uobis opus est.

Adhuc pusillum. Et hæc satis aperte declarant, q̄ de defectione fidei suprâ dixerit.

Sola

Sola fide nos saluari, exemplis declarat dignissime. Ergo qui fidem non habent, aut à fide deficiunt, saluari non possunt.

C A P V T X I.

Vide in locis Phil.

ORauit ad sceptri illius.

Id est, Ioseph.

Summitatem.

Hieronymus legit, Adorauit Israël Dominum conuersus ad Iesulicaput.

Probrum Christi:

Vides in patribus fuisse ut fidem Christi, ita & crucē etc.

Oberrarunt.

Vt Helias, & cen. prophete, quos Abdias occultauit. 3. Regum. 18.

Ne sine nobis consummarentur.

Eadem Christi oblatione & nos & illi sanctificamur, & eundem diem retributionis simul expectamus.

C A P V T X I I.

QVia uidemus, quotquot saluati sunt, fide saluatos, deponamus & nos per fidem omne onus conscientie, & semper oppugnantis nos peccati, & per
 V s tolerantiam

IO. POMERANI ANNOTATIONES

tolerantiam curramus ad propositum brauium, non eligentes nobis modum & uiam, sed solum respicientes in modum, uiam & doctrinam gymnasiarchæ & agonotheatæ nostri Christi, id est, sola fide sequamur eum, qui dux noster est in stadio, quo currimus, quocumque & quacumque ratione duxerit, sicut secuti sunt ueteres, de quibus supra dictum. Atque hæc est crux, quæ fidei comes est, ut hic elegantissime describitur. Hic nihil Christo duce aberrabis, dum non facis uias tuas, ut Esaias dicit. Est enim dux fidei, id est, initium & progressio omnis nostri boni: est & consummator omnis nostræ salutis, ut cognoscas nihil relinqui nostris uiribus &c. Quapropter monet diligenter hic autor, ne deficiant propter temporales afflictiones à fide & Christiana uita, quam fides secum affert, ut uel ex hoc uno loco uideas, quo tota spectet epistola.

Esau.

Pœnitentia Esau & eiulatus proprie est pœnitentia impiorum, quæ coram Deo non est pœnitentia. Siquidem dolent damnum rerum & animi angustiam, in quam sentientes iam Dei iudicium inciderunt, à qua angustia si possent liberari, in æternum Deum contemnerent. Id quod historia aperte declarat, qui enim sic coram patre fleuerat eiulatu magno abiit, & solo contemptu patris duxit patri inuisam uxorem tertiã. Sic & Cain uolebat abesse tremorẽ, in quem inciderat, sed ueniam delicti rogare non potuit ex animo. Sic Saul in angustia deprehensus, non deprecatus est, ut remitteretur contemptus dei, qui tamen angustiam uoluisse

uoluisset abesse, & cum aliud non uideret remedium, gladio uitam abruptit, sicut Iudas laqueo, quis non uidet tunc Iudam doluisse de facto, quia iudicio dei intus angebatur, qui tamen peccati ueniam rogare non potuit? Ista horrenda exempla perterreant illos qui poenitentiam putant esse in manu sua quotiens uoluerint, quasi fides qua sola liberamur sit iustitia humana & non potius dei. Nota est poenitentia Pharaonis, qui quoties flagellabatur à deo, postulabat ut rogaretur pro liberatione. Sic & demones uellent liberari qui tamen delicti ueniam rogare non possunt. Sic & fatuæ uirgines uellent quidem intrare ad nuptias, sed fatuitatis suæ, id est, infidelitatis, quemadmodum est in psal. 13. ueniam non rogant, quin ut alibi scribitur, nihil aliud norunt quam sua merita sanctæ uirgines sine oleo, speciosi illi hypocritæ. Domine, inquiunt, nonne in nomine tuo prophetauimus &c.

Non enim accessistis.

Comparat ea quæ facta sunt in confirmatione ueteris legis satis horrenda, cum gratia quæ fit nobis in confirmatione regni cælorum inuisibilis quando credimus, uel inferat idem quod sæpe ante. Si terrena quæ tunc uidebantur quamuis dei erant & è cælis contemni impune non poterunt, quanto magis hæc quæ non sunt huius mundi nõ possunt impune contemni?

Adhuc semel &c.

Hoc impletum est quando magna orbis commotione prædicatus est Christus Iudæis & gentibus, quam commotionem

IO. POMERANI ANNOTATIONES

tionem adhuc uidemus donec penitus pereat huius mundi figura & regnum omne detur populo sanctorum secundum Danielis prophetiam. Cultum illum dei externum necesse fuit quandoq; perire, nam erat in elementis huius mundi quæ pereunt. Regnum uero quod in solo spiritu est perire non poterit &c.

C A P V T X I I I .

Paræneses Christianissimas in hoc cap. scribit.

Altare inuisibile est Christus qui idem supra pontifex est, nullam oblationem suscipit deus nisi in hoc altari, id est, per Christum, quemadmodum Petrus dicit epist. 1. cap. 2. Nullæ preces suscipiuntur, nihil recipimus a deo nisi in hoc altari. Si quid, inquit, petieritis patrem in nomine meo dabit uobis &c. Et ne hic somniet aliud altare, quanquam & ipsa uerba clara sint, non hic dici de lapidibus unctis sed de altari quo d aliud est quàm legis illud ueteris, autor se infra exponit, dicēs: Per ipsum igitur &c. Sed neq; de sacramento eucharistiæ hic dici clarum est cum de manducatione loquitur ex altari, quando Christiani præter Christum aliud altare non habent. Ad uenerandum illud corporis Christi sacramentum sumendum non opus est altari, nisi illis qui sacrificium ex testamento Christi fecerunt. Externum sacramentum est & externis tractatur manibus in externo aliquo

no aliquo loco, ad quod nihil retulerit siue lignea sit siue lapidea mensa, nisi dicas Christum peccasse qui in lignea mensa creditur cœnasse, aut peccatum esse quando morituris datur sacramentum in suis edibus &c. Aduerte uero diligenter quod dicit, ex hoc altari non esse fas ut edant qui tabernaculo deseruiunt. In lege qui seruibant altari uiuebant de altari, sicut & Paulus citat. 1. Corin. 9. simile adducens ut ostendat ministris uerbilicere uiuere ex sumptu auditorum. Edebant illi ex carnibus & panibus oblati. Ex hoc autem altari Christo nemini licet edere imò nemo potest edere qui tabernaculo Mosi deseruit, id est, qui cultum dei in rebus externis huius mundi deputat, qui per iustitias et opera legis querit salutem, multo minus qui per opera traditionum humanarum, quod ut intelligas, uide ea quæ scribuntur Ioan. 6. Hoc est opus dei &c. Id quod hic aptissima figura & nō aliō spectante autor ostendit ex Num. 19. Nam dum Christus introiuit in sancta inuisibilia per proprium sanguinem, uoluit corpus suum extra ciuitatem incendi deo in cruce, in holocaustum suauissimum quidem deo sed tamen ignominiosum mundo, sicut tunc corpora animantium immolatorum pro peccato, per quorum sanguinem introiuit Pontifex in sancta, non cremebantur cum gloria in altari legis, sed cum ignominia eiciebantur extra castra & cremabantur, ita ut etiam crematores immundos redderēt, quia adhuc figura erat. Exea-

mus

2444-12
mus igitur, inquit, cum I E S V extra elemen
ta huius mundi, ignominiam mundi ferentes,
dum interim gloriosi sunt mundo hypocri
te & iustitiarum secundum mundi
elementa, ut tandem toti huic
mundo cum Christo
moriamur &c.

F I N I S.

ARGENTORATI KNOBLOCHVS
EXCVDEBAT MENSE
IVLIO, ANNO
M. D. XXV.

